BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III

XXIII
B
63
NAPOLI

COMPENDIARIA

METAPHYSICÆ

INSTITUTIO,

QUAM IN USUM

AUDITORUM

PHILOSOPHIÆ

ELUCUBRATUS EST

P. MAKO, E S. J.

EDITIO SECUNDA VENETA.

BIBLIOTECA NAZIONALE "VITTORIO EMANUELE III" NAPOLI

B. R. NEAPOL

VENETIIS

MDCCLXXXIV.

APUD LAURENTIUM BASILIUM,

SUPERIORUM PERMISSU.

PRÆFATIO.

NON eram neſcius, juvenes lectiſſimi, cum, quæ ſummo ingenio, & ſingulari doctrina viri, hiſce maxime temporibus, literis tradidiſſent, ea retractare animum inducerem, fore, ut hic meus labor in varias reprehenſiones incurreret. Quibusdam enim, & his quidem antiquitatis retinentiſsimis, genus ipſum philoſophiæ diſplicebit, quod neque Lyceum, neque Ariſtotelem oleat, e cujus diſciplina, tanquam ex equo Trojano, tot viri ſapientes prodiiſſent. Quidam autem genus ipſum non reprehendent; ſed in tanta librorum exuberantia ſcribendum fuiſſe non putabunt. Alii Stoicorum artem, atque ſyllogiſmis adſtrictam orationem requirent, exiſtimantes a pugnaci illa ratione non eſſe recedendum. Poſtremo aliquos fore ſuſpicor, qui manca hæc noſtra, & affecta potius, quam perfecta eſſe judicabunt.

Horum ego reprehenſiones gravius ferrem, ſi quiſquam ullam philoſophiæ diſciplinam probaret, præter eam, quam ipſe ſequeretur. Nunc autem, quando vetus illud verbum hic maxime obtinet,

Σοι μεν ταυτα δοκουντ᾽ ἐϛιν, ἐμοι δε ταδε,

quin multi contra dicant, recuſare non

 po-

potui, niſi nihil omnino ſcriberem. Sed tamen cum ea, quæ objiciunt, excuſationes habeant probabiles, ſingulis reſpondendum breviter exiſtimo.

Quanquam philoſophiæ vituperatoribus, atque Ariſtotelis prædicatoribus abunde ſatisfacient tempora, & mores hodierni,

Pejoraque ſecula ferri
Temporibus, quorum ſceleri non invenit ipſa
Nomen, & a nullo poſuit natura metallo.

Quid enim adverſus hanc quidlibet ſentiendi licentiam ſolidi depromes ex Ariſtotele, qui ipſe in præcipuis hujus diſciplinæ partibus claudicaverit? Quomodo impias de mundo, de anima, de Deo opiniones ejus armis convelles, qui ipſe inprimis refellendus ſit? Et tamen hodiernæ metaphyſicæ hæc partem maximam efficiunt. Verſa nimirum ſunt tempora: non jam exercendis aut vexandis potius juvenum ingeniis, ſed defendendis moribus, & religioni ſcientia iſta debet velificari: pro aris, & focis philoſophamur.

Qui devinctam illam diſſerendi rationem expetunt, audiant Ciceronis, ſummi non minus philoſophi, quam oratoris ea de re judicium; qui cum efficere vellet, mundum intelligentia adminiſtrari, hunc in modum loquitur. „ Atque hæc cum u-

„ be-

„ berius diſputantur, & fuſius, ut mihi
„ eſt in animo facere, facilius effugiunt
„ Academicorum calumniam: cum enim,
„ ut Zeno ſolebat, brevius, anguſtiuſque
„ concluduntur, tum apertiora ſunt ad re-
„ prehendendum. Nam ut profluens am-
„ nis aut vix, aut nullo modo: concluſa
„ autem aqua facile corrumpitur: ſic ora-
„ tionis flumine reprehenſoris vitia dilu-
„ untur: anguſtia autem concluſæ oratio-
„ nis non facile ſe ipſa tutatur": Itaque videmus hos ipſos, qui methodum Stoicorum ſectantur, res easdem, quas concluſionum vinculis primum coarctabant, ſermone ſoluto fuſius deinde explanare. Neque tamen ego adſtrictam illam diſſerendi rationem e publicis juvenum collegiis eliminandam eſſe contendo: quin ipſe orationis vela rarius pandò, ſed plerumque dialecticorum remis propello: id ajo, eam facultatem a juvenibus logicæ præceptionibus jam probe elimatis, uſu & continenti exercitatione, cumprimis autem aſsidua magiſtri inſtitutione comparari poſſe: id quod experientia quotidiana confirmari ſentiunt, qui ſtudia iſta publicis in Lyceis moderantur.

Venio ad illos reprehenſores, quibus in tanta commentariorum multitudine hæc mea induſtria videtur eſſe ſupervacua. Verum his majorum imperia me facile purgabunt, quorum voluntate animum ad

ſcribendum appuli, cum ante alia omnia cogitatione verſarem. Neque hæc tanta librorum copia forſitan efficiet, ut hac qualicumque lucubratione actum egerim: nam

Πολλοι μὲν ναρθηκοφόροι, Βάκχοι δέ γε παυροι.

Alii magnam partem in rebus partiendis, & definiendis occupati ſunt: illa eorum perexigua oratio eſt, qua ſententias periculoſas refellant. Alii autem multa adverſus hujuſmodi opiniones diſputant: ſed ſpinas partiendi, & definiendi prætermittunt. Quidam nimia, minimeque neceſſaria eruditione diſcipulum obruunt. Sunt, cui brevitate; ſunt, qui longitudine peccent. At ſint ſane multi uſquequaque perfecti: quid vetat, cum hæc quidvis ſentiendi libido nova in dies incrementa capiat, novis item armis eam oppugnari? Sed vetera, inquiunt, recoquere nihil attinet. Sequemur equidem veſtigia præeuntium: verum ita, ut iis noſtrum judicium noſtrumque ſcribendi ordinem adjungamus, atque ex eorum fontibus arbitrio noſtro, quantocunque modo videbitur, hauriamus.
„ Quid eſt, inquit Cicero, a Chryſippo
„ prætermiſſum in Stoicis? Legimus ta-
„ men Diogenem, Antipatrum, Mneſar-
„ chum, Panætium, multos alios: inpri-
„ miſque familiarem noſtrum Poſidonium.
„ Quid Theophraſtus? mediocriterne dele-
„ ctat, cum tractat locos ab Ariſtotele
„ an-

„ ante tractatos? Quid Epicuerei? num deſiſtunt de iisdem, de quibus & ab Epicuro ſcriptum eſt, & ab antiquis, ad arbitrium ſuum ſcribere? Quod ſi Græci leguntur a Græcis iisdem de rebus alia ratione compoſitis; quid eſt, cur noſtri a noſtris non legantur?

Reſtat genus ultimum accuſationis, quod eſt eorum, quibus videor nimis jejune agere, reſque graviſsimas in tantas anguſtias compellere, cum ſit campus, in quo poſsit exultare oratio. Sed hos, qui hæc ita diſputant, diligenter meminiſſe pervelim, ſolis auditoribus iſta me conſcripſiſſe, quorum ſtudia curriculo decem menſium concluduntur, e quibus ipſis binos, aut ternos ſibi decerpit dialectica; quare prolixiori eſſe non licet. Summa diſciplinæ capita ſtrictim attuli: ſiqua uberiorem expoſcere tractationem videbuntur, brevitatem viva magiſtri vox facile compenſabit.

Reſpondi breviter vituperatoribus. Nunc ad vos redeo, juvenes lectiſsimi, quorum cauſſa opus hoc tædii plenum ſuſcepi, nec admodum repugnanter ſuſcepi: „ quod enim munus, ut ait magnus ille Romani aſſertor imperii Tullius, reipublicæ adferre majus, meliuſque poſſumus, quam ſi docemus, atque erudimus juventutem, his præſertim moribus, atque temporibus? „ Erunt, quæ aures

veſtras puriſsima latinitate imbutas offendant: ſed artem philoſophiam eſſe ſcitote, de qua diſſerens arripere verba de foro non poteſt. Dedimus tamen, qua licuit, operam, ne horridi, neve aſperi adpareremus: & ſicubi commode potuimus, non verba modo, ſed etiam ſententias integras ex philoſophia Tullii deſumſimus. Nec nihil in eo elaboravimus, ut in tanta rerum obſcuritate abſtruſum dicendi genus evitaremus: quanquam id quidem licebit vobis, quum legeritis, exiſtimare. Sed tamen paulo implicatior interdum ſuſcipienda contentio fuit: tum quod res ipſæ difficilem ſæpe habent enodationem; tum quod acutiſſime, & abſcondite a multis differuntur. Græca latinis, tempora ſequuti, interdum miſcuimus: quod non modo non offendet vos, qui anno ſuperiore Auctores Atticos tanta omnium voluptate eſtis interpretati; ſed etiam majorem in modum delectabit, quando eas literas, tantiſper dimiſſas, ex intervallo reguſtabitis. Valete, meumque bene de vobis merendi ſtudium æqui, ac boni conſulite.

PRO-

PROLEGOMENON
IN
METAPHYSICAM.

§. I.

Quid Metaphyſica?

TAmetſi res omnes, quæcunque exſtent, uſquequaque determinatæ, atque adeo individuæ ſint (Log. 29.) in notis tamen quibuſdam conveniunt e. g. in eo, quod & omnes exſiſtant, & exſiſtere poſſint. Quum ergo has notas omnibus communes animo complectimur, notiones rerum univerſales (Log. 32.) & abſtractas mente informamus (Log. 31.). Ea itaque diſciplina, quæ hujuſmodi notiones a rebus individuis ſejunctas contemplatur, ac diſtincte explicat, generali vocabulo *Metaphyſica* adpellatur.

„ *Scholion*. Vis hujus vocabuli, atque po-
„ teſtas fere in obſcuro eſt. Libros qui-
„ dem aliquot reliquit Ariſtoteles, quos

„ poſteri τα μετα τα φυσικα inſcripſerunt :
„ in quibus tamen ad veram ſcientiam nihil ineſſe momenti Plutarchus contendit in vita Alexandri (*a*), quanquam fortaſſe cenſor ultra æquum acerbus. Illud palam eſt, retento deinceps metaphyſicæ nomine rem ipſam ab Averroe, Avicenna, eorumque æqualibus monſtris, ac vocibus barbaris, nulloſque explicatus habentibus eum in modum fuiſſe deformatam, ut ſcientia omnium pulcherrima in commune odium, atque invidiam vocaretur.

2. Quum ad rerum exſtantium genera animum advertimus, primum quidem ſentimus in nobis aliquid, quod ſui ipſius conſcientia polleat, quodque *animam* nuncupamus. Tum experimur extra nos quoque res quaſdam extenſas, figura, & magnitudine infinitis modis diſcrepantes; his vero *corporis* vocabulum impoſuimus, earumque univerſitatem verbo uno complectentes *mundum* vocamus. Denique attenta horum omnium contemplatione facile adducimur, ut credamus eſſe quendam rerum auctorem, & effectorem, quem *Deum* adpellamus.

Quæ

(*a*) Αληθως γαρ ἡ μετα τα φυσικα πραγματεια προς διδασκαλιν, καὶ μαθησιν ὀδενὲ χοσα χρυσιμον, ὑποδειγματος πεπαιδευμενοις ἀπ' ἀρχης γεγραπται.

Quæ ejus partes ?

3. Ex his perſpicue intelligitis partes, quibus metapyſica omnis continetur. Sunt autem (1.) *Ontologia*, quæ contemplatur, quidquid rebus omnibus, hoc eſt animæ, corpori, & Deo (præc.) generatim convenit. (2.) *Coſmologia* generalis, quæ expendit notiones, quas hæc rerum univerſitas communes habet cum aliis mundis, qui poſſunt procreari. (3.) *Pſychologia*, in qua explicantur, quæ animarum ſunt propria. (4.) *Theologia* denique naturalis, proponens quidquid in Deo ratione conſequi mortali conceſſum eſt.

4. Igitur metaphyſicam e quatuor his partibus in unum corpus coagmentatam recte adpelles ſcientiam entis, & mundi generatim, rerumque a concretione corporea ſejunctarum.

„ *Scholion*. Non eſt, cur diſciplinæ hu-
„ jus dignitas a nobis commendetur. In
„ eam cum primis valet præclara illa Tul-
„ lii laudatio " *Mater*, inquit, *omnium bonarum artium eſt ſapientia, a cujus amore græco vocabulo Philoſophia nomen invenit, qua nihil a diis immortalibus uberius, nihil florentius, nihil præſtabilius hominum vitæ datum eſt. Hæc enim una nos cum ceteras res omnes, tum, quod eſt difficillimum, docuit, ut noſmetipſos noſceremus. Cujus præcepti tanta vis, tanta ſapientia eſt, ut ea non homini cuipiam, ſed Delphico Deo tribueretur. Namqui ſe ipſum novit, primum aliquid ſe habere ſentit divinum,* in-

ingeniumque in ſe ſuum, ſicut ſimulacrum aliquod dedicatum putabit, tantoque munere deorum ſemper aliquid dignum & faciet, & ſentiet &c. Lib. 1. de Leg.

Quo tractandæ ordine?

5. Partes diſciplinæ cujuſque eam depoſcunt explanandi rationem, ut præeant, quæ ceteris facem præferunt, & principia ſuppeditant (Log. 10. 131.) cui quidem legi parere ſi velimus, (velle autem omnes debemus), ex iis, quæ ſequuntur, intelligemus principio quidem ontologiam; tum coſmologiam; deinde pſychologiam; ac denique theologiam naturalem eſſe pertractandam.

PROLEGOMENON
IN
ONTOLOGIAM.

Quæ entis notio?

6. Quando cogitationem in ea defigimus, quæ omnibus omnino rebus communia ſunt, maxime commune illud occurrit, quod *ſint*, aut *eſſe poſſint*. Si ergo in hanc proprietatem, miſſa aliarum contemplatione, animum intendimus, generalem *entis* ideam conſequimur.

Quid Ontologia?

7. *Ontologiam* voco ſcientiam entis genera-

ratim, ſeu quatenus ens eſt, in qua maxime communia humanæ cognitionis principia explicantur. (*a*)

8. Cogitationes quippe humanæ aut veræ, aut falſæ ſunt (Log. 94.): veritas autem earum e certis quibuſdam indiciis, atque indubitatis principiis conficitur (Log. 96. 101.): exſtare igitur ſcientiam oportet, quæ in his principiis diſtinctè, ac explicate tradendis verſetur.

Et quotuplex?

9. Homines vel rudiſſimi judicia ſua certis & ipſi principiis moderantur, ad quæ tanquam ad tribunal provocare ſolent, ſiquidem eorum enuntiata in dubium vocentur. Ita ſi quæras e puero, utrum aquam lac eſſe arbitretur, negabit: cauſſam rogatus addet, aquam, quoniam aqua ſit, lac eſſe haud poſſe. Confuſe igitur animadvertit generale illud enunciatum, idem non poſſe eſſe, & non eſſe ſimul, tametſi diſtinctè effari nequeat. Hos omnes, qui confuſa id genus principia ipſo rerum uſu ſibi compararunt, ontologia quadam *naturali* valere dicimus: ſi ergo eadem diſtinctè explicentur, & ex norma methodi pertractentur, ontologia *artificioſa* naſcitur. Conf. Log. §§. 11. 12. 13.

Quo

(*a*) Eodem fere recidit illa Ariſtotelis definitio L. 3. Met. c. 3. Επιςημη τις, ἡ θεωρεῖον, και τα τυτω ὑπαρχοντα κατ' ἀυτο. Unde ipſa quoque vocabuli ejus etymologia intelligitur.

Qua tractanda methodo?

10. Ontologia ſcientia eſt (7.): ſuas adeo aſſertiones, niſi ipſa terminorum perſpicuitate manifeſtæ ſint, accurata demonſtratione confirmare debet (Log. 105.)

11. Cumque aſſerta tum demum demonſtrentur, quando e certis, atque exploratis principiis complexione legitima colliguntur (Log. 100., & ſeq.), animadvertitis, propoſitiones in ontologia ſic eſſe diſtribuendas, ut indubitata principia præſtituantur; ex his cetera aſſerta deriventur.

„ *Coroll.* Par eſt ergo ontologiam metho„ do geometrica tractari, atque adeo ad „ ejuſdem leges accurate conformari (Log. „ 131., & ſeq.

„ *Scholion*. Nemo, qui quidem in vete„ rum Scholaſticorum diſciplina verſatus „ ſit, inficiabitur ontologiam ab iis confuſe „ admodum fuiſſe perſcriptam, propterea, „ quod cum ceteras methodi rationes, „ tum accuratas terminorum definitiones „ neglexiſſent. Nos proinde id cumprimis „ dabimus operam, ut certis definitionibus „ in ſubſidium vocatis, cujuſvis vocabuli „ vim, ac poteſtatem, prout ex uſu erit, „ & res ipſa patietur, nitide exponamus.

12. Ontologia omnis circa notiones maxime generales, & a rebus ipſis ſejunctas verſatur (7.): quæcunque ergo in ea traduntur, certiſſima eſſe poſſunt: de ideis enim nobis utique notiſſimis agitur, nec in ſin-

ſingulares naturas, cauſſaſque effectorum peculiares inquiritur. Itaque tam parum hic controverſiis relictus eſt locus, quam parum in pura geometria. Si quid ergo a nobis contentioſius diſceptabitur, in eo non rerum naturæ, aut noſtro judicio, ſed tempori ſerviemus.

Quæ ejus utilitas?

13. Quoniam ontologia cognitionis humanæ principia, maximeque communes rerum notiones explicat (7.), ceteræ diſciplinæ ex illa robur, ac firmitatem ſuam obtinent. Certe qui ejus ſubſidio deſtituti ſunt, judicia ſua, & ratiocinationes ad principia extra omnem dubitationem poſita revocare non poſſunt. Conſtat igitur, ſine ontologia cognitionem ſolidam, & certam haberi non poſſe (Log. 97.)

„ *Coroll.* Uſus ergo ontologiæ per omnes „ philoſophiæ partes, imo per ceteras e- „ tiam diſciplinas latiſſime funditur. Sane „ in coſmologia ne mundi quidem defini- „ tio intelligitur, ſi ignorentur notiones „ entis ſucceſſivi, ſimultanei, finiti, mu- „ tabilis, quæ in ontologia explicantur. „ Doctrinam de rerum nexu, quæ per o- „ mnem pertinet philoſophiam, nemo per- „ ſpiciet, niſi quid cauſſa ſit, quid effe- „ ctus, quid relatio, ex ontologia ante di- „ dicerit. Jam vero de Deo, de anima, „ quis aliquid ſani commentabitur, ſine „ theorematis generalibus entis ſimplicis, „ neceſſarii, contingentis, infiniti &c?

CA-

CAPUT I.

De cognitionis humanæ principiis.

Quid principium?

14. Nomine *principii* venit hoc loco enunciatum, ad quod tanquam ultimum tribunal omnis humanæ cognitionis veritas exigitur, & in quo tanquam fundamento firmiſſimo innititur.

Et quotuplex?

15. Et quoniam omnis veritas vel neceſſaria, vel contingens eſt (Log. 94. 95.) duo principia coſtituimus; alterum ſcilicet veritatis neceſſariæ, alterum contingentis. Illud principium contradictionis, hoc principium rationis ſufficientis nominabimus.

Quid principium contradictionis?

16. Quicunque ratione utitur, nullo negotio inducit in animum, fieri haud poſſe, ut idem ſit, ac ſimul non ſit: eſt ergo perſpicua hujus enunciati veritas: Nequit res eadem eſſe, & ſimul non eſſe. Atque iſtud eſt, quod *principium contradictionis* vocamus, quod ſcilicet eo labefactato pugnantia evidenter ponerentur (Log. 77.)

17. Principium iſtud primum plane eſt, neque prius ſtatui ullum poteſt. Eo enim nondum conſtituto quodcunque aliud poſuerimus, illud eodem prorſus jure falſum, quo verum eſſe ponetur, atque adeo firma illi veritas non conſtabit. Quare nullum

cer-

certum ante iſtud licet ponere: hoc itaque primum eſt.

18. Principium hoc demonſtrari non poteſt. Quidquid enim demonſtratur, id e prioribus, magiſque notis principiis deducitur (Log. 100.): hoc autem principium primum eſt (præc.): e prioribus ergo deduci, hoc eſt, demonſtrari, non poteſt.

19. Veritas omnis ad hoc idem principium denique reducitur. Eo quippe convulſo, quidquid uſpiam in compertis habemus, nutabit; cum fieri poſſit, ut idem & ſit, & ſimul non ſit, adeoque veris perinde ac falſis accenſeatur.

„ Videtis e. g. lucere ſolem: niſi principium contradictionis, tanquam tribunal incorruptum præſtituatur, merito de hoc ipſo dubitetis, cum fieri poſſit, ut ſol non luceat.

Diluuntur objecta.

„ At ſunt, quæ ſuperioribus pugnare videantur. Et 1.) quidem principium contradictionis pendet utique ab ipſo mentis lumine, ſeu, ut vocant, evidentia: igitur ex illo deduci, ac demonſtrari poteſt, atque adeo primum non eſt. Verum dum illud primum eſſe dicimus, id volumus, primum eſſe inter principia, ſeu effata lumine rationis nota; lumen autem rationis, ſeu evidentia non eſt principium, ſeu effatum ejuſmodi, ſed ipſe fons omnium principiorum. Qui Adamum ait primum fuiſſe hominem, ſane contendit primum fuiſſe inter homines, non vero inter creata omnia, quorum nonnulla Adamo priora condita ſunt.

„ 2.)

„ 2.) Sed reponi poſſe videtur, princi-
„ pium hoc noſtrum non modo ex eviden-
„ tia, quæ non eſt principium, ſed etiam
„ ex alio principio demonſtrari, idque hunc
„ in modum. Quidquid lumen rationis per-
„ ſpicue docet, illud verum eſt; atqui non
„ poſſe idem eſſe ſimul & non eſſe lumen
„ rationis perſpicue docet: verum ergo eſt
„ non poſſe idem ſimul eſſe & non eſſe. Sed
„ hæc demonſtratio omnino vitioſa eſt; ſi
„ enim jam ſupponit veritatem principii
„ noſtri, ſupponit id, quod demonſtrat; ſi
„ non ſupponit, hunc ſenſum continet;
„ quid quid lumen rationis perſpicue docet,
„ illud verum eſt, ſimulque falſum eſſe
„ poteſt; atqui &c.

3.) At primum quidem certe vocari hoc
„ principium non poteſt, cum aliis alia
„ principia prima ingenerentur, quando
„ primum rationis uſum adipiſcuntur. Ve-
„ rum ea, quæ hic de primo principio
„ tradimus, minime ſunt ſic accipienda,
„ quaſi vero omnis veritatum cognitio ex
„ iſto principio, veluti fonte, propagetur.
„ Eadem illa perſpicuitas, ad quam hujus
„ ipſius principii veritas denique recidit,
„ in effatis quam plurimis locum perinde
„ habet. Imo cum cognitiones noſtræ a re-
„ bus individuis ducantur, & inde primum
„ abſtractione generalia id genus pronun-
„ ciata oriantur, aperte conficitur, ante
„ nobis perſuaſam eſſe rerum ſingularium
„ veritatem, quam de communibus princi-
„ piis cogitemus. Vis ergo, uſuſque prin-
„ cipii noſtri in hoc ſitus eſt, ut omnem,
„ quam unde unde conſequuti ſumus, cer-

„ti-

„ titudinem, ad illud, tanquam ad ultimum cotem exigere, ejuſque præſidio adverſariorum pertinaciam expugnare poſſimus. Nempe communicandæ potius, quam comparandæ ſcientiæ inſervit.

Quid ratio ſufficiens?

20. Id, ex quo intelligitur, cur aliquid ſit potius, quam non ſit, & cur hoc potius, quam alio modo ſit, *ratio ſufficiens* dicitur.

„ E. g. Quum oculorum uſus quempiam deſtituit debet ſubeſſe aliquid, cur cæcus fiat potius, quam non fiat. Ponamus igitur humores vitiari, atque idcirco viſum labefactari: id vitium erit ratio ſufficiens cæcitatis.

Et quotuplex?

21. Ex quo intelligitur, cur eſſe aliquid poſſit, illud vocatur *ratio ſufficiens poſſibilitatis*: Ex quo autem intelligitur, cur aliquid ſit, id eſt *ratio ſufficiens actualitatis*: ex quo demum intelligitur, cur aliquid cognoſcatur, *ratio ſufficiens cognitionis* adpellatur.

Quod ejus principium?

22. Eſt ergo *principium rationis ſufficientis* hoc effatum: Nihil eſt ſine ratione ſufficiente: hoc eſt, ſi quidquam ponatur eſſe, erit ſemper aliquid, unde intelligi poſſit, cur illud ſit.

„ Hac autem ratione concluſionis ejus veritas efficitur. Ad hoc, ut A ſit potius quam non ſit, utique requiritur aliquid,

„ alias

„ alias eodem jure non eſſet, quo eſſet: „ ergo A abſque eo non eſt; atqui id, „ quod requiritur, ut A ſit potius quam „ non ſit, eſt illud ipſum, ex quo intelli- „ gitur, cur potius ſit, quam non ſit: er- „ go A non eſt abſque eo, ex quo intelli- „ gitur, cur ſit potius, quam non ſit. Eſt „ vero id ejus ratio ſufficiens (20.): er- „ go A (idem de re quavis valebit) non „ eſt abſque ratione ſufficiente.

„ e. g. Ut improbus ad frugem rediiſſe „ cenſendus ſit, aliquid profecto requiri- „ tur, quod ipſum erit ratio ſufficiens, ex „ qua rediiſſe ad frugem intelligi poſſit.

„ *Coroll.* 1. Quidquid ergo ratione ſuffi- „ ciente deſtituitur, id neque eſt, neque „ eſſe poteſt.

„ *Coroll.* 2. Et quidquid rationem habet „ ſufficientem, eam vel in ſemetipſo, vel „ in alio extra ſe habeat neceſſe eſt.

„ *Scholion*. Verum nihil eſt, quod prin- „ cipii hujus veritatem evidentius patefa- „ ciat, atque inſita illa, & in animis o- „ mnium ingenita opinio. Sic enim natura „ comparati ſumus, ut nihil quidquam ſine „ ratione ſufficienti admittamus. Hinc illa „ quærendi vel in pueris conſuetudo, cur „ hoc, illudve? hinc illa miratio, ſi quid „ eveniat, cujus ratio non continuo elu- „ ceat. Eſt hæc ſine dubio tacita quædam „ naturæ vox, & admonitio. Audin, ut „ impugnet Tullius Epicurum L. de Fato „ c. 20. “ *Quæ ergo, inquit, nova cauſſa in natura eſt, quæ declinet atomum: aut num ſortiuntur inter ſe, quæ declinet, quæ non? aut cur declinent minimo intervallo, majore non?*

non? aut cur declinent uno minimo, non declinent duobus, aut tribus? optare hoc quidem eſt, non diſputare. Nam neque extrinſecus impulſam atomum loco moveri, & declinare dicis: neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquam fuiſſe cauſſæ, cur ea non e regione ferretur: nec in ipſa atomo mutationis aliquid factum eſt, quamobrem naturalem ſui ponderis motum non teneret. Ita cum attuliſſet nullam cauſſam, quæ iſtam declinationem efficeret, tamen aliquid ſibi dicere videtur, cum id dicat, quod omnium mentes aſpernentur, & reſpuant. (*a*)

23. Poſita ratione ſufficienti, ponitur id quoque, quod propter eam dicitur eſſe potius quam non eſſe. Si enim non poneretur, jam ratio (contra quam ſumtum eſt) non foret ſufficiens, ſed accedere alia præterea deberet tum, quum res deinde poneretur.

„ *Coroll.* Facile id quoque intelligitur,
„ re quapiam poſita, rationem quoque ejus
„ ſufficientem poſitam eſſe oportere.

Quomodo coarctandum?

„ Uſum principii hujus, mirum eſt, quantum
„ hodie commendent Philoſophi. Duo tamen
„ hic erunt diligenter animadvertenda. Pri-
„ mum, id nos unum contendere nihil uſ-
„ quam

(*a*) Idem principium agnovit Plato, quum ſic in Timæo loquitur. Παν το γιγνομενον ὑπ' αιτιυ τινος εξ ἀναγκης γιγνεται, παντι γαρ ἀδυνατον χωρις αἰτιυ γενεσιν σχειν.

„ quam eſſe, cujus reapſe non ſubſit ratio „ aliqua ſufficiens, tametſi ea perſpicientiæ „ noſtræ haud raro ſubducatur. Deinde „ principium iſtuc nolle nos hactenus perti- „ nere, ut ipſam etiam Dei, hominumque „ liberam voluntatem externa præterea ra- „ tione ſufficienti adſtringi arbitremur. “ *Motus enim voluntarius*, ut ait Cicero de fato c. 1. *eam naturam in ſe ipſo continet, ut ſit in noſtra poteſtate, nobiſque pareat: nec id ſine cauſſa; ejus enim rei cauſſa ipſa natura eſt*. „ Qua de re eſt nobis relictus „ in pſychologia diſceptandi locus.

„ Leibnitzius ultra æquos limites, mea „ quidem ſententia, illud porrexit Princ. „ Phil. §. 55. & ſeq. ubi contendit: *ex infinitis mundis poſſibilibus, qui ſunt in ideis Dei nonniſi unum poſſe exſiſtere, eſſeque neceſſe dari rationem ſufficientem electionis divinæ, quæ Deum ad unum potius, quam ad alterum determinet: hanc rationem non poſſe eſſe ſitam niſi in gradibus perfectionis, quam hi mundi continent*. „ Ex hoc autem „ principio profectus duo vir acutus efficit: „ mundum hunc eſſe omnium perfectiſſi- „ mum, atque optimum; ne bina quidem „ materiæ corpuſcula poſſe uſquequaque „ ſibi eſſe ſimillima. Utrumque alias vide- „ rimus: nunc fundamentum ipſum, quod „ hujus eſt loci, brevi expendemus.

„ Negamus igitur Deum in procreanda „ hac rerum univerſitate externa quapiam „ ratione ſufficiente impulſum debuiſſe ſe- „ qui id, quod ſit optimum. Validiſſima „ nobis in eam rem argumenta ſuppetunt. „ Et quidem 1.) nulla creata bonitas ab-

„ ſo-

„ ſolute infinita eſt: qualibet ergo bonita-
„ te creata major & major alia poſſibilis
„ eſt: quare ſi Deus in procreando debe-
„ ret ſequi optimum, nihil quidquam poſ-
„ ſet condere cum quovis condito ſit aliud
„ poſſibile melius.

„ 2.) Sicuti finitæ quantitates collatæ
„ cum infinita quapiam omnes æquales, id
„ eſt nihil ſunt, ita perfectiones omnes
„ comparatæ ad divinas perfectiones pro
„ æqualibus, aut potius pro nihilo haben-
„ dæ ſunt: qui ergo poteſt fieri, ut altera
„ præ altera cogat veluti Deum ad ſui ef-
„ fectionem? Quia nimirum, inquit Lei-
„ bnitzius" *quodvis poſſibile habet jus præ-
tendendi exiſtentiam pro ratione perfectio-
nis, quam involvit.* „ Sed cur tandem huic
„ poſſibilium *prætenſioni* gerere Deus mo-
„ rem debeat? Propter ſuam bonitatem
„ ſcilicet. At enim Deus ſeipſo eſt uti-
„ que beatiſſimus, tametſi nihil extra ſe
„ moliatur: non igitur poſtulat ejus boni-
„ tas, ut quidquam condat: ergo neque
„ poſtulat, ut ſiquidem condere quidpiam
„ decreverit, id condat, quod in ſe ſit
„ perfectiſſimum. Verum ſi Deus, inquiunt
„ adverſarii, quidpiam condat, debet ope-
„ rari modo perfectiſſimo: ergo etiam de-
„ bet efficere opus ſuo in genere perfectiſ-
„ ſimum. Nihili hæc quidem eſt argumen-
„ tatio. Nonne cum Deus aliquid cogno-
„ ſcit, debet cognoſcere modo perfectiſſimo?
„ utrum hinc efficient omnia, quæ Deus
„ cognoſcit, oportere eſſe perfectiſſima?
„ Nempe ſicuti cognoſcendi, ita operandi
„ modus Deo eſt intrinſecus, ac proinde
„ per-

„ perfectiſſimus; ipſum autem objectum co-
„ gnitionis, & effectionis Deo extrinſecum
„ eſt, & hinc ad ejuſdem perfectiones ne-
„ quaquam pertinet.

„ 3.) Si Leibnitzii ſententia obtinet,
„ putamus inde manifeſte conſequi Deum
„ voluntate libera deſtitutum atque neceſ-
„ ſitate quadam fatali devinctum, iſtuc uni-
„ verſum condidiſſe. Cum enim Deus per-
„ fectionem hujus univerſi ex omni æter-
„ nitate neceſſario cognoverit, dabatur in
„ mente Dei ex omni æternitate ratio ſuffici-
„ ens condendi hujus univerſi, ea autem ra-
„ tione poſita, poni debet rationatum: condi
„ ergo neceſſario debuit hoc univerſum. Sed
„ miſſa verborum concertatione illud ſcire
„ pervelim, an mundi perfectio a Deo ne-
„ ceſſario cognita neceſſario impulerit De-
„ um ad hunc præ ceteris efficiendum, an
„ non neceſſario: quidquid horum tetige-
„ ris, ulcus eſt; ita male inſtituta ratio e-
„ xitum reperire non poteſt. Si non neceſ-
„ ſario, liberum erat Deo non ſequi, quod
„ vidit eſſe optimum, atque adeo illud de-
„ ligendo ſuo duntaxat egit arbitratu, quod
„ non vult Leibnitzius. Si neceſſario, quo-
„ nam pacto liberum, & nullius egentem
„ dicemus Deum? cur hoc non procrea-
„ vit illum mille annis citius, vel ſerius?
„ quæ hujus fingi ratio ſufficiens poteſt?
„ Urbem profecto prodit philoſophiæ Lei-
„ bnitzius, dum caſtella defendit: nam
„ cum principium rationis ſufficientis ultra
„ æquos limites pertinere vult, totam pſy-
„ chologiam, & theologiam pervertit. Bau-
„ meiſterus uno velut ictu nodum recidit.

Quaſi

Quaſi vero, inquit„ *electio optimi non ſtare poſſet cum libertate. Cajo offeruntur plures libri diverſi pretii: eligit illum, quem optimum judicat. Num putas libertatem ita Caji, dum eligit optimum, cadere?* „ Non „ ſane puto, ſi quidem Cajus ita comparatus ſit, ut electionem libri etiam poſtquam cognovit eſſe optimum, ſuo arbitratu miſſam facere, aut etiam minus bonum eligere poſſit. At enim e Leibnitzii ſententia ita comparatus eſt, ut mundum hunc, quem optimum eſſe neceſſario cognovit, non condere non potuerit, niſi ratio ſufficiens ejus condendi non mundi perfectio, ſed ſola Dei voluntas fuiſſe dicatur, quod iterum minime vult Leibnitzius.

„ 4.) Denique & illud luculente ſequitur, ceteros omnes mundos eſſe abſolute impoſſibiles. Cum enim iſte qui jam conditus eſt, ponatur eſſe omnium perfectiſſimus, pro hoc ſolo condendo adeſt vere ſufficiens ratio, non item pro ceteris, qui proinde ſunt omnino impoſſibiles. At at" *Infinita ſunt univerſa poſſibilia in ideis Dei, & eorum non niſi unum poteſt exiſtere.* „ Quæ, malum! eſt hæc ceterorum poſſibilitas, quæ ſine evidenti repugnantia nequeunt exiſtere? Nam repugnat eos exiſtere ſine creatione; repugnat creatio ſine ratione ſufficiente: rationem ſufficientem creationis non habent: repugnat igitur eoſdem exiſtere. At ſunt, inquis, etiam aliis univerſis in idea Dei comprehenſis ſuæ rationes ſufficientes; verum noſtro huic validior quæ-

„ dam ſuffragatur. Bene habet: hæc itaque validior ratio neceſſario impulit Deum ad hoc præ ceteris efficiendum, alias in ſuperiorem argumentationem relabemur; nequit ergo Deus cetera procreare, quæ proinde ſunt abſolute impoſſibilia: quis enim non videt omnimodis pugnare ut exſiſtat id, quod ille non poteſt efficere, in quo omnis rerum exſtantium ratio continetur?

„ Propoſitis igitur pluribus objectis perfectione unicuique inæqualibus, ſtat in arbitrio Dei, imo & creaturæ cujuſvis libertate præditæ hoc illudve eligere, ac etiam minus bonum meliori præferre; cujus quidem electionis ſi quis rationem ſufficientem a nobis petat, reponemus pervulgatum illud: ſtat pro ratione voluntas. Certe huc confugere ipſi quoque Leibnitziani debent, ſi quis eoſdem tali argumento adgrediatur: Entia complura undequaque ſimillima, uti duo ſoles nullo plane perfectionis gradu differentes, intrinſecus, & ſuapte natura nullam involvunt repugnantiam: potuit ergo Deus eadem efficere; atqui e pluribus nulla re differentibus nonniſi unum effecit (nihil enim putant in rerum natura eſſe alteri ſimillimum); ergo præter unam arbitrii libertatem nulla præterea ſuppetit ſufficiens ratio, cur Deus in rerum molitione hoc potius ens, quam aliud elegerit, cum finibus ejus, & conſiliis ſingula ex æquo reſpondiſsent. (*a*)

(*a*) Nec mihi ſe contra ratio hic, quæ ſufficit, ipſa

Ef-

CAPUT II.

De Ente, & Non-ente:

Quid poſſibile, & impoſſibile?

24. ID quod involvit pugnantia, ſeu unde conſequens ſit idem eſſe ſimul, & non eſse, Græcis ἀδύνατον, Latinis (ſi parere vocabula liceat), *impoſſibile* dicitur: *poſſibile* autem, quod ſine repugnantia exſiſtere poteſt.

,, e. g. honeſtum quod turpe ſit, inhone-
,, ſtum quod utile, eſt impoſſibile: ut enim
,, quod turpe eſt, quamvis occultetur, ta-
,, men honeſtum fieri nullo modo poteſt:
,, ſic quod honeſtum non eſt, id utile ut ſit,
,, effici non poteſt, adverſante & repu-
,, gnante natura, inquit Cicero. At viti-
,, um, quod felix ſit, poſſibile eſt.

Quæ

Efferat, & mentis moderandæ frena receptet.
Multi illam cunctis ponunt fundamina rebus,
Unde etiam veri in mentem fons defluat almus:
Hac ſine quandoquidem nil prorſum exſiſtere poſse,
Nil fieri a nobis, divina aut mente fatentur.

Quæ impoſſibilium genera?

25. Si quid natura ſua pugnantia continet, id *abſolute* impoſſibile vocatur: quod vero propter certa ſolum adjuncta, e. g. propter imbecillitatem cauſæ efficientis, propter rationes loci, temporis &c. effici nequit, id *hypothetice* duntaxat eſt impoſſibile.

„ e. g. circulus quadratus abſolute eſt
„ impoſſibilis: at roſa in campis gelu ad-
„ ſtrictis ſolum hypothetice, ob adjuncta
„ ſcilicet rigentis brumæ.

„ *Coroll.* 1. Quod abſolute eſt impoſſibi-
„ le, id fieri poſſibile nullo pacto poteſt,
„ & contra: quod autem hypothetice tan-
„ tum eſt impoſſibile, id reddi poſſibile po-
„ teſt, niſi etiam comparate ad Dei po-
„ tentiam tale ſit.

Coroll. 2. Quidquid natura ſua repugnat;
„ id etiam ſpectata cauſa repugnat, aliter
„ enim

Nonne ubi libertas dominatur, multa neceſse eſt,
Arbitrio fiant ut noſtro, nullaque conſtet
Multarum ratio rerum, niſi ſola voluntas?
Ipſa movet ſe mens, contraque moventibus ire
Quit cauſſis, cauſſis nec quoquam impellitur ullis
Interdum: quid Numen enim cum conderet orbem,
Impulit, ut ſpatii ſolem in regione locaret

Hac

„ enim dari poſſet cauſſa efficiens, cui
„ ſufficerent vires ad efficiendum atque a-
„ deo poſſibile reddendum id, quod natura
„ ſua pugnat cum ſui effectione: hoc vero
„ abſurdum eſt (cor. præc.)
„ *Coroll.* Vel me tacente intelligitis,
„ omnia, quæ exſiſtunt, eſſe poſſibilia; ac
„ proinde ab eſſe ad eſſe poſſe legitimam
„ duci concluſionem.

26. Quæ natura ſua repugnant, dicuntur etiam *metaphyſice* impoſſibilia. Quæ viribus duntaxat naturæ nequeunt effici, vocantur *phyſice* impoſſibilia. Quorum denique effectioni vel ingens aliqua difficultas, vel leges

---

Hac ipſa, non qua fulget cynoſura, vel ardens
Sirius, aut in corde furit qua flamma leonis,
Perſtarent tamen hoc tunc ordine ut omnia eodem?
Cur neque, ab exortu rerum numerentur ut anni
Tum plures, voluit, vel contra? quidve coegit,
Ut faceret non pulcra magis, melioraque multo
Quæ fecit? tantis faciundis ſumma Poteſtas
Rebus an exhauſta eſt? majus, meliuſque nec ultra eſt?

Stay Phil. Recent.

ges morales adverſantur, *moraliter* impoſſibilia nuncupantur.

„ e.g. lapis ratione præditus eſt metaphyſice, lunæ a motu ceſsatio phyſice, diuturna culpæ mediis in periculis declinatio eſt moraliter impoſſibilis.

Quæ poſſibilitatis dijudicandæ leges?

„ *Scholion.* 1. Sunt, quæ philoſophus noſter in tractatione poſſibilium præ oculis habebit. Et quidem ut univerſe cognoſcat, an aliquid poſſibile ſit, diligenter videbit. 1.) An ejus notæ eſsentiales, vel attributa inter ſe pugnent. 2.) An pugnent cum re quapiam jam exſiſtente: & ſiquidem pugnent. 3.) An res illa poſſit non exſiſtere. 4.) An detur, aut dari poſſit vis capax tum ejus efficiendi, tum alterius, qua cum pugnat, de medio tollendi. His accurate expenſis, ſi notæ eſsentiales, & attributa cujuſpiam rei neque inter ſe pugnent, neque cum re alia jam exſiſtente, cauſsaque par eidem efficiendæ in promtu ſit, erit ea uſquequaque poſſibilis. Si ejus prædicata, tametſi inter ſe conſentanea, pugnant cum re quapiam, quæ abſoluta neceſſitate exſiſtat, erit omni ex parte impoſſibilis: ſin autem pugnent cum re non neceſsario exſiſtente, erit hypothetice poſſibilis, ſi nempe res illa altera de medio tollatur. Si res neque ſibi, neque alteri repugnet quidem, cauſsa tamen ejusdem effectrix dari haud poſſit, erit ea extrinſecus impoſſibilis: ſi vero dari cauſa poſſit, erit hypothetice poſſibilis. Si quid

„ id-

„ idcirco duntaxat nequeat exſiſtere, quod „ cauſsa libertate pollens in partem contrariam ſeſe flexerit, dicetur res *conſequenter* ſolum, & *pro ſenſu compoſito* hujus voluntatis impoſſibilis. Denique cenſetur res abſolute impoſſibilis, ſi Deus „ illius efficiendæ poteſtate careat, cum „ nulla omnino ſubſit ratio, cur Deus eam „ poſset efficere, ſi quidem interne non repugnaret.

An detur interna?

„ *Scholion* 2. Quidam omnem rerum „ poſſibilitatem in ſola cauſsæ efficientis poteſtate reponunt: quibus & „ illud concedendum erit, impoſſibilitatem a defectu id genus poteſtatis eſſe repetendam, quod quidem defendi nullo modo poteſt; niſi potentiam Dei „ abſque ulla ratione velimus limitibus circumſcribere. Eccur enim ille circulum „ quadratum efficere nequeat, ſi is natura „ ſua non repugnat? quia ſine dubio vim „ habet certis terminis definitam. Si ergo „ in impoſſibilibus interna impoſſibilitas „ præter externam dari debeat, etiam in „ poſſibilibus interna poſſibilitas præter externam admittenda eſt. Nec vero, quæ „ contra diſputare ſolent, multum habent „ ponderis.

„ Ajunt 1) Sublata cauſsæ e. g. Dei efficacitate, omnem rerum poſſibilitatem „ funditus tolli: atque inde colligunt, eam „ in ſola cauſsæ impotentia eſse conſtitutam; ſicuti eſsentia hominis in anima & „ corpore ſita eſt, cum hiſce ſublatis homo tollatur. Sed reponimus, in caſu il-

„ lo poſſibilitatem, ſiquidem tollatur, non „ *formaliter*, ut dici ſolet, ſed *conſequenter* duntaxat tolli, quatenus ſcilicet nequit in Deo poni defectio vis effectricis, „ quandiu res natura ſua ad exſiſtendum „ aptæ ſunt, quemadmodum adnotavimus „ (Sch. præc.) At, ſublata anima & corpore homo formaliter tollitur, cum per „ iſta conſtituatur.

„ 2) Rem eſse poſſibilem idem plane „ ſonare volunt, quod rem a Deo poſse „ effici: atqui hujus tota ratio una Dei potentia continetur: igitur & illius. Verum poſse rem a Deo effici plus omnino „ ſignificat, quam eſse eandem poſſibilem, „ tametſi alterum ex altero recte colligatur: illud enim & rei ad exſiſtendum habilitatem, & Dei ad procreandum efficientiam; hoc vero illam dumtaxat, non „ item hanc denotat.

„ 3) Si poſſibilitas rebus ipſis interna „ ſanciatur, dicunt eam fore & æternam, „ & neceſsariam, & immutabilem: videri „ autem nihil tale præter unum Deum poſſe intelligi. Ita ſane internæ poſſibilitati iſthæc omnia conveniunt, at non re „ ipſa, quaſi vero quidquam præter Deum „ in natura rerum tale exiſtat: ſed logice „ ſolum, quatenus ab omni æternitate neceſsario poſſibile fuit, quidquid eſt poſſibile. Conf. Schol. §. 35.

„ 4) At urgent reſponſionem. Nonne, „ inquiunt, ne logice quidem poteſt eſse „ quidquam præter Deum omnipotens, „ omniſcium, immenſum? igitur neque poteſt eſse æternum, neceſsarium, immuta-

„ ta-

„ tabile: certe poſteriora hæc perinde di-
„ vina attributa ſunt, ac illa priora. Ve-
„ rum diſcrimen in aperto eſt; ſi enim præ-
„ ter Deum quidquam eſset logice, ſeu in
„ ſtatu poſſibilitatis omnipotens, omniſcium,
„ immenſum, illud ſi produceretur (pro-
„ duci autem poſset, cum ponatur eſse poſ-
„ ſibile) hoc ipſo etiam phyſice eſset om-
„ nipotens, omniſcium, immenſum, uti per
„ ſeſe patet; ac proinde conſequens eſset
„ poſse præter Deum haberi aliud phyſice
„ omnipotens, omniſcium, immenſum: at
„ cum res poſſibilis producitur, tametſi lo-
„ gice fuerit æterna, neceſsaria, immuta-
„ bilis, phyſice tamen habet exſiſtendi ini-
„ tium, eſt contingens, ac mutabilis.

„ 5) Denique ex hac noſtra ſententia pu-
„ tant fore conſequens, ut Deus ad res
„ procreandas interna earum poſſibilitate
„ opus habeat. Sed nonne Deus etiam ad
„ res cognoſcendas opus habet cognitionum
„ ſuarum objecto? nec tamen propterea ul-
„ la in eum redundat imbecillitas. Nempe
„ non eget his Deus tanquam cauſſis mo-
„ litiones rerum adjuvantibus: ſed tanquam
„ terminis, quibuſcum operatio Dei effe-
„ ctrix connectatur.

Quid Ens, & quotuplex?

27. Quidquid vel exſiſtit, vel poteſt exi-
ſtere, communi *entis* nomine continetur.

„ *Coroll.* Eſt ergo ens aliud *actuale*, ſive
„ exſiſtens, aliud *potentiale*, ſive poſſibi-
„ le.

„ *Scholion.* Alii proprietatem Græci,
„ Latinique vocabuli ſequentes τὸ ὂν, ſeu

„ ens pro eo ſolum uſurpant, quod exſiſtit.
„ Verum idea omnium latiſſime pertinens
„ profecto non eſt *exſiſtere*, ſed *poſſe exſi-*
„ *ſtere*: quare ſi entis vocabulo maxime
„ communis notio deſignari debeat, ut ſa-
„ ne debet, allata a nobis definitio magis
„ conſentanea eſse videtur.

„ 28. Si quid ſolo mentis noſtræ commento exſiſtit, *ens rationis* dicitur, ut ſunt notæ rerum eſsentiales, ab individuis abſtractæ; genera videlicet, ac ſpecies (Log. 33. 34.)

29. Ens *poſitivum* illud eſt, quod reapſe eſt, aut eſse poteſt aliquid, ut ſol, luna. *Privativum* autem dicitur, quum inopia entis concipitur, ut ignorantia, immortalitas.

„ *Scholion*. Quidam *privationem* vocant
„ abſentiam rei de ſubjecto ejusdem capa-
„ ci, qualis eſt inſipientia in homine, qui
„ ſapientiæ utique capax eſt. Abſentiam
„ vero rei de ſubjecto, quod capax ejusdem
„ non ſit, adpellant *negationem*, ut cum
„ lapidem inanimum dicimus. Alii hæc
„ habent omnino promiſcua.

Quid Non-Ens?

30. *Non-ens* illud vocamus, quod nec eſt, nec eſse poteſt, ut triangulum duobus angulis rectis præditum (*a*).

„ Co-

(*a*) Plato τα μη ὀντα, ſeu non entia ſolebat adpellare omnia, quæ a perpetuitate,

„ *Corollar.* Quemadmodum igitur ens eſt, „ quidquid eſt poſſibile: ſic quicquid eſt „ impoſſibile non ens eſt (24).

CAPUT III.

De entis Eſſentia, Attributis, Modis, & Exiſtentia.

31. INſunt in ente quovis notæ nonnullæ, quarum ope id ab aliis internoſcatur, & ad peculiarem aliquam entium claſsem conferatur (Log. 20). Earum quædam primæ concipiuntur, a quibus ratio ceterarum pendet (Log. 22.)

Quid Eſſentia?

32. Primum itaque, quod in ente concipitur, & unde ceterorum, quæ ei vel inſunt, vel ineſse poſsunt, ratio redditur, *eſſentia* dicitur, quod ſcilicet per illud ens ſit id, quod re ipſa eſt. Si plura ſint in re, e quibus cetera profluant, ipſa vero per ſe invicem non determinentur, ea om-

„ nia

---

te, & conſtantia abeſsent, quæque orirentur, augerentur, minuerentur, occiderent. „ *Nihil* Plato putat eſse, inquit Cicero, „ quod oriatur, & intereat: idque ſolum „ *eſſe*, quod ſemper tale ſit, qualem ideam „ adpellat ille, nos ſpeciem„ L. 1. Tuſc. qu. cap. 24.

nia ad eſsentiam pertinent, & idcirco *eſſentialia* vocantur (*a*).

„ e. g. hominis eſsentiam ex vi ſentiendi & ratiocinandi, tanquam eſsentialibus „ confieri dicimus; neque enim ex vi ſentiendi vis ratiocinandi, neque ex hac illa determinatur, ſeu neceſsario conſequitur.

„ *Coroll.* Qui ergo eſsentiam rei cujuſpiam perſpectam habet, rationem eorum, „ quæ eidem inſunt, vel ineſse poſsunt, „ reddere valet.

„ *Scholion*. Carteſiani eſsentias rerum omnium conſtituerunt in unica tantum proprietate, ex qua reliquæ promanare intelligerentur, ipſa vero e nulla priore derivaretur. Sed perperam id quidem univerſe: quanquam enim res quædam ſint fortaſse ita ſimplices, ut earum eſsentia unica aliqua proprietate definiri poſſit; multas tamen ſatis compoſitas eſse, pluribuſque gaudere eſsentialibus nemo non videt. Hinc iidem eſsentiam corporis in ſola materiæ explicatione inſcite poſuerunt.

33. Quod primum in ente concipitur, id ejus

(*a*) Si cui ſtomachum movet harum vocum barbaries, audiat Quintilianum, idoneum, opinor, Latini ſermonis judicem. „ „ Multa, inquit, ex Græco formata nova, ac

ejus eſſentia eſt (præc.): nihil autem poſſibilitate (ultra quam cogitatione progredi non datur) prius in ente concipitur: eſſentia ergo rei cujuſvis, quatenus ens eſt, ejus poſſibilitate continetur.

„ *Coroll.* 1. Quare cum quodvis ens, qua-
„ tenus ens eſt, poſſibile ſit (30. cor.),
„ palam eſt, ens unumquodque ſua gaude-
„ re eſſentia.

„ *Coroll.* 2. Nullum adeo ens eſſentia ſua
„ privari poteſt, niſi poſſibilitate ipſa ſpo-
„ lietur, quod fieri nequit (25. cor. 1.)

„ *Scholion.* Diligenter advertat philoſo-
„ phus ſermonem hic eſſe de rei eſſentia,
„ quatenus ens eſt. Si enim res in propria
„ quadam entis ſpecie conſiderentur, in
„ confeſſo eſt, diverſas in iis eſſentias ob-
„ tinere. Ita homo aliam habet eſſentiam,
„ quatenus ens eſt; aliam quatenus animal;
„ aliam quatenus res creata &c. Quam-
„ quam ſi recte loqui velimus, hæ non ſunt
„ re vera diverſæ, ſed una potius, eadem-
„ que eſſentia modo pluribus, modo pau-
„ cioribus notis determinantibus compre-
„ henſa.

34. Siquid eſt poſſibile, id reddi nequit im-

„ ac plurima a Sergio Flavio, quorum du-
„ ra quædam admodum videntur, ut *ens*
„ & *eſſentia*, quæ cur tantopere aſperne-
„ mur, non video, niſi quod iniqui judices
„ adverſus nos ſumus, ideoque paupertate
„ ſermonis laboramus. „ L. 8. c. 3. §. 33.

impoſſibile (25. cor. 1.) : neceſſario igitur eſt poſſibile. Eſt autem poſſibilitas eſſentia entis, quatenus ens (33): entis ergo eſſentia eſt omnino neceſſaria.

„ e. g. Cum circulus non poſſit exſiſte„ re, niſi linea in ſe redeunte, & æquas „ ubique a centro diſtantias obtinente con„ cluſus, ejus eſſentia eſt ſpatium ejuſmo„ di linea comprehenſum. Neceſſe ergo „ eſt, ut quivis circulus ſit ſpatium id ge„ nus linea circumſeptum.

„ *Coroll.* Rerum igitur eſſentia aliter, „ atque eſt, eſſe non poteſt; eſt ideo im„ mutabilis.

„ Sic ne Deus quidem poteſt commuta„ re eſſentiam circuli, hoc eſt, efficere, „ ut & circulus ſit, & tamen linea cur„ va ſeipſam complectente incluſus non ſit.

35. Si rerum poſſibilitas aut cœpiſſet aliquando eſse, aut deſineret, id, quod nunc poſſibile eſt, aut fuiſset, aut futurum eſset impoſſibile: quod quoniam abſurdum eſt (25. cor. 1.), rerum poſſibilitas, atque adeo eſsentia (33.) æterna ſit, oportet.

„ *Scholion.* Cum rerum eſsentias æternas „ dicimus, minime contendimus res cum „ ſuis eſsentiis aut ex omni æternitate „ fuiſse, aut in omnem æternitatem fore „ exſiſtentes. Hoc ſenſu rem accipi volu„ mus; Deum infinita ſua intelligentia re„ rum omnium eſsentias ex omni æterni„ tate comprehendiſse, atque adeo ſi res, „ quæ jam exſiſtunt, ſemper exſtitiſsent,

„ non

„ non aliter, atque nunc ſunt, fuiſse poſ-
„ ſibiles.

36. Nullius rei eſsentia poteſt augeri, vel minui, cum ſit immutabilis (34. cor.): naturam proinde numeri æmulatur, cui nihil poteſt addi, demive, quin continuo numerus idem eſse deſinat.

Quid Attributa, & Modi?

37. Cetera, quæ enti præter eſsentiam inſunt, vel determinantur, promanantque neceſsario ex ipſa eſsentia, vel aliunde; illa *attributa*, hæc *modi* nuncupantur.

„ e. g. Tres anguli ſunt attributa trian-
„ guli; ater vero laterum color ejusdem
„ modus eſt.

„ *Coroll.* Quæcunque igitur in ente in-
„ ſunt, ea vel ad eſsentialia, vel ad at-
„ tributa, vel denique ad modos referun-
„ tur.

„ *Scholion.* Sæpe difficile eſt eſsentialia
„ ab attributis internoſcere, quod ſicut hæc
„ ex illis, ita illa ex his neceſsario mana-
„ re videantur: ſic in triangulo quemad-
„ modum e tribus lateribus tres anguli,
„ ita e tribus angulis totidem latera ne-
„ ceſsario conſequuntur. Verum ambo-
„ rum notionem ſedulo perluſtranti pa-
„ tebit, non lineas ex angulis, ſed hos
„ ex illis determinari; illas proinde ſolas
„ in eſsentialibus, hos in attributis trian-
„ guli habendos eſse. Univerſe autem una-
„ quaque in re attenta meditatio patefa-
„ ciet, quid prius, quid poſterius; quid eſ-
„ ſentiale, quid attributum ſit.

38. Attributa ex eſsentia neceſsario profluunt (præc.): ratio ergo ſufficiens attributorum continetur in eſsentia (20.) Quare poſita eſsentia, attributa quoque poni neceſse eſt (23).

„ *Coroll.* Attributa igitur ſejungi ab eſſentia non poſsunt. Sunt adeo neceſsaria „ (34), immutabilia (cit.cor.) æterna (35).

39. Quodlibet ens poſſibile eſt (27.): nequit ergo ei ineſse modus, qui pugnet cum ejusdem eſsentia (24). Itaque ex eſsentia intelligitur, quinam modi enti ineſse poſſint. Poſſibilitas igitur modorum ex eſsentia, tanquam e ratione ſufficiente intelligitur (20).

„ e. g. Hominem poſse eruditum reddi „ ipſa ejusdem declarat eſsentia.

„ *Coroll.* 1. Modorum itaque poſſibilitas „ eſt entis attributum (37.38.), ac proinde „ neceſsaria, immutabilis, æterna (38.cor.)

„ *Coroll.* 2. Modi pugnantes cum entis at- „ tributis, pugnant cum eſsentia (cit.): „ quare ineſse enti nequeunt.

40. Cum modi ex entis eſsentia non deriventur (37), neque deriventur ex ejus attributis (cit.); nihil autem præter modos, attributa, & eſsentiam in ente deprehenditur (cit.cor.): conſequens igitur eſt, modos ſaltem remote ex alio ente dimanare.

41. Ratio itaque ſufficiens, cur inſint in ente modi, in alio quopiam continetur (20 40.): exſiſtunt igitur duntaxat hypothetice, ſi nempe aliud quodpiam ens exſiſtat (23.). Enimvero unumquodque ens eſt hoc ens ſuapte

pte

pte eſsentia (32), atque adeo ſive exſiſtat ens aliud, ſive non exiſtat. Videtis ergo modos poſse enti & ineſse, & non ineſse, ac proinde eſse fluxos, & mutabiles.

„ e. g. Quoniam ſcientia geometriæ ex „ hominis eſsentia nequaquam manat, ſe- „ jungi ab eodem poteſt.

„ *Scholion*. Sunt quædam modorum ἀνα- „ λογα, entibus libera voluntate præditis „ propria, quæ tametſi non ab externo quo- „ piam ente, ſed ex ipſa intima natura „ promanent, quia tamen non neceſsario, „ ſed libere oriuntur, naturam modorum „ æmulantur: talia ſunt liberrima Dei de- „ creta.

Quid Exſiſtentia?

42. Eſsentia entis una poſſibilitate abſolvitur (33), ad hanc vero aliud non requiritur, quam ut omnis abſit repugnantia (24): evidens igitur eſt ad entis eſsentiam minime pertinere ejus exſiſtentiam. Quare ut ens exſiſtere intelligatur, accedere præterea eſsentiæ debet quidam quaſi ſtatus, quo id, quod tantum poſſibile erat, aptum ſit ad agendum quidpiam, vel patiendum. Status hic *complementum poſſibilitatis*, ſeu *exſiſtentia* adpellatur.

„ *Scholion*. Fateor præſtitutam exſiſtentiæ „ notionem perinde fere confuſam eſse, „ atque vim ipſius verbi exſiſtendi, nec poſ- „ ſe dilucide explicari, niſi jam ante rem „ exſiſtere, hoc eſt, in natura rerum quaſi „ exſtare concipiamus. Interea tamen eam „ adhibebimus, cum nonnulla in ſequenti- „ bus adferat adjumenta.

Et

Et quotuplex ?

43. Quod ita exſiſtit, ut ipſa ejus eſsentia ſit ratio ſufficiens, quare exſiſtat, *a ſe exſiſtere* dicitur. Id vero, cujus exſiſtendi ſufficiens ratio in ejus eſsentia nequaquam includitur, *ab alio exſiſtit*.

„ Sic Deus a ſe exſiſtit; non quod ſeipſum effecerit, ſed quod ipſa ejusdem eſſentia totam exſiſtendi rationem in ſeſe contineat. Cetera omnia exſiſtunt ab alio.

„ *Scholion*. Quæri a quibusdam hoc loco ſolet, utrum eſsentia ab exſiſtentia, ſeu a complemento illo poſſibilitatis re vera, utrum cogitatione duntaxat noſtra diſtinguatur. Arbitror re vera non diſtingui, idque duplici ex capite. Inprimis enim creata præciſe rei cujuſdam eſsentia, jam res illa exſiſtit; atqui non exſiſtit per quiddam ab eſsentia ipſa diſtinctum, cum præter eſsentiam nihil aliud creatum fuiſse ſupponamus. Deinde ſi exſiſtentia eb eſſentia reapſe diſtincta ſit, ipſa illa exſiſtentia vel exſiſtit per ſuam propriam eſſentiam, vel per quiddam aliud: ſi per ſuam eſsentiam, eodem plane jure quælibet alia res exſiſtet per ſuam eſsentiam, neque erit opus diſtincta aliqua exſiſtentia; ſi per aliud, de illo alio eadem redibit quæſtio, atque ita cogemur infinite progredi.

„ Sunt nihilominus, quæ contra adferri poſse videantur. Ac 1.) quidem ſi exſiſtentia rerum effectarum ſit ipſa earum eſsentia, conſequens erit, ut ea per eſſentiam, atque adeo inexſuperabili ne-

L„ ceſ-

„ ceſſitate exſiſtant, quemadmodum exſiſtit „ Deus hoc ipſo, quod per ſuam eſsentiam „ exſiſtat. Verum evaneſcet ſcrupulus, ſi „ diligenter animadvertatur aliud ſonare „ per eſsentiam exſiſtere ſic, ut tota exſi- „ ſtendi ratio in una eſsentia contineatur; „ ſicuti exſiſtit Deus: aliud exſiſtere per „ eſsentiam ſic, ut forma quidem exſiſten- „ di ſit ipſa eſsentia, ratio tamen tota ex- „ ſiſtendi in eadem non includatur, ſed e- „ tiam ſita ſit in ipſa cauſsæ producentis „ efficientia. Nimirum Deus, quum ſit ens „ a ſe, rationem exſiſtendi habet tantum „ formalem in ipſa ejus eſsentia ſitam; at „ creatura, quæ eſt ens ab alio, præter „ rationem exſiſtendi formalem in ejus eſ- „ ſentia poſitam, eget etiam ratione exſi- „ ſtendi cauſsali, quæ non in ejus eſsen- „ tia, ſed in efficientia cauſsæ producentis „ ſita eſt.

„ 2.) At nonne de eſsentia dici ex ve- „ ro poteſt, quod ſit neceſsaria, æterna, „ immutabilis? Nihil autem convenit ho- „ rum in exiſtentiam: igitur duo hæc non „ modo noſtra cogitatione, ſed re etiam „ vera diſtingui neceſse eſt. Facilis hic qui- „ dem eſt enodatio. Nimirum ſi eſsentia, „ & exiſtentia, in eodem utraque ſtatu vel „ poſſibilitatis, vel actualitatis ſumatur, „ tunc enim vero quidquid de una adfir- „ matur, aut negatur, id ex vero etiam „ de altera adfirmari negarive poterit: ita „ pro ſtatu poſſibilitatis tam eſsentia quam „ exſiſtentia eſt neceſsaria, æterna, immu- „ tabilis: pro ſtatu vero actualitatis neutra „ eſt neceſsaria, neutra æterna, neutra im-

„ mu-

„ mutabilis. Nunquam ergo cadunt in eſ-
„ ſentiam, & exſiſtentiam prædicata pu-
„ gnantia, niſi cum altera in ſtatu poſſibi-
„ litatis, altera in ſtatu actualitatis ſumi-
„ tur; & tunc tam parum ineſt abſurdi in
„ ea prædicatorum pugna, quam parum in
„ eo, quod idem equus currat, & non cur-
„ rat diſtinctis temporibus.

CAPUT IV.

De entis Unitate, Ordine, Veritate, Perfectione, & Bonitate.

Quid Unitas entis?

44. OMnium eorum collectio, per quæ res quæpiam eſt hæc individua res, & non alia, conſtituit rei cujuſvis unitatem. Eſt itaque *unitas* eorum omnium congeſtus, quæ rei eſsentiam componunt, quæque cum eadem nexu neceſsario devincta ſunt: per ea enim omnia pariter, ac ſimul ſumta res quævis eſt hæc res potius, quam alia.

„ *Scholion.* Quanquam quid ſit entis uni-
„ tas, non tam definitione, qua ſum uſus,
„ intelligi poteſt (tametſi aliquantum po-
„ teſt), quam communi omnium ſenſu,
„ & judicio. Cum enim notionem compre-
„ hendat ſimpliciſſimam, multo ſentitur lu-
„ cidius, quam declarari oratione poſſit.
„ Quivis certe clariſſime ſentit ſe eſse,
„ ac unum, non duos eſse. Idem eſt judi-

„ cium

„ cium de idea *multitudinis*, quæ unitati
„ eſt contraria.

45. Quodlibet ens unum eſt. Quodlibet enim ens habet eſsentiam uni ſibi propriam (33. cor. 1.), ac proinde etiam attributa, nexu indiſsolubili cum eſsentia copulata (38.): in horum autem coacervatione notio unitatis ſita eſt (præced.); ens igitur quodvis unum eſt.

Et quotuplex?

Scholion. Unitatis vocabulum plures vulgo explicatus obtinet. Et quidem 1) res dicitur una, quum in partes, quibus conſtat, diſtracta, ac diremta non eſt, ut pomum. 2.) Quum ne dividi quidem poteſt, ut anima. 3) Vocatur *unum per ſe*, quod coaleſcit partibus natura ipſa ad eam coagmentationem ordinatis, ut homo anima conſtans, & corpore. 4.) Huic ex adverſo reſpondet *unum per accidens*, qualis eſt temere congeſtus lapidum acervus.

Quid Ordo?

46. Cum res juxta ſeſe ita collocantur, aut ita ſe invicem conſequuntur, ut in ratione collocationis, aut conſequutionis quædam reluceat ſimilitudo, ea rationis ſimilitudo *ordo* nuncupatur. Hoc idem volebant Stoici, dum ordinem, Tullio teſte, definirent compoſitionem rerum aptis, & accommodatis locis.

„ e. g. Ordinem elucere in bibliothe-
„ ca dicimus, cum libri ſic diſponuntur,
„ ut quædam emineat æquabilitas, & ſimi-
„ litudo in modo, quo ſeſe excipiunt, ut
„ ſi

„ ſi in iis diſtribuendis ratio formæ, argumenti, editionis &c. habita ſit.

Quid Confuſio?

„ *Coroll.* Si ergo in rerum collocatione „ adpareat diſſimilitudo, tum enim vero „ *confuſio* ſive *inordinatio* locum obtinebit.

„ *Scholion.* Doctrina de ordine majus, „ quam vulgo videri poſſit, habet momen„ tum. Ut enim taceam id, quod in pro„ verbio dicitur, ordinem eſse animam re„ rum, ordinis diligens contemplatio lu„ culentum divinitatis ſuggerit argumen„ tum. „ *Eſſe præſtantem aliquam, æter„ namque naturam, & ſuſpiciendam, admi„ randamque hominum generi, pulchritudo „ mundi, ordoque rerum cæleſtium cogit con„ fiteri,*„ inquit Cicero. Sane quum ordinem, „ quem hujus univerſi partes obtinent, „ contemplamur, eumque ad certos fines „ accommodatiſſimum eſse animadvertimus, „ graviſſimum ſummæ cujusdam intelligen„ tiæ habemus teſtimonium. Nonne in ſu„ perbo aliquo palatio, aut in Maronis Æ„ neide adeo aperte elucent inſignis cujuſ„ dam ſapientiæ veluti impreſsa veſtigia, „ ut qui muros illos, aut voces has caſu „ fortuito coaluiſse contenderet, inſanire „ merito videretur? Sus roſtro ſi humi A „ literam impreſserit, num propterea ſuſ„ picari poteris, inquit Cicero, Andromacham Ennii ab ea poſse deſcribi? Multo „ vero magis adparet intelligentia in ordi„ ne rerum ſibi ſuccedentium, ut in moti„ bus horologii complures per annos æqua„ bilitate admirabili menſes, atque horas „ indicantis. Quid hic reſpondeas, ſi quis adur-

„ adurgeat, ut eam machinam intelligen-
„ tia quadam, & non fortuito caſu, con-
„ formatam eſse demonſtres? medico, opi-
„ nor, non philoſopho, opus ei eſse puta-
„ bis.

Quid Regula ordinis?

47. Quoniam ordo eſt ſimilitudo quædam elucens in modo, quo res collocantur, aut ſibi ſuccedunt (præc.), in quovis rerum ordine habetur quiddam, in quo res illi ſibi conſentiant, ſeu in quo ratio ſufficiens ordinis conſtituta ſit. Id vero *regula ordinis* nuncupatur.

„ e. g. Si libri in eadem arca repoſiti
„ forma externa conveniant, ea erit regu-
„ la ordinis, ſeu ratio ſufficiens, cur bi-
„ bliotheca ordinata eſse cenſeatur.

Quotuplex ordo?

48. Ubi unica duntaxat eſt ordinis regula, illic *ordo ſimplex*: ubi vero plures id genus regulæ adſunt, ibi *ordo* eſt *compoſitus*.

„ e. g. ordo compoſitus erit in bibliothe-
„ ca, ſi in collocandis libris & formæ ex-
„ ternæ, & argumenti, & editionis ratio
„ habeatur.

„ *Coroll.* Quanto ergo plures adſunt eju-
„ ſmodi regulæ, tanto major, & concin-
„ nior eſſloreſcit ordo.

49. In omni hac rerum univerſitate ordo quidam elucet. Cum enim nihil ſit abſque ratione ſufficiente(22), cuncta in eo conſentiunt, quod huic principio conformata

ſint:

ſint: habent adeo regulam quamdam ordinis (47), ac proinde ordinem (*a*).

„ *Scholion*. Atque ordo iſte, quo efficitur „ ut omnia, quæ exſiſtunt, rationem habe- „ ant ſui ſufficientem, eſt præcipuum il- „ lud κριτηριον, cujus ope internoſcuntur „ ſomnia ab iis rebus, quæ nobis vigilan- „ tibus reapſe eveniunt. Inde enim nega- „ mus geſta eſse, quæ geri per ſomnium „ nobis videbantur, quod nexus ille, ordo- „ que hiet, nec ulla ſit ratio ſufficiens, „ cur hæc poſt illa conſequantur, e. g. cur „ colores ſubito commutentur, præſen- „ tes momento diſpareant, facies loci in „ aliam vertatur &c. Sin autem φαινομενα „ ejuſmodi ſint, ut antecedentia ſemper in „ ſe rationem habeant conſequentium, ea „ enimvero non ſomni ludibria, ſed certa „ eventa ex vero judicamus. At plura de „ hoc in collegiis.

Quid Proportio?

50. Quum ordines plures eadem gaudent regula, naſcitur *proportio*.

„ e. g. Si binæ ſeries conſtituantur, cir- „ culorum nempe, & triangulorum, eadem „ continuo lege decreſcentium, circuli tri- „ angulis erunt *proportionales*.

Quid

(*a*) Rerum mundanarum nexum in coſmologia demum perſequemur. Eſt enim admirabilis quædam continuatio, ſerieſque rerum, ut aliæ ex aliis nexæ, & omnes inter ſe aptæ, colligatæque videantur: ut ait Cicero L. 1. de nat. Deor. c. 4.

Quid verum, & veritas?

51. *Verum* dicitur, quod principiis contradictionis, & rationis ſufficientis eſt conſentaneum. Hæc autem veri conſenſio *veritas metaphyſica* nuncupatur.

52. Ens omne verum eſt. Cum enim ens omne poſſibile ſit (30. cor.), ac proinde a contradictione liberum (24), conſentit principio contradictionis (16.). Ens item quodlibet ſua inſtructum eſt eſsentia (33. cor. 1.), in qua continetur ratio ſufficiens tum attributorum (28), tum poſſibilitatis modorum (39): ipſi vero modi rationem habent ſufficientem in ente alio (41): ens ergo quodlibet etiam cum principio rationis ſufficientis congruit: atque idcirco verum eſt (præc.).

„ *Coroll.* Cum itaque nullum ens aut ſibi
„ ipſi repugnet (30. cor.), aut ratione
„ ſufficiente deſtituatur (22) nullum quo-
„ que metaphyſice falſum eſt.

Quid perfectio?

53. Quando in re quapiam plura occurrunt, quæ ita conſentire, & quaſi conſpirare deprehenduntur, ut aſsequendo fini præſtituto ſufficiant, habetur *perfectio*: quæ proinde eſt conſenſus, ſeu harmonia plurium ad eundem finem obtinendum.

„ E. g. Perfectam dicimus formam civi-
„ tatis, in qua variæ magiſtratuum, & ci-
„ vium actiones ad communem felicitatem
„ obtinendam, & conſervandam conten-
„ dunt.

„ *Coroll.* Ubi ergo varia ita comparata

„ fuerint, ut fini communi adverſentur,
„ illic *imperfectio* dominabitur.

„ Sic imperfectum dicimus horologium,
„ ſiqua in eodem indicandis accurate horis
„ impedimentum offerunt.

Et quotuplex?

„ *Scholion.* Tribus præterea modis res perfecta vulgo dicitur. 1.) Si proprietatibus
„ & multis, & præſtantibus ſit prædita,
„ quo modo aurum ferro habetur perfectius. 2.) Si vel nullis, vel pauciſſimis
„ membris ſit coagmentata. Sic machinæ
„ eo cenſentur perfectiores, quo minore
„ partium adparatu effectus eoſdem conſequuntur. 3.) Si exemplari uſquequaque
„ conformata ſit. Ita perfectam dicimus
„ Principis Eugenii ſtatuam, vultum ipſius
„ accurate referentem; res item creatas
„ omnes, ideis divinis pleniſſime conſentientes. Verum hæc non tam abſolutam,
„ quam comparativam perfectionem ſignificant.

54. In omni adeo perfectione tria quædam deprehendimus. 1.) *Principium perfectionis*, ſeu finem communem, ad quem varia, quæ in re adſunt, dirigantur. 2.) Plura, ſaltem cogitatione noſtra diverſa. 3.) Conſenſionem plurium ad communem finem conſequendum.

„ E. g. In horologio principium perfectionis eſt accurata horarum deſignatio:
„ varia ad finem hunc conſpirantia ſunt
„ elateres, rotulæ, axiculi &c. conſenſus
„ eſt mutua eorundem conjugatio.

55.

55. Si principium perfectionis unicum dumtaxat adfuerit, tum perfectio dicitur *ſimplex*; *compoſita* vero, ſi plura id genus principia, atque adeo plures perfectiones ſimplices agglomerentur.

„ Sic horologium horis dumtaxat indican-
„ dis deſtinatum perfectione pollet ſimpli-
„ ci: ſin autem præter horas diem quoque
„ menſis, & minuta deſignet, perfectionem
„ habebit compoſitam.

„ *Coroll.* Quanto ergo plures perfectiones
„ ſimplices in ente quopiam copulantur,
„ & quanto accuratius plura cum princi-
„ pio perfectionis conſentiunt, tanto ma-
„ jor perfectio.

Quid perfectionum colliſio.

56. Uſu interdum venit, ut perfectiones ſimplices in ente aliquo concurrentes, itemque earum principia inter ſe pugnent. Pugna hæc adpellatur *colliſio* regularum perfectionis.

„ E. g. Opes partas tueri, & vitam con-
„ ſervare, ſunt perfectiones: ſic tamen non-
„ nunquam cadit, ut vita defendi nequeat,
„ ſine jactura opum: pugnant ergo tunc,
„ atque colliduntur hæ perfectiones.

Quid Exceptio?

57. Quoniam perfectiones inter ſe pugnantes ſimul obtineri nequeunt (16), neceſſe eſt, ut vel ambæ mutua quadam deceſſione temperentur; vel altera prorſus neglecta, altera præferatur. Ea alterius neglectio dicitur *exceptio a regula perfectionis*.

„ E. g. Cum quis, ut vitam tueatur, „ ſauciatum crus recidendum curat, exce- „ ptionem facit ab ea regula, quæ feris „ ipſis præſcripſit integritatem membrorum „ eſſe conſervandam.

„ *Scholion*. In adhibenda exceptione, ſi „ quidem rationem ſequi velimus, id dabi- „ mus operam, ut maximæ totius perfe- „ ctioni ſtudeamus. Quare cum ſervare vi- „ tam perfectius ſit, quam tueri divitias „ inſipienter agat mercator, ſi tempeſtate „ maritima deprehenſus malit vitam, quam „ merces proiicere.

58. Quando regula perfectionis unica dumtaxat ſuppetit, locum non habet exceptio. Exceptio enim e mutua regularum colliſione oritur (præc.), quæ colliſio utique haberi nequit, quum unica tantum adeſt regula.

„ *Coroll.* In ſimplici adeo perfectione, „ quæ unicam habet regulam (55), non „ datur exceptio.

59. Conſenſus eſſentialium dicitur perfectio *eſſentialis*: conſenſus autem notarum mutabilium eſt perfectio *accidentalis*.

„ E. g. Vis ſentiendi, & ratiocinandi „ eſſentialem conciliant homini perfectio- „ nem: at eruditio, & virtus tantummo- „ do accidentalem.

60. Quodlibet ens præditum eſt perfectione eſſentiali. Quodlibet enim ens ſua gau-

gaudet eſſentia (33. cor. 1.), ſuiſque attributis (38.): hæc autem omnia in id conſentiunt, ut ens ſit præciſe ens, & quidem hoc, non aliud ens; in quo perfectio eſſentialis eſt conſtituta (præc.).

„ *Scholion*. Perfectiones rerum vel a prio-
„ ri, ut ajunt, vel a poſteriori patefiunt.
„ A priori quidem, quum in iis regula quæ-
„ dam, aut principium perfectionis depre-
„ henditur, ex quo deinde determinatur,
„ quonam modo varia debeant eſſe compa-
„ rata, ut cum perfectionis regula conſen-
„ tiant: a poſteriori autem, cum iis, quæ
„ in re inſunt, diligenter expenſis, ac in-
„ ter ſe collatis, in cognitionem regulæ
„ perfectionis deducimur. A priori ſolemus
„ inquirere in arte factorum; a poſteriori
„ in rerum naturalium perfectiones, que-
„ madmodum coram exemplis declarabi-
„ mus.

Quid Bonitas?

61. Perfectio, quam adpellavimus eſſentialem (59.), vocatur *bonitas metaphyſica*.

„ *Coroll.* Quoniam ergo ens omne perfe-
„ ctione eſſentiali præditum eſt (præc.),
„ vel me tacente intelligitis, nullum eſſe
„ ens bonitate metaphyſica omnino deſti-
„ tutum.

CAPUT V.

De ente Abſoluto, & Relativo.

Quid Abſolutum, & Relativum?

62. ENS dicimus *abſolutum*, cum illud concipere poſſumus, quin aliud quoddam eo ipſo debeamus concipere: *relativum* vero, quum eo concepto aliud præterea concipi neceſſe eſt.

„ E. g. Lapis ens abſolutum eſt, quatenus citra notionem ullius alterius entis „ conſideratur: at filius ens eſt relativum; „ ejus enim conſideratio notionem patris „ una involvit.

Quæ partes Relationis?

63. Itaque relatio, ſeu mutua relativorum ad ſeſe habitudo, tria complectitur: duo ſcilicet entia relativa, quæ *relata* adpellantur; & relationem, propter quam alterum ſine altero concipi nequit, quæque *ratio fundandi*, vel *fundamentum* relationis vocatur. Speciatim autem ens, quod concipitur referri ad alterum, dicitur *ſubjectum*, illud vero alterum *terminus* relationis. Relata denique, quorum quodlibet alterius terminus eſſe poteſt, *correlata* audiunt. Exempla promemus in collegio.

Quid Dependentia?

64. Quando ens alterum ſine altero idcirco nequit concipi, quod in illo inſit quidpiam, cujus ratio ſufficiens in iſto continetur, illud ab hoc *dependere* dicitur. Di-

Dependentia igitur in eo ſita eſt, quod intelligi ex altero poſſit, cur alteri quidpiam inſit.

„ E. g. Res creatæ omnes dependent a
„ Deo, cum exſiſtentiæ, quam obtinent, ra-
„ tio in Dio contineatur.

Et quotuplex?

65. Alterum ab altero dependet *intrinſecus*, ſi hoc ad ejus eſſentiam; *extrinſecus* autem, ſi ad exſiſtentiam ſolum, aut ad qualitatem aliquam requiratur.

„ E. g. Triangulum a tribus lateribus,
„ ens quodvis a ſuis eſſentialibus intrin-
„ ſecus pendet: mundus contra a Deo, ef-
„ fectus quivis a ſua cauſa extrinſecus tan-
„ tum dependet.

„ *Scholion.* Hæc probe tenenda ſunt ad-
„ verſus perniciosam Spinoſæ ſententiam,
„ qui illud contendit a nullo pendere in-
„ trinſecus, quod in ſe exſiſtit, & in ſuo,
„ non alterius rei conceptu intelligitur,
„ uti eſt quælibet ſubſtantia. Quod vero
„ exſiſtit in alio, & per conceptum alte-
„ rius intelligitur, id vult intrinſecus pen-
„ dere ab alio, ut ſunt ſubſtantiarum affe-
„ ctiones. Quorſum hæc doctrina evadat,
„ alias oſtendemus: & facile per ſeſe vi-
„ det, qui aliquid omnino videt.

Quid Connexa?

66. Entia, quorum unum dependet ab altero, *connexa*; ipſa vero eorum dependentia *nexus* adpellatur.

„ *Scholion.* Cave confundas connexa cum

„ dependentibus: iſta enim non reciprocan-
„ tur. Deus cum creatis rebus connexus,
„ non item ab iis dependens eſt; res crea-
„ tæ & connexæ cum Deo ſunt, & ab
„ eodem dependentes.

67. Si entia quævis ad ſe mutuo contenderitis, ea vel eadem, vel diverſa, vel ſimilia, vel diſſimilia, vel oppoſita, vel denique diſparata eſſe deprehendetis. Quare notiones horum accurate jam evolvendæ veniunt.

Quid Idem, & Diverſum?

68. *Eadem* dicuntur, quæ ſibi ita ſurrogari poſſunt, ut nulla propterea inducatur mutatio: quæ autem citra mutationem ſibi ſubſtitui nequeunt, *diverſa* nuncupantur.

„ E. g. cum duo duobus abſque ulla mu-
„ tatione ſuffici poſſint, eadem ſunt: non
„ item duo, & tria.
„ *Scholion.* Ut conſtituere certo poſſitis,
„ an entia eadem, an diverſa ſint, tot e-
„ nunciationes de uno eorum conformabi-
„ tis, quot de eodem, tanquam ſubjecto,
„ enunciari prædicata poſſunt. Tum dili-
„ genter videbitis, utrum alterum in ſin-
„ gulis illis propoſitionibus ſubjecti vice
„ ſalva veritate ſubſtitui poſſit: & ſi qui-
„ dem poſſit, id erit indicii entia illa omni-
„ no, ſive *adæquate* eſse eadem; ſin autem
„ in quibuſdam duntaxat poſſit, conclude-
„ tis ea non uſquequaque, ſed ſolum *ina-*
„ *dæquate*, ut dici ſolet, eſse eadem.

Quid

Quid Identitas, & Diſtinctio?

69. Affectio illa entium, qua eadem, aut diverſa ſunt, receptis vocabulis *identitas*, aut *diſtinctio* nominatur.

70. *Eadem numero* ſunt, quæ omnes omnino determinationes, ſeu ipſum *eſſe hoc* commune habent: quibus vero illud commune non eſt, *numero diſtincta* ſunt.

„ *Scholion*. Patet adeo identitatem, & di-
„ ſtinctionem entium individuam a loci, vel
„ temporis unitate, aut multitudine non
„ eſse repetendam, poſseque diſtincta en-
„ tia in eodem, & idem ens in pluribus
„ locis eodem temporis momento conſiſte-
„ re. Sed ridet nos nimirum Antonius Ge-
„ nuenſis, qui putemus duas ſubſtantias for-
„ maliter, ut ait, extenſas, ac ſeſe inti-
„ me penetrantes, duas numero ſubſtantias
„ permanere, neque propterea in unam
„ veluti concreſcere: cenſet nos minime
„ intelligere, quænam vocabulo diſtinctio-
„ nis ſubjecta ſit notio. Ego vero magno-
„ pere cuperem, ut irriſor ille genuinam
„ ejus verbi ſignificationem nos edoceret:
„ nam quod idem, ac diverſum comparate
„ ad locum, & tempus explicat, id omni-
„ no nihil eſt. Nam 1.) loca ipſa, & tem-
„ pora inter ſe utique diſtincta ſunt: unde
„ ergo diſtinctionem horum arceſsemus? un-
„ de eſt, quod locus A ſecum ipſo idem,
„ a loco autem B ſit diverſus? ſi hæc iden-
„ titas, & diſtinctio per alium locum ex-
„ plicanda ſit, infinite progrediemur: ſin
„ autem locus A idcirco eſt idem ſecum
„ ipſo, quod omnes omnino determinatio-

„ nes, ſeu ipſum *eſſe hoc* ſecum ipſo com-
„ mune habeat; & a loco B idcirco di-
„ ſtinctus eſt, quod ipſum *eſſe hoc* cum lo-
„ co B commune non habeat, nonne hoc
„ idem de quibuſvis aliis rebus eodem ju-
„ re dicemus?

„ 2.) Deinde eſse in loco quopiam duo
„ involvit, nempe ipſum eſse rei, quæ eſt
„ in loco, & reſpectum ad ordinem, quem
„ res cum aliis ſimul exſiſtentibus rebus
„ obtinet; atqui prius eſt rem eſse hanc
„ determinatam rem, quam habere reſpe-
„ ctum hunc vel illum ad alias ſimul exſi-
„ ſtentes res, nec reſpectu hoc multiplica-
„ to ipſum eſse rei evadit multiplex: er-
„ go rei identitas vel diſtinctio per locum
„ minime conſtituitur. Sane ſi quis mate-
„ riam & ſpiritum eodem omnino contine-
„ ri loco, & tempore concipiat, nullaque
„ opinione anticipata implicatus ſit, non id-
„ circo duas illas tam diſſimiles naturas in
„ unam quaſi coaluiſse arbitrabitur.

„ 3.) Eadem materiæ particula poteſt
„ utique eodem in loco perſiſtere innume-
„ ris punctis temporis, quin alia eſse de-
„ beat uno, alia alio temporis articulo:
„ quid prohibet igitur, quo minus eadem
„ illa particula eodem puncto temporis in
„ pluribus exiſtat locis, quin propter loco-
„ rum diſcrimen alia atque alia eſse de-
„ beat? certe & locus, & tempus eſsentiis
„ rerum penitus externa ſunt: entium ita-
„ que identitas, aut diſtinctio ſicut non e
„ tempore, ita nec e loco æſtimanda eſt.
„ Deus idem, & ſimpliciſſimus exſiſtit in
„ omnibus locis, quemadmodum alibi de-
„ mon-

„ monſtrabimus: id ergo rationi entis non „ repugnat; unde autem novimus repugna- „ re indoli materiæ, cujus nullam habe- „ mus ideam, niſi ope ſenſuum compara- „ tam? an vero hi poſsunt naturam mate- „ riæ nobis exhibere, atque definire illud „ in ipſa potiſſimum repugnare, quod in „ aliis entibus non repugnat? Quam parum „ ſit in rebus hujuſmodi ſenſuum teſtimo- „ nio acquieſcendum, vel illud indicio eſt, „ quod eorum ope ne id quidem liceat de- „ finire, utrum in rerum natura exiſtet ma- „ teria proprie continua: utrum vel duo „ ejuſdem puncta ſeſe contingant unquam: „ validis certe argumentis evinci contra- „ rium arbitror.

Et quotuplex?

71. Si qua communi ſpecie continentur, ſunt *ſpecie eadem*: quorum autem ſpecies diverſa eſt, ipſa quoque *ſpecie diverſa* ſunt.

„ E. g. Cicero, & Pompejus erant iidem „ ſpecie humana: Alexander vero, ejuſque „ Bucephalus ſpecie diverſi fuerunt.

72. Quum omni mentis conſideratione ſeclusa unum non eſt aliud, eorum diſtinctio *realis* vocatur: quum vero in una, eademque re plura concipiuntur, quæ reapſe unum, idemque ſunt, tum *diſtinctio rationis* exſiſtit.

„ E. g. Solem inter & lunam realis eſt „ diſtinctio; vis autem ratiocinandi a vi

„ ſentiendi in eodem homine nonniſi co-
„ gitatione noſtra ſecernitur.

„ *Coroll.* Quoniam diſtinctioni contra reſ-
„ pondet identitas (69.), patet allatam
„ diviſionem in hanc quoque valere.

„ *Scholion.* Vocabulum identitatis in com-
„ muni vitæ conſuetudine ſæpe minus pro-
„ prie uſurpamus. Res eadem perſeverare
„ vulgo cenſetur, tametſi aliæ atque aliæ
„ re vera ſuccedant, modo ea ſucceſſio
„ continenter fiat, ac ſenſui noſtro ſubdu-
„ catur. Sic eundem dicimus Danubium ad
„ mœnia noſtra hodie allabi, qui heri al-
„ lapſus fuit: idem nos habere corpus,
„ quod ex matris utero extulimus, tametſi
„ hæc proprie vera eſse non poſſint. *Ne-
„ mo noſtrum idem eſt in ſenectute, qui fuit
„ juvenis: nemo eſt mane, qui fuit pridie.
„ Corpora noſtra rapiuntur fluminum more.*
„ Sen. ep. 58.

Quid Qualitas, & Quantitas?

73. Notæ rebus internæ vel ſine aſsum-
to alio intelligi; vel dari tantum, non
item intelligi poſsunt. Illæ *qualitatis*, hæ
quantitatis adpellatione gaudent.

„ Sic mel proprio genere ſaporis, ut ait
„ Cato, non comparatione cum aliis, dul-
„ ce eſse ſentitur. Quærenti, qualiſnam
„ ſit globus aliquis, quum reſpondetur eſ-
„ ſe rotundum, gravem, calidum, notæ hæ
„ internæ ſunt qualitates: auditis enim vo-
„ cabulis continuo intelliguntur ſine ulla
„ ad aliud quidpiam collatione. Sin autem
„ ex me quæras, quænam ſit globi gravi-
„ tas, aut diameter, notionem, quam pe-

„ tis,

„ tis, verbis tibi declarare nequeo, niſi „ aut globum ipſum experiundum in manus tibi tradidero, vel oſtendero; aut „ pondus ejus ad libram, diametrum ad lineam aliquam tibi jam perſpectam exegero. Quare magnitudo ponderis aut diametri inter quantitates refertur.

„ *Coroll.* Igitur eſsentiæ, attributa, & „ modi in cenſum qualitatum veniunt. (Log. „ 22. 23.).

Quid ſimile, & Diſſimile?

74. Quæ iiſdem gaudent qualitatibus, *ſimilia*; quæ diverſis, *diſſimilia* nuncupantur.

Quid Æquale, & Inæquale?

75. Quorum eadem eſt quantitas, *æqualia*; quorum diverſa *inæqualia* eſse dicuntur.

„ *Coroll.* Quæ ergo æqualia ſunt, non „ ſunt idcirco etiam ſimilia, & contra (74.)

„ *Scholion.* Facile jam ex his deducetis „ theoremata, quibus erit uſus in ſequentibus. 1.) Quatenus duo cum tertio conveniunt, eatenus ſunt eadem, ſeu inter „ ſe conveniunt: utrumque enim eidem illi tertio abſque ulla mutatione ſurrogari poteſt (68), ac proinde etiam alterum alteri. 2.) Quorum ratio ſufficiens in „ eodem tertio continetur, illa eatenus „ ſunt eadem. In eo quippe inter ſe conveniunt, quod rationem ſui ſufficientem „ in eodem tertio habent ex hyp. ſunt igitur eatenus eadem (n. præc.) 3.) Sicubi eædem ſunt eſsentiæ, eadem eſse „ attributa quoque neceſse eſt. Cum enim

„ at-

„ attributa rationem ſui ſufficientem ha-
„ beant in eſsentiis (38.), eſsentiæ autem
„ eædem ponantur, in confeſso eſt, ratio-
„ nem ſufficientem attributorum in eodem
„ tertio contineri: ſunt ergo attributa ea-
„ dem (n. præc.). Facile hinc id quoque
„ efficitur, e diverſis eſsentiis diverſa per-
„ manare attributa. 4.) Quæ eandem eſ-
„ ſentiam, attributa, aut modos habent,
„ ſunt ſibi ſimilia. Hæc enim omnia no-
„ mine qualitatum veniunt (73. cor.): quæ
„ ergo hæc eadem habent, iiſdem gaudent
„ qualitatibus, hoc eſt, ſimilia ſunt (74).
„ Non minus manifeſtum eſt diſſimilia eſ-
„ ſe, quorum eſsentiæ, attributa, & mo-
„ di diverſa ſunt. 5.) Quæ ſunt eidem
„ tertio ſimilia, ſunt quoque inter ſe ſi-
„ milia. Nam ſi eidem tertio ſimilia ſunt,
„ cum eodem qualitatibus conveniunt (74):
„ conveniunt igitur etiam inter ſe (n. 1.),
„ atque adeo ſibi ſimilia ſunt (74). 6.)
„ Cuncta, quæ in rerum natura exſtant,
„ aliquam inter ſe obtinent ſimilitudinem.
„ Omnia enim inter ſe conveniunt in ex-
„ ſiſtendi potentia (23. cor. 3.), adeoque
„ in eſsentia (33.): ſunt ergo ſibi ſimi-
„ lia (n. 4.). 7.) Quæ ſunt eidem tertio
„ æqualia, ſunt quoque inter ſe æqualia.
„ Sunt enim hoc ipſo quantitate uni ter-
„ tio eadem (75.), proinde etiam inter
„ ſe æqualia (75). 8.) Quæ æqualia ſunt
„ æqualibus, ſibi quoque ipſis ſunt æqua-
„ lia. Sit enim A=C, & B=D, & C=D;
„ erunt C & D ratione quantitatis eadem
„ (75.): ergo A & B ſunt æqualia eidem
„ tertio, atque adeo etiam ſibimetipſis (n.
„ præc.).

Quid

Quid Oppoſita, & Diſparata?

76. Quum duo diverſa ſunt, tum poſito uno vel tollitur alterum, vel non tollitur (16.). Si tollitur, duo illa diverſa vocantur *oppoſita*: ſi non tollitur, dicuntur *diſparata*.

„ E. g. Odium & amor ejuſdem rei ſunt „ oppoſita: amor & triſtitia diſparata ſunt.

Quotuplex oppoſitio?

77. Si poſito A tollitur B, tum ſublato B vel viciſſim ponitur A, vel non ponitur (16). Si ponitur, oppoſita erunt *contradictoria*; ſi non ponitur, *contraria*. Conf. Log. §. 77.

„ E. g. Lux & tenebræ ſunt contradicto- „ ria, quia illa poſita hæ tolluntur, & „ his ſublatis illa ponitur. Amor vero & „ odium ejuſdem rei contraria ſunt: licet „ enim illo poſito iſtuc tollatur, non ta- „ men iſto ſublato illum poni neceſſe eſt.

CAPUT VI.

De Toto, & Parte.

Quid Pars, & Totum?

78. PLura, quæ ſimul collecta ens unum efficiunt, *partes* adpellantur: ens autem e pluribus conflatum nuncupatur *totum*.

„ *Scholion*. Spectamus hic totum, ut par- „ ti contrarium: nam ſi conſideretur, qua- „ tenus *mutilo* opponitur, *integrum* proprie „ di-

„ dicitur. Quædam totius genera in Logi-
„ ca tradidimus (53): quæ proinde iſthic
„ non repetemus.

Quotuplices partes?

79. Quando plura corpora in unum coaleſcunt, *totum* efficiunt *integrale*, cujus *partes integrantes* vocantur.

„ Tale totum eſt corpus hominis e di-
„ verſis membris coagmentatum.

80. Pars, quæ identidem accumulata exæquat totum, dicitur *aliquota:* quæ autem ſæpius repetita nunquam evadit æqualis toti, *aliquanta* eſt.

„ E. g. Binarius numerus pars eſt aliquo-
„ ta ſenarii, aliquanta vero ſeptenarii.

Quid Magnitudo?

81. Multitudo partium totum aliquod efficentium eſt ejuſdem maſſa, ac vera *magnitudo*. Nullo ergo negotio intelligitis, quid *magnum*, quid *parvum* ſit.

82. Totum eſt altero *majus*, quando pars ejus illi alteri æqualis eſt. Quando vero ipſum parti totius alterius coæquatur, comparate ad illud *minus* dicitur.

Scholion. Libuit has deſcriptiones adferre, non definitiones accumulandi libidine, quam alias reprehendimus (Log. 51. cor. 2.); verum idcirco ſolum, ut propoſitiones, quas jam ſubnectemus, plenius intelligantur. Totum & partes ſimul ſumtæ idem ſunt. Cum enim partes ſimul ſumtæ conſti-

ſtituant totum (78), citra ullam mutationem eidem ſuffici poſſunt: idem ergo ſunt (68.). 2.) Poſito toto ponuntur omnes partes, & contra: idem enim ſunt (n. præc.) 3.) Partem alicujus partis eſſe quoque totius partem, ſola animi attentione perſpicuum eſt. 4.) Quælibet pars toto ſuo minor eſt. Fac enim quamlibet totius partem eſſe novum totum: erit novum hoc totum ſibi ipſi, atque adeo totius prioris parti æquale, ac proinde eodem minus (82.). Patet viciſſim totum quavis ſua parte majus eſſe.

CAPUT VII.

De ente Compoſito, & ſimplici.

Quid ens Compoſitum?

83. ENS *compoſitum* dicitur, quod ex partibus certa quadam ratione junctis coaleſcit.

e. g. Palatium e membris apte concinnatis exſtructum eſt ens compoſitum.

Coroll. Omne igitur ens compoſitum eſt totum (78.).

Scholion. Diſcrimen tamen aliquod inter utrumque probe advertendum eſt. In compoſito nexus potiſſimum, & junctura partium conſideratur, ſine qua non poteſt intelligi compoſitio. In toto autem nexus iſte minime attenditur, ſed ratio duntaxat identitatis inter totum, & partes reſpicitur.

84. Eſſentia compoſiti ſita eſt in modo, quo partes ejus invicem conferuntur. Rei enim cujuſvis eſſentia in eo eſt poſita, per quod res eſt hæc, & non alia res (32.); atqui per mutuam partium conſertionem compoſitum quodvis eſt hoc, & non aliud compoſitum (præc. ſch.): itaque in ea reponenda eſt compoſiti cujuſvis eſſentia.

e. g. Horologium a mola ſecernitur interna partium conjunctione, & ſtructura, quæ una in cauſſa eſt, cur iſtud mola, illud horologium eſſe cenſeatur.

Coroll. 1. Ratio ergo eorum, quæ in quovis compoſito inſunt, vel ineſſe poſſunt, in partium natura, & mutua conjugatione continetur (38.39.cor.1.).

Coroll. 2. Eſſentiam cujuſvis compoſiti ille demum perſpectam habet, qui & partes omnes, & modum, quo eæ conſertæ ſunt, pervidet.

Quid Ortus, & Interitus?

85. *Oriri* dicitur, quod cum ante non eſſet, eſſe incipit; ſpeciatim vero *oriri de nihilo*, ſive *creari*, ſi nihil ejus ante omnino exſtitit: *interire* autem, quod, cum antea exſiſteret, exſiſtere deſinit; & ſpeciatim *annihilari*, ſi ſic deſinat exſiſtere, ut nihil ejus deinde ſuperſit.

86. Compoſitun & oriri poteſt, quin fiat de nihilo, & interire, quin abeat in nihilum. Fieri enim poteſt, ut partes jam exſtantes, & diſſociatæ, certo quodam modo ad ens compoſitum efficiendum coaleſcant: id autem cum ſit, compoſitum, quod ante

non

non exſtitit, exſiſtere incipit (84.): ergo oritur (præc.). Eodem plane modo licebit de interitu ejusdem ratiocinari.

Quid ens ſimplex?

87. Ens partibus prorſus deſtitutum, *ſimplex* eſt; quod proinde opponitur compoſito (83.).

Coroll. Omne ergo ens vel compoſitum, vel ſimplex eſt (16.).

Scholion. Quanquam definitionibus negantibus abſtinendum eſſe alias dixerimus (Log. 48. cor. 2.); eam tamen iſthic adhibuimus, cum poſitiva non ſit in poteſtate. Neque eapropter metuendum eſt, ne de ente ſimplici nihil a priori liceat demonſtrare. Inprimis enim hoc ipſo, quod ens ſimplex contrariam enti compoſito habeat eſſentiam (87.), contrarias quoque obtinebit affectiones. Deinde habebit prædicata communia entis, cui tanquam generi ſubjicitur.

An exſtet?

88. Si exſtant etia compoſita, conſequens eſt, ut exſtent etiam ſimplicia. Si enim exſtant entia compoſita, exſtant entia e partibus certa quadam ratione junctis coagmentata (83). Hæ autem partes vel ſunt entia ſimplicia, vel compoſita (præc.cor.). Si ſunt compoſita, ſuis iterum gaudent partibus (83.), de quibus eadem redibit argumentatio. Quamdiu ergo aſſignantur partes aliæ minores, e quibus majores coaleſcant, quæſtio continuo redibit, undenam eæ ipſæ componantur, atque adeo nondum

in-

intelligetur, unde tandem oriantur minima compoſita. Quare in compoſiti notione non continetur ratio ſufficiens, cur aliquid ſit compoſitum, ſine qua tamen haberi compoſitum non poteſt. (22.) Ratio itaque ſufficiens compoſiti non in compoſito, ſed in ente ſimplici quærenda eſt (87. cor.). Si ergo exſtet ens compoſitum, ens quoque ſimplex exſtare neceſſe eſt.

Scholion. Vis demonſtrationis exemplo numeri apprime illuſtratur. Numerus quivis minorum accumulatione componi poteſt. Si minores denuo ex aliis minoribus conflentur, nondum adparebit ratio ſufficiens, cur dentur numeri; quod quidem perſpicuum erit, ſi numerum rationalem definire velis non ſuppoſitis niſi numeris continenter minoribus: cogeris enim dicere, numerum rationalem eſſe minorum numerorum multitudinem, quæ definitio utique vitioſa eſt. Quemadmodum ergo, ut ratio ſufficiens numeri detur, deveniri tandem ad unitatem debet, quæ omnis multitudinis expers ſit, quamque omnis numerus complectatur: ita intelligi ſatis non poteſt compoſitum, quamdiu illud ponitur conſtare aliis compoſitis minoribus; ſed deveniendum denique eſt ad aliquid omni carens compoſitione, quod Epicuræi *atomum*, Pythagoræi *monadem* dixere.

89. Ens ſimplex e compoſito oriri nequit. Quidquid enim e compoſito oritur, id oritur nova partium conjugatione, translatione,

ne, aut diſſolutione (aliter enim compoſitum idem perſeveraret abſque ulla mutatione): ens autem ſimplex nullo horum modo oritur. Si enim partes aliter conjungantur, aut transferantur, palam eſt inde novum enaſci compoſitum (84). Sin autem diſſolutione partium ens ſimplex prodit, relinquitur, quod jam aderat (præc.), adeoque non oritur (85.).

90. Ens ſimplex e ſimplici oriri nequit: Ens enim ſimplex caret partibus (87.): nihil ergo ab eo poteſt avelli, quod ſeorſim deinceps exſiſteret.

Scholion. Non negamus *ab* ente ſimplici tanquam cauſſa efficiente poſſe ens ſimplex procreari: id unum defendimus, ens ſimplex *ex* alio ſimplici tanquam materia oriri haudquaquam poſſe.

91. Ens ſimplex non poteſt transformari. Vel enim transformaretur ablatis ſuis eſſentialibus, vel relictis (16.). Si primum, ens ſimplex plane interiret, ejuſque loco novum procrearetur (33.cor.). Si alterum, non novum ens, ſed novus tantum prioris modus oriretur, cum eſſentia perſeverante etiam perſeverent attributa (38.cor.), nec quidquam præterea, niſi modi, in ente inſint (37.cor.).

92. Ens ſimplex quum oritur, de nihilo oritur. Non enim oritur ex ente aut ſimplici (90.), aut compoſito (89.); præter hæc autem nihil omnino datur (37. cor.)

93. Ens ſimplex quum oritur, totum mome-

mento citra ullam temporis ſucceſſionem oritur. Cum enim partibus deſtituatur (87.), atque ex nihilo prodeat (præc.), in ejus ortu plura ſibi invicem ſuccedentia non licet concipere.

Coroll. 1. Cauſſam ergo videtis, cur diſtinctam ortus hujus notionem nequeat mens noſtra informare (Log. 26.).

Coroll. 2. Hinc item patet, ortum compoſiti, dum ex ente exſiſtente fit, ſenſim, & cum ſucceſſione confieri. Omnis enim partium colligatio, in qua compoſiti eſſentia ſita eſt (84.), pedetentim fit. Imo tametſi de nihilo oriatur, ſenſim tamen oriri poteſt; poſſunt enim partes aliæ poſt alias oriri, ac ſenſim coagmentari.

94. Ens ſimplex, quum interit, in nihilum abit. Niſi enim abiret in nihilum, ſic eſſe deſineret, ut de eo quiddam ſuperſit, ac proinde ſimplex non eſſet (87.).

Coroll. Non ergo ſenſim, ſed momento interit. Conf. §. præc.

CAPUT VIII.

De Subſtantia, & Accidente.

Quid Modificatio?

95. QUæcunque in ente inſunt, ea vel ad eſſentialia, vel ad attributa, vel denique ad modos referuntur (37. cor.): eſſentialia autem, & attributa

ta ſunt immutabilia (34. cor. 38. cor.) : modi ergo duntaxat mutari in ente poſſunt. Quare mutatio entis eſt modorum variatio, quæ *modificatio* dicitur: id vero, in quo modi mutantur, *ſubjectum modificationis* adpellatur.

Quid Status entis?

96. Dum in ente quopiam modi, aut relationes cum eſſentialibus, ac attributis, quæ fixa conſtanter manent, ſimul juncta ſunt, adeſt determinata quædam mutabilium cum fixis conſociatio, quæ *ſtatus* entis ſolet nuncupari.

E. g. Cum quis virtute exornatus eſt, in alio plane ſtatu verſari dicitur, quam is, qui vitiis, atque flagitiis eſt coopertus. Virtus nimirum in homine eſt quiddam mutabile: præſto enim eſſe, & non eſſe poteſt. Si ergo adſit, certo quodam modo cum iis, quæ in homine perpetuo inſunt, jungitur, quæ conjunctio ſtatum hominis virtute præditi efficit.

Et quotuplex?

97. Status entis, quem modi cum eſſentia, & attributis juncti conſtituunt, *internus* vocatur: quem vero efficiunt relationes, *externus* nominatur. Conf. Log. §. 23.

e. g. Status eruditionis homini eſt internus: ſtatus autem regiæ dignitatis externus.

Coroll. Igitur non erit difficile conſtituere, quandonam ſtatus entis mutetur, quando idem, vel diverſus ſit.

Quid

Quid Actio, & Paſſio?

98. Mutatio ſtatus, cujus ratio ſufficiens continetur in ſubjecto, in quo fit mutatio, nomine *actionis* venit: mutatio contra, cujus ratio ſufficiens extra ipſum ſubjectum mutatum deprehenditur, *paſſionis* vocabulo conſignatur.

E. g. Dum ſcientia quapiam animus imbuitur, ſubit ſtatus ſui mutationem, cujus ratio ſufficiens in ipſo eſt: agit ergo animus. At lignum, cum igne uritur, non agit, ſed patitur.

Scholion. Probe advertat Philoſophus, definitionem hanc ab exemplis individuis rerum duntaxat creatarum eſſe abſtractam, atque adeo nonniſi agentibus creatis convenire. De modo agendi Dei hic quidem non loquimur. Hæc eadem admonitio erit habenda præ oculis in multis aliis ontologicis definitionibus.

Quid Potentia?

99. Agendi potentia, ſive facultas tribuitur enti, quatenus per ea, quæ in eodem inſunt, actio eſt poſſibilis: potentia vero patiendi, quatenus per eadem paſſionis capax eſt. Quare *potentia activa* eſt agendi, *potentia paſſiva* patiendi poſſibilitas.

Coroll. Ex ſola ergo agendi vel patiendi potentia actio, vel paſſio nequaquam conſequitur (42.).

Scholion. E notione activæ potentiæ perſpicuum eſt, ineſſe in ſubjectis ea, per quæ eorum actiones diſtincte explicari queant, ut

ut dilucide adpareat, quanam ratione peragantur. Sic potentia calefaciendi in igne diſtincte intelligitur, ſi per ea, quæ igni inſunt, explicari poſſit, quomodo alia corpora calefaciat. Similiter notio potentiæ paſſivæ oſtendit, ineſſe in ſubjectis ea, per quæ paſſiones eorum diſtincte explanari queant, ut pervideatur, quomodo a cauſſis externis mutatio iiſdem induci poſſit. Exemplis utrumque coram illuſtrabimus.

Quid vis?

100. *Vis* eſt id, in quo invenitur ratio ſufficiens, cur actio ad exſiſtentiam perveniat, actuque adſit.

Coroll. 1. Quoniam poſita ratione ſufficienti ponitur etiam id, quod per eam eſt potius, quam non eſt (23.), poſita vi ponitur actio, niſi adſit impedimentum.

Coroll. 2. Vis adeo ſic debet concipi, ut ex ea continuo intelligatur actio ſequi, quamprimum ipſa in agente ponitur, & abeſt impedimentum.

E. g. Si in globo A vis movendi præſto eſſe concipitur, motio quoque ipſa ſequi intelligitur, niſi quid impediat. Niſi enim inter vim, & actionem nexus ponatur neceſſarius, alio præterea opus erit principio, ut actio re ipſa conſequatur.

Coroll. 3. Si ergo datur in ente vis, mutatur perpetuo illius ſtatus, niſi quid obſiſtat; actio enim ſita eſt in ſubjecti agentis mutatione. (98.)

Et quotuplex?

101. Vis obſtaculo impedita, atque adeo in ſolo movendi conatu ſita, *vis mortua* dicitur: ut quum ſubjecto plano gravitatis efficacitas impeditur. Vis autem cum ipſa motione conjuncta *vis viva* adpellatur: ut ſi plano ſubducto corpus grave libere delabatur.

Scholion. Inter Carteſii, & Leibnitzii ſectatores non levis eſt de virium harum menſura contentio. Priores utraſque eadem menſura metiendas eſſe contendunt, celeritate ſcilicet in maſſam ducta. Poſteriores in viribus vivis non ipſas celeritates, ſed earum quadrata putant eſſe adhibenda. Optime, mea quidem ſententia, compoſuit litem P. Boſcovich tum alibi, tum vel maxime in diſſert. de vir. viv. Romanis primum, tum Vindobonenſibus typis edita a. 1752.

Quid Reſiſtentia?

102. *Reſiſtentia* eſt impedimentum actionis, in quo continetur ratio ſufficiens, cur poſita vi ad agendum ſufficiente actio non ſequatur.

Scholion. Quæ ad leges virium, & reſiſtentiæ corporum attinent, ea, quatenus noſtri ſunt inſtituti, in coſmologia explicabimus.

103. In quovis ente ſimplici debet ineſſe quiddam *perdurabile*, ſeu quod per tempus aliquod duret. Cum enim ens ſimplex interire nequeat, quin abeat in nihilum (94.), eſſen-

eſſentiam ejus naturaliter continuari in comperto eſt. Eſt ergo in illo aliquid, quod mutato identidem ſtatu identidem perſeveret, & cui modi mutabiles inſint.

Quid Subſtantia, & Accidens?

104. Subjectum id genus perdurabile, diverſarum modificationum capax, vocamus *ſubſtantiam*: determinationes vero omnes, quæ in tali ſubjecto perdurabili deprehenduntur, *accidentia* adpellamus.

Scholion. 1. Notio vulgaris, qua ſubſtantiam concipimus, tanquam accidentium ſuſtentaculum eſt imaginaria. Cum enim omnia, quæ in rebus corporeis ſenſui obverſantur, ineſſe iis dicantur, neque extra eas exſiſtere poſſe concipiantur, omnia accidentium nomine deſignantur. Quoniam vero id, cui hæc inſunt nihil eſſe non poſſit, animo informatur aliquid, quod ita exſiſtat, ut ipſum quidem non inſit alteri, ei vero inſint accidentia: atque receptaculum iſtud vulgo ſubſtantia dicitur, quod dum cogitatione luſtramus, nihil ei poſſumus tribuere; omnes enim qualitates ab eo ſemovimus, & in cenſum accidentium retulimus: unde nihil plane, quod ad illud proprie pertineat, deprehendimus, atque idcirco ſubſtantias rerum abſtruſas, & a natura involutas eſſe querimur.

Scholion. 2. Benedictus Spinoza non impie minus, quam inſcite de ſubſtantia loquitur. In parte 1. Eth. defin. 3. ſubſtantiam vocat id, quod in ſe eſt, & per ſe

concipitur, hoc eſt id, cujus conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat. Catus homo per verba *quod in ſe eſt* nequaquam intelligit id, quod per ſe ſubſiſtit, atque alteri tanquam ſuſtentaculo non inhæret; neque enim ex hac notione ejus theoremata ullo modo conſequuntur. Sed *in ſe eſſe* tantundem illi ſonat, atque a ſe eſſe: ac proinde, quum ex ſua definitione nititur concludere, unam ſubſtantiam non poſſe ab altera effici, circulum in demoſtrando committit, ut conſideranti patet. Similiter cum ait ſubſtantiam eſſe, cujus conceptus non egeat conceptu alterius rei, a quo formari debeat, non iſtuc vult, in conceptu ſubſtantiæ non includi explicate conceptum alterius re, ut in conceptu ſtatuæ conceptum artificis: hinc enim nullam ſuarum concluſionum deducet: verum contendit, in conceptu ſubſtantiæ nunquam includi ullam notionem comparativam; nullam eſſe relationem inter ſubſtantiam, & ens quoddam aliud, ac proinde id, quod ad aliud quoquo modo referatur, non poſſe eſſe ſubſtantiam. Quis autem iſta Spinozæ dabit ulla probatione contra ſenſum omnium aſſerenti? Et tamen ex hoc veluti fundamento depromit ſua illa oracula: ſubſtantiam non poſſe effici: unicam exſtare: ſpectabilem hanc rerum univerſitatem Deum ipſum eſſe:

Demens, qui ſeipſe, Deumque
Confudit ranis, ac muribus, & proprium nil
Senſit ineſſe ſibi, vel cum ſe ſcire videret

Ignorante alio, atque alio lætante doleret.
Egregium Numen, cultro quod ſcindere poſſis!
Non ſcindetur, ait, quamvis quæ membra videntur
Corporis immenſi, forte in diverſa locorum
Tranſtulerim; quod ſcindit enim, & quod ſcinditur unum eſt.
Inſulſe: ſi carnificem, gladiumque necato
Diſtingui nolit, nec progenitore creatum,
Nec paſtore lupos, nec vivis luce carentes.
Nam varios res una modos aſſumere quamvis
Temporibus poſſit variis; pugnantia nunquam,
Ut mortem vitamque, aſſumet tempore in uno:
Nec ſimul eſſe poteſt quadrata, ſimulque rotunda,
Et capere adverſas cum ſimplicitate figuras.
Vel ſi quadratur partim, partimque rotunda eſt,
Non jam individua, aut ſimplex, aut una putetur.
Unius multas generis res eſſe fatebor.
At rem unam dici, quæ res complectitur omnes
Non modo diſtinctas, ſed tot rationibus in ſe
Diverſas, quarum ſemper negat hæcce, quod illa

Adſtruit, ac totum ſine partibus eſſe, repugnat (*a*).

Anti-Lucr. L. 3.

105. Accidentia extra ſubſtantiam eſſe nequeunt. Cum enim accidentia ſint ſubjecti determinationes (præc.), exigunt ſubjectum per ſeſe durans, ſive ſubſtantiam, cui inſint: ratio ergo ſufficiens cur exſiſtant, continetur etiam in ſubſtantia (20): atqui ſine ratione ſufficiente nihil eſt (22): igitur ne accidentia quidem ſine ſubſtantia.

106. Eſſentia entis compoſiti meris conſtat accidentibus. Entis enim compoſiti eſſentia ſita eſt in modo, quo certæ partes invicem conferuntur (84.), atque adeo non involvit, niſi partium magnitudinem, qualitates, ac determinatam conjunctionem, quæ omnia mera ſunt accidentia (104).

107. In ente compoſito nihil ineſt ſubſtantiæ præter ſubſtantias ſimplices. Nam cum ipſa

(*a*) Impium hoc dogma jam olim tenuit Xenophanes, qui Tullio teſte, unum dixit eſſe omnia, neque id eſſe mutabile, & id eſſe Deum, neque natum uſquam, & ſempiternum, conglobata figura. In Lucull. c. 4.

In eodem errore fuit Zeno. ὀυσιαν δε Θεϰ Ζηνων μεν φησι τον ὁλον κοσμον, και τον ὀυϑανον Diog. Laert. in Zen.

Quærit item Princeps Lyricorum Pindarus, τι Θεος; & reſpondet ὁτι το παν.

ipſa eſſentia entis compoſiti meris conſtet accidentibus (præc.), cetera etiam, quæ ei conveniunt, ſunt mera accidentia, cum aut modi ſint, aut attributa ex eſſentia promanantia. Quia tamen accidentia eſse abſque ſubſtantia nequeunt (105), adeſt præter eſſentiam in ente compoſito aliqua ſubſtantia. Quare cum ſine entibus ſimplicibus dari compoſita non poſſint (88.), entia ſimplicia ſunt illa ſubſtantia, quæ in compoſito deprehenditur.

108. Non dantur ſubſtantiæ niſi ſimplices. Omne quippe ens vel ſimplex, vel compoſitum eſt (87. cor.), in compoſito vero nihil eſt ſubſtantiæ præter ſubſtantias ſimplices (præc.); non ergo dantur ſubſtantiæ niſi ſimplices.

Coroll. Quare entia compoſita ſunt ſubſtantiarum coagmentationes.

Scholion. Compoſita quædam vulgo dicuntur *ſubſtantialia*, non quod inſit in iis aliquid ſubſtantiæ præter entia ſimplicia, ſed quia hæc entia ſimplicia natura operante citra induſtriam artis mirabiliter coaleſcunt, certarumque effectionum naturalium principia conſtituunt.

109. Dantur ſubſtantiæ vi agendi præditæ. Teſte enim experientia continuas in naturis exſiſtentibus deprehendimus mutationes: earum ergo mutationum ratio ſufficiens vel continetur in illis ipſis ſubſtantiis, quæ mutationem ſubeunt, vel in aliis: ſi in illis ipſis, habebitur in illis actio (98), atque adeo vis (100): ſi in aliis ſubſtan-

tiis, eas vi agendi gaudere facile intelligi poteſt.

Scholion. Quamlibet ſubſtantiam eſſe vi agendi præditam deinceps adparebit, quanquam vel inde ſatis evinci poſſit, quod ſubſtantia exſiſtens a poſſibili nequeat ſecerni, niſi vi, & agendi conatu (42). Ita cum florem quempiam admodum vivida cogitatione nobis effingimus, aut ope cavi ſpeculi imaginem ejus in libero aere efformamus, inde convincimur eum re vera non exſiſtere, quod naribus adhibitis odorem ſpargi non ſentiamus, quod reſiſtentiam tactione non experiamur, quod denique tametſi præſto ſint cetera, nullum in eo agendi conatum deprehendamus. Imo ex ipſa paſſione non aliter convincimur de rerum exſiſtentia, niſi quia patiendo reagunt, atque adeo vi agendi inſtructæ ſunt.

C A P U T IX.

De Extenſione, Spatio, Loco, & Tempore.

Quid Extenſum?

110. E*xtenſum* voco, quod conſtat partibus extra ſeſe poſitis, ſaltem judicio ſenſuum conjunctis.

e. g. Libri hujus theca extenſa eſt; habet enim partes alias extra alias oculorum judicio conjunctas.

Coroll. 1. Non ergo ſufficit ad extenſionem, ut plura extra ſe invicem ſita ſint, ſed

ſed conjungi præterea ſaltem ſenſu noſtro, unumque efficere debent. Quare globi plures ſimul exſiſtentes, neque tamen ſibi adſtricti, unum extenſum minime conſtituunt: at ſi liquefacti in maſſam unam coaleſcant, ea extenſa erit.

Coroll. 2. Quodlibet ens compoſitum eſt extenſum: conſtat enim partibus ſibi invicem devinctis (83).

Quid Figura?

111. Limes exſtenſionis, ſeu extremus terminus *figura* nuncupatur.

e. g. Quadrata hujus menſæ figura conſurgit ex his limitibus extenſionis, quæ in eadem reperiuntur.

Coroll. 1. Quoniam omne ens compoſitum eſt extenſum (præc.), omne ens compoſitum definitum figura eſt præditum.

Coroll. 2. Mutatis limitibus extenſionis mutari figuram neceſſe eſt; quod fit vel acceſſione, vel ablatione, vel commutatione partium.

112. Si dantur entia extenſa, dari quoque debent inextenſa. Demonſtratur eadem plane rationis concluſione, qua ens compoſitum ſimplicibus conſtare probavimus (88).

Scholion. At enim hic rhodus, hic ſaltus eſt, ut explicetur, quonam pacto ex inextenſis oriri extenſa poſſint. Sunt, qui principio rationis ſufficientis conſtricti, negent extenſionem e conjunctione partium naſci;

at vereor, ut hi ſeipſos intelligant: in difficultates certe inenodabiles ſeſe indunt. Ergo ea de re quid ſentiam, infra inſinuabo; ſed paucis, ne in ſepta phyſicæ irrupiſſe videat.

Quid Continuum, Interruptum & Quid Contiguum?

113. Compoſitum, cujus partes ſic continuantur, ut aliæ iisdem interſeri nequeant, *continuum* vocatur: *interruptum* autem, ſi inter ejus partes locum aliæ habere poſſint. Sin autem duo compoſita ſic fuerint conſociata, ut eorum ſuperficies ſeſe attingant, ipſa tamen maneant plura, nec unum extenſum efficiant, hæc dicentur *contigua*.

e. g. tabula marmorea eſt continua, cum ejus partes ſibimetipſis ſic adſtrictæ ſint, ut nulla alia materia iisdem queat interponi. Via interrupta dicitur, ſi foſſis, rivis, agris, pratis interjectis, veluti amputetur. Globi duo ſeſe contingentes, neque tamen in extenſum unum conflati, ſunt contigui.

Quotuplices eorum partes?

114. Pars, quæ propriis ſuis terminis continetur, *actualis* eſt: cui vero termini pro arbitrio poſſunt conſtitui, *poſſibilis* dicitur.

Scholion. Nempe ubi partes duntaxat poſſibiles ſunt, nulla ibi adeſt interna ratio, cur poſſis ex vero dicere, partem primam hic potius, quam illic deſinere, & ſecundam inchoari; ſed deſinit illa, inchoatur hæc, ubicumque volueris. Sic partium tabulæ

bulæ marmoreæ termini ſtatui poſſunt pro arbitrio, neque pars ulla ſuos re ipſa habet terminos citra noſtram deſignationem. At vero partes horologii actuales; & ſuis quæque terminis definitæ ſunt, abſque ulla noſtra determinatione.

115. Quodſi continuum abſtracte, ac a ſubjecta materia ſeparatim ſpectetur, partes habet duntaxat poſſibiles. Sint enim ejus partes, ſi fieri poſſit, actuales: gaudebit ſuis unaquæque terminis (præc.); ſibi ergo conſertæ ſeſe contingent ſolummodo, nec unum extenſum efficient: erunt adeo contiguæ (113.), quod aſſumtioni repugnat.

116. In ſerie continua contiguorum partes ſunt actuales. Quodlibet enim contiguorum ſua gaudet ſuperficie, qua contingit alterum (113): quælibet ergo ſeriei pars ſuos habet terminos, hoc eſt, actualis eſt. (114.)

117. Extenſa continua communem habere terminum debent. Si enim partes ultra, citraque poſitæ diſtinctis præditæ ſint terminis, quorum alter finis partis præcedentis ſit, alter initium conſequentis, partes illæ actuales ſunt (117.), ac proinde, contra quam aſſumtum eſt, continuæ eſſe non poſſunt (115.)

118. Terminus extenſi continui, quatenus terminus eſt, caret partibus. Si enim haberet partes, non jam totus eſſet terminus, ſed quædam ejus partes ad anterius, quædam ad poſterius continuum pertinerent.

E. g. Habeat in fig. 5. recta D C duas partes continuas: evidens eſt, communem earum terminum oportere eſſe punctum individuum, nec poſſe eſſe rectam dividuam utut minimam A B: pars enim ipſius A B media pertinebit ad partem continuam rectæ D C verſus D, altera ad partem verſus C jacentem.

119. Duo termini in continuo nequeunt eſſe contigui. Vel enim nullum eſſet continuum ipſis interjectum, cujus eſſent termini: vel ſi eorum alter eſſet partis præcedentis finis, alter ſequentis initium, partes eæ non forent continuæ (117.). Adde, quod ſi ii termini ſibi contigui eſſent, ac proinde ſeſe tangerent (113), quoniam ſunt individui (præc.), omnino penetrarentur, atque in unum coaleſcerent.

Scholion. Sibi ipſi vim inferat oportet, ait P. Boſcovich, *qui punctum puncto contiguum concipiat, & tamen extra ipſum poſitum, nec compenetratum. Concipit globulos quoſdam extenſos, qui globuli ex una parte ſe contingant, ex alia ſe invicem recedant, ubi partes ejusdem puncti admittet, & indiviſibilitatis, ac extenſionis ideam deſtruet. Eſt id ſane vetuſtiſſimum argumentum, quo ſemper Zenonis ſententia continuum extenſum componentis ex punctis penitus inextenſis, confutata eſt, cujus ſolutionem aptam nemo hucuſque exhibere potuit, nemo profecto exhibebit in poſterum, cum abſolutiſſimæ demonſtrationis, atque evidentiæ vim habeat.*

Tan-

120. Quævis continui pars, terminis interjecta, dividua eſt. Si enim non eſſet dividua, non poſſet utrilibet termino individuo eſſe contigua, ſed cum eodem penetraretur (præc.): congruerent adeo termini ipſi, forentque unicus, non plures termini. Quod argumentum cum factis quotcunque diviſionibus identidem recurrat, perſpicuum eſt, nullam eſſe continui partem, quæ dividi porro nequeat.

Scholion. Evolvimus notionem continui, & contigui, qualis vulgo formari ſolet. Supereſt enim vero etiamnum ille ſcrupulus, quonam pacto ex inextenſis poſſit confieri continuum extenſum, aut contiguum. Illud cum Boſcovichio omnino exiſtimo, nullum in rerum natura exſtare continuum, quale jam deſcripſimus, nullam ſimplicium tactionem veram. Argumentum in hanc rem validiſſimum inſinuabo in coſmologia: nunc quod commoneam iſtuc eſt: ſenſus noſtros perfectæ continuitatis teſtes idoneos eſſe non poſſe, quibus intervalla minima ſubducuntur. Eam certe continuitatem, quam in pleriſque corporibus ſenſus noſtri atteſtantur, nequaquam obtinere, tum diverſa eorum gravitas ſpecifica, tum fluidorum penetrationes ſatis manifeſte loquuntur. At enim cujuſmodi futura eſt hæc extenſio, & continuitas, quæ conſtet punctis penitus inextenſis, & interjecto inani, quod ſit merum nihil? Futura nempe eſt extenſio phyſice, non mathematice continua, conſtans non ſolis punctis ſimplicibus, ſed inſuper cer-

certis eorumdem ad ſe invicem relationibus, iiſque pro diſtantiarum varietate diverſis. Verum hæc attigiſſe hic quidem ſufficiat.

Quid Diſtantia?

121. Duo extenſa, inter quæ tertium quoddam extenſum vel reapſe interponitur, vel iis immotis interponi poteſt, *diſtare* dicuntur ab invicem: diſtantiam vero metitur linea breviſſima inter illa duo intercepta.

e. g. Duæ arbores in horto diſtant ab invicem, ſi inter eas una, vel plures aliæ interjaceant, aut ſaltem iis non motis interſeri queant.

Coroll. Partes ergo continui, & contigui non diſtant ab invicem. (113.)

Scholion. Quoniam inter duo extenſa complures, eæque diverſæ longitudinis lineæ duci poſſunt; quarum unica tantummodo ſit breviſſima, idcirco diſtantia per eam exhibetur, ut fixa, ac determinata ejus notio ubique, & ſemper haberi poſſit.

Quid Cohæſio, & Unio?

122. Conjunctio partium actualium *cohæſio*: partium vero poſſibilium *unio* adpellatur.

e. g. Duo marmora ſibi intrita cohærent: partes tabulæ marmoreæ, ſi eſſent continua, unirentur.

Coroll. Cum igitur partes extenſi unian-

tur

tur (110.) inter eas, niſi unione ſublata; interponi nihil poteſt: extenſum igitur eſt continuum (113.).

Quid entia ſimultanea & ſucceſſiva?

123. Si uno exiſtente alterum quoque exiſtat, duo illa erunt *ſimultanea*: ſin autem uno exiſtente non exiſtat alterum, illo tamen deſinente incipiat exiſtere, erunt *ſucceſſiva*.

e. g. Plagulæ hujus libri ſunt ſimultaneæ; horæ contra, & dies ſunt ſucceſſivæ.

124. Unumquodque ens per determinationes ſuas eſſentiales eſt hoc potius, quam aliud ens (32.). Igitur ens *permanens* dicetur, cujus eſſentiales determinationes fuerint ſimultaneæ, quale eſt horologium: *ſucceſſivum* vero, quod determinationes eſſentiales habuerit ſucceſſivas, ut hora, dies, annus.

Quid ſpatium.

125. Quum animi attentionem ad ſtatum rerum ſimultanearum convertimus, modum, quo A coexiſtit τῷ B, diſcernimus a modo, quo idem coexiſtit ceteris C, D, E &c. quatenus ſcilicet eum ad invicem obtinent ordinem, ut diſtantia inter A & B diverſa ſit a diſtantiis ejuſdem A a ceteris C, D, E &c. Cum ergo ordinem hunc concipimus, qui in modo, quo res ſibi coexiſtunt, poſitus eſt, ideam ſpatii nanciſcimur.

Eſt

Eſt adeo *ſpatium* ordo ſimultaneorum, quatenus coexiſtunt.

e. g. In foro academico Vindobonenſi dicimus dari ſpatium quoddam, propterea, quod complura undique ſimul exiſtentia certam quamdam relationem, certumque in coexiſtendo habeant inter ſe ordinem.

Scholion. Majorem in modum notanda hoc loco venit ſpatii *realis*, & *imaginarii* diſtinctio. Quando concipitur ordo duntaxat poſſibilis, quo entia pure poſſibilia extra ſeſe poni, & coexiſtere poſſunt, ſpatium concipitur abſtractum, atque imaginarium. Quum vero repræſentatur ordo, quo entia reapſe exiſtantia coexiſtunt, formatur notio ſpatii realis. Vulgo ſpatium imaginarium concipimus tanquam receptaculum quoddam inane, undique productum. Sed diligentiſſime animadvertendum eſt, aliam eſſe illam, quum veritas ipſa rimatur in diſputatione ſubtilitatem, ut ait Tullius: aliam, quum ad opinionem communem omnis accommodatur oratio. Ut autem utriuſque ſpatii notio magis dilucide intelligatur, conſiderabimus cum Boſcovichio bina materiæ puncta individua. Fingamus ea certo a ſe disjungi intervallo: poterit ſemper aliud materiæ punctum ultra utrumque in eadem recta æquis collocari diſtantiis, & ultra hoc rurſus aliud, atque ita porro abſque ullo fine. Similiter poterit inter utrumque in medio poni aliud punctum, quod neutrum attingat (aliter enim duo illa puncta aſſumta non diſtarent, ſed cum illo interpoſito com-

compenetrata eundem locum occuparent): dividi ergo intervallum illud poterit ſine fine, ac proinde quovis intervallo dato aliud minus, majuſque haberi: eritque hæc diſtantiæ inter duo illa puncta comprehenſæ non tam partibilitas, quam punctorum realium, ut ſic loquar, interſeribilitas ſine ullo fine. Quotcunque autem puncta realia interponantur, ſemper definitus erit eorum numerus, itemque intervallorum ab ipſis interceptorum; at vero numerus punctorum ac diſtantiarum poſſibilium finem habebit nullum: magnitudo priorum intervallorum certa ſemper erit, atque finita; magnitudo horum decreſcet ultra quoſcunque limites ſine ullo determinato hiatu, qui adjectis punctis intermediis imminui porro non poſſit.

Hinc vero exiſtit ſpatii imaginarii infinitio, & continuitas. In rebus exiſtentibus certus ſemper eſt numerus, certa intervallorum quantitas: nullus eſt terminus poſſibilium, quorum abſtracta cognitio excludens limitem omnem, ac definitionem conſtituit infinitatem, & continuitatem lineæ imaginariæ, quæ partibus conſtat duntaxat poſſibilibus. Cumque ea poſſibilitas & æterna, & neceſſaria ſit, ſpatium hujuſmodi imaginarium eſt æternum, atque neceſſarium, non actu exiſtens, ſed capax duntaxat exiſtendi, atque a nobis ſine definitione conceptum. Unde geometria, quæ circa ſpatium continuum verſatur, tota imaginaria eſt; propoſitiones tamen hypotheticæ, quæ in ea demonſtrantur, ſunt veriſſimæ: & ſiqui-

quidem exſtent conditiones ab eadem aſſumptæ, exiſtent utique & conditiones erutæ; ac relationes inter diſtantias punctorum imaginarias ope geometriæ ex certis conditionibus deductæ ſemper erunt reales, & tales, quales eas eruit geometria, ubi illæ ipſæ conditiones in realibus punctorum diſtantiis exiſtant. At de his coram pluribus.

126. Sublatis rebus ſimultaneis extra ſeſe poſitis tollitur ſpatium reale: iiſdem repoſitis redditur. Eſt enim ſpatium reale ſimultaneorum ordo (125): ordinem autem ſublatis rebus ordinatis tolli, & poſitis reſtitui in aperto eſt. (46.)

Ita plane ſublatis rebus, quæ numerentur nullus amplius numerus re vera ſupereſt, ſed poſſibilis tantum concipitur, quatenus rerum numerandarum exiſtentia poſſibilis intelligitur: redditis contra iiſdem rebus redditur numerus, qui ante ſolum poſſibilis erat.

Scholion. Quidam aſſertioni huic acriter refragantur, putantque ſpatium illud, quod imaginarium eſſe diximus, reapſe exſtare etiam re nulla exiſtente. Horum argumenta paulo poſt refellemus: illud interea monemus, id ſpatium neque ſubſtantiam, neque accidens ſine manifeſto abſurdo dici poſſe, ac proinde eſſe commentitium. Et ſiquidem reipſa detur, periculum erit, ne ſit ipſe Spinozæ Deus, cum ejus proprietates nonniſi Deo poſſe convenire videantur.

127. Spatium tamen reale a rebus ſimul exiſtentibus diverſum eſt. Ordinem enim a rebus ordinatis ſecernendum eſſe nemo non videt.

128. Spatii partes actuales nullæ ſunt, niſi quæ per res ſimul exiſtentes actu deſignantur. Cum enim ſpatium ſit ordo ſimultaneorum, quatenus coexſiſtunt (125), nulla poteſt in ſpatio imaginario ei pars reſpondere, niſi quatenus aliquid exiſtit, quod ceteris ſimul exſiſtentibus coexſiſtere intelligatur.

Scholion. Si in fig. 1. inter puncta A & B in eadem recta æquis utrinque diſtantiis interjaceat punctum C, non erit reipſa verum, binas diſtantias A C & B C eſſe partes diſtantiæ A B punctorum A & B; ſed erunt tres diſtinctæ reales diſtantiæ. Nempe relationem diſtantiæ punctorum A & C conſtituent duo reales modi exiſtendi ipſorum, quemadmodum & relationem diſtantiæ punctorum B & C, A & B. Ultima hæc relatio conſtat duobus modis realibus, tantummodo ad puncta A & B pertinentibus; ſumma vero priorum conſtat modis realibus omnium trium punctorum A, C, B. Igitur diſtantiæ A C, & B C ſunt partes intervalli A B ſoſolum in ſtatu imaginario, & geometrico: geometra enim concipit abſtracte omnes poſſibiles intermedios exiſtendi modos, intervallaque continua, ac eorum partes aſſignat, & ope id genus conceptuum ratiocinationes contexit ab aſſumtis conditionibus pendentes, quæ ubi demum ad aliquid

rea-

reale deducunt, non poſſint non ad verum deducere, ſed quod verum ſit tantummodo, ſi vocabula rite intelligantur.

129. Ens compoſitum implet ſpatium, non item ſimplex. Cum enim ſpatium ſit ordo coexiſtentium (125.), palam eſt, ab eo duntaxat ente impleri ſpatium, in quo reperitur ordo plurium ſibi coexiſtentium; atqui hujusmodi ordo in ente compoſito invenitur (83.), non autem in ſimplici (87): illud ergo implet ſpatium, non item iſtud.

Scholion. Nempe *implere ſpatium* illud dicimus, cui in ſpatio imaginario reſpondere fingitur pars immobilis ejusdem extenſionis, quam habet ipſum ens, quod ſpatium implet: perſpicum autem eſt ſoli enti compoſito, non autem ſimplici, poſſe reſpondere partem aliquam ſpatii imaginarii, cujus quævis pars & extenſa, & dividua eſt.

Quid Locus?

130. Cum res plures ſibi invicem coexiſtunt, quælibet earum obtinet certum quemdam, ac determinatum ceteris coexiſtendi modum, quo fiat, ut ibi ſit, ubi eſt, & qui exiſtat tunc, dum res ibi eſt, pereat, cum ibi eſſe deſinit. Modum hunc realem determinatum *locum* nominamus.

e. g. Liber iſte, quem coram vides, locum certum, atque definitum obtinet, quia & tibi & aliis circumſitis rebus quodam modo coexiſtit.

Quid

Quid Situs?

131. *Situs* eſt ordo ſimultaneorum interruptorum quatenus coexiſtunt.

e. g. Dum obtutu uno complures in horto quopiam ſtatuas contueris, unamque earum tamquam primam deſignas, ceteris omnibus ad illam comparatis certum attribuis ſitum. Duabus contra ejusdem lineæ rectæ partibus nullum ad ſe invicem aſſignas ſitum, quia continuæ ſunt.

132. Situs plurium ad unum aliquod comparatorum per diſtantias determinatur. Ea enim, quibus comparate ad aliud ſitum aſſignamus, non ſunt continua (præc.); inter illa ergo extenſum aliquod interponi poteſt (113.). Quare quæ certum ad invicem ſitum obtinent, inter ſe diſtant (121): ſitus proinde per eorum diſtantias determinatur.

Coroll. Eodem itaque ſitu gaudent, inter quæ idem extenſum interponi poteſt, ſeu quæ æquis disjuncta ſunt intervallis.

133. Cum plura interrupta coexiſtunt, modus, quo unumquodque ceteris coexiſtit, conſtituitur per ſitum, quem comparate ad eadem obtinet. Si enim plura interrupta coexiſtunt, patet ſingulis ad reliqua comparatis certum convenire ſitum (132.). Perſpicuum autem eſt fieri non poſſe, ut ens aliquod ab A diverſum, ac extra illud poſitum eosdem ſitus habeat ad reliqua B, C,
D, ..

D, &c. quos habet ipſum A: modus ergo, quo res unaquæque ceteris coexiſtit, per ſitum ejusdem conſtituitur.

134. Entis cujuſvis locus determinatur per diſtantias, quas habet a tribus, vel pluribus coexiſtentibus non in eadem linea recta poſitis. Locus enim eſt modus quidam determinatus, quo ens ceteris coexiſtit (130), modus autem iſte in entibus disjunctis obtinetur per ſitum, quo ens ceteris coexiſtit (præc.), & ſitus per diſtantias determinatur (132.): igitur & locus. Sufficere vero diſtantias a tribus ejuſmodi coexiſtentibus tum res ipſa loquitur, tum exempla facile declarabunt.

135. Locus differt a re in loco poſita. Nam locus eſt modus determinatus, quo unum exiſtens aliis ſimultaneis coexiſtit (130.): modus autem a re utique differt, in qua ſola ejus poſſibilitas continetur. (39.).

136. Locus inſtar puncti conſideratur. Locus enim determinatur per diſtantias ab aliis coexiſtentibus (134); hæ autem diſtantiæ exhibentur lineis (121): quare cum extremum linearum concurrentium ſit punctum, perſpicuum eſt, locum inſtar puncti conſiderari.

Scholion. Locum hunc, cujus notionem explicavimus, vulgo adpellant *comparativum*, quem nos ſolum realem agnoſcimus: locus *abſolutus* eſt nobis omnino imaginarius. Sed jam locus ipſe admonet, ut argumenta eorum, qui contra dicunt, paucis refellamus. Ajunt

Ajunt igitur. 1) Sublatis de medio rebus exſtantibus adhuc ſuperfore ſpatium menſionis capax: eſſe proinde ſpatium, & locum rem quamdam abſolutam, per ſe conſiſtentem. Cardo argumenti in vocabulo menſionis vertitur. Spatium itaque eſſe menſionis capax non aliud ſonat, quam ordinem rerum poſſe per menſuram explicari; non autem ſignificat in ſpatio ineſſe partes reapſe productas, quibus menſura ſenſim adplicari poſſit. Spatium menſuramus, quatenus rerum ordinem per menſuras explicamus, ſeu quatenus terminis a rebus ipſis abſtractis, & cogitatione deſignatis dicere poſſumus, quot e.g. hexapedæ poſſint interponi.

2) Contendunt mundum hunc ſpectabilem fuiſſe in loco aliquo procreatum; locum ergo fuiſſe ante, quam res ulla conderetur. At ſi de reali ſpatio, de quo omnis hæc eſt diſputatio, ſermo ſit, cœpit illud ſane eſſe cum ipſo mundo; eſt enim realis rerum exſtantium modus. Verum itaque enunciatum illud eſt de ſpatio ſolum imaginario, quatenus abſtracte concipimus ordinem etiam nondum procreatis rebus ordinandis, quemadmodum etiam nullo exiſtente globo figuram ſphæricam animo comprehendimus.

3) Sed nonne ſpatium illud & quantum, & magnum, & parvum dicitur? Ita ſane, ſiquidem eæ notiones abſtracte, & duntaxat mathematice, non item ſi compoſite, &, ut ajunt, in concreto conſiderentur. Eatenus ſpatium eſt quantum, quatenus in

eo

eo concipiuntur termini, non quatenus dantur. Exemplum cape a numero, cui etiam a rebus ipſis ſejunćto convenit quantitas, at non realis ſed tantum mathematica.

4) Sunt qui e noſtra ſententia putent manifeſte effici, mundum in eodem, in quo nunc eſt, loco fuiſſe futurum, tametſi ſervato præſenti rerum ordine ſic fuiſſet conditus, ut ibi ſol eſſet, ubi nunc ſtella Sirius. Sed perperam: non enim tunc idem fuiſſet mundi locus abſolutus, ac imaginarius. Fingamus enim omne univerſum ita transferri, ut ſol ſuccedat in locum Sirii: erit corpus aliquod poſſibile, quod ante a ſole abeſſet decem leucis, quodque ad univerſum non pertineat, cum tantum poſſibile ponatur, atque adeo translato univerſo immotum concipi poſſit. Facta ergo mundi translatione, utique hoc corpus non amplius eandem obtinebit a ſole ceteriſque univerſi partibus diſtantiam: locus ergo, ſpatiumque mundi imaginarium mutatum eſt, tametſi ſpatium reale idem omnino perſeverarit.

5) Videtur poſſe locus concipi & tamen negari ullam in eo rem eſſe poſſe. Videtur item chimæra, ſi exiſteret, fore in loco: nulla ergo defendi ratione poteſt, locum eſſe ordinem quemdam a rebus exſtantibus abſtraćtum. At hic quidem nodus perfacilis eſt. Quanquam enim poſſit fortaſſe concipi locus, & tamen negari corpus aliquod determinatum in eo eſſe poſſe: negari tamen nunquam poterit, poſſe in eo eſſe corpus aliquod generatim. Id, quod de chimæra ad-

additur, hanc omnino ſententiam continet, ſi res ordinis faciundi minime capax faceret ordinem, tum faceret ordinem cum aliis rebus ſimul exiſtentibus.

6) Eulerus putat e corporum inertia effici, ſpatium non eſſe ordinem entium una exiſtentium. Corpus enim, inquit, inertia ſua tuetur locum, in quo conquievit: ſi ergo ſpatium ordo ille dicendus eſſet, corpus inertia ſua illum utique tueretur. Id autem non fieri tali exemplo probat. Quieſcat globus in aqua ſtagnante, tum aqua illa incipiat fluere: globus inertia ſua illam non ſequetur; non igitur nititur conſervare ordinem, quem cum circumfuſa aqua obtinebat, ſed locum aliquem abſolutum exſtare neceſſe eſt, quem tueri conetur. Verum non recte vim inertiæ Eulerus concipit: nec enim vis ea eſt quædam quaſi loci appetitio; ſed conatus externæ actioni reſiſtens, ut alias explicabimus; quæ notio abſolutum illum locum profecto nec probat, nec refellit. At corpus, inquit, pulſioni externæ reluctans, ipſa illa pertinacia nititur conſervare locum. Ita nos quidem colligimus, qui locum quemdam abſolutum cogitatione fingimus. Similiter autem fingimus & lineas directionum, & motus æquabiles: quæ cum reapſe non exſtent, ſententiam noſtram minime labefactant.

7) Fingamus, ajunt, Deum omnia, quæ quidem ſint poſſibilia, procreaſſe: fieri poterit, ut omnia verſus plagam eandem moveantur, locumque mutent; atqui in hoc eventu nequit explicari locus per illum rerum exſtantium ordinem, cum nullus poſſit

definiri terminus immobilis, a quo diſtantiæ rerum mutarentur. Sed hæc ſuppoſitio ſemetipſam jugulat. Qui enim ponit res omnes poſſibiles exiſtere, ponit utique loca omnia poſſibilia expleta eſſe; omnibus autem locis expletis fieri non poteſt, ut alius atque alius locus verſus eandem plagam occupetur, hoc eſt, ut omnia, quæ locum occupant, eodem moveantur.

8) Quærunt ad extremum, an ſpiritus creati, an Deus in loco ſint? Spiritus creatos in loco eſſe non eſt dubium: habent enim certum cum rebus aliis ſimul exiſtendi modum. Non tamen implent ſpatium (129); neque magni, aut parvi dici poſſunt, niſi forte extrinſecus, quatenus ſint in loco, in quo poſſet eſſe corpus magnum, vel parvum. Quod ad Deum attinet, is in loco proprie non eſt: cum enim nullam a rebus exſiſtentibus habeat diſtantiam, nequit cum iis ordinem conſtituere.

Quid Præſens, Præteritum, & Futurum? Quid Tempus?

137. Id quod in entibus ſibi ſuccedentibus actu præſto eſt, *præſens*; idem vero quum adeſſe deſiit, *præteritum* dicitur: quod autem aliquando aderit, *futurum* appellatur. In horum vero ſucceſſione æquabilitas quædam, & ſimilitudo atque adeo ordo deprehenditur (46): ordinem hunc rerum in continenti ſerie ſibi ſuccedentium *tempus* nuncupamus.

Coroll. 1. Poſitis ergo rebus in continua ſerie ſibi ſuccedentibus ponitur tempus; iisdem ſublatis tollitur.

Co-

Coroll. 2. Quia tamen ordo, quo ſeſe res excipiunt, a rebus ipſis differt, patet tempus quoque ab iis diverſum eſſe.

Scholion. Vetuſtam eſſe hanc temporis notionem teſtis eſt Lucretius, cum in Lib. 1 de nat. rer. ait:

Tempus item per ſe non eſt, ſed rebus ab ipſis
Conſequitur ſenſus, tranſactum quid ſit in ævo:
Tum quæ res inſtent, quid porro deinde ſequatur.
Nec per ſe quemquam tempus ſentire fatendum eſt
Semotum ab rerum motu, placidaque quiete.

138. Entia ſucceſſiva tametſi non exiſtant, poſſibilia ſunt: concipi proinde tempus etiam abſtracte poteſt, quatenus denotat ordinem poſſibilium in ſerie continenti ſibi ſuccedentium. Atque hinc eſt, quod tempus ſuperſtes eſſe vulgo putetur, tametſi aut ſublatæ ſint, aut nondum conditæ res ipſæ ſucceſſivæ.

Scholion. Notione imaginaria repræſentare tempus ſolemus tanquam continens quiddam æquabile, partibus ſibi ſuccedentibus conſtans, a rebus ipſis diſtinctum, cui tamen eæ coexiſtant. Sic annum concipimus e diebus coaleſcentem tanquam e partibus ſucceſſivis, continuis, ſimilibus. Quemadmodum ergo fluxio puncti continua, & directa lineam rectam deſignat, ita momentum fluens fluxu continuo, directo, æquabili concipitur generare tempus, tanquam li-

neam, cujus punctis res cunctæ exiſtentes quaſi παραλλήλως reſpondeant, & coexiſtant. De hoc tempore imaginario ſermo eſt Ciceroni L. 1. De Nat. Deor. c. 1. quum ait: *Non enim, ſi mundus nullus erat, ſecula non erant. Secula nunc dico non ea quæ dierum, noctiumque numero annuis curſibus conficiuntur: nam fateor ea ſine mundi converſione effici non potuiſſe: ſed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumſcriptio metiebatur: ſpatio tamen, qualis ea fuerit, intelligi poteſt.*

Quid Duratio?

139. Dum ens pluribus continua ſerie ſibi ſuccedentibus coexiſtit, *durare* dicitur. Eſt ergo *duratio* exiſtentia, qua ens pluribus ſucceſſivis coexiſtit.

Coroll. 1. Entis itaque duratio ſucceſſionibus rerum ſibi ſuccedentium menſuratur.

Coroll. 2. Tempus ipſum metimur motu æquabili cujuſdam rei, cujus exiſtentiæ in ſingulis ſpatii punctis continuatæ, omnia, quæ in hac rerum univerſitate exſtant, coexiſtunt. Eum in finem concinnamus horologia αὐτόματα, inque ſole motum quemdam medium æquabilem fingimus, ad quem rerum durationes deinceps exigimus.

140. Tempus reales partes alias non continet, niſi quæ per rerum exiſtentias actu deſignantur. Tempus enim reale eſt ordo rerum ſerie continua ſibi ſuccedentium (137): nullum ergo concipi tempuſculum poteſt, niſi quatenus aliquid exſiſtit, dum idem qua-

quaſi fluere intelligitur. Quare ſi dato tempore plura ſibi ſuccedant, portiones temporis interea decurrentis per eorum exſiſtentias unice determinantur.

Coroll. Quam parva ergo ſucceſſiva poſſumus ab ſe invicem diſtinguere, tam minuta temporis intervalla, ſeu momenta valemus concipere.

Scholion. Eadem fere eſt temporis ad res ſucceſſivas comparatio, quæ numeri ad res numeratas. Numero a rebus abſtracto tribui non poteſt exiſtentia, tanquam enti a rebus ipſis diverſo: eundem tamen concipimus quaſi commune quoddam receptaculum, & menſuram rerum omnium menſionis capacium: ita plane tempus conſideramus tanquam ens abſolutum, æquabiliter fluens, conſtans partibus ſimilibus, quemadmodum numerus unitatibus.

141. Quoniam ſpatium imaginarium, & tempus ſunt continua, ſpatium omne duobus terminis, e. g. duobus punctis, lineis, ſuperficiebus interjectum: & omne tempus duobus quibuſvis momentis terminatum eſt dividuum (120.) Quare punctum puncto, linea lineæ, ſuperficies ſuperficiei, momentum momento contiguum eſſe non poteſt.

Coroll. In quovis ergo continuo tempore habetur quidem primum & ultimum momentum, non item ſecundum, aut penultimum.

Scholion. Unumquodque ſpatium, ac tempus imaginarium poſſe abſque ullo fine di-

vidi, innumeris conſtat exemplis geometricis, quorum præcipua in collegiis promemus: nunc duo adnotabimus. Ac inprimis quidem illud perſpicuum eſt, duo quævis corpora ad æquilibritatem in vecte venire, ac proinde maſſas, & velocitates eorum recipocrari poſſe. Quoniam igitur maſſa corporis augeri ſine fine poteſt, evidens eſt, poſſe velocitatem ejuſdem minui, atque adeo tempus creſcere, ſpatium decreſcere ſine fine. Deinde, ſi linea punctis, tempus individuis momentis conſtet, quorum alia aliis continenter ſuccedant; manifeſte ſequitur, omnes continuos motus æque veloces eſſe: ſingulis enim temporis momentis ſingula ſpatii puncta reſpondebunt, neque diverſa obtineri velocitas poterit, niſi mobile vel idem ſpatii punctum cum pluribus momentis temporis, vel idem momentum cum pluribus ſpatii punctis conjungat, quorum alterum continuitatis abruptionem, alterum puncti individui extenſionem apertiſſime inducit. At vero apud nos ratio diverſæ velocitatis perfacilis eſt, ſi diligenter animadvertatur, cuivis tempuſculo, utcumque exiguo, ſuum reſpondere ſpatiolum, & contra; nec haberi tempuſculum, vel ſpatiolum minimum. Ex his nullo negotio diluemus ſophiſmata, quæ contra adferri ſolent, ut pervagatum illud de Achille, & teſtudine.

CA-

CAPUT X.

De ente Finito & Infinito.

Quid Limes?

142. LImitem vel *terminum* illud adpello, ultra quod nihil eſt in re, quod quidem ad eam pertineat.

E. g. Cum libri hujus partes deſinunt, limites incipiunt, ultra quos nihil concipere poſſumus, quod ad librum tanquam pars pertineat.

Coroll. Quoniam limes eſt, ubi entis reales partes deficiunt, facile intelligitis, cur limitem nonnulli vocent ulterioris realitatis defectum.

Quid Gradus?

143. *Gradus* eſt internum earundem qualitatum diſcrimen, quod ſcilicet ſolum ſalva identitate in eaſdem cadit.

E. g. Calor duorum corporum eſt eadem ſpecie qualitas, ſoloque gradu in uno, & in altero differre poteſt: illud ergo diſcrimen, quo duo illi calores diſcernuntur, gradus eorundem vocatur.

Coroll. 1. Gradus ergo eſt qualitatum quantitas (73.) Sic determinatum aliquem caloris gradum explicare alteri non potes, niſi in ſubſidium voces alium caloris gradum eidem jam cognitum.

Coroll. 2. Quilibet adeo gradus concipi po-

poteſt veluti coaleſcens ex aliis minoribus tanquam partibus; cum gradus ſint quantitates, ac proinde eam ad ſeſe comparationem habeant, quam linea ad lineam.

Quid Intenſio?

144. Si ergo plures id genus partes imaginarias accumulari, hoc eſt, quantitatem gradus augeri concipiamus, tum gradus qualitas *intendi* dicitur. Quare *intenſio* eſt quaſi graduum multiplicatio.

145. Quemadmodum limites extenſorum ſunt termini ipſius extenſionis, quos figuras vocavimus (111): ita limites entium ſimplicium ſunt limites intenſionis, hoc eſt, gradus determinati, ac ulterioris intenſionis defectus (142).

146. Id, quod limitibus definitum eſt, non habet ea omnia, quæ in ipſo concipi poſſunt, ſive omnes poſſibiles realitates. Eo enim ipſo, quod limitibus definitum ſit, habet realitatis aut intenſionis ulterioris defectum, ſeu terminum, ultra quem ejus realitas vel intenſio non pertineat (142. cor.).

Coroll. Similiter id, quod non habet omnia ea, quæ in ipſo concipi poſſunt, limitibus definitum eſſe nemo non videt.

147. Quovis ente limitibus determinato poteſt majus quiddam concipi. Cum enim non habeat poſſibiles omnes realitates, vel intenſiones (præc.) poteſt aliud ens concipi, in quo plus inſit realitatis, vel intenſionis, quodque ea propter majus ſit (81).

Co-

Coroll. Patet viciſſim omne id, quo majus aliud poſſit concipi, limitibus circumſeptum eſſe oportere.

148. Id, quod limitibus circumſcriptum eſt, alios atque alios ſtatus nanciſci poteſt. Cum enim omnia, quæ in eo concipi poſſunt, non obtineat (146), poſſunt ei alia atque alia ſenſim advenire: poteſt ergo alios atque alios nanciſci ſtatus (96).

Quid Finitum & Infinitum?

149. Ens, quod limitibus certis continetur, *finitum*: quod vero iisdem deſtituitur, *infinitum* vulgo nominatur.

Coroll. Ens ergo omne vel finitum eſt, vel infinitum (16.)

Scholion. Tametſi præſentem finiti definitionem tanquam vitioſam reprehenderimus (Log. 51. Sch.) ea tamen hic utimur: poſtquam enim notionem limitis accurate evoluimus, cenſeri vitioſa non debet.

150. Ens finitum non habet actu omnia, quæ in eo concipi poſſunt (præc. 146.): quare & majus quiddam eo concipi poteſt (147), & ipſum diverſos ſtatus ſenſim obtinere (148).

Coroll. Facile viciſſim efficitur in ente infinito omnes actu ineſſe realitates abſque ullo gradu: nullam in eo creſcendi acceſſionem, nullam ſtatus mutationem eſſe poſſe.

151. Duo entia infinita nequeunt exſiſtere. Sint enim, ſi fieri poſſit, A & B duo entia infinita. Vel erunt ea ſimilia, vel diſſimilia (16). Si diſſimilia, inerunt in *uno* qualitates, quæ non inſunt in altero (74), quod abſurdum eſt (præc. cor.). Si ſunt ſimilia, aut erunt, præterea æqualia, aut inæqualia (16). Si inæqualia, major erit in uno realitatum quantitas, quam in altero (75), quod rurſus abſurdum eſt (præc. cor.): ſi æqualia, aut different numero, aut non different: ſi non different, erunt non duo, ſed unum idemque infinitum (68): ſi different numero, erit ratio aliqua ſufficiens, cur A non ſit B (22); ea autem ratio aut eſt in A, aut in B. Si in B, tunc A rei alicujus in ſe exſiſtentis rationem habet in altero, a quo proinde dependet (64), qui perfectionis defectus non cadit in infinitum: ſin autem illa ratio eſt in A, vel ea eſt perfectio quædam, vel imperfectio: non imperfectio; quia ens infinitum gaudet omnibus realitatibus, ſeu perfectionibus: neque eſt perfectio: aliter enim erit in A perfectio aliqua, qua carebit B, quod abſurdum (præc. cor.): A ergo & B nequeunt eſſe duo infinita entia.

152. Extenſio infinita haberi nequit. Sit enim, ſi fieri poſſit, in fig. 2. ſpatium aliquod a C verſus plagas A & E infinite extenſum, in quo concipiatur angulus A C E lateribus C A, C E rectis, infinite protenſis, quem ſecet bifariam recta C D pariter infinita. Quoniam anguli A C D, E C D ſibi impoſiti congruerent, palam eſt

areas

areas infinitas, lateribus angulorum horum comprehenſas, fore æquales. Ex puncto quolibet B agatur B G parallela ipſi C A, occurrens rectæ C D in F, ita ut F G fiat dupla ipſius B F, & ducatur ex C per punctum G recta infinita C H. Erit triangulum G C F duplum trianguli F C B ob duplam baſim. Eodem pacto ductis quotcunque parallelis *b f g*, ſemper triangulum *g* C *f* erit duplum trianguli *f* C *b*: unde & area G f erit dupla areæ F b: ergo & ſumma infinitarum arearum G *f* erit dupla ſummæ arearum infinitarum F *b*, hoc eſt, tota area infinita H C D erit dupla areæ D C E: atqui D C E = A C D: igitur area H C D eſt etiam dupla areæ A C D, ſeu pars totius, quod abſurdum.

Scholion. Eſt hæc demonſtratio Boſcovichii, in qua abſurdum enaſci ex ipſa ſpatiorum infinitate manifeſtum eſt. Si enim ſumatur ſpatium aliquod finitum interceptum rectis finitis æqualibus C B & C M, aut C b & C m, ſeu clauſum triangulo iſoſcele B C M, vel *b* C m, erit trangulum M C R æquale triangulo B C R, & triangulum G C F duplum trianguli FCB. Quamdiu verſamur in finitis quantitatibus, nihil abſurdi conſequitur; quia G C F non eſt pars ipſius M C R, ſicut H C D eſt pars ipſius A C D, nec R C B & F C B ſunt unum idemque, ſicut D C E eſt unum infinitum abſolutum, comprehenſum cruribus, C D, C E, infinitis. Abſurdum adeo oritur, quum ſublatis limitibus, a quibus naſcerentur diſcrimina ſpatiorum incluſorum

æqualibus ad C angulis, infinita extenſio ponitur.

253. Tempus reale præteritum nequit eſſe infinitum. A quovis enim momento, quod propterea quaſi medium quiddam concipi poteſt, tantum eſt antrorſum in infinito, quantum retrorſum, ſaltem eo ſenſu, quod ſive huc, ſive illuc temet verteris, nuſpiam eo pervenias, ut nequeas porro progredi. Quemadmodum ergo a momento hoc medio præſente ſeries, quæ ſequitur, nunquam poteſt peragrari, ne ad finem veniatur in infinito; ita ſeries, quæ præteriit, nunquam poteſt peragrari, atque adeo ad medium iſtuc momentum perveniri: atqui huc quidem jam perventum eſt: ſeries ergo temporis præteriti infinita eſſe non poteſt.

Scholion. Extenſiones, quas geometræ ſine fine dividuas conſiderant, extra eorum cogitationem non exſiſtunt, ſed ſunt tantummodo imaginariæ. Neque tamen concluſionibus demonſtrationum aliquid idcirco detrahitur, quemadmodum oſtendit Wolffius ontol. P. 2. Sect. 2. c. 3. Certe tametſi numeri, a rebus ipſis abſtracti, ſint infinite dividui, id tamen de numeris realibus, ſeu concretis verum non eſt; ut ſi detur ſocietas ſeptem ſpirituum, quo pacto hunc numerum bifariam divides? Quod ad infinite parvas mathematicorum quantitates attinet, audite Boſcovichium in Transf. loc. geom.,, *Infiniteſimæ*, inquit, *dicuntur eæ, quas nos indifinite concipimus, quarum nimirum magni-*

gnitudinem non definimus, ſed ita parvam accipimus, ut ad noſtrum libitum imminui poſſit ſine ullo fine a nobis determinato, quo nimirum liceat demonſtrationem deinde reducere, ſi opus ſit, ad abſurdum. Ea acceptione infiniteſimorum habita, & rite confirmata, ſolidiſſimæ totius methodi demonſtrationes obveniunt.

CAPUT XI.

De ente Neceſſario, & Contingente.

Quid Neceſſarium?

154. NEceſſarium dicitur, quod nequit non eſſe, ſeu cujus oppoſitum eſt impoſſibile (24).

e. g. neceſſarium eſt, ut alicubi ſit, quidquid in natura rerum eſt.

Et quotuplex?

155. Id, cujus oppoſitum eſt abſolute impoſſibile (25), *abſolute* neceſſarium; cujus vero oppoſitum hypothetice ſolum eſt impoſſibile (cit.) id *hypothetice* neceſſarium adpellatur.

e. g. abſolute neceſſarium eſt, ut pars ſit minor toto: ut autem dies ſit, eſt tantum hypothetice neceſſarium, ſi nimirum ſol ſupra horizontem verſetur.

156. Si conditio, qua poſita ens eſt neceſſarium, ſit ipſa abſolute neceſſaria, erit

eti-

etiam ens abſolute neceſſarium. Cum enim abſolute ſit impoſſibile, ut talis conditio non exſiſtat (præc.), evidens eſt, abſolute quoque eſſe impoſſibile, ut tale ens non exſiſtat: eſt adeo abſolute neceſſarium (cit.).

157. Conditio, qua poſita aliquid eſt neceſſarium, triplex haberi poteſt: nempe vel *antecedens*, vel *concomitans*, vel *conſequens*; unde & neceſſitas hypothetica in totidem genera tribuitur.

e. g. poſita cauſſa ponitur effectus neceſſitate antecedente. Quidlibet eſt quando eſt neceſſitate concomitante. Quod factum eſt neceſſe eſt, ut factum ſit neceſſitate conſequente.

158. Conditio antecedens interdum influit in effectum, eumque abſoluta neceſſitate cogit, ut ſolis ſplendor diem: interdum non influit, ut æterna in Deo rerum futurarum proviſio.

159. Neceſſitas rurſus vel *determinata*, vel *vaga* eſt. Illa habetur, quum altero poſito, vel ſublato, alterum neceſſario tollitur, vel ponitur, id quod obtinet in contradictoriis (77): hæc datur, quum in nullo determinato adeſt neceſſitas, ac proinde altero ſublato alterum non ponitur. Sic poteſt negari aliquid eſſe in loco A, quin ſit neceſſario conſequens eſſe illud in loco B: unde neceſſitas exſiſtendi in loco vaga eſt.

160. Denique neceſſitas alia eſt *metaphyſica*, alia *phyſica*, alia *moralis*. Conf. §. 26.

Quid

Quid Contingens?

161. *Contingens* nuncupatur, quod eſſe & non eſſe; aut aliter, atque eſt, eſſe poteſt. Pugnat adeo cum eo, quod eſt neceſſarium (154.)

e. g. contingens eſt hæc mea lucubratio, qua ſuperſedere utique poteram.

162. Si ratio ſufficiens exſiſtendi in entis cujuſpiam eſſentia continetur, illud abſoluta neceſſitate exſiſtit. Attributa enim ſunt enti abſolute neceſſaria (38.cor.), exſiſtentia autem hujuſmodi entis eſt ejuſdem attributum, cum ejus ratio per hypoteſim in ipſa eſſentia contineatur (37): quare exſiſtentia id genus entis eſt abſolute neceſſaria.

Coroll. 1. Facile hinc viciſſim efficitur rationem ſufficientem exſiſtentiæ entis abſolute neceſſarii in eſſentia comprehendi.

Coroll. 2. Uti & illud, rationem ſufficientem exſiſtentiæ entis contingentis non eſſe ſitam in ejuſdem eſſentia, ſed in alio quopiam ente: nec proinde ejus exſiſtentiam eſſe attributum, ſed modum duntaxat (37).

163. In ſerie rerum contingentium, quarum altera alteram ad exſiſtendum determinat, non continetur ſufficiens ratio, cur earum quælibet exſiſtat potius, quam non exſiſtat. Sit enim ratio exſiſtendi τῷ A in B, & hujus in C, & ita porro. B non exſiſtet, niſi exſiſtente C (22): ergo nec A exſiſtet, niſi exſiſtat C: ratio igitur ſuffici-

ficiens τῦ A non erit *B*: eodem plane modo oſtendes nec fore in C, D, E etc. Itaque ſufficiens ratio, cur exſiſtat A, non continetur in hac ſerie.

Coroll. Neque ergo ſeries ipſa continet in ſe rationem ſufficientem ſuæ exſiſtentiæ: atque adeo contingenter exſiſtit (præc. cor. 2.). Cum enim habere rationem exſiſtendi in alio ſit prædicatum, quod cuivis enti contingenti ſeorſim convenit ſine ceterorum excluſione, ſeu ſine ulla ad cetera relatione, valebit argumentatio a ſenſu, ut ajunt, diſtributivo ad collectivum, ſeu a ſingulis entibus contingentibus ad ipſam ſeriem.

164. Ratio ſufficiens ſeriei ſuperioris continetur in ente alio extra ſeriem, eoque neceſſario. Primum patet (præc. cor. & 22. cor. 2.). Alterum efficitur hunc in modum. Sit illud ens extra ſeriem poſitum, & contingens = Z, ens ſeriei primum = A. Quoniam ratio ſufficiens τῦ A continetur in Z per hypoth. & hoc eſt contingens, pertinebit ad datam ſeriem contingentium, in qua alterum determinat alterum ad exſiſtendum, quod pugnat cum aſſumta hypotheſi, & cor. præc.

Coroll. Si ergo exſtent entia, quæ contingenter exſiſtant, neceſſe eſt exſtare quoque ens neceſſarium.

Scholion. Sed ne laqueis demonſtrationis ſeſe explicare poſſint, qui ad neceſſitatem vagam confugiunt, lubet idem paulo aliter de-

demonſtrare. Quæcunque ad entis cujusdam contingentis exſiſtentiam vaga neceſſitate requiruntur, ea neque ſimul, neque ſingulatim, neque disjunctim ſumta neceſſario exſiſtunt: ſublato enim illo contingente, perſpicuum eſt tolli omnem illorum exſiſtendi neceſſitatem. Hoc poſito, in ſerie ſuperiori non poteſt oſtendi ulla neceſſitas vaga, niſi facta, ut dixi, hypotheſi cujusdam entis contingentis, ad cujus exſiſtentiam ens aliquod ponitur vage eſſe neceſſarium: cum ergo ens contingens poſſit non exſiſtere, fieri poteſt, ut illa etiam, in quibus vaga ea neceſſitas ponitur, non exſiſtant, neque ſimul, neque ſeorſim, neque disjunctim ſumta: igitur & horum ſufficiens exſiſtendi ratio conſtituenda eſt, quæ utique in alio ente contingente haud continebitur, cum extra contingentia ſimul ſumta aliud ens contingens dari repugnet: continebitur ergo in ente aliquo neceſſario.

165. Ens abſolute neceſſarium exſiſtit a ſe. Illud enim a ſe exſiſtere dicitur, cujus ipſa eſſentia eſt ratio ſufficiens, cur exſiſtat (43); atqui ratio ſufficiens, cur ens abſolute neceſſarium exſiſtat, in ejus eſſentia comprehenditur (162.cor.1.): ens ergo abſolute neceſſarium exſiſtit a ſe.

Coroll. Exſiſtit ergo, tametſi ens aliud ab eo diverſum non exſiſtat, atque adeo entis alterius ope ad exſiſtendum non eget.

166. Ens abſolute neceſſarium eſt æternum. Sic enim exſiſtit, ut oppoſitum ejus ex-

exſiſtentiæ ſit impoſſibile (154): non ergo habet exſiſtendi initium; aliter enim aliquando non exſtitiſſet, nec eſſet neceſſarium. Eodem modo oſtendas ens ejusmodi nunquam eſſe habiturum exſiſtendi finem: unde aperte conficitur illud eſſe æternum.

167. Ens abſolute neceſſarium eſt ſimplex. Aut enim ſimplex, aut compoſitum ſit oportet (87. cor.). Non eſſe compoſitum, facile efficitur. Ens enim hujusmodi æternum eſt (præc.), atque adeo nec oriri, nec interire poteſt (85); atqui ens compoſitum & oriri poteſt partium conjugatione, & interire earundem diſſolutione. Cum enim quælibet ejus pars poſſit alium atque alium locum occupare, perſpicuum eſt, poſſe ejus partes diſtrahi, ac ſeparari. Ens ergo abſolute neceſſarium, quoniam compoſitum eſſe non poteſt, ſimplex eſt.

Quid Mutabile, & Immutabile?

168. *Mutabile* dicimus, quod progreſſu temporis alios atque alios ſtatus obtinere poteſt (96): id autem, quod ſtatus ſui mutationem pati non poteſt, vocamus *immutabile*.

169. Quodlibet ens contingens mutabile eſt. Ens enim contingens illud eſt, quod eſſe & non eſſe, aut etiam aliter, atque eſt, eſſe poteſt (161); quod autem tale eſt, diverſorum ſenſim ſtatuum capax eſt (96): igitur eſt mutabile (præc.)

170. Omne ens finitum contingens, & mutabile eſt. Alios enim atque alios ſtatus progreſſu temporis nanciſci poteſt (148.)

Co-

Coroll. Ex adverſo pronum eſt colligere, ens infinitum eſſe abſolute neceſſarium, atque immutabile (150. cor.).

171. Ens abſolute neceſſarium eſt infinitum. Omne enim ens vel finitum, vel infinitum eſt (149. cor.): ens autem ejusmodi finitum eſſe non poteſt, cum omne finitum ſit contingens (270): infinitum ergo eſt.

172. Ens abſolute neceſſarium omnes perfectiones poſſibiles complecti debet. Ens enim tale infinitum eſt (præc.), in infinito autem omnes poſſibiles realitates, ſive perfectiones actu ineſſe debent (150. cor.)

Coroll. Nullo negotio id quoque oſtenditur, in tali ente perfectiones ſine ullo gradu contineri: nihil eo majus poſſe concipi (cit.).

173. Ens abſolute neceſſarium, quoad ſuas perfectiones, immenſum eſt. Nam propter ſuam infinitatem perfectiones omnes poſſibiles actu citra ullos limites in ſeſe complectitur, nec eo majus quidquam poteſt concipi (præc.): nequit ergo illi in hoc genere certa quædam, ac definita magnitudo tribui. Id autem, quod certa caret magnitudine, ad datam menſuram exigi nequaquam poteſt, ac proinde immenſum eſt.

174. Ens abſolute neceſſarium exſiſtit in omni loco, ſeu etiam quoad locum immenſum eſt. Si enim in uno duntaxat determi-

nato

nato loco exſiſteret, vel illic exſiſteret contingenter, vel neceſſario. Si contingenter, poſſet mutate locum (161), ac proinde non foret immutabile, quod abſurdum eſt (171. 170. cor.). Si neceſſario, non foret perfectiſſimum, contra quam oſtenſum eſt (præc.), cum perfectius ſit præſto ubique eſſe, quam certo cuipiam loco affigi.

175. Denique ens abſolute neceſſarium unicum eſt. Tale quippe ens eſt infinitum (171), plura autem infinita eſſe repugnat (151).

Scholion. Non poſſe duo eſſe entia neceſſaria, hac quoque argumenti concluſione oſtenditur. Si duo eſſent entia neceſſaria, forent ambo perfectiſſima (173), atque adeo efficaciſſima, inque agendo liberrima: poſſent ergo, quæ vellent; & velle pugnantia poſſent: aut ergo efficerent repugnantia, aut alterutrum non obtineret, quod vellet. At idem, inquis, ſemper omnino vellent: eſto; ſed tamen libere vellent: quare poſſet fieri, ut velint pugnantia, amborumque voluntas cadat irrita, quod quidem naturis perfectiſſimis convenire haud poteſt.

CA-

CAPUT XII.

De Motu, & Quiete.

Quid Motus, & Quies?

176. Motus eſt continua loci mutatio in ente, in quo ejus mutationis ratio continetur, quod propterea *mobile* audit. Continua vero entis in eodem loco permanſio *quies* nominatur.

177. Quum ea, quæ in ente quopiam inſunt, ſitum comparate ad ſe invicem mutant, *motus* habetur *inteſtinus*.

E. g. cum in corpore fervente partes veluti ebulliunt, ſitumque continenter mutant, illud motu inteſtino cieri dicitur.

Coroll. Quoniam omnis coagmentatio corporis vel calore, vel frigore, vel aliqua impulſione vehementi labefactatur, & frangitur, ut ait Cicero, liquet in ente compoſito motum inteſtinum haberi poſſe: in ente autem ſimplici propter inopiam partium locum ei motioni non eſſe.

178. Si ordo coexiſtendi plurium entium mutatur, ut ſcilicet diverſis temporibus non idem deprehendatur, fueritque ratio mutationis in unico, illud movetur, cetera quieſcunt. In ſolo enim illo adeſt mutatio loci cum ſua ratione ſufficienti per hyp. ergo & motus in ſolo illo eſt (176).

179. Omnis motus tempore perficitur. Eſt enim motus continua loci mutatio

(176):

(176): mobile ergo, quum movetur, continenter in alio atque alio loco verſatur, ejuſque exſiſtentiæ in hoc loco continuo ſuccedit exſiſtentia in alio loco. Quare cum detur tempus, quamprimum habetur continens rerum ſucceſſio (137), palam eſt, tempore motum omnem perfici.

180. In quovis mobili ſola mutatio loci conſideratur, ſemota magnitudine, & quibuſcunque qualitatibus: mobile ergo inſtar puncti habetur.

Coroll. Quare motu ſuo lineam deſcribit.

181. Itaque ſpatium a mobili decurſum eſt linea, quam illud puncti inſtar conſideratum, & in centro ſuæ gravitatis collectum durante motu ſuo deſcribit: quæ quidem linea complectitur loca omnia, in quibus mobile toto motus tempore verſatur.

182. Si ſpatium idem inæquali tempore decurratur, mobile dicitur *celerius* moveri, quod minori; *tardius*, quod majori temporis intervallo idem emetitur. Similiter celerius movetur, quod intra idem tempus majus ſpatium; tardius, quod minus conficit.

Coroll. Celeritatem adeo e tempore & ſpatio metiendam eſſe res ipſa loquitur.

Quid Celeritas?

183. Igitur *celeritatem* recte adpelles id, quo mobile aptum redditur ad datum ſpatium dato tempore decurrendum. Alii definiunt, eſſe rationem temporis ad ſpatium.

Co-

Coroll. Mobile ergo intra idem tempus eadem celeritate ſpatia abſolvit æqualia.

Quotuplex motus?

184. Si mobile intra æqualia tempora ſpatia æqualia percurrit, hoc eſt, ſi ſpatia temporibus proportione reſpondent (50), motus dicitur *æquabilis*: ſi vero ſpatia temporibus non reſponderint, erit tunc motus *inæquabilis*.

Coroll. In motu ergo æquabili conſtanter eadem eſt celeritas.

185. Si duo mobilia æquabili motu ferantur, & decurſa ſpatia fuerint æqualia, celeritates erunt reciproce ut tempora. Sin autem tempora fuerint æqualia, celeritates erunt directe ut ſpatia. Patet utrumque (182).

186. Si vero & ſpatia, & tempora fuerint inæqualia, erunt celeritates in ratione compoſita ex directa ſpatiorum, & reciproca temporum. Feratur enim mobile M celeritate C, & intra tempus T percurrat ſpatium S: alterum mobile m celeritate c, & tempore t percurrat ſpatium s; demonſtrandum eſt fore $C : c = S\,t : s\,T$. Feratur igitur etiam tertium quoddam mobile μ, & celeritate x intra tempus T percurrat ſpatium s, erit conferendo M & μ, $S : s = C : x$: conferendo m & μ, erit $t : T = x : c$ (præc.). Unde multiplicatis proportionibus habebitur $S\,t : s\,T = C\,x : x\,c = C : c$.

Co-

Coroll. Multiplicatione extremorum, & mediorum naſcitur hæc æquatio S *t c* = *s* T C, ex qua facillime omnes motus æquabilis leges deducuntur. Sed hæc in collegiis.

Quid quantitas motus?

187. *Quantitas motus* eſt mobile ipſum celeritate ſua multiplicatum.

E. g. ſi mobile dicatur M, ejus celeritas C, quantitas motus Q, erit Q = M C.

Coroll. Quemadmodum Q = M C, ita quodlibet aliud *q* = *m c*. Habemus ergo Q: *q* = M C: *m c*, unde oritur æquatio Q *m c* = *q* M C, ex qua omnes quantitatis motuum regulæ ſuapte conſequuntur. Quodſi in proportione numeri præcedentis loco rationis C: *c* ſubſtituatur ratio Q *m*: *q* M, erit S *t*: *s* T = Q *m*: *q* M, & hinc S *t q* M = *s* T Q *m*; unde rurſus complures fluunt motus æquabilis regulæ.

188. Motus eſt ens ſucceſſivum. Eſt enim motus continua loci mutatio (176), hinc mobile, quod movetur, continenter de loco in locum tranſit: eſſentiales ergo motus determinationes ſucceſſivæ ſunt: igitur & motus ens ſucceſſivum eſt (124).

189. Omnis mutatio, quæ in ente compoſito accidit, motu perficitur. Ens enim compoſitum eſt, quod conſtat partibus extra ſeſe poſitis, & conjunctis (83): quodſi ergo eædem numero partes, eadem partium multitudo, idem modus, quo ſibi copulantur, ſive idem earum inter ſe locus per-

perſeveret, cuncta quæ in ente compoſito fuere, etiamnum adſunt, ac proinde ipſum ens compoſitum prorſus idem manet. Quare ſi diverſum fieri, hoc eſt, mutari debeat, neceſſe eſt, ut vel partium inter ſe locus, vel numerus acceſſione, aut ablatione varietur: hæc autem ſine motu contingere nequeunt (176); omnis adeo mutatio in ente compoſito motu perficitur.

190. Si minimæ corporum particulæ in ſeſe agant, admodum eſt probabile nullum materiæ punctum unquam conquieſcere. Sit enim aliquod materiæ punctum momento A in certo ſpatii puncto, & quæratur pro momento aliquo ſequente, quanto ſit probabilius ipſum eſſe alibi, quam ibidem. Tanto ſane erit illud, quam hoc probabilius, quanto plura ſunt ſpatii puncta, quam illud unicum: ea vero in quavis linea ſunt infinita, lineæ in quovis plano infinitæ, plana in toto ſpatio infinita: eſt ergo numerus aliorum ſpatii punctorum in quibus ſequenti aliquo momento illud materiæ punctum eſſe poteſt, infinitus infinitate tertii generis: igitur eadem infinitate probabilius eſt punctum illud materiæ momento ſequenti fore in alio potius puncto ſpatii, quam in priore. Cumque numerus punctorum materiæ finitus ſit, eadem manet probabilitas pro omnibus materiæ punctis ſimul ſumtis. Quia tamen momenta, in quorum ſaltem aliquo poſſet materiæ punctum manere in priore loco, ſunt infinita, decreſcit prior illa probabilitas uno infiniti gradu: erit ergo adhuc infinitate ſecundi generis probabilius quodvis materiæ punctum pro quovis

momento temporis loco ſuo eſſe dimotum.

191. Facta eadem hypotheſi, admodum probabile eſt, nullum unquam materiæ punctum reverti ad locum, quem jam aliquando occupaverit. Poſitis enim ſuperioribus, tametſi omnia materiæ puncta ponantur infinito tempore exſiſtere, tamen puncta ſpatii ab iis occupata non erunt, niſi infinitate primi ordinis, cujus nempe ordinis ſunt momenta infinita temporis: quare probabilitas contra regreſſionem ad aliquod ex iis, decreſcens tum in ratione momentorum infinitorum, in quorum aliquo ad idem ſpatii punctum regreſſio haberi poſſet, tum in ratione punctorum ſpatii jam alias occupatorum, pariterque infinitorum, adhuc erit infinita infinitate primi ordinis.

Scholion. Eodem genere ratiocinandi hæc inſuper concludit Boſcovichius. 1) Nullum unquam materiæ punctum venire in locum ab alio jam aliquando occupatum. 2) Ne bina quidem unquam materiæ puncta accurate moveri in eadem linea recta, ſibique adverſa occurrere, aut ſeſe inſequi. Theoremata ſuperiora alio præterea argumento confirmari poſſunt. Cum enim omnia materiæ puncta, ut dicemus in ſequentibus, vires quaſdam mutuas habeant, ad diſtantias utcunque magnas pertinentes, nullum poteſt moveri punctum, quin omnium ceterorum vires mutentur: unde ſingula deſcribunt curvas nuſpiam interruptas.

CA-

CAPUT XIII.

De Principio, & Cauſſa.

Quid Principium, & Principiatum.

192. *PRincipium* generatim omne illud eſt, unde aliquid quoquo modo pendet.

Coroll. 1. Quare principium rationem ſufficientem alterius, quod *principiatum* in ſcholis audit, in ſe continet (64).

Coroll. 2. Poſito itaque principio poni principiatum neceſſe eſt (23).

193. Principium prius eſt principiato. Principium enim rationem in ſe principiati continet (præc. cor. 1), principiatum vero propter iſtam rationem eſt potius, quam non eſt (20); atqui ratio ante ponenda eſt, quam ponatur id, quod per eam potius eſt, quam non eſt: igitur principium prius eſt principiato.

Scholion. Dupliciter poteſt alterum prius eſſe altero, natura ſcilicet, ac tempore. *Natura prius* eſt, quod concipi poteſt, quin aliud, quod poſterius dicitur, concipiatur: atque ſic eſt principium prius principiato. *Tempore prius* eſt, quod exſiſtit altero nondum exſiſtente, id quod principio non neceſſario convenit.

194. Inter principium, & principiatum nexus intercedit. Pendet enim a principio

principiatum (192): inter ea vero, quorum alterum pendet ab altero, nexus intercedit (66).

Quotuplex principium?

195. Id quod rationem in ſe continet, cur alterum ſit, *principium eſſendi*; id autem, in quo continetur ratio, cur alterum cognoſcatur, *principium cognoſcendi* dicitur.

Quid Cauſſa, & Effectus?

196. Principium, a quo exſiſtentia alterius pendet, ſive quod rationem in ſe continet, cur alterum in rerum natura exſtet, *cauſſa* vocatur; illud autem alterum *effectus*, vel *cauſſatum* adpellatur.

Coroll. Hinc vero utique facile colligitis, 1) latius pertinere principii, quam cauſſæ notionem. 2) Cauſſam effectu priorem eſſe (193). 3) Inter cauſſam, & effectum nexum intercedere (194).

Scholion. Theologi ad cauſſæ notionem requirunt, ut hæc ab effectu natura diſtinguatur. Unde tametſi Dei Filius in Patre rationem exſiſtendi habeat, quia tamen ab illo natura, ſeu divinitate non diſtinguitur, Patrem non cauſſam Filii, ſed principium duntaxat vocant. Græci tamen utroque vocabulo etiam in divinis promiſcue utuntur.

Quid Cauſſalitas?

197. *Cauſſalitatem* dicunt illam ipſam rationem, propter quam cauſſati exſiſtentia pendere a cauſſa intelligitur.

e. g.

E. g. cauſſalitas in architecto palatium aliquod exſtruente eſt ipſa illa molitio, qua palatium ad exſiſtendum perducit.

198. Ut res quæpiam conſequatur exſiſtentiam, complura, teſte experientia, ſolent concurrere. Quædam ſcilicet ad rei effectionem aliquid conferunt per veram actionem: quædam per bonitatem repræſentatam: quædam per neceſſarias determinationes: quædam denique per harum determinationum receptionem. Quare cauſſæ ſunt genere quatuor, inquit Tullius, partibus plures.

Quid cauſſa efficiens?

199. Cauſſa *efficiens*, quæ ſola proprie cauſſa eſt, illa dicitur, quæ actione ſua continet rationem effectus exſiſtentis, ſeu quæ vi ſua illum efficit.

E. g. Deus univerſitatis hujus eſt cauſſa efficiens.

Scholion. Effectricem cauſſam vocat Cicero quæ id efficit, cujus eſt cauſſa, ut vulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. Itaque non ſic cauſſa intelligi debet, ut, quod cuique antecedat, id ei cauſſa ſit; ſed quod cuique efficienter antecedat. De Fato, cap. 15. Cauſſam autem a *ratione* cujuſpiam rei diligenter ſecernere convenit. Quis enim Deum mundi hujus rationem nuncupaverit? Quare diverſa eſt ſubjecta ſententia his duobus enunciatis: Nihil eſt ſine cauſſa. Nihil eſt ſine ratione ſufficiente.

200. Nihil poteſt eſſe cauſſa efficiens ſui ipſius. Dum enim quidpiam eſt cauſſa efficiens, tum agit (præc.): ergo jam exſiſtit. Atqui ratio ejus exſiſtentiæ, ſi ſui cauſſa efficiens eſſet, tunc primum poneretur, quum agit: ergo tunc primum inciperet exſiſtere, cum agit, ſeu cum jam exſiſtit, quod abſurdum eſt.

Quæ ejus diviſiones?

201. Si cauſſa efficiens effectum producendo ſic agat, ut actionem poſſit pro arbitrio omittere, *libera* dicitur; *neceſſaria* vero, ſi ad agendum unde demum cunque compulſa nequeat agere.

E. g. quoniam libri hujus elucubratione poteram abſtinere, ſum ejuſdem cauſſa libera: cum autem fieri non poſſit, ut ignis pulveri nitrato admotus actionem ſuſtineat pro arbitrio, eſt cauſſa incendii neceſſaria.

202. Quum cauſſa efficiens propria ſua efficacitate producit effectum, nec in actione ſua a re alia creata pendet, *principalis* adpellatur. Sin autem ejus actio vi aliena efficiatur, *inſtrumentalis* vocatur.

E. g. ſcriptionis hujus ego quidem ſum cauſſa principalis: at calamus, quo utor, cauſſa eſt inſtrumentalis.

Coroll. Eſt ergo inſtrumentum, quod potentia agendi inſtructum, vi effectrice deſtituitur (99. 100).

Sic ineſt in enſe potentia infligendi vulnus; ſed vi, qua potentia hæc ad actionem deducatur, nequaquam pollet.

203.

203. Cauſſa efficiens *phyſica* eſt, quæ effectum vera, ac reali actione proxime efficit: quæ vero alieno miniſterio quidpiam facit, ſic tamen, ut actio communi hominum opinione eidem aſſignetur, cauſſa *moralis* eſt.

E. g. qui manu ſua hominem jugulat, cauſſa homicidii phyſica dicitur: qui alienam cædem vel cohortatione, vel imperio, vel ope adiuvat, vel denique cum deberet, non avertit, cauſſa ejuſdem moralis eſſe cenſetur.

204. Cauſſa *per ſe* eſt, quæ gignit effectum vel animo deſignatum, ſi quidem intelligens ſit, vel cui efficiendo natura ſua deſtinatur, ſi quidem intelligentia careat: quæ vero agit quidpiam præter deſignationem animi, vel naturæ, eſt cauſſa per *accidens*.

E. g. qui alteri mortem deſignatam adfert, per ſe eſt cauſſa mortis: at cauſſa per accidens fuit ille juvenis apud Plutarchum, qui, quum lapide canem peteret, infeſtam ſibi novercam interemit, falſoque riſu adiecit, lapidem ne ſic quidem male cecidiſſe.

205. Effectus a cauſſa proficiſcitur interdum cauſſis aliis intercedentibus, interdum nulla intercedente. In caſu priore cauſſa vocatur *remota*, & *mediata*: in poſteriore *proxima*, & *immediata*. Cauſſæ proximæ ad remotiores comparatæ, *ſubordinatæ* quoque dicuntur.

206. Adæquatam effectus cujuſpiam notionem adipiſcimur, ſi cauſſarum ſubordinationes diſtincte cognoſcimus. Dum enim has diſtincte cognoſcimus, ſingulatim explicare poſſumus, quomodo cauſa proxima pendeat a remota, remota a remotiori, & ita porro, dum ad eam perveniatur denique, in qua acquieſcere liceat (Log. 26). Hac autem ratione actionem cauſſæ proximæ reſolvimus in actionem remotæ, & hujus actionem in actionem remotioris &c. hoc eſt, rationem reddimus effectus, quæ petitur a cauſſa proxima, tum rationem rationis, quæ petitur a cauſſa remota, & ſic deinceps: ergo notionem modi, quo effectus fuit determinatus, adæquatam conſequimur (Log. 28).

E. g. cauſſam inflicti vulneris repetimus a globo machina excuſſo; cauſſam excuſſi globi ab elaterio pulveris nitrati, cauſſam elaterii a viribus quibuſdam repellentibus, certa naturæ lege agentibus.

207. Quidquid contingenter exſiſtit, cauſſam habere effectricem debet. Ejuſmodi enim rei exſiſtentia eſt ipſius modus (162. cor. 2), cujus ratio ſufficiens in ente extraneo continetur (40). Quando ergo exſiſtentiam ſortitur, ſubit mutationem (97 cor.), cujus ratio ſufficiens in alio quopiam ente ſita eſt: ens ergo illud agit, ſuaque actione rationem ejus exſiſtentiæ in ſe continet: eſt adeo cauſſa ejuſdem efficiens. (199).

208. Nequit plus eſſe in effectu, quam ſit in cauſſa. Illud enim *plus* aut dependeret a cauſſa, aut non. Si dependeret, jam omni-

mnino fuiſſet in cauſſa ejus rationem ſufficientem, ſeu, ut ſic dicam, *ſufficientiam* continente. Si non dependeret, tum effectus id aut haberet a ſemetipſo, aut ab alia quapiam cauſſa; non autem haberet a ſemetipſo (100): ergo ab alia quapiam cauſſa: tum vero id ad effectum prioris cauſſæ non pertinebit, cum id eatenus ſolum ſit ejus cauſſæ effectus, quatenus ab eadem dependet (196).

Scholion. Minime contendimus effectum in cauſſa *formaliter*, ut ajunt, contineri; aliter enim effectus non foret novus: ſed *eminenter* duntaxat, quatenus videlicet ejus ratio ſufficiens, ſeu tota exſiſtendi ſufficientia in cauſſa comprehenditur. Alii *per eminentiam* ineſſe dicunt id, quod quidem proprie non ineſt, adeſt tamen aliud vicem ejus abunde ſupplens: ſic ineſt Deo, quidquid in rebus creatis reale eſt: quidquid vero in his defectus eſt, in illo non ineſt. Quum videmus, audimus, eas utique facultates a Deo accepimus, ac proinde videt etiam, auditque Deus, ſeu animadvertit, quidquid nos oculis, auribuſque uſurpamus, quamvis careat ſenſuum organis, nec a rebus corporeis adficiatur, quod defectum redolet. Videt igitur, auditque multo nobiliore modo, & quidem omnia, quæ ubique ſunt, fiunt, aut ſonum edunt; quam tamen videndi, atque audiendi rationem nos cogitatione conſequi non valemus.

209. Cauſſa efficiens *in actu primo* conſideratur, quum præciſe agendi poteſtas in

ea concipitur: cum vero cauſſatum ipſum reapſe efficere intelligitur, tum *in actu ſecundo* ſpectatur.

210. Rurſum actus primus cauſſæ vel *remotus* eſt, vel *proximus*. Remotus, cum ſola agendi potentia gaudere intelligitur: proximus, cum adeſſe præterea concipiuntur omnia, quæ ad effectum producendum requiruntur.

Scholion. 1. Ea, quæ præter potentiam cauſſæ actum ejuſdem primum conſtituunt, *conditiones ſine quibus non* vulgo adpellantur, ſuntque aliæ, ut vocant, poſitivæ, aliæ negativæ, abſentiæ ſcilicet eorum, quæ actionem quoquo modo impedire poſſent. In ejuſmodi conditionibus numeratur etiam conveniens cauſſæ adplicatio ab ſubjectam materiam, in qua aliquid efficiendum eſt. At vero non levis hic ſeſe obiicit controverſia, an ſcilicet cauſſis proxime agentibus debeat materia ſubjecta ſic eſſe adjuncta, ut nihil interſit: an vero poſſint eædem agere, tametſi ab illa abſint certis intervallis, quibus earum efficacitas circumſcribatur. Imo ne illud quidem inter philoſophos convenit, utrum creatæ cauſſæ ipſæ vere omnino agant; & non potius earum occaſione, variaque diſpoſitione Deus, aut alia quædam poteſtas cuncta in natura rerum molitiones, atque mutationes efficiat. Atque ut a poſtremo exordiar, illud indubitatum eſſe arbitror mentem humanam earum actionum, quarum intra ſe habet conſcientiam, vere ac proprie effectricem eſſe, quemadmodum in pſychologia explicabi-

bimus. Quod ad corpora attinet, perdiffici-lis, & perobſcura quæſtio eſt: is enim ne-xus inter corporeas cauſſas, & effectus non ita evidenter cernitur, quanquam vires quaſdam iis ineſſe admodum ſit veriſimile. Exploratum habemus equidem, corpore im-pulſo id quoque, in quod incidit commove-ri: vix tamen hinc manifeſte efficitur cor-pora eſſe veras earum motionum cauſſas; fieri enim fortaſſe poſset, ut occaſiones dun-taxat eſsent, quibus poſitis alia quæpiam cauſsa, per omnem rerum univerſitatem pertinens, ageret, ut olim cecinit Virgilius:

Cœlum, ac terras, campoſque liquentes,
Lucentemque globum lunæ, Titaniaque aſtra
Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore
miſcet. Æneid. 6.

Fieri itidem poſset, ut corporibus motis in-ſint facultates quædam ignotæ, de quibus conſtituere nihil tuto liceat. Latent illa te-nebris, & obſcuritate naturæ involuta. Qua-re nihil ſane in obſcuriſſima hac quæſtione decernendum arbitror; indigum eſt enim gravitate philoſophi, atque conſtantia, id, quod non ſatis explorate perceptum ſit, & cognitum, ſine ulla dubitatione defendere. Si tamen conjectura aliqua depromenda ſit, puto eam ſententiam eſſe ad veritatem propenſiorem, quæ veram efficientiam rebus corporeis tribuit. Eſt enim ea, & com-muni hominum ſenſui, & ſtatis naturæ le-gibus magis conſentanea. Nam inprimis qui-dem homines tacita quadam naturæ admo-nitione eas effectiones vere cauſſis corporeis adſignant; quæ ab iis proficiſci videntur:

e. g. vere arbitrantur univerſe omnes a globo tormento excuſso crura frangi, a ventorum impetu tecta deturbari, ab aquarum vi pontes ſæpe abripi, & his affinia alia. Deinde conſtans naturæ lex eſt, ut effectus cauſarum hujuſmodi ſemper cauſſis ipſis proportione reſpondeant, e. g. ut ictus, quo corpus aliquod feritur, conſtanter reſpondeat corporis ferientis maſsæ, & celeritati; atqui legis hujus nulla videtur poſse ratio adſignari, ſi cauſsæ hujuſmodi vere non agant, ſed ad earum præſentiam alia quædam poteſtas omnia efficiat; quæremus enim, cur ſemper maſsæ & celeritati reſpondeat ictus? cur non ad præſentiam minoris maſsæ vel majoris major vel minor ictus ſaltem aliquando conſequatur? Facilius iſta intelliguntur, ſi cauſſis hujuſmodi vera efficientia tribuatur. Neque argumenta, quæ opponi ſolent, ejuſmodi ſunt, ut non ſatis probabiles habeant explicatus.

Quærunt 1) Carteſii diſcipuli, an cauſsæ corporeæ agant tanquam inſtrumenta, vi ſcilicet aliunde accepta, ut hic calamus quo iſta ſcribimus; an tanquam cauſsæ principes vi propria. Nos vero oſtendemus in coſmologia minimis corporum elementis ineſse vim agendi propriam, ac proinde corpora eſse multarum rerum cauſsas principes. Sed nonne corpora omnia ſunt inertia, hoc eſt, ad motum & quietem ex æquo indifferentia; quonam ergo pacto agunt in ſe invicem, cum pleræque actiones eorum in motione ſint poſitæ? ſunt nempe inertia hoc ſenſu, quod ſeſe, vel aliud commovere nequeant, niſi extrinſecus determinentur:

ſin

ſin autem extrinſecus determinentur, ſive ſi ad certas diſtantias deveniant ab invicem (nam ad attactum nunquam poſse venire in ſequentibus demonſtrabimus) tunc enimvero alterum in alterum agere ex vero poterit, ut ſuo loco docebimus.

2) Vivent ergo, inquiunt, minima corporum elementa, ſi in certis diſtantiis poſita ſeſe ſuis viribus appetere, vel fugere poſſint. Minime id quidem: inprimis enim nullum elementum poterit ſuapte ſeſe loco movere, niſi ab altero in certa diſtantia poſito determinetur, carebitque motibus ſpontaneis. Deinde vitales actiones eas utique eſſe dicimus, quæ ab anima efficiuntur, neque aliter ex motu deducimus vitam, niſi quatenus ex motu animæ, atque adeo etiam actionum vitalium præſentiam concludimus: at motiones omnes in elementis noſtris abſque omni animæ officio peraguntur, uti fit e. g. in particulis ignis æſtuantis, in effervelſcentiis chemicis &c.

3) At ſi unum elementum loco moveat alterum, conſervabit illud in diverſis ſucceſſive locis; nam cum elementum aliquod movebitur, hoc ipſo in diverſis ſucceſſive locis conſervabitur. Sophiſma iſtuc quidem eſt. Dum elementum movetur, in diverſis equidem locis conſervatur, ſed non conſervatur per illam ipſam actionem, per quam movetur; nempe Dei actione efficitur, ut elementum illud in rerum natura ſit, quod ſonat conſervatio: cauſæ moventis actione fit, ut idem elementum in rerum natura exſtans potius diverſa ſucceſſive loca, quam eundem conſtanter occupet. Quare conſer-

vare

vare aliquid in diverſis ſucceſſive locis ambas illas actiones involvit; movere vero involvit ſolam poſteriorem: quo rite animadverſo etiam alia his affinia ſophismata, ſeu verborum luſus facile expedientur.

Scholion. 2. Qui inter cauſſam, & materiam actioni ſubjectam attactum requirunt, duo hæc ſuo quaſi jure poſtulant: omnes ſcilicet corporum effectiones in motu conſiſtere, motum autem nonniſi impulſione conciliari: quorum neutrum tam facile, quam hi arbitrantur, conceditur: poſtremum quidem certe paulo acutiores phyſici nunquam dabunt. Satis hodie exploratum eſt, corpora etiam certis intervallis disjuncta citra omnem impulſionem ſeſe perciere. Imo demonſtrabimus in ſequentibus, nunquam poſſe venire corpora ad attactum, adeoque motiones omnes absque impulſione peragi. Neque juvat, quod ſolent regerere; eum agendi modum comprehendi a nobis non poſſe: an enim comprehendimus actionem impulſu excitatam? *Illud a Carteſianis petimus, cur tandem per impulſum communicatur motus? cur, ubi globus globum impellit, motus quieto globo communicatur? Dicent ſane impenetrabilitatem eſſe in cauſſa; ſi enim bina corpora idem ſpatium occupare poſſent, non eſſet, cur alterum ab altero retineretur. Urgebimus: quid autem eſt impenetrabilitas iſta? unde ſit, ut idem ſpatium bina corpora occupare non poſſint? Dicent ſane eam eſſe vel naturam corporum, ut alterum alterius locum non occupet, vel liberam Dei legem, vel ignotum aliquid: & ſi quidquam aliud reponant, ſem-*

ſemper urgebimus, donec eodem recidant. Sinant igitur nos quoque eadem reſponſione uti, nimirum eam eſſe vel corporum naturam, vel liberam Dei legem, ut alterum ad alterum in quibusdam diſtantiis accedere, in aliis recedere debeat. Boſcov. in Diſſ. de vir. viv.

Sed juvat audire argumenta, quæ confertim adglomerant. 1) Negant hanc agendi rationem fore *mechanicam*. At nonne ii ipſi contendunt, motum non eſſe qualitatem corporibus internam, ſed externam duntaxat ad locum comparationem? Secundum ipſos corpus unum incurrens in alterum nullam in illud vim exſerit, nec quidquam de ſuo impertit; tangit id ſolummodo, & continuo Deus utrumque pari transfert celeritate, idque non neceſſario; fieri enim poterat, ut corpus impingens absque ulla celeritatis ſuæ communicatione reſiliret: ut celeritatem omnem, vel communicando, vel ſine ulla communicatione perderet. Si ergo nunc res ſecus evenit, fit hoc vi legis, quam Deus libere ſanxit, eſtque contactus mera occaſio, qua lex hæc adplicatur. Atqui certa duorum corporum ab ſeſe diſtantia perinde ſane poterat aſſumi in occaſionem motus eorundem ad invicem: quid enim habet prærogativæ attactus præ quovis alio coexiſtendi modo? Eſt ergo & una, & altera agendi ratio perinde mechanica. Certe conſtituta etiam corporum ſoliditate, præſentes motuum regulæ non fuerunt neceſſariæ, niſi lex virium inertiæ acceſſiſſet: ut adeo etiam Carteſianis fatendum ſit, leges communicandi motus pendere a lege quadam

Dei

Dei libera, noſtræque cognitioni penitus impervia. Sin autem defendant cauſſas corporeas impulſione vere agere, an ea agendi ratio magis mechanica erit, quam hæc noſtra? utrum leges mechanices, ac theoremata huic tandem impulſioni innituntur? Nonne ea, quæ Archimedes de æquilibritate, Galilæus de lapſu & projectione gravium, Hugenius de viribus centralibus, Newtonus de aſtrorum motibus tradiderunt, ex vero mechanica ſunt? ecquis tamen horum theoriam ſuam impulſioni tanquam fundamento ſuperſtruxit? Sane motus impulſione materiæ cujusdam ſubtilis communicatus, cujus ope Carteſiani omnia conficiunt, tantum abeſt, ut mechanicus ſit, ut potius totam evertat mechanicam, ſicuti patebit in phyſica.

2) Experimur utique actiones carporum tunc primum effici, cum eadem ad mutuas tactiones devenerint, ut exemplis quotidianis patet: videntur ergo citra attactum nihil quidquam poſſe agere. At primum tactiones illas eſſe duntaxat adparentes propter minima intervalla ſenſus noſtros eludentia alibi oſtendemus: deinde in actionibus plurimis corporum nequidem adparens illa tactio deprehenditur, ut vel magnetis actiones, ac mutuas aſtrorum vires expendenti patebit.

3) Poterunt ergo corpora ſeſe perciere ad quævis intervalla: poterit gladius Viennæ vibratus hominem Pariſiis interimere. Minime gentium. Nam actiones quædam minima, quædam majora requirunt intervalla, ut in ſenſus poſſint incurrere: vires ta-

tamen omnes corporum ſequuntur rationem aliquam reciprocam diſtantiarum, habentque certos efficacitatis limites, quemadmodum explicabimus in phyſica. Certe ne ipſi quidem adverſarii concedunt eam impulſionem, quæ ferrum in certa diſtantia adducit ad magnetem, poſſe adducere in quavis alia diſtantia, e. g. ad viginti paſſuum millia.

4) Fieri non poteſt, inquiunt, ut agat cauſſa aliqua in momento temporis, a quo diſtet: igitur neque poteſt fieri, ut agat in puncto ſpatii, a quo disjuncta ſit. Sed quæ eſt in collatione iſta ſimilitudo? Nam 1) in arguentes ipſos retorqueri poteſt hoc modo: cauſſa nequit agere in momento B, in quo non exſiſtit, tametſi exſtiterit in momento præcedente A: ergo neque poteſt agere in loco B, in quo non exſiſtit, tametſi exſiſtat in loco vicino continente A: atque ita cauſſa ſubjectæ materiæ non vicina modo, ſed in eodem omnino loco eſſe debet, id quod ne adverſarii quidem requirunt. Sicut ergo ſufficit, ut cauſſa coexſiſtat momento, quo agit; ita ſufficit, ut coexſiſtat rei ſubjectæ, in quam agit. 2) Longe diverſa eſt temporis & loci, hoc eſt, entis ſucceſſivi & ſimultanei ratio. Nonne fieri apud Carteſianos poteſt, ut ens conjungat idem ſpatii punctum cum pluribus momentis temporis? neque tamen iidem dabunt poſſe viciſſim fieri, ut idem temporis momentum cum pluribus loci punctis conjungat. 3) Diſſimilitudo igitur in hoc ſita eſt: quando cauſſa in momento præſente, quo deberet agere, non eſt, ſimpliciter in rerum natura non eſt: contra tametſi abſit a loco, in

quo

quo ſubjecta materia eſt, exſiſtit tamen ſimpliciter in natura rerum, illique materiæ certo quodam modo coexſiſtit, atque adeo vi agendi pollere poteſt.

5) Reponunt: comparate ad illum locum, in quo ſubjecta materia eſt, perinde cauſſam ſeſe habere, ac ſi nuſpiam exſiſteret; atqui tunc agere non poſſet: ergo ne nunc quidem. At id quidem primo falſum eſt; nam ſi cauſſa in aliquo loco disjuncto eſt, jam vere in rerum natura eſt, ſubjectæque materiæ certa ratione coexſiſtit, adeoque vi in eam agendi gaudet. Deinde argumentum idem rurſus in adverſarios retorqueri poteſt, ut patet conſideranti. Denique cum duo corpora in diſtantia aliqua ſeſe attrahere, vel repellere dicuntur, fieri ſane poteſt, ut alterum reapſe non agat in alterum: ſed unumquodque vi ſibi inſita in ſe ipſo producat motum, cujus magnitudo, & directio pendeat a mutua eorundem diſtantia, & poſitione. Nimirum vis ejuſmodi, qualis ſoliditatem efficit, efficere poterit in quovis corpore motum, cujus quantitas, & directio determinetur ab alterius ſitu, & diſtantia: nec magis intelligitur, quomodo ea determinatio fiat in nulla, quam in aliqua diſtantia: ſi ergo illud concoquunt Carteſiani, non eſt cur huic tantopere refragentur.

Quid cauſſa Finalis?

211. Id, cujus gratia cauſſa efficiens agit, ſive quod agendo conſequi cupit, *finis*, aut *cauſſa finalis* nominatur.

E. g.

E. g. belli gerendi finis eſt victoria.

Scholion. Finem inter cauſſas recte referri e cauſſæ ipſius notione perſpicuum eſt. *An non enim putas*, inquit Seneca, *inter cauſſas facti operis numerandum, quo remoto factum non eſſet?* Finis hic ſemper eſt boni cujusdam veri, vel adparentis conſequutio, quæ ſperatur actione poſita.

Quæ ejus diviſiones?

212. Finis *proximus* ille dicitur, qui nullo alio intermedio intenditur: *remotus* vero, qui nonniſi alio, vel aliis finibus intermediis obtinetur. Finis, ad quem intermedii omnes referuntur, *ultimus* nuncupatur.

E. g. quum coemendorum librorum gratia tabernam librariam quis ingreditur, eam emtionem pro fine ſuo proximo, eruditionem e libris hauriendam pro remoto, gloriam Conditoris, ad quam eruditionem ſuam denique refert, pro ultimo habet.

213. Cum finis ejuſmodi eſt propoſitus, ut propter illum ſolum, tametſi abeſſent ceteri, actio poneretur, tum ille vocatur *principalis*: ex adverſo finis, propter quem ſic agitur, ut ſi alius præterea non foret propoſitus, actio omitteretur, eſt *ſecundarius*, vel *minus principalis*.

E. g. voti exſolvendi cauſſa Romam iter ſuſcipis, ſimulque urbis viſendæ ſtudio: voti exſolutio finis tuus principalis eſt; urbis viſitatio ſecundarius.

Quid

Quid Medium, & Impedimentum?

214. *Medium* adpellatur, quod rationem in ſe continet, cur finis exſiſtentiam conſequatur. Id vero, quod in cauſſa eſt, ne finis obtineatur, *impedimentum* vocatur.

215. Qui finem ſerio vult, velle quoque debet media. Velle enim debet id, ſine quo finis exſiſtere non poteſt; atqui finis ſine ratione ſufficiente (22), atque adeo ſine mediis exſiſtere non poteſt (præc.): igitur velle debet media.

216. Id quod propter finem agit, intelligentia polleat neceſſe eſt. Eſt enim finis id, quod cauſſa efficiens actione ſua cupit conſequi (211): qui autem conſequi aliquid cupit, intelligentia inſtructus ſit oportet (ignoti enim nulla eſt cupido) id ergo, quod propter finem agit, intelligentia polleat neceſſe eſt.

Coroll. Probari adeo non poteſt ullum uſquam finem haberi, niſi ante demonſtratum ſit exſtare ens aliquod vi intelligendi præditum.

Scholion. Sunt, qui cauſſas omnes finales e tractatione rerum naturalium exturbandas contendant. Sed male id quidem univerſe. Si enim Deus ſit natura quædam intelligens, ut certe eſt, & quædam eorum, quæ fecerit, aptiſſima ſint ad effectum aliquem luculentum edendum, eumque mechanica ſua conformatione neceſſario edant, quis neget Deo hunc finem fuiſſe propoſitum in iis condendis, ut effectum eum producant, e. g. ut oculus videat? Inſcite igitur pronunciavit Spinoza tanquam e tripode:

de: *Omnes cauſſas finales nihil, niſi humana eſſe figmenta: hanc de fine doctrinam naturam omnem evertere; nam id, quod revera cauſſa eſt, ut effectum conſiderat, & contra: deinde id, quod natura prius eſt, facit poſterius*. Quaſi vero pugnet unam, eandemque rem diverſa comparatione & cauſſam & effectum, & priorem & poſteriorem eſſe. Peccant nihilominus, qui fines Dei non ex operibus colligunt, ſed e finibus pro lubitu conſtitutis ad ipſam operum diſpoſitionem argumentum ducunt, ut cum ſolem, ſtellasque inerrantes telluris cauſſa conditas ſumunt, ac inde concludunt eas circa terram, tanquam centrum ſuum, torqueri.

Quid cauſſa Materialis?

217. *Materia*, ſive *cauſſa materialis* eſt id, ex quo conſtat ens compoſitum.

E. g. marmor eſt materia columnæ, aut ſtatuæ.

Et quotuplex?

Scholion. Materia hæc ſolet adpellari materia *ex qua*, ut ſecernatur a materia, *in qua* aliquid recipitur, & quæ propterea *ſubjectum inhæſionis* dicitur: item a materia, *circa quam* actio quæpiam verſatur, quo ſenſu marmor eſt materia ſtatuarii.

Quid cauſſa Formalis?

218. *Forma*, vel *cauſſa formalis* eſt, qua accedente materia ſic diſponitur, ut res forma ſua individua ab omnibus aliis, com-

mu-

munem materiam habentibus, diſtinguatur. Unde vetus illud verbum:

Forma dat eſſe rei.

FINIS ONTOLOGIÆ.

PROLEGOMENON
IN
COSMOLOGIAM.

§. CCXIX.

Quid Coſmologia?

MUndos complures poſſe ab autore naturæ procreari deinceps elucebit, qui tametſi multis inter ſe modis diſcrepent, communi tamen univerſi notione cenſeantur. Quare ſi affectiones ab hoc, qui jam exſtat, mundo abſtractæ generatim expendantur, *Coſmologia* naſcitur, ſeu ſcientia mundi tanquam entis compoſiti, & mutationibus obnoxii.

220. Coſmologia æquiſſimo jure refertur ad metaphyſicam. Notiones enim a rebus individuis ſejugatas, iisdemque communes diſtincte explicare officium eſt metaphyſicæ

(1):

(1): coſmologia autem expendit affectiones ab individua hac rerum univerſitate abſtractas, & mundo generatim convenientes (præc.): non eſt ergo dubium, quin optimo jure partibus metaphyſicæ adnumeretur. Conf. §§. 2. 3.

Quo loco tractanda?

221. Eandem ontologiæ poſtponi neceſſe eſt. Quum enim coſmologia ſcientia ſit (219), demonſtrationes requirit (Log. 105): utitur adeo in demonſtrando principiis, in definiendo terminis ontologicis. Mundum item contemplatur tanquam ens, idque compoſitum (219): expoſcit ergo cognitionem eorum, quæ de ente generatim, & de ente compoſito ſpeciatim in ontologia explicantur. Conf. §. 13.

Et quotuplex?

222. Quoniam individua hæc rerum univerſitas ſenſibus noſtris expoſita eſt, quæcumque ex ontologicis principiis de ea demonſtrantur, ſenſuum judicio conſtabiliri poſſunt. Duplex proinde exſiſtit coſmologia: alia *theoretica*, quæ mundi proprietates e principiis ontologicis generatim demonſtrat: alia *empirica*, quæ easdem obſervationibus adfirmat.

Scholion. Permagni refert ſenſuum quoque teſtimonio fidem iis addere, quæ a priori de mundo demonſtrantur, ut luculentius emineat eorum cum veritate conſenſio. Quare coſmologia empirica theoreticæ perpetua ſocietate jungenda eſt. Sane alteram ab altera

tera disjungi haud poſſe vel aſtronomiæ, a phyſicæ diſciplina loquitur, ubi facile quiſ que intelligit, neque obſervationes ſine theoria recte ſuſcipi, neque hanc ſine illis cum fructu explanari.

223. In coſmologia explicandum eſt, quomodo e naturis ſimplicibus mundus coaleſcat. Spectatur enim in ea mundus tanquam ens compoſitum (219): adplicari igitur ad mundum debent, quæ de principiis entis compoſiti generatim dicta ſunt. Quare, cum ens compoſitum conſurgat e ſimplicibus (88), doceri par eſt in coſmologia, quomodo univerſum e naturis ſimplicibus coagmentetur.

Scholion. Videtis, opinor, in coſmologia conſtituenda eſſe vera naturarum corporearum elementa: unde inſignis ex ea in diſciplinam phyſicam redundat utilitas. Quanquam enim in explicatione effectorum ſenſibus obverſantium intra compoſitorum limites conſiſtatur, ad profligandas tamen e naturæ tractatione quamplurimas futilitates neceſſe omnino eſt, in coſmologia certa corporum elementa conſtabilire.

224. In eadem evolvi debent principia generalia mutationum, quæ corporibus accidunt. Mundus enim in ea conſideratur tanquam ens mutationibus obnoxium (219): quare expendi in eadem debet, unde rationes earum mutationum ſint arceſſendæ.

Coroll. Cum ergo omnes mutationes motionum ope perficiantur in ente compoſi-

to

cio. 188), patet generales motuum leges in coſmologia eſſe pertractandas.

Quæ utilitas ejus?

Scholion. Atque ita in aperto demum eſt, quibuſnam de rebus in coſmologia inſtituenda tractatio ſit. Emolumenta porro hujus ſcientiæ a Wolffio primum adoptatæ pertinent latiſſime. *Qui cum fructu*, inquit Baumeiſterus, *phyſicam volunt pertractare, in pervidenda, expendendaque hac rerum univerſitate occupati eo vel maxime debent conniti, ut generalem ſibi de mundo conceptum forment, legeſque, quibus corporum mutationes conformantur, rite perſpectas habeant* ... Verum utilitas vel maxima illa eſt, quod e mundi contemplatione ejusdem effector, ac molitor Deus quam evidentiſſime demonſtretur, qui omni e philoſophia eſt fructus uberrimus.

CAPUT I.

De Notione Mundi generatim.

225. UT ideam mundi generatim ſumti diſtinctam conformemus, neceſſe eſt in contemplationem vocare hunc, qui jam exſtat, individuum, quique mundum univerſe, tanquam ſuam ſpeciem, in ſe continet: hoc enim pacto abſtractionis ope eruemus aptam univerſi definitionem.

216. Quum oculorum aciem in immenſa hac rerum univerſitate circumferimus, innumera ei obverſantur corpora, terra, cœlum, ſtellæ errantes, & inerrantes, mon-

tes, ſilvæ, animantes, fluvii, quæ omnia ſimul conſiſtunt, atque adeo entia ſimultanea ſunt (123.). Quare in comperto eſt, exſtare hoc in mundo res ſimultaneas.

227. Sed non minus patet eorum, quæ ſenſibus in mundo uſurpamus, alia oriri, alia interire, atque ex hoc theatro quaſi dilabi: noctem diei ſuccedere: anni tempeſtates ſtabili quadam viciſſitudine velut in orbem redire: ſolem, lunam, aliaque ſidera non eaſdem conſtanter cœli plagas tenere. *Videmus*, inquit Tullius, *ſpeciem primum, candoremque cœli: deinde converſionis celeritatem tantam, quantam cogitare non poſſumus: tum viciſſitudines dierum, atque noctium, commutationeſque temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorumque omnium moderatorem, & ducem ſolem, lunamque accretione, & diminutione luminis, quaſi faſtorum notantem, & ſignificantem dies: tum in eodem orbe in duodecim partes diſtributo quinque ſtellas ferri, eoſdem curſus conſtantiſſime ſervantes, diſparibus inter ſe motibus*. Quæcunque autem ſeſe conſequuntur entia, ea adpellantur ſucceſſiva (123): quis igitur dubitet eſſe in hoc mundo res ſucceſſivas?

228. Porro attenta mentis, atque oculorum contentione deprehendimus omnia hæc entia aliter, atque nunc ſunt, eſſe poſſe, variiſque mutationibus ſubjacere. De corporibus quidem his terreſtribus quotidiana teſtatur experientia: de cœleſtibus aſtronomorum obſervationes fidem faciunt. Et quid, quæſo, prohibet, quominus plures, vel pau-

ciores, quam nunc ſint, condi ſtellæ potuerint? major, minorve plantarum, atque animalium exſtet multitudo &c.

229. Denique ſolers meditatio & illud luculenter oſtendit: eam eſſe rerum mundanarum ad ſeſe invicem comparationem, ut vel alteræ efficiant alteras: vel alteræ ſint propter alteras. Sic tempeſtivus imber telluri fæcunditatem impertitur: ſol idcirco cum terra, ceteriſque planetis exſiſtit, ut eosdem luce, & calore foveat: idem in reliquis rebus obtinere inductione ampliſſima palam faciemus; cuncta ergo in hoc univerſo ſic ſunt comparata, ut alia aliorum contineant rationem ſufficientem: hoc eſt, omnia inter ſe connectuntur (66. 64).

Quid Mundus?

230. Pronum jam eſt ex his notionem mundi diſtinctam conformare. Eſt igitur *mundus* ſeries rerum omnium ſimultanearum, ſucceſſivarum, mutabilium, ac inter ſe connexarum (α)

Coroll.

(α) Ariſtoteli mundus eſt συστημα ἐξ οὐρανου και γης, και των ἐν τουτοις περιεχομενων φυσεων. Lib. de mundo c. 2. Plato autem in Timæo eundem ita deſcribit: ὁ κοσμος ζωον ὁρατον τα ὁρατα περιεχον, εἰκων του νοητου θεου, αἰσθητος, μεγιστος, και ἀοριστος. Ubi per τον νοητον θεον ſine dubio ſignat mundum, ut vocant intelligibilem, e ſpeciebus, ſive ideis conflatum, cujus ſimulacrum eſſe vult mundum hunc ſenſibus obverſantem.

Coroll. Mundus adeo eſt compoſitum (83.) quod ſupra (219.) ſumebamus.

Scholion. Definitionem rite eſſe conceptam e ſequentibus magis elucebit. Cum autem mundum vocamus ſeriem rerum omnium mutabilium, & connexarum, primum e mundo excludimus Deum, mutationi nequaquam obnoxium: deinde innuimus notionem mundi pertinere eatenus, quoad res connexæ porriguntur. Non ergo valebunt in nos argumenta Langii, quibus definitionem Wolfſianam impugnat.

Quæ in eo entium connexiones?

231. Entia ſucceſſiva ſic conſtituta, ut unum rationem in ſe contineat, cur alterum ei ſuccedat, dicuntur *connexa ratione temporis* (137.): quæ autem ſic comparata ſunt, ut in uno inſit ratio, cur alterum ei coexſiſtat, vocantur *connexa ratione ſpatii* (125.).

E. g. diurnæ corporis exercitationes, ſomnusque ſuperveniens ſunt connexa ratione temporis: ſomni enim ſupervenientis ratio ex iis exercitationibus intelligitur. At ſol, & tellus connectuntur ratione ſpatii: ratio enim, cur ille huic coexſiſtit, in hac continetur.

Scholion. Rerum duntaxat corporearum hic perſequimur connexiones, ac proinde de eo mundo nobis ſermo eſt, qui cernitur, & tangitur, & eſt undique corporatus. De nexu, quem ſpiritus ſive inter ſe, ſive cum corporibus habent, tractationem inſtituere non eſt hujus loci. 231.

232. Ea, quæ connexa ſunt ratione temporis, conneсtuntur per cauſſas efficientes. Quæ enim ratione temporis conneсtuntur, ita conſtituta ſunt, ut unum rationem in ſe contineat, cur alterum ei ſuccedat (præc.): atqui hic nexus cauſſæ efficienti, & effeсtui eſt proprius (199.): patet igitur propoſitum.

233. Eſt in univerſo nexus per cauſſas efficientes. Cum enim, quod deinceps videbimus, res mundanæ æternæ non ſint, habere omnes debent cauſſam aliquam ſui effeсtricem (200.).

Scholion. Res ſibi ſuccedentes connexione cauſſarum efficientium eſſe devinсtas vel obſervatione manifeſte colligitur. Ut enim plantas, atque animantes taceam, in quibus nuſpiam interrupta procreationum ſeries conſpicua eſt, nonne videmus frondes arborum e gemmis verno tempore ſeſe explicantibus naſci? Eam autem gemmarum explicationem quæ efficiunt? iſta nimirum: ſuccus in truncum ſublatus, ac per ramos arboris apte diſtributus; calor aeris, radiique ſolares naſcentem ſurculum ferientes: venti auram tepidam advehentes, ac varios in atmoſphæram ſtatus inducentes. Quare in aperto eſt, ſuccum arboris nutritium, atmoſphæram, ſolem, ventos, pluviam &c. cum ea gemmarum expanſione conneсti. Sexcenta licet ejuſmodi proferri, ut diſtantium rerum cognatio naturalis adpareat.

234. Ea, quæ connexa ſunt ratione ſpa-

tii, connectuntur per cauſſas finales. Quæ enim ratione ſpatii ſunt connexa, ita comparata ſunt, ut in uno inſit ratio, cur alterum ei coexſiſtat (231.): enimvero id connexionis genus cauſſis finalibus convenit (211.): conſtat ergo veritas enunciato.

235. Eſt in univerſo nexus per cauſſas finales. Eorum enim, quæ in mundo ſunt, alia aliis præſtare uſum in confeſſo eſt: ipſos autem hos uſus fuiſſe fines, cur naturæ autor ea ſimul eſſe voluerit, ex iis, quæ in Theologia naturali dicentur, facile adparebit: eſt ergo in univerſo nexus per cauſſas finales.

Scholion. Idem inductione iterum efficitur. Inprimis enim ſol & terra, vaſta duo mundi corpora, mutuum inter ſe nexum ſatis aperte ſignificant. Nam ſi perconteris, cur globus hic noſter ſtatis tempeſtatum viciſſitudinibus ſit obnoxius, quæ certa quadam lege velut in orbem redeant, patebit id provenire a ſolis in ecliptica revolutione. *Inflectens autem ſol curſum*, inquit Cicero, *tum ad ſeptemtriones, tum ad meridiem, æſtates, & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorum alterum hiemi ſeneſcenti adjunctum eſt, alterum æſtati. Ita ex quatuor temporum mutationibus omnium, quæ terra, marique gignuntur, initia, cauſſæque ducuntur*. Finge ſolem moveri conſtanter in æquatore; nulla erit tempeſtatum viciſſitudo: finge inſiſtere; nulla dierum, & noctium variatio: finge immenſo intervallo a tellure disjungi; gelu, ac frigus perpetuum terram obtinebit, cunctaque animalia, & plan-

plantas interimet: nullæ rerum erunt procreationes, ſed omnia frigore quodam adamantino devincta obrigeſcent. Ratio igitur, cur præſens naturæ curſus locum in tellure habeat, a ſole petenda eſt. Docetur autem a Phyſicis in ceteris quoque planetis ejuſdem ſolis beneficio eaſdem tempeſtatum vices, alternoſque ſtatus haberi; & cum his ergo ſol connecti, illorumque cauſſa conditus cenſeri debet. Quodſi jam ſtellæ inerrantes, ſoli huic noſtro quam ſimillimæ, ſuis & ipſæ planetis gaudeant, eodem plane argumento efficietur mutua eorum connexio, ut adeo de nexu ſiderum, quæ ſunt majora mundi corpora, nulla ſupereſſe dubitatio videatur. Non minus autem elucet minorum corporum inter ſe colligatio. Ut vel una planta gignatur de ſemine, nonne terra, aqua, aer, ignis ſuam velut ſymbolam conferre debent? Jam ut corpus noſtrum nutriatur, quot non rebus indiget? Verum univerſe nihil demonſtrat luculentius naturalem rerum omnium corporearum vinctionem, atque vires illæ minimis corporum elementis inſitæ, ac intervallo quovis agentes, de quibus infra diſſeremus: hinc enim fieri neceſſe eſt, ut vel ſaltum pulicis omne univerſum perſentiſcat.

236. Per individua hæc, & non alia entia ſimultanea, ac ſucceſſiva, hac, & non alia ratione connexa, mundus quilibet eſt hic, & non alius mundus (84.). Quare conſtituto alio rerum earundem ordine, ac nexu, alius emergit mundus.

E. g. concipe ſeriem *a*, *b*, *c*, *d*, *e*, in qua ſingula entia per cauſſas effectrices, & finales inter ſe copulentur: tum finge eadem entia ſic commutari, ut novus hic conſurgat ordo, *d*, *a*, *e*, *c*, *b*: ſane hæc ſeries, entiumque connexio multum diſſidebit a priore.

Coroll. Si ergo aliæ cauſſæ efficientes, & finales, aliaque earundem ponatur conjugatio, alius utique ponetur mundus.

237. Mundi cujuſvis eſſentia ſita eſt in modo, quo res ſimultaneæ, & ſucceſſivæ inter ſe ſociantur. Rei enim cujuſvis eſſentia illud eſt, quo res aliqua eſt hæc, & non alia res (32.): mundus autem quivis per individuam hanc ſimultaneorum, & ſucceſſivorum connexionem eſt hic mundus (præc.): aſſerti ergo veritas manifeſta eſt.

Coroll. Eorum ergo ratio, quæ mundo conveniunt, aut convenire poſſunt, a modo, quo partes ejus connectuntur, arceſſenda eſt.

An detur in mundo ſaltus?

238. E nexu mundanorum entium intelligitur nihil in natura *per ſaltum* effici. Per ſaltum enim effici quidpiam dicitur, cum fieri ſine ratione ſufficienti concipitur, ſeu cum effectus ita contingit, ut non præcedant omnia illa adjuncta, & mutationes, quæ præſtando ei effectui ſunt neceſſaria; atqui nexu rerum poſito nihil fit ſine ratione ſufficiente (66. 64.): ergo nec per ſaltum.

Scho-

Scholion. Sunt, qui ſaltum tunc haberi dicant, cum ab uno extremo ad alterum, non tranſitis intermediis, fit tranſitio. Et quidem *ſaltum* abſolutum vocant, cum effectus abſque omni omnino cauſſa, & ratione produci fingitur, qualis eſſet defectio ſolis neque a Deo, neque a cauſſis naturalibus proveniens. *Reſpectivum ſaltum* adpellant, cum mutatio quædam cum ratione quidem ſufficienti, breviori tamen tempore peragitur, quam natura poſtulet, ut quum Apoſtoli linguarum peritiam repente conſequuti ſunt. Neutrum hunc ſaltum haberi in natura validiſſimis argumentis propugnat Boſcovichius. Nos abſtinet operi propoſita brevitas, ne eam quæſtionem univerſe propugnandam ſuſcipiamus: ſaltum tamen in mutationibus velocitatum admitti non poſſe, infra ſpeciatim oſtendemus.

An caſus, ſeu fortuna?

239. Ex eodem nexu omnis e natura *caſus*, & *fortuna* ſubmovetur. Nam caſu, & fortuito evenire dicitur, quod omni prorſus ratione prævia deſtituitur; atqui conſtabilito rerum mundanarum nexu res quælibet habet rationem ſui ſuffcientem (66. 64.): nihil ergo caſu, & fortuito evenit.

Scholion. Dum caſu quiddam eveniſſe vulgo dicimus, id ſolum intelligi volumus, rationem, quæ eſſe utique alia debet, perſpicientiæ noſtræ haud patere. *Fortunam adpellant*, ait Cicero, *quod efficiat multa improviſa hæc, nec opinata nobis propter obſcuritatem, ignorationemque cauſſarum.* Unde ſapienter Juvenalis:

Sed te
Nos facimus fortuna Deam, cæloque locamus. Sat. 10.

240. Ex eodem elucet admirabilis quædam autoris ſapientia. Partes enim ſapientiæ cumprimis ſunt media ad finem apte ordinare: conſtituto autem rerum mundanarum nexu, datur apta mediorum ad finem ordinatio (235): indubitata eſt ergo aſſertio.

241. Nullæ obſervantur hoc in univerſo mutationes, quæ non motu aliquo perficiantur. Nam quæcunque in mundo ſub ſenſus cadunt, compoſita ſunt (ſimplicia quippe iisdem ſubducuntur): non ergo obſervantur mutationes, niſi quæ compoſitis accidant. Enimvero in compoſitis mutatio omnis motione fit (188): igitur & in mundo.

242. Motus, qui in mundo obtinet, certis continetur legibus. Cum enim abſque ſufficiente ratione nihil ſit (22), adeſſe debet ratio, cur motus hujus potius, quam alius modi ſit: cur hac potius, quam alia directione, & celeritate gaudeat. Quoniam itaque in caſu quovis e rationis hujus præſcripto motus determinatur (23), patet ſuis illum legibus contineri.

Quid Machina?

243. *Machinam* hoc loco adpello ens compoſitum, cujus mutationes beneficio motus ſecundum naturam compoſitionis, ac legibus certis peraguntur.

An

An mundus ſit machina?

244. Mundus vera quædam machina eſt. Eſt enim ens compoſitum (230), in quo omnes mutationes ſecundum naturam compoſitionis (237), & ſecundum certas motus leges eveniunt (241. 242). Mundus igitur eſt vera machina (præc.).

Coroll. Hi ergo mechanice de rebus in mundo exſtantibus philoſophantur, qui mutationes, quæ corporibus accidunt, e conformatione, & junctura partium ſecundum regulas motus intelligenter explanant. Quare injuria obiici Newtonianis quaſi mechanice non philoſophentur, facile quiſque videt, qui in eo philoſophiæ genere verſatus ſit.

Scholion. Wolffius univerſum comparatione ſane luculenta horologio ἀυτομάτῳ confert. Si enim partes horologii referant corpora mundi ſtabilia, motus vero earundem exhibeant mutationes in mundo evenientes, eadem in mundo, atque horologio pleraque obtinebunt. Inprimis enim quemadmodum in hoc quilibet rotarum ſitus, quem certo quovis tempore habent, & quævis poſitio indicis in orbe horarum determinatur a conformatione partium, motuque rotarum, quæ adpenſo pondere impelluntur, quamdiu ſcilicet eadem ſtructura, idem pondus manet: ita plane in mundo mutationes omnes ex indole compoſitionis, & motus, cujus ope eveniunt, determinantur, quamdiu a cauſſa quapiam extranea nihil de ſtructura mundi, motuve corporum immutatur. Deinde ſicut non repugnat, ut in confor-

matione horologii, inque motione rotarum, ac præſertim indicis, mutatio quædam a cauſſa externa inducatur, cum & ea conformatio, & motus ſit mutabilis: ſic fieri profecto poteſt, ut in ſtructura mundi, & corporum, inque eorum motionibus cauſſa extranea quidpiam demutet; unde tum ab horologio, tum a mundo abſoluta eventorum neceſſitas omnino exulat. Præterea ſicut indicis, & rotarum ſitus per omne tempus conſequens alius plane futurus eſt, ſi cauſa externa indicem retro agat, aut promoveat, vel in conformatione interna quidpiam commutet, quam fuiſſet nulla interveniente mutatione: ita conſequens mundi ſtatus longe futurus eſt alius, quam fuiſſet, ſi a cauſſa extranea quidpiam mutetur: ut ſi tempore patientis Chriſti ſolis defectio idcirco eveniſſet, quod luna motu miraculoſo adducta fuerit ad conjunctionem, eademque deinceps ſibi relicta fuiſſet, plenilunia, & novilunia ad hodiernum uſque diem aliis contigiſſent temporibus, quam ſi facta ea mutatio non eſſet. Denique ſicut in horologio omnes conſequentes indicis poſitiones a prima pendent, prima autem non a ſtructura horologii, quæ cum quovis ejusdem ſitu cohæret, ſed a cauſſa extranea determinatur, ab artifice ſcilicet, qui ſic indicem dirigit, ut ii deinceps ſitus in eodem ſequantur, quos poſtulat finis horologio præſtitutus; ita prorſus in mundo rem ſeſe habere facile quiſque intelliget. Atque iſtuc ſane eſt, cur primus Pythagoras, teſte Plutarcho, mundum hunc κοσμον adpellaverit: a perfecta nimirum, abſolutaque

que elegantia, quæ magis in eodem elucet, quam in quavis alia machina.

CAPUT II.

De Mundi Exſiſtentia, Fatoque multiplici.

Quid, & quotuplex Progreſſus in infinitum?

245. Series cauſſarum efficientium, & ſubordinatarum abſque ulla prima dicitur *progreſſus in infinitum*: eſtque vel *rectilineus*, ſi nempe a quocunque termino in eadem aſſumto perpetua fiat digreſſio; vel *circularis*, ſi confecto circuitu iterum ad terminum veniatur, unde facta digreſſio eſt.

E. g. qui contenderet homines ab hominibus abſque generis autore Deo procreari, progreſſum defenderet rectilineum: qui vero ovum de gallina, gallinam de ovo, idque ſine fine generari diceret, progreſſum admitteret circularem.

An dari poſſit?

246. Progreſſus in infinitum ſecum ipſo pugnat. Cum enim tota ſeries cauſſarum in progreſſu illo ſubordinatarum ſit contingens (146.cor.), habeat, neceſſe eſt, cauſſam a ſe diſtinctam (200). Ea porro cauſſa vel contingens eſt, vel neceſſaria. Si contingens, habet utique & ipſa cauſſam a ſe diſtinctam (cit.); pertinet proinde ad ſeriem progreſſum conſtituentem, nec ab eadem diſtincta eſt. Sin autem eſt neceſſaria,

eſt

eſt a ſe ipſa (162. cor. 1.), nec habet rationem ſuæ exſiſtentiæ in alio, atque adeo caret cauſſa, cui ſubordinetur: prima ergo eſt, quod abſurdum (præc.).

Coroll. Nequit ergo admitti progreſſus in infinitum in conſtituenda hujus univerſi origine. Quare cum mundus ſit ſeries entium mutabilium (230), atque adeo contingentium (168.161.), a cauſſa quapiam prima; atque neceſſaria effectus ſit oportet.

Scholion. Boſcovichius mundum a neceſſitate abſoluta hunc in modum vindicat. *Nimirum materia licet ponatur ejuſmodi, ut habeat neceſſariam, & ſibi eſſentialem vim inertiæ, & virium activarum legem, adhuc, ut quovis dato tempore poſteriore habeat determinatum ſtatum, quem habet, debet determinari ad ipſum a ſtatu præcedenti, qui ſi fuiſſet diverſus, diverſus eſſet & ſubſequens; neque enim lapis, qui ſequenti tempore eſt in tellure, ibi eſſet, ſi immediate antecedenti fuiſſet in luna. Quare ſtatus ille, qui habetur tempore ſequenti, nec a ſe ipſo, nec a materia, nec ab ullo ente materiali tum exſiſtente habet determinationem ad exſiſtendum, & proprietates, quas habet materia perennes, indifferentiam per ſeſe continent, nec ullam determinationem inducunt. Determinationem igitur, quam habet ille ſtatus ad exſiſtendum, accipit a ſtatu præcedenti. Porro ſtatus præcedens non poteſt determinare ſtatum ſequentem, niſi quatenus ipſe determinate exſiſtit. Ipſe autem nullam itidem in ſe habet determinationem ad exſiſtendum, ſed*

ſed illam accipit a præcedente. Ergo *nihil habemus adhuc in ipſo ſecundum ſe conſiderato determinationis ad exſiſtendum poſtremo illi ſtatui. Quod de ſecundo diximus, dicendum de tertio præcedente, qui determinationem debet accipere a quarto, adeoque in ſe nullam habet determinationem pro exſiſtentia ſui, nec idcirco ullam pro exſiſtentia poſtremi.* Verum *eodem pacto progrediendo in infinitum, habemus infinitam ſeriem ſtatuum, in quorum ſingulis habemus merum nihil in ordine ad determinatam exſiſtentiam poſtremi ſtatus.* Summa *autem omnium nihilorum, utcunque numero infinitorum, eſt nihil: jam diu enim conſtitit, illum* Guidonis Grandi, *ut ut ſummi geometræ, paralogiſmum fuiſſe, quo ex expreſſione ſeriei parallelæ, ortæ per diviſionem* $\frac{1}{1+1}$, *intulit ſummam infinitorum zero eſſe revera æqualem dimidio.* Non *poteſt igitur illa ſeries per ſe determinare exſiſtentiam cujuscunque certi ſui termini, adeoque nec tota ipſa poteſt determinate exſiſtere, niſi ab ente extra ipſam poſito determinetur.* Phil. Nat. §. 539.

An poſſit eſſe mundus æternus?

247. Mundus nequit eſſe æternus. Effectus enim cum ſit (præc. cor.), utique neceſſe eſt, ut ab aliquo temporis principatu ortus ſit. Sane ſi æternus ponatur mundus, ſeries ſibi ſuccedentes ſemper erant in mundo, adeoque tempus nunquam non fuit (137.), quod abſurdum eſt (153.).

ſcho-

Scholion. Perſpicuum ergo eſt, nullam haberi neceſſitatem, ut hoc univerſum e ſucceſſivis rerum ſimultanearum ſeriebus connexis reſultans exſtet, ſeu ut hæc ſimultanea in has ſeries, hæ ſeries ſucceſſivæ in hoc univerſum conflatæ ſint: proinde plures mundos, ſive plures rerum connexiones eſſe omnino poſſibiles.

248. Sed neque materia ipſa, ex qua corporeus hic mundus coaluit, æterna eſt. Eam enim diverſiſſimis conjugari modis, variisque motibus percieri poſſe & conſtat per ſeſe, & ex iis, quæ dicemus, adparebit: ſtatum ergo materia mutare poteſt (168.): non igitur continet in ſe rationem ſuæ exſiſtentiæ, ſed ab ente alio procreata eſt. Si enim ex ſe haberet, ut ſit, ex ſe profecto etiam haberet, ut certo quodam, atque immutabili modo ſit. Præterea ſi a ſe exſiſteret materia, foret ens abſolute neceſſarium, infinitum, perfectiſſimum, quemadmodum ex iis, quæ de ente neceſſario diximus, eſt manifeſtum.

Scholion. 1. Multa ſunt alia, quæ contra æternitatem materiæ adferri poſſunt, ut illud: ſi materia cum his virium legibus jam ex omni æternitate exſtitiſſet, fuiſſent motus æterni, & lineæ a ſingulis materiæ punctis percurſæ jam forent in infinitum protenſæ (191.): linea autem infinite producta haberi nequit (152.). Præterea cum extenſio eſſe infinita non poſſit (cit.), finitam eſſe oportet materiæ exſiſtentis maſſam; ut quæ finito ſpatio reali contineri de-

debeat. Quamobrem, cur hæc potius maſſæ quantitas in rerum natura exſtet, quam alia, nulla profecto ratio proferri poteſt, præter arbitrium ejus, qui illam condiderit. Quis enim, qui quidem ſanus ſit, ſerio inducat in animum, in quadam determinata maſſæ quantitate ineſſe exſiſtendi neceſſitatem potius, quam in quavis alia? Eleganter concinit Eminentiſſimus poeta:

Materies porro, ſeu maſſam intelligis omnem,
Seu varias ejus partes, conſiſtere nunquam
Abſque modis potuit, non hunc, aliumve requirens
Per ſe, naturamque ſuam (quia quos ſemel olim
Per ſe, naturamque ſuam tenuiſſet ab ævo,
Nunquam hos ex ulla poſſet deponere cauſſa)
Aſt aliquem ſemper, nempe hunc; aliumve, perinde eſt.
Ergo quos habuit primos, ſervatque tenaces,
Vel quos deponit ſemper, ſemperque reſumit;
Hos cum non habeat per ſeſe, habuiſſe neceſſe eſt
Ex alio. Et quoniam revera tempore nullo
Stare poteſt informis, & omni caſſa figura
Materies, ſequitur per ſe conſiſtere nullam.

Materiem: atque ab eo totum hoc ſumſiſſe, quod eſſet,
A quo etiam ſumſit, talis, vel talis ut eſſet,
Propterea quidquid per ſe eſt variabile, non eſt
Æternum: at pendere aliquo ex moderante neceſſe eſt
Talis materies: nequit ergo æterna vocari.
At ſi materies non eſt æterna, creari
Debuit e nihilo: per ſeſe non fuit unquam,
Eſt tamen: e nihilo ſemel ergo exſiſtere cœpit.

Anti-Lucr. L. 3.

Scholion. 2. Quædam tamen occurrunt, quæ favere materiæ æternitati videri poſſunt: ea hic paucis enodabimus; quædam tamen collegiis ſtudio brevitatis reſervamus.

1.) Mundi effector Deus ſicut neceſſitate naturæ ſuæ cognovit omnia, quæ poſſent effici; ita eadem neceſſitate velle debuit omnia: non enim minus voluntas, quam intelligentia Dei æterna eſt, eidemque abſolute neceſſaria. Voluit igitur omnia ex æternitate: exſtiterunt ergo ab æterno omnia, cum ejus voluntas infinitæ ſit efficientiæ, atque poteſtatis. Verum diſpar ſane eſt ratio intelligentiæ, & voluntatis divinæ. 1) Equidem utriusque primum, & neceſſarium objectum ipſa Dei ſubſtantia eſt: eadem naturæ neceſſitate & cognoſcit,

&

& amat ſemetipſum. At vero res extraneas longe aliter complectitur ejus voluntas: cum enim ſit ſeipſo beatiſſimus, & perfectiſſimus, nulla compellitur neceſſitate ad res procreandas, e quarum effectione nihil ei accreſcit felicitatis, aut voluptatis. Voluntas ergo Dei tametſi æterna, liberrima tamen eſt. Ex adverſo autem cum Deus neceſſitate naturæ ſeſe cognoſcit, cognoſcit quoque in ſe tanquam in ἐνεργεια quadam omnia, quæ efficere poteſt: neque ullo pacto comprehenderet ſuam omnipotentiam, niſi pervideret ea etiam, quorum illa eſt effectrix potentia, cum cujusvis potentiæ menſura ab iis, quæ poteſt, ſit deſumenda. 2) Præterea niſi ea omnia cognoſceret, & ignoratione rerum laborare, & novæ cognitionis acceſſione mutari poſſet. Sicuti ergo naturæ neceſſitate ſeipſum cognoſcit: ita cognoſcit omnia in ſua potentia comprehenſa: at voluntas ejus neceſſarium alium terminum habere nequit, quam eam bonitatem, quæ in uno ipſo deprehenditur.

2.) Quid igitur? non potuit mundus condi ab æterno? Captioſum genus interrogandi! Potuit equidem, ſi iſtuc intelligas, ex omni æternitate fuiſſe in Deo poteſtatem ejus condendi, & in mundo habilitatem exſiſtendi; non autem potuit, ſi ita accipias, quaſi & Deus efficere, & mundus effici potuerit abſque initio exſiſtendi. Potuit nempe Deus mundum ab æterno condere pro æterno tempore, non pro æterno.

3.) Sed nonne poterit mundus exſtare in omnem æternitatem? potuit ergo etiam exſta-

ſtare ex omni æternitate. Poterit utique exſtare ſemper; nam ad naturam effectus jam creati nullo pacto pertinet, ut brevi vel longo tempore perſiſtat; ut finem exſiſtendi habeat vel non habeat: at ad eam profecto vehementer pertinet, ut ex nihilo conditus ſit, ac proinde ut exſiſtendi initium aliquando habuerit. Sed non requiritur, inquis, ut creatura aliquando nihil *fuerit*; ſatis eſt, quod aliquando nihil eſſe *potuerit*: ego vero ajo talem creaturam *potuiſſe* duntaxat eſſe creaturam, reapſe non *eſſe*: ut creatura reapſe creatura ſit, requiri, ut reapſe e nihilo condita ſit, atque adeo ut aliquando reapſe nihil fuerit.

4.) Mutari ergo Deum neceſſe fuit, ut qui conditor eſſe cœperit, cum antea non eſſet. Minime id quidem. Illud enim voluntatis decretum, quo mundus effectus eſt, non tempore aliquo acceſſit Deo, ſed eadem plane ratione ex omni retro æternitate fuit in eodem, qua tunc, dum eſſe mundus reapſe cœpit: ac proinde Deo intus acceſſit nihil. Decrevit ſcilicet ex æternitate, ut deſignato tempore mundus initium caperet, quemadmodum decrevit, ut Homerus, & Virgilius in hanc lucem venirent; ſed hic ſerius, ac ille; neque id decernere unquam incepit, tametſi alius poſt alium tanta annorum intercapedine eſſe cœperit. Videtis ergo e rerum conſequutionibus nullam in divina voluntate conſequi mutationem. Quare ſi Virgilius potuit exſiſtere tanto poſt Homerum intervallo, tametſi ut eſſet, ex æternitate fuerit apud Deum conſtitutum, quid vetat idem dici de

to-

toto univerſo? cur hoc æternum eſſe debeat idcirco, quod Dei voluntas æterna ſit? Sunt, qui nodum hunc ita diſſolvant, ut conſequutionem quamdam novarum in Deo voluntatum admittant, nec inde abſurdi quidnam redundare in Deum putent, quod nihil ſubſtantiæ ei accedat, ſed nova duntaxat æternæ naturæ determinatio. Verum ſi nova accedit determinatio, nova quoque occurrant oportet incitamenta, quæ adeo non omnia ſimul, neque æterna ſint. Id vero quam ſit abſurdum, nemo non videt: tota quippe ratio divinam voluntatem excitans eſt ejusdem intelligentia, & bonitas, quæ utique & ſemper eadem, & æterna eſſe debent. Sin autem ea voluntatum conſequutio ex ignoratione quorundam futurorum oritur, tum enimvero vitium naturæ perfectiſſimæ adverſans Deo attribuitur. Qua in re facem Socinianis quibusdam prætuliſſe videtur Cicero, quum ait: *Nihil enim eſt tam contrarium rationi, & conſtantiæ, quam fortuna: ut mihi ne in Deum quidem cadere videatur, ut ſciat, quid caſu, & fortuito futurum ſit. Si enim ſcit, certe illud eveniet: ſi certe eveniet, nulla fortuna eſt: eſt autem fortuna; rerum igitur nulla eſt præſenſio.* L. 2. de Divin. c. 7

5.) Hos, qui materiam idcirco æternam arbitrantur, quod ejus de nihilo procreationem nequeunt ingenio conſequi, hunc fere in modum alloquitur Lockius. Neceſſe eſt, inquis, materiam æternam eſſe. Eccurnam? cedo. Concipi enim haud poteſt, ut de nihilo emerſerit. Acute! cur non ergo te quoque ipſum æternum arbitraris?

Quia

Quia non dubito, inquis, me ante vicenos, aut tricenos annos eſſe primum cœpiſſe. At quid, inquam, ſonat hoc *tu*? neque enim id ad materiam referes, quam æternam putas, quæque non poteſt eſſe illud cogitans, quod *tui* nomine compellas. Quando ergo cœpit natura hæc cogitans in te exſiſtere? ſi nunquam, eras tu ex omni æternitate natura cogitans; quod uſque adeo abſurdum eſt, ut egere confutatione non videatur. Si autem de nihilo eſſe procreatam fatearis, cur neges eadem vi, atque virtute materiam quoque potuiſſe de nihilo effici? utrum majorem agendi efficacitatem hæc, quam illa poſtulet?

6) An ergo Deus in æterno præteriti temporis ſpatio re, an poteſtate duntaxat mundi fuit opifex? Quod ſi rationem opificis Deo internam ſpectes, propter quam eſt, & dicitur mundi opifex, fuit ſane ex omni æternitate re ejusdem opifex: non item ſi ſpectes rationem Deo externam. Ratio illa interna eſt ipſiſſima voluntas re ab æterno illi indita: hæc vero externa eſt mundus ipſe efficacitate illius voluntatis de nihilo exſiſtens. Quare quum Deus novi quiddam molitur, novi duntaxat aliquid extra Deum ponitur, cujus deinde reſpectu novi quidpiam de ipſo dicitur, ut ait Aug. An mutatur interne turris S. Stephani, quod novis palatiis in dies emergentibus coexſiſtere incipiat, quibus antea non coexſtitit? Pergis argutari. Mundum continuo exſtitiſſe, quamprimum Deus eum exſiſtere voluit: voluit autem, ut conceſſum eſt, absque ullo temporis initio. Nugæ; non

con-

continuo exſtitit, quamprimum voluntas ejus exſiſtentiæ in Deo fuit: ſed exſtitit eo momento, unde ejus exordium duci Deus ab æterno voluit. Qui refellendis hujus generis ſophiſmatis delectatur, adeat Pererium L. 15. de commun. Princ. Mihi in enodandis id genus inaniis operam collocare nec licet, nec ſi liceat libet.

Scholion. 3. Quid jam iis facias, qui mundum hunc corporeum omnino exſtare inficiantur, ſuiſque, & hominum omnium ſenſibus fidem detrahunt, propterea, quod putent easdem impulſiones, ac rerum ideas excitari in nobis poſſe, quas jam experimur, tametſi extra nos nihil quidquam ſit? Hi ab inſania nihil abeſſe mihi quidem videntur: nec proinde multis confutandos arbitror. Quod ſi ſanioris mentis capaces etiamnum ſint, attente conſiderent, velim, quid interſit inter eas animi affectiones, quæ præſentibus corporibus, & inter eas, quæ abſentibus intra nos oriuntur, verbi cauſſa, inter dolorem urente, ut putamus, igne illatum, & inter dolorem abſente omni igne ſola cogitatione adumbratum. Una hæc meditatio affectatum illum errorem evellere poterit. Sed nec Spinozam moror, qui rebus ineptiſſimis, quemadmodum ille accenſo Dianæ fano, nomen ſuum poſteritati tranſcribere voluit.

Quid Fatum generatim?

249. *Fatum* a fando dictum inexſuperabilem ordinem, ſeriemque cauſſarum ſonat, e quarum nexu omnia neceſſario conſequuntur.

Scho-

Scholion. Fatum autem id adpello, inquit Tullius, *quod Græci* εἱμαρμένην, *id eſt ordinem, ſeriemque cauſarum, cum cauſſa cauſſæ nexa rem ex ſe gignat: ea eſt ex omni æternitate fluens veritas ſempiterna*. Multa fatorum, præſertim apud veteres, occurrunt genera. Nos hic eorum præcipua brevi expendemus, ad quæ cetera etiam revocari facile poterunt.

Quid Fatum Muhamedanum?

250. *Fatum Muhamedanum* eſt immutabilis neceſſitas cogens effectum etiam quum cauſſæ, & media deſiderantur.

Scholion. Feruntur ſcilicet Muhamedani ea eſſe animi inductione, ut, ſi mors fato ipſis deſtinata ſit, non poſſint non mori, quidvis demum egerint. Idcirco in quævis ſe pericula audacter indunt, locaque peſtilentia ſine horrore adeunt. Eandem obſtinationem apud Calvini ſectatores ipſe expertus fui, quum An. 1739. lues Ungariam popularetur: nullis enim minis poterant abſtineri ab eorum conſortio, quos contagio jam attigerat, quod putarent nulla cautione poſſe vitari deſtinatam moriendi neceſſitatem.

An detur?

251. Fatum Muhamedanum pugnat cum rerum nexu. Conſtituto enim rerum mundanarum nexu, quidlibet in mundo cauſſam ſui efficientem habere debet (233): nullus ergo effectus ſine cauſſis intermediis, ac proinde nullus finis ſine mediis obtinetur

(212.

(212. 214). Quod cum adverſetur fato Muhamedano (præc.), perſpicuum eſt, fatum illud pugnare cum rerum nexu.

Quid Fatum Democriti?

252. *Fatum Democriti* eſt indiſſolubilis neceſſitas ex æterno, & ineluctabili atomorum motu, quæ per infinitum inane concurſantes inter ſe cohæreſcant, atque omnia, quæ ſint, quæque cernantur, efficiant. Idem fatum defendit Epicurus, tametſi declinatione atomorum videri velit caſum induxiſſe. *Hanc autem rationem*, ut ait Cicero, *Epicurus induxit ob eam rem, quod veritus eſt, ne ſi ſemper atomus gravitate ferretur naturali, ac neceſſaria, nihil liberum nobis eſſet, cum ita moveretur animus, ut atomorum motu cogeretur. Hinc Democritus autor atomorum accipere maluit, neceſſitate omnia fieri, quam a corporibus individuis naturales motus avellere.* De Fato c. 10.

An ſuſtinendum?

253. Suſtineri fatum Democriti non poteſt. Nam inprimis materiam æternam, atque infectam ſtatuit: tum libertatem animorum prorſus ſubmovet, quam tamen & conſcientia nobis atteſtatur, & gravibus deinceps argumentis propugnabimus. Conf. etiam §. 22. Sch.

Scholion. Commentitias eſſe ejusmodi atomos, totamque Democriti, atque Epicuri diſciplinam vehementer claudicare oſtendit Tullius L. 2. de Nat. Deor. c. 37. *Hic ego*

non mirer eſſe quemquam, qui ſibi perſuadeat, corpora quædam ſolida, atque individua, vi, & gravitate ferri, mundumque effici ornatiſſimum, & pulcherrimum ex eorum corporum concurſione fortuita? Hoc qui exiſtimat fieri potuiſſe, non intelligo, cur non idem putet, ſi innumerabiles unius, & viginti formæ literarum vel aureæ, vel quales libet, aliquo conjiciantur, poſſe ex his in terram excuſſis annaleis Ennii, ut deinceps legi poſſint, effici; quod neſcio, anne in uno quidem verſu poſſit tantum valere fortuna. Iſti autem quemadmodum aſſeverant, ex corpuſculis non colore, non qualitate aliqua, quam ποιοτητα Græci vocant, non ſenſu præditis, ſed concurrentibus temere, atque caſu mundum eſſe perfectum, vel innumerabileis potius in omni puncto temporis alios naſci, alios interire? Quodſi mundum efficere poteſt concurſus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non poteſt, quæ ſunt minus operoſa, & multo quidem faciliora? certe ita temere de mundo effutiunt, uti mihi quidem nunquam hunc admirabilem cæli ornatum, qui locus eſt proximus, ſuſpexiſſe videantur.

Qui cæcum illud, ac fortuitum mundi exortum tueri volunt, hunc fere in modum ſolent argutari. Conformationes rerum finitarum itidem finitas eſſe: hinc vero ſequi, per totam infinitam æternitatem quamlibet atomorum conformationem debuiſſe jam in orbem redire vicibus infinitis, adeoque infinite majorem pugnare probabilitatem pro reditu individuæ hujus, quam habemus,

con-

conformationis, quocunque finito vicium numero redeuntis mero caſu, quam pro non reditu. Addunt exemplum. Si literæ, inquiunt, omnes, quibus Virgilii poema continetur, temere confundantur, atque ejuſmodi operatio infinite continuetur, redibit in ea ſerie ipſa conformatio Virgiliana numero vicium quemvis determinatum numerum exſuperante. Verum id, quod hi ſumunt, omnino a vero alienum eſt. Quamvis enim conformationes particularum, e quibus mundus hic coaluit, finitæ ſint, ſi per eas intelligatur ordo quidam, quo termini alii poſt alios jacent, ut in ſuperiore Æneidis exemplo: conformationum tamen, quas habere poteſt mundana hæc materia, eſt ſane infinitus numerus infinitate altiſſimi ordinis. In mundi enim conſtitutione adeſt inprimis diſpoſitio punctorum materiæ in ſpatio menſura triplici patente, unde jam enaſci poſſunt conformationes infinitæ infinitate tertii ordinis (conf. §. 190.) Accedunt præterea infinitæ varietates motuum, directionum, celeritatum, e quibus pendet mundi conſtitutio, atque eventorum ſeries. His in conſiderationem rite vocatis, habebitur numerus conformationum poſſibilium infinitus, ea infinitate, ut eæ, quæ non redeunt etiam infinito tempore, ſint infinitæ infinitate altiſſimi ordinis; quo ipſo in numero infinite plures ſunt conformationes perturbatæ, & maſſam punctorum temere, ac nulla lege volitantium exhibentes, quam quæ efficiant mundum ordinatum, legibuſque certis adminiſtratum. Quare nullo modo eſt probabile mundum hunc ornatiſſimum

fortuita atomorum concurſione fuiſſe conformatum.

Quid Fatum Stoicorum?

254. *Fatum Stoicorum* eſt ſeries rerum neceſſaria, & immobilis a voluntate Dei immutabili oriunda, ſine ulla ad propenſiones, & voluntates hominum accommodatione. Cum enim Stoici ſtatuerent omnia providentem, & animadvertentem Deum, cenſebant ex immutabili ejus voluntate eventa omnia neceſſario promanare. *Hinc vobis exſiſtit*, ait Cicero L. 1. de Nat. Deor. c. 20. *primum illa fatalis neceſſitas, quam* εἱμαρμένην *dicitis, ut quidquid accidat, id ex æterna veritate, cauſſarumque continuatione fluxiſſe dicatis. Quanti autem hæc philoſophia æſtimanda eſt, cui tanquam aniculis, & iis quidem indoctis, fato fieri videantur omnia.*

An admittendum?

255. Nequit defendi fatum Stoicorum. Nam & hoc fatum omnem Dei, hominumque libertatem funditus tollit (*a*), quam tamen utramque alias aſſeremus.

Scholion. Sunt & hac ætate non pauci, quo-

(a) Voces nimirum Stoicorum ſunt illæ:
Non illa Deo vertiſſe licet,
Quæ nexa ſuis currunt cauſſis. Sen. in Œdip.
Hoc idem ſignificat Græcus ille in eam ſententiam verſus:
Quod fore paratum eſt, id ſummum exſuperat Jovem. Cic. de Divin. L. 2. c. 10.

quorum alii e Dei providentia, alii e præ-notione, alii e bonitate fatum quoddam Stoicorum videantur extundere. Certe dilemma Tullianum alias a nobis commemoratum (Log. 89.) ex eorum ſententia facile conficitur; licet enim immutare, ut fati nomen ne adiungas, & eandem tamen teneas ſententiam hoc modo: Si ex æternitate Deus præſtituit, (vel prænovit) ut ex hoc morbo convaleſcas, ſive medicum adhibueris, ſive non adhibueris convaleſces: item, ſi Deus præſtituit, (vel prænovit) ut ex hoc morbo non convaleſcas; ſive medicum adhibueris, ſive non adhibueris non convaleſces; & alterutrum præſtituit, (vel prænovit): medicum ergo adhibere nihil attinet. Idem eruitur e dogmate Leibnitzii: Si in ſe melius eſt, ut convaleſcas, Deus id prænovit, & bonitate ſua præſtituit, ac proinde convaleſces, ſive medicum adhibueris, ſive non adhibueris: item, ſi in ſe melius eſt, ut non convaleſcas &c. Quod jam ad ſententiam Leibnitzii attinet, alibi oſtendimus, nullam ineſſe in Deo eligendi optimi neceſſitatem. Sed nec providentia, aut prænotio Dei fatum inducit: non enim, quæ erunt, idcirco futura ſunt, quia Deus futura prænoverit, & providerit: ſed idcirco prænovit, quia revera futura ſunt, quamvis cur ſint, rationem ſufficientem in ſua contineat omnipotentia. Audite Aug. L. 5. de Civit. Dei c. 9. *Non eſt conſequens, ut ſi Deo certus eſt cauſſarum omnium ordo, ideo nihil ſit in noſtræ voluntatis arbitrio. Et ipſæ quippe noſtræ voluntates in cauſſarum ordine ſunt, qui certus eſt DEO, cujuſque ſcientia con-*

netur: quoniam & humanæ voluntates humanorum operum cauſſæ ſunt, atque ita, qui omnes rerum cauſſas præſcivit profecto in eis cauſſis etiam noſtras voluntates ignorare non potuit, quas noſtrorum operum cauſſas eſſe præſcivit. Quomodo ergo ordo cauſſarum, qui præſcienti Deo *certus eſt, efficit, ut nihil ſit in noſtra voluntate, cum in ipſo cauſſarum ordine magnum habeant locum noſtræ voluntates?* Geminum eſt huic, quod ait Cicero de Fato c. 12. *Nec ſi omne enunciatum aut verum, aut falſum eſt, ſequitur illico eſſe cauſſas immutabileis, eaſque æternas, quæ prohibeant, quidquam ſecus cadere, atque caſurum ſit: fortuitæ ſunt cauſſæ, quæ ita dicuntur:* Veniet Cato *in ſenatum; non incluſæ in rerum natura, atque mundo.* Et *tamen tam eſt immutabile venturum, cum eſt verum, quam veniſſe: nec ob eam cauſſam fatum, aut neceſſitas extimeſcenda eſt.* Nempe non ideo fiunt liberæ hujuſmodi actiones, quia verum fuerit, aut Deus prænoverit eſſe futuras; ſed ideo verum id fuit, ideoque Deus prænovit, quia libere aliquando erant ponendæ. Quare tempore tantummodo, non natura antecedit prænotio Dei liberas id genus actiones: impediri proinde per eaſdem poteſt. Sed hæc penitius enucleare theologorum eſt.

Quid Fatum *Aſtrologicum?*

256. *Fatum Aſtrologicum* eſt omnium eventorum neceſſitas promanans ab immutabili aſtrorum actione. *Principio Aſſyrii, ut ab ultimis autoritatem repetam, propter plani-*

nitiem, magnitudinemque regionum, quas incolebant, cum cœlum ex omni parte patens, atque apertum intuerentur, trajectiones, motuſque ſtellarum obſervaverunt; quibus notatis, quid cuique ſignificaretur, memoriæ prodiderunt. Qua in natione Caldæi non ex artis, ſed ex gentis vocabulo nominati, diuturna obſervatione ſiderum ſcientiam putantur effeciſſe, ut prædici poſſet, quid cuique eventurum, & quo quiſque fato natus eſſet. Cic. L. 1. de Divin. c. 1.

An exſtet in natura rerum?

257. Nullum eſt fatum aſtrologicum. Quid enim ſiderum motus, & poſitiones ad ea præſertim, quæ ex voluntariis animorum inclinationibus proficiſcuntur? ſane cum eorum, quæ in terra fiunt, quæque hominibus accidunt, rationem deprehendamus ſufficientem in cauſſis aliis antecedentibus in tellure occurrentibus, non eſt, cur ad cœlum, & aſtrorum efficacitatem confugiamus.

Scholion. Fatum hoc, quod mireris etiamnum in tanta ſcientiarum luce a nonnullis admitti, multis paſſim argumentis confutavit Tullius. Inſignem ejus locum referam, depromtum ex Lib. 2. de Divin. c. 45. *Quid quod uno, & eodem temporis puncto nati diſſimileis & naturas, & caſus habent, parumne declarant, nihil ad agendam vitam naſcendi tempus pertinere? niſi forte putamus neminem eodem tempore ipſo & conceptum, & natum, quo Africanum: num quis igitur talis fuit? Quid? illud ne dubium*

bium eſt, quin multi, cum ita nati eſſent; ut quædam contra naturam depravata haberent, reſtituerentur, & corrigerentur ab natura, cum ſe ipſa revocaſſet, aut arte, aut medicina? aut quorum linguæ ſic inhærent, ut loqui non poſſent, eæ ſcalpello reſectæ liberarentur? Multi etiam naturæ vitium meditatione, atque exercitatione ſuſtulerunt; ut Demoſthenem ſcribit Phalereus, cum ρ dicere nequiret, exercitatione feciſſe, ut planiſſime diceret. Quod ſi hæc aſtro ingenerata & tradita eſſent, nulla res ea mutate potuiſſet. Quid diſſimilitudo locorum nonne diſſimileis hominum procreationes habet? quas quidem percurrere oratione facile eſt: quid inter Indos, & Perſas, Æthiopes, & Syros differat corporibus, animis; ut incredibilis varietas, diſſimilitudoque ſit. Ex quo intelligitur, plus terrarum ſitus, quam lunæ tractus ad naſcendum valere.

Quid Fatum Spinozæ?

258. *Fatum Spinozæ* eſt infinita rerum ſeries, inexpugnabili neceſſitate ex Dei natura manans. Docet nimirum Spinoza, ut antea meminimus, unicam tantummodo in rerum natura exſtare ſubſtantiam: eandem eſſe æternam, individuam, ex infinita cogitatione, & extenſione conflatam, Deum: res alias omnes eſſe divinorum attributorum, hoc eſt, cogitationis, & extenſionis modos, fierique eas ex neceſſitate naturæ Dei ſecundum neceſſarias ejuſdem leges.

Et quam abſurdum?

Scholion. Fatuum hoc fatum confutatione ege-

egere non arbitror. Quis enim ferat unicam in hoc univerſo ſubſtantiam, eamque extenſam, & tamen individuam? Univerſe impii hujus proſelyti (neque enim nomine philoſophi dignus eſt) placita ſic ſecum ipſis pugnant, ut operam profundere mihi videantur, qui in iis confutandis otium terunt; neque enim ſeipſo valentiorem adverſarium poteſt nanciſci.

CAPUT III.

De Natura, & Affectionibus Corporis.

Quid Corpora?

259. ENtia hæc compoſita, e quibus tanquam partibus mundus aſpectabilis coaleſcit, *corpora* adpellamus.

Scholion. Plura tamen complectitur corporis, quam entis compoſiti notio. Ens enim compoſitum ſola partium extra ſe poſitarum connexione definitur (83): patebit vero paulo poſt ad indolem corporis quædam præterea requiri, quæ hic generatim jam perſequemur, tum ut natura mundi corporei luculentius perſpici poſſit; tum ut de proprietatibus Dei, ac humanæ mentis certius deinde liceat conſtituere.

260. Quoniam corpora ſunt entia compoſita (præc.), quæcunque de ente compoſito univerſe demonſtata ſunt (Ont. c.7.) iis etiam aptari poſſunt. Sunt igitur extenſione, magnitudine, ac figuris prædita: poſſunt

oriri, & interire, quin fiant de nihilo, aut abeant in nihilum; omnis eorum mutatio ope motionum perficitur &c.

261. Omne corpus motioni ſuæ reſiſtit. Videmus enim vim minori corpori emovendo aptam ſæpe impellendo majori non ſufficere: vi eadem adhibita non eandem omnibus corporibus velocitatem conciliari; ex vi impellentis in conflictu ſemper aliquid decerpi. Quæ omnia reſiſtentiam corporum ſatis manifeſte loquuntur, quam obtinere tunc quoque, dum corpus naturali gravitate deorſum fertur, ſenties, ſi illud manu celerrime conſequaris.

Scholion. Qui principio rationis ſufficientis utuntur hanc hujus enunciati adferunt demonſtrationem. Detur, inquiunt, corpus aliquod, quod ſuæ non reſiſtat motioni: nulla erit ratio ſufficiens, cur motus in eo non ſequatur, ſi vi quacunque minima impellatur: cur item non omnis moventis celeritas in illud transferatur: motus ergo communicatio fiet abſque omni ratione ſufficiente, quod abſurdum eſt (22).

Quid Vis Inertiæ?

262. Ex his intelligitur in quovis corpore ineſſe quiddam, quo motioni ſuæ repugnat, ſeu cauſſæ moventi adverſatur: id vero deinceps recepto vocabulo *vim inertiæ* adpellabimus.

Coroll. Cum ergo omnis, quæ in corpore fit, mutatio motu peragatur (260), corpus vi inertiæ omni mutationi reſiſtit, unde & nomen vis ipſa traxit.

Scho-

Scholion. Videte diligenter, ne commentitia notione decepti putetis vim inertiæ eſſe veluti appetitionem quamdam, qua corpus erga motum, vel quietem, quam jam obtinet, feratur. Quanquam enim ejuſdem ope ſtatum, in quo eſt, quaſi tueatur; id tamen non fit propter quamdam ejuſdem ſtatus appetentiam, ſed propterea, quod vis inertiæ actioni cauſſæ mutationem inducere nitentis adverſetur. Quare vis ea ſita eſt in efficacitate, qua corpus agit in alterum, a quo patitur. An autem eadem ſit diſtincta a ceteris corporis proprietas, erit in phyſica diſceptandi locus.

Et undenam pendeat?

263. Vis inertiæ non pendet ab extenſione corporis, ſed ante jam intelligi debet. Eſt enim extenſio coexſiſtentia plurium extra ſe poſitorum, ac unitorum (110): atqui propterea, quod plura unita coexſiſtant, non omnino intelligitur, cur motioni reſiſtat corpus, ſeu cur vi inertiæ polleat: vis ergo inertiæ non pendet a corporis extenſione. Quoniam tamen præſto eſt in corpore (præc.), ratio ejus ſufficiens in coexſiſtentibus, quibus extenſum conſtat, quæque ante omnem extenſionem intelliguntur, quærenda eſt.

Scholion. Idem demonſtrat experientia. Si enim vis inertiæ ab extenſione proficiſceretur, huic proportione reſponderet utique; id autem longiſſime abeſt a veritate: nam plagula chartæ non magis reſiſtit motioni, quam globulus aureus, tametſi extenſione majore ſit prædita.

Quæ aliæ corporum proprietates?

264. Omne corpus dividuum, ac mobile eſt. Ex compoſitione enim ſectilitas, ex hac mobilitas aperte conſequitur, cum partium diſtractio intelligi ſine motu non poſſit.

265. Omne corpus habet ſoliditatem, qua fiat, ut una ejus pars alteram e loco, quem occupat, arceat. Loquuntur id omnia experimenta, & ex vi repellente, quam infra conſtituemus, evidenter deducitur.

266. Corpora vi motrice gaudent. Teſte enim experientia corpus unum ad motum determinat alterum: oritur ergo in altero loci mutatio (176), cujus ratio in priore continetur: patitur igitur alterum a priore, adeoque hoc in illud agit: vim itaque motricem habet (100).

267. Vis hæc ſita eſt in continuo conatu mutandi loci. Omnis enim vis continenter tendit ad mutationem ſtatus (100. Sch.): ergo & vis motrix. Atqui per motum non alia fit mutatio, quam loci (176): igitur vis motrix continenter tendit ad mutationem loci, atque adeo ſita eſt in continuo conatu mutandi loci.

Scholion. Vim corporum non tunc primum advenire, cum agit, ſed jam ante adeſſe, ampliſſima patet inductione, quam pluribus coram perſequemur. Quamprimum ſcilicet adeſt determinatio ad agendum requiſita, habetur vis, tametſi deinde propter impedimentum actio non ſequatur: ſi autem deſit ea determinatio, ſola relinquitur agendi potentia. Quænam autem ea ſit determinatio, e naturalibus rerum phænomenis,

nis, & experimentis eruere ſolent phyſici.

263. Omnes, quæ corpori accidunt, mutationes explicari poſſunt per affectiones hactenus percenſitas, ut adparet ex phyſica: ut adeo iis, tanquam ſuis notis corpus definiri poſſit.

Scholion. Cognitionem eorum, quæ in corpore deprehendimus, ſenſuum denique adminiculo comparamus: hi autem ad intimam rerum naturam non pervadunt, ſed externum tantummodo corticem, hoc eſt, eas proprietates animo repræſentant, quæ ad motiones in nobis excitandas valent. Quare plenam corporis ſcientiam nunquam licebit conſequi. Huc accedit ſenſuum eorundem paucitas; quorum ſi copia majore inſtrueremur, ut inſtrui ſane poſſemus, plures utique detegeremus in corpore affectiones, quarum ne tenuem quidem habemus ſuſpicionem, longeque diverſam de natura corporis indueremus opinionem. Id nobis eveniret ſcilicet, quod cæco lumen oculorum repente conſequuto, tantamque colorum varietatem, quorum informatam notionem antea non habuit, demiranti. Sed & eorum, quibus jam inſtructi ſumus, imbecillitas non parvum adfert impedimentum. Si acies oculorum exacueretur, poſſent fortaſſe novas quaſdam, & adhuc latentes corporum formas exhibere. Denique in corporibus ſenſum afficientibus nihil comperimus aliud, quam vim, & motiones, quibus nervos noſtros impellant, ex qua deinde impulſione in mente noſtra

na-

naſcantur ideæ caloris, ſoni, odoris, coloris, & id genus aliæ, plurimum diſcrepantes ab iis ipſis motionibus, per quas excitantur, multo autem magis a natura corporis eas motiones efficientis.

An eæ corpori eſſentiales?

Utrum autem affectiones, quas hic percenſuimus, ad eſſentiam corporis pertineant, an ab eadem ſejungi poſſint, an a ſola Conditoris lege pendeant, non eſt facile definire: ideæ quippe noſtræ eædem ſemper forent, quidvis horum eſſe poneretur. Quod autem præ aliis proprietatibus ſoliditatem, & extenſionem putemus ad eſſentiam corporis referri, inde fieri exiſtimo, quod multorum intervallo menſium materno in utero primas corporis ideas unius rationis ope hauſerimus, quæ proinde animo ſic inſederunt, ut ceterarum, quas jam in lucem editi ſenſim collegimus, tanquam baſes, & ſuſtentacula haberentur. Quod ſi corpora ante ſenſus alios oculis primum uſurpaviſſemus, colores profecto ad eorum eſſentiam in primis pertinere arbitraremur: & quemadmodum nunc cetera omnia ad extenſionem, & ſoliditatem, tanquam commune eorum receptaculum referimus; ita tunc ad colorem hæc ipſa retuliſſemus. Sed utcunque iſta ſint, illud certum eſt, tam arcto nexu cuncta hæc in corpore inhærere, ut corpus iis exſpoliatum fingi nullo modo poſſit.

269. Corpus cum mutatur, mutatur ab alio. Corpus enim vi inertiæ cuivis muta-

tio-

tioni reſiſtit (262.cor.): ſi ergo mutari debeat, ab alio mutetur neceſſe eſt.

Scholion. Dum corporis cujuſvis mutationem ab alio proficiſci ajo, illud contendo rationem ſufficientem mutationis non poſſe propter vim inertiæ in mutato corpore reſidere, ſed in alio eſſe debere, ſaltem ita, ut illud aliud ſit cauſſa determinans mutationem, tametſi deinde vis eandem reipſa efficiens ſit in corpore ipſo, quod mutatur, ſicuti jam alias adnotavi (210.ſch.), & nunc in animum alte demitti velim. Non me fugit equidem παράδοξον videri tironibus, poſſe vires ejuſmodi inſitas cum vi inertiæ in eodem corpore conciliari, & conſiſtere: difficile tamen haud foret oſtendere vires has utcunque adverſantes ad unam, eamque ſimpliciſſimam naturæ legem pertinere, poſſeque unica curva algebraica continua rite repræſentari. Verum his ad phyſicam rejectis, utar exemplo familiari, ac tironum intelligentiæ magis accommodato. Sit in fig. 3 elaſtrum quoddam chalybeum A B, quod in hoc ſitu quieſcat. Si jam adprehenſis extremis A & B aut magis diſtrahatur, aut magis comprimatur, in caſu priore extrema A & B ſibi deinde relicta verſus medium C attrahentur, in poſteriore repellentur; neque tamen effectus hi contrarii proveniunt a duabus diſtinctis, & ſibimet adverſantibus viribus, ſed ab una, eaque ſinpliciſſima elaſticitatis lege, pro varia particularum elaſtri diſpoſitione varie determinata. Idem plane fit in omnibus viribus inſitis: ex unica ſimplici lege, pro diverſa

cor-

corporum adplicatorum determinatione conſequuntur diverſi illi effectus, qui ægre videntur poſſe conciliari. At de his plura in phyſica.

270. Celeritas eſt modus vis motricis. Cum enim vis motrix ſita ſit in conatu mutandi loci (267), per eam corpus eſt habile ad datum ſpatium dato tempore percurrendum. Hæc autem habilitas dicitur celeritas (183): ergo celeritas vi motrici tanquam rei ſubjectæ inhærens concipitur. Eſt autem, atteſtante experientia, celeritas mutabilis: eſt igitur vis motricis modus (37.41).

Coroll. 1. Eſt nimirum celeritas comparate ad vim motricem, quod figura comparate ad extenſum: ſicut figura eſt id, quod in extenſo eſt mutabile, atque adeo extenſi modus; ita celeritas eſt id, quod in vi motrice eſt mutabile, ac proinde ejuſdem modus.

Coroll. 2. Sicut ergo extenſio per figuram, ita vis motrix per celeritatem modificatur (93).

Quid Directio mobilis?

271. *Directio* dicitur linea recta, juxta quam dato momento mobile progreditur vel progredi nititur, quatenus ea poſitione datur.

272. Adeſt in conatu celeritas, & directio. Cum enim vis motrix ſita ſit in continenti conatu mutandi loci (267), ex vi autem, niſi ſubſit impedimentum, conſe-

qua-

quatur actio (100 cor. 1), poſito conatu ponitur in mobili motus, niſi ei reſiſtatur: atqui motus poni ſine celeritate, & directione non poteſt, ut per ſeſe manifeſtum eſt: in conatu igitur & celeritas, & directio præſto eſt.

E. g. in pondere de filo pendente adeſt conatus: adeſt quoque celeritas, qua deſcenſum abrupto filo inchoat, & conatus reſpectu horizontis ſe exerit ad perpendiculum.

Scholion. Celeritatem, quæ in conatu adeſt, alii *momentaneam*, alii *potentialem*, alii *initialem*, adpellant, cujus ope conatus ipſe, ſeu vis motrix in mechanica determinatur.

CAPUT IV.

De Legibus Motus.

Quid leges motus.

273. QUando vis motrix in corpore ſeſe reapſe exerit, ea determinatur, peculiaremque & celeritatem, & directionem nanciſcitur ſecundum certas, ac ſtabiles leges, quæ *leges motus* dicuntur.

Scholion. Ex legum harum tenore æquabili pro adjunctorum, & ὑποθέσεων varietate oriuntur ſpeciales *motus regulæ*, quæ explicari ſolent in mechanica. Nos hic earum regularum principia, ſeu leges duntaxat motus generales, quæ ad metaphyſicam proprie pertinent, expendemus.

Coroll. 2. Corpus, quod movetur, nequit ad quietem reduci, niſi a cauſſa extranea, cum celeritatem ejus mutari imo extingui oporteat.

Scholion. Quidam hoc quoque theorema e principio rationis ſufficientis demonſtrant. Diligentiſſime autem hic obſervet Philoſophus illam Wolffii animadverſionem: *Atque hinc adparet*, inquit, *non repugnare, quod motus ſit a vi motrice corpori omni inſita, & nullum tamen corpus moveatur ſine cauſſa externa, a qua ad motum concitatur. Etenim vis illa motrix, quæ per celeritatem, & directionem modificatur, modificationis cauſſam extrinſecam ſemper agnoſcit. Unde porro intelligitur, quomodo hypotheſis virium inſitarum cum principiis mechanicis concordet: etenim modificationes virium per leges mechanicas continuo intelligibili modo ſunt explicabiles, nec vis inſita in numerum qualitatum occultarum refertur, quemadmodum ab illis fieri ſolet, qui vires inſitas ſemetipſas modificantes admittunt*. Conf. ſchol. §§. 210 269. & cor. §. 244.

276. Facile nunc intelligitis celeberrimam Newtoni legem, quæ ſic habet: Omne corpus perſeverat in ſuo ſtatu quieſcendi, vel movendi uniformiter in directum, niſi a cauſſa extranea cogatur ſtatum ſuum immutare.

Coroll. 1. Corpus ergo de ſe movetur in linea recta. Conf. §. 275. cor. 1.

Coroll. 2. Mobile per infinitum inane eadem conſtanter & celeritate, & directione ferretur in omnem æternitatem.

Scholion. Obſervationes obviæ, & quotidianæ, nec non ipſa natura iners corporum, facile equidem nobis perſuadent corpus ex ſe in quiete perſtare: at illud haud æque evidens videtur; quod etiam, quantum ex ſe eſt, non ſecus in motu perſeveret: ipſis philoſophis ſubinde res conceptu non facilis habita eſt, cum cauſſam motus continuati *ſibi exponi poſtularunt. Verum non minus ad naturæ legem hoc pertinere, quam alterum, planiſſime intelligitur. Et quamvis motus omnis, quem in corporibus efficimus, paulo poſt langueat, tandemque exſtinguatur (id quod vulgo perſuaſit motum per ſeſe continuo imminui, ac ad quietem tendere) hujus tamen rei cauſſa non difficulter perſpicitur, utpote cum corporibus in motu conſtitutis tot, tamque varia obſtacula obiiciantur, maxime vero attritus ad alia corpora, & frictionis. Quodſi enim quavis demum arte hæc minuatur, motum longe diutius perdurare advertimus. Sic dum attritus axis rotæ, ſuppoſitis minoribus trochleis, quæ in eandem volvantur partem, minor redditur, rota major nonnunquam etiam dimidiæ horæ ſpatio moveri pergit, ubi ſemel impulſa eſt. Turbo cupreus, ſi axe in cuſpidem deſinente inſtructus ſit, ſuper tabula vitrea multis minutis horariis circumagi videtur. Pendulum dextre ſuſpenſum oſcillationes longo tempore peragit, licet aer ei perpetuo reſiſtat. Ex his vero ſatis adparet, quod, ſi at-*

ſi attritus, aliaque impedimenta ex integro tolli poſſent, motus futurus eſſet perpetuus. Sed major adhuc evidentia huic veritati accedet, ſi perpendatur corpus in foris navis alicujus collocatum quietum perſiſtere, quamdiu navis motu æquabili fertur: idem autem eſt, ſeu corpus ab altero delatum moveatur, ſeu per ſe motum in recta linea recipiat, atque ſpatium quodpiam percurrat. Quodſi corpus in motu conſtitutum ex ſe ad quietem redire conaretur, ſequeretur ſane etiam in navi æquabiliter delatum debere verſus gubernaculum recedere, quod non minus mirabile videretur, quam ſi corpus ex quiete per ſe ad motum tranſiret. Atque hinc eſt, quod motus telluris circa axem ſuum nulla ratione afficiat motus corporum in ejus ſuperficie conſtitutorum: hinc motus navis aquis currentibus abreptæ ab iis non ſentitur, qui in navi ſunt, niſi attentione ad res alias, quas immotas eſſe ſciunt, uti ſunt littora, ac fundus maris, aut per obſervationes aſtronomicas de eo ſe reddant certos; hinc denique motus planetarum, & cometarum in ſpatiis cœleſtibus liberis a medio reſiſtente opus non habent novis impulſibus, ut perpetui ſint. Mac. Laurin expoſ. Phiſ. Newton. L. 2. C. 2. edit. Vindobon.

277. Si mobile linea curva incedat, duplici vi urgeatur neceſſe eſt, quarum altera in linea recta curvam tangente progredi nitatur, altera a motu recto continenter retrahatur. Etenim dato quovis momento nititur progredi in linea recta, &, niſi quid

quid obſtet, reapſe progreditur (præc. cor. 1.): quare cum in curva incedendo directionem in ſingulis ejusdem punctis mutet, cauſſa quæpiam extranea adeſſe præterea debet eam mutationem efficiens (275. cor. 1.): duplici proinde illa vi urgeatur oportet.

E. g. globus ad horizontem parallele excuſſus, vi nitrati pulveris progrederetur linea recta tamdiu, donec ab aere ejus progreſſionibus perpetuo adverſante ſiſteretur. At vi gravitatis interea ſemper urgetur deorſum: quamobrem centro ſuo deſcribit curvam fere parabolicam,

An per ſaltum mutetur celeritas?

278. Celeritas mobilis per ſaltum mutari nequit, ita ut e gradu determinato tranſeat ad alium, non tranſeundo per omnes gradus intermedios. Feratur enim mobile certo aliquo continuo tempore celeritate 12, tum momento aliquo tranſeat per ſaltum ad celeritatem 9: alterutrum abſurdum conſequitur: vel duplex eodem individuo momento celeritas, nimirum 12, & 9; vel nulla tempore aliquo continuo celeritas, adeoque motus interruptio. Ut enim illud momentum, quo ſaltus fieri concipitur, eſt limes individuus temporis continui præcedentis, & ſubſequentis: ita celeritas illo momento eſt limes individuus ſeriei celeritatum præcedentium 12, & ſeriei ſequentium 9, adeoque eo momento haberi celeritas utraque debet. Sin autem dicatur, aliud eſſe momentum, quo habetur celeritas ultima 12, & aliud, quo habetur celeritas prima 9;
inter

inter bina illa momenta neceſſario interjacet tempus continuum, in quo momenta infinita ſunt (141), quo tempore intermedio mobile omni celeritate careret. Eodem argumento excluditur ſaltus in loci mutatione (*a*).

Scholion. 1. Idem confirmatur etiam tali argumento. Sit celeritas mobilis $= c$, tempus $= t$, ſpatium $= s$, erit c in ratione $\frac{s}{t}$ (186): ergo celeritas in eadem ratione mutatur, in qua mutatur $\frac{s}{t}$; atqui $\frac{s}{t}$ mutari nequit, niſi mutato vel numeratore, vel denominatore, vel utroque: in confeſſo autem eſt neque numeratorem ſeu ſpatium, neque denominatorem ſeu tempus poſſe mutari per ſaltum: ergo neque $\frac{s}{t}$, ac proinde neque c poteſt mutari per ſaltum.

Scholion. 2. Eodem, quo uſi fuimus argumento, id quoque efficitur, nunquam ex quiete (quam quidem exſtare in natura non putamus) momento gradum fieri ad ve-

---

(*a*) Huc reſpexiſſe mihi quidem videtur Tullius, quum ait: *Non enimvero illa, quæ futura ſunt, ſubito exſiſtunt: ſed eſt quaſi rudentis explicatio, ſic traductio temporis*. Lib. 1. de Divin. c. 55.

velocitatem aliquam finitam. Neque hic opponat quiſpiam illud jam a Boſcovichio ſolide refutatum, hinc fore conſequens nihil poſſe ex nihilo momento oriri, cum eodem illo momento *eſſe* & *non eſſe* conjungi oporteret. Nam *non eſſe* rei eſt merum nihil, non ſtatus quidam realis, qui connectatur cum ſtatu reali ſequenti, ac ab ipſa rei creatione incipiente: hinc momentum creationis eſt quidem limes individuus temporis præcedentis & ſequentis; at nullus ei reſpondet terminus ſtatus realis præcedentis & ſequentis, cum ſtatus præcedens, ut dixi, ſit merum nihil, adeoque nequeat habere terminum communem realem cum ſtatu reali ſequente. Contra vero quies non eſt merum nihil, ſed eſt ſtatus quidam vere realis, ſeu certus exſiſtendi modus, ſicut ipſe motus: quare ſi e quiete momento tranſiretur ad finitam quampiam velocitatem, momento illi reſponderet limes individuus realis ſtatus præcedentis, & ſequentis, ac proinde eodem momento ſtatus uterque haberetur. Apud nos inter ſtatum quietis & quemcumque celeritatis gradum ſemper infiniti alii intercedunt; quare abſurdum ejusmodi nullum ſequitur.

Scholion. 3. Eſt, quod hic adverſus legem continuitatis opponi poſſit. Si enim aliquod materiæ punctum cadat in ſphæram homogeneam perforatam, antequam ad ſphæram perveniat, attrahitur in ratione reciproca duplicata diſtantiarum a centro ſphæræ; poſtquam in ſphæræ foramen ſubit, attrahitur in ratione directa diſtantiarum a centro, ut docetur in phyſica: lex ergo prior mo-

momento temporis abrumpitur, ac proinde velocitas per ſaltum mutatur. Sed multiplex reſponſio in promtu eſt. 1) Leges illæ in natura non accurate, ſed tantum quam proxime obtinent, cum in minimis diſtantiis plurimum mutentur, ut videbimus. 2) Tametſi obtinerent, locum non haberent, niſi in ſphæra perfecte continua, qualis in natura nuſpiam eſt, neque eſſe poteſt. 3) Non poteſt haberi unicum materiæ punctum, quod per foramen illud deſcendat, ſed corpuſculum quoddam, cujus particulæ ſicuti ſucceſſive ſubibunt in foramen, ita tranſitus e priore lege ad poſteriorem fiet pedetentim per omnes rationes intermedias continuitate retenta. 4) Sphæræ in natura rerum exſtantes, e. g. tellus, montibus, ac vallibus exaſperatæ ſunt; hinc lex prima tametſi accurate obtineret in majoribus a ſphæra diſtantiis, in acceſſu ad ſphæræ ſuperficiem intra montes plurimum turbaretur, ac ita variaretur, ut infra ſuperficiem non niſi in ea diſtantia reſpectu cujus montium altitudines ad ſenſum evaneſcunt, inciperet tranſire in ſecundam legem ſervata continuitate. *Solum igitur*, inquit Boſcovichius, *ſi concipiatur accurata ſphæra homogenea continua, & verum punctum quod deſcendat, & immergatur intra ipſam compenetratum cum omnibus punctis lineæ rectæ, quam intra globum percurrit, abrumpetur lex in ipſo adpulſu ad ſuperficiem; ſed eo pacto lædetur continuitas geometrica, non phyſica.*

An ſe unquam attingant corpora?

279. Corpora ad attactum mutuum pervenire nequeunt. Ferantur enim duo corpora verſus eandem plagam, quorum primum habeat celeritatem 6, ſecundum 12: ſi hoc illud aſſequatur, & contingat, momento attactus utriuſque celeritas per ſaltum mutabitur; nempe ſi corpora fuerint æqualia eodem momento, amborum celeritas reducetur ad 9 per legem infra demonſtrandam (292). Fieri enim nequit, ut celeritatum mutatio veluti gradatim fiat, ſecus, ſi ſecundum cum majori celeritate pergeret adhuc moveri poſt attactum tempuſculo utcumque exiguo, plus percurreret ſpatii, quam primum, atque adeo cum illo penetraretur, ut patebit rem ſerio conſiderantibus. Quare exceſſus celeritatis in mobili ſecundo debuit momento, ac per ſaltum auferri, quod abſurdum eſt (præc.). Demonſtrationem univerſe valere patebit ex ſequente Scholio 2.

Scholion. 1. Neque effugies dicendo mollia, vel elaſtica eſſe corpora omnia, proinde facto conflictu partes ſenſim, ac gradatim cedere, & dum corporis figura mutatur, celeritatum diſcrimen pedetentim ſine ſaltu extingui. Saltus enim omnino contingit in primis ſuperficiebus ſeſe contingentibus, aliter ea penetrarentur. Adde negari non poſſe, omnia corpora partes aliquas poſtremas circa ſuperficiem habere penitus ſolidas, quæ idcirco comprimi omnino non poſſint. Sed de his coram.

Quid,

Quid, & an detur vis repulſiva?

Scholion. 2. Adſcribemus jam conſectaria, quæ ex propoſitis aſſertionibus deducit Boſcovichius in Diſſ. de cont. Leg. §. 163. *Evidens igitur*, inquit, *eſt ſaltum in ipſis ſuperficiebus, ſalva impenetrabilitate, evitare non poſſe, ſi cum illo velocitatum diſcrimine ad contactum devenitur: adeoque debent omnino, antequam deveniatur ad contactum, mutari paulatim, & per gradus velocitates illæ corporum, retardata altera, altera accelerata. Quare debet haberi cauſſa, quæcunque ea ſit, quæ retardationem, & accelerationem inducat, quæ quoniam mutat ſtatum corporum in ordine ad determinationem motus, & quietis, dicenda eſt vis: & quoniam tendit ad removendum corpus alterum ab altero, dicenda erit* vis repulſiva, *quo nomine intelligenda erit determinatio, quam habebit quævis materiæ particula recedendi ab alia quavis particula, dum ad eam accedere cogitur, etiam ante contactum. Ea autem determinatio ſine actione in diſtans, & ſine ullo impulſu, poterit haberi vel in natura ipſa materiæ requirentis receſſum illum ſub conditione illius determinatæ diſtantiæ ab alia materia; vel per liberam legem Dei ſancientis eum receſſum in illa diſtantia, quo utroque modo etiam vis attractiva in majoribus diſtantiis ab ipſis diſtantiis pendens æque bene explicari poteſt ſine ulla actione in diſtans, & ſine ullo impulſu. Idea ejuſmodi determinationis diſtinctiſſima eſt, & clariſſima. Miramur autem tantam difficultatem apud nonnullos haberi in admit-*

tenda hujuſmodi determinatione aſſumente pro conditione certam diſtantiam, cum ii omnes admittant ſimilem prorſus determinationem mutandi ſtatum, ubi diſtantia ſit nulla, ortam ex impenetrabilitate, quam cenſent agere in immediato contactu. Num eſt captu facilior, præjudiciis ſepoſitis, determinatio ſive a materiæ natura profluens, ſive a libera Dei voluntate, aſſumens pro conditione potius diſtantiam zero, quam diſtantiam determinatam quamcunque?

Porro ea vis repulſiva, imminutis diſtantiis in infinitum debet augeri in infinitum ita, ut ſit par extinguendæ cuilibet velocitati utcunque magnæ. Si enim in uno caſu, ut in allato, exſtingueretur diſcrimen velocitatis in ipſo contactu, ubi in alio caſu corpus ſecundum majori velocitate præditum eſſet, deberet pervenire ad contactum ante, quam totum diſcrimen velocitatum exſtingueretur: videmus enim vires omnes breviori tempore minorem velocitatem gignere, vel exſtinguere, & majori differentiæ velocitatis reſpondere tempus brevius uſque ad contactum. Quare ne in poſteriore caſu habeatur in ipſo contactu differentia velocitatum, & ſaltus, debet in priore exſtingui totum diſcrimen ante, quam ad contactum immediatum deveniatur, ut nimirum in poſteriore caſu, per vim repulſivam, in ulteriore illo acceſſu exercitam, majus illud diſcrimen exſtinguatur totum. Cumque idem diſcurſus redeat pro quavis utcunque magna velocitatum differentia, patet ejuſmodi debere eſſe vim repulſivam, ut corpora nunquam ad immediatum

tum contactum deveniant, & ipſa ſit par exſtinguendæ velocitati utcunque magnæ, adeoque ut imminutis in infinitum diſtantiis, creſcat ultra quoſcunque limites in infinitum. Et certe ſi in minimis intervallis ad ipſum uſque attactum ſolæ habeantur vires attractivæ, ut Newtoniani vulgo contendunt, manifeſta inde conſequentur abſurda, ut idem nervoſe oſtendit in Diſſ. de Vir. in nat. exſiſt. a N. 59. & nos in phyſica.

Quid Reactio, & Conflictus corporum?

280. Actio patientis in agens dicitur *reactio*: ſtatus vero corporum, dum in ſe agunt, *conflictus* nuncupatur.

281. Quando unum corpus agit in aliud, hoc viciſſim in illud per vim inertiæ reagit. Nam cum prius agit in poſterius id ad motum ſollicitando, hoc ei reſiſtit (261), adeoque motum ipſius, ſeu actionem impedit (214), id eſt, reſiſtendo in ſe continet rationem ſufficientem mutationis, quæ in priore contingit, ac proinde prius patitur a poſteriore (98): hoc ergo in illud agit.

Coroll. Et quoniam corpus unum non agit in alterum, niſi illud ad motum ſollicitando (260), palam eſt, nullam haberi in corporibus actionem ſine reactione.

Scholion. Idem theorema evincunt experimenta. Pendeat in Fig. 4. globus ligneus A de filo AB: de filo altero CB ejuſdem longitudinis pendeat alius globus ex argilla molli conflatus, adducaturque ad aliquam altitudinem, e. g. D. tum dimittatur: celeri-

leritate habendo acquiſita incurret in globum ligneum A, latuſque ejus eidem obverſum complanabitur. Ea complanatio fieri nequit, quin partes quædam moveantur directione I G, quæ ante cum ceteris ferebantur directione communi D A: mutatur igitur earum directio in conflictu. Quare cum directio mutari nequeat, niſi a cauſſa quapiam extranea (275. cor. 1.), cauſſa ejus mutationis eſt globus quieſcens A, qui reſiſtendo alteri movet quaſdam ejus partes directione contraria, hoc eſt, in illud agit. Patebit idem luculentius, ſi globum libere cadentem aſſerculo argilla molli inducto conſequaris: adparebit enim in argilla cavitas, quam globus reſiſtendo imprimit. Eadem hæc oſtendunt reactionem corporis patientis eo majorem eſſe, quo agentis actio fuerit vehementior.

Quid actiones contrariæ?

282. *Actiones* dicuntur *contrariæ*, ſi fiant adverſis directionibus, ſeu tendentibus in plagas oppoſitas.

Quæ reactionum theoremata?

283. Reactio contraria eſt actioni. Agat in fig. 5. corpus A in B directione A D: ajo reactionem corporis B fore directione B C, quæ contraria poſitione priori A D jungatur. Reagat enim corpus B in A, ſi fieri poteſt, directione B E, quæ ipſi B C oblique juncta ſit. Nulla ſane erit ratio, cur directio reactionis ab ipſa B C declinet potius verſus ſiniſtram B E, quam verſus dextram B F: & cur declinet potius ſub

an-

angulo EBC, quam ſub quovis alio: nihil autem eſt ſine ratione ſufficiente (22.): ergo directio reactionis non declinat, ſed in BC incidit.

E. g. ſi alteri funis extremo pondus alligatum ſit, alterum extremum manu adducatur, funis tendetur directione trahentis: quare reactio ponderis actioni directe adverſatur.

284. Vis inertiæ eſt niſus adverſus agentis niſum ſeſe exerens. Vis enim motrix ſita eſt in continuo niſu, ſeu conatu mutandi loci (267): ergo & vis inertiæ (281). Enimvero corpus vi ſuæ inertiæ in alterum non reagit, niſi dum hoc in illud agit (cit. cor.): niſus itaque ille, in quo vis inertiæ ſita eſt, ſe non exerit, niſi dum agens niſum pariter exerit. Conf. Sch. §. 262.

285. Si bina corpora A & B fig. 5. æqualibus viribus, & contrariis directionibus adverſus ſeſe nitantur, neutrum eorum movebitur. Cum enim vires in utroque æquales ponantur, & directiones contrariæ, nulla adparet ratio, cur A potius moveatur directione B C cedens vi ipſius B, quam B directione A D cedens vi ipſius A.

Scholion. Archimedæa hæc demonſtratio non in ſolo rationis ſufficientis defectu innititur: ſed inprimis ponuntur corpora vi inertiæ ſtatum eorum conſervante prædita; ponuntur deinde æquis pollentia viribus, quarum altera elidat alteram: ponitur de-

nique nihil adeſſe, quod præterea in illa agat. Quare ponitur æquilibritatis cauſſa realis, ſimulque omnis alia cauſſa excluditur.

286. Sin autem vires eorum fuerint inæquales, motus exſiſtet ſecundum directionem fortioris. Sit enim vis minor = V, quoniam ea parti majoris exæquatur (82), erit vis major = V + *v*: cum ergo corpus A urgeat alterum B vi V, directione A D, & hoc illud vi V + *v*, directione B C, nullus autem ſequatur motus, quatenus viribus V & V ſeſe urgent (præc.), perinde prorſus eſt, ac ſi corpus A ſola vi *v*, directione B C urgeretur. Quare cum ponatur nihil adeſſe, quod motui vi *v* efficiciendo reſiſtat, motus directione B C exſiſtat neceſſe eſt.

287. Corpora A, & B durante conflictu in eodem ſpatio veluti immota detinentur. In conflictu enim corpus B comprimit partes quasdam ipſius A reagendo; adeoque urget ipſum A directione B C, quod cum contrariis directionibus ſimul moveri nequeat, ulterius progredi nequit directione A D. Sed nec B ſecundum eandem directionem valet progredi, quandiu directione B C reagit in A, propter eandem rationem: ambo ergo velut immota manent.

288. Actioni æqualis eſt reactio in conflictu corporum. Corpora enim in conflictu ſeſe velut immota continent (præc.): iisdem ergo viribus ſeſe in partes contrarias urgent (285).

Co-

Coroll. Hinc autem facile efficitur, vires repulſivas corporum eſſe mutuas.

Scholion. Quidam hanc legem e principio rationis ſufficientis ſic demonſtrant. Quoniam nihil eſt ſine ratione ſufficiente (22), debet adeſſe ratio, cur unum corpus agat in alterum: nulla autem eſt ejuſmodi ratio, quamdiu corpus libere movetur, nec quidquam ei obſiſtit: quum ergo nulla adeſt reſiſtentia, ratio actionis, ac proinde actio ipſa ceſſat. Enimvero cum corpus vi inertiæ reſiſtat (262), vis autem inertiæ ſit niſus adverſus agentis niſum ſeſe exſerens (284), reſiſtentia tolli nequit, niſi quatenus uterque niſus æqualis eſt, (286): ergo alterum in alterum eadem vi agit, qua hoc ei obſiſtit. Legis hujus veritas etiam inductione confirmari poteſt: e. g. dum equus loro trahit currum, lorum utrinque diſtentum eodem ſeſe relaxandi conatu urget currum verſus equum, & hunc verſus currum, ac ſi fortuito rumpatur, partes abruptæ verſus utrumque pari vi reſiliunt. Verum hoc ipſum tironibus faceſſit negotium, putantibus hinc fore conſequens, ut nullus exſiſtat motus (285). Itaque diligenter obſervandum eſt, non totam vim impendi ab equo in currus reſiſtentiam, ſed eam duntaxat partem, quæ illi æqualis ſit, currumque reſiſtentia veluti exſpoliet: reliquum adhiberi ad incedendum. Cum autem propter conjugationem incedere equus non poſſit, quin currus omni jam reſiſtentia exutus conſequatur, idcirco movetur currus. Et quia fieri nequit, ut vis eadem eodem tempore duos diſtinctos effectus edat, equus

tardius graditur cum curru, quam ſine illo: loro autem reſecto velocius ibit, tametſi eundem, quem ante, conatum duntaxat adhibeat. Bini ſcilicet in eo caſu conflictus probe ſunt ſecernendi, in quorum ſingulis accurata actionum, & reactionum ſervatur æqualitas. Unus eſt conflictus equi cum tellure, quam ope muſculorum connixus pedibus identidem pulſat: alter eſt conflictus ejusdem equi cum curru per lorum expromtus. In priore equus in totam tellurem agit per muſculos in partem utramque agentes, & tellus in ipſum viciſſim reagit; in tellure tamen, mole quippe vaſtiſſima, celeritas perquam exigua, ſeu ad ſenſum nulla, in equo ſatis magna gignitur. Conflictus alter fit ope lori currum verſus equum, & hunc verſus currum trahentis, qui quantum velocitatis currui impertitur, tantum aufert ab equo, dum celeritas utriuſque æquetur. Remanet igitur in equo velocitas primo conflictu acquiſita, quam ſi non haberet, greſſus moliri non omnino poſſet. At hæc coram plenius.

289. Si unum corpus in alterum quieſcens, vel eadem directione delatum incurrat, nec motus incurrentis extinguatur in conflictu, poſt conflictum ambo eadem celeritate, & directione feruntur. Cum enim duo illa corpora durante conflictu ſeſe velut immota retineant (287), quaſi cohærere, atque unum corpus conſtituere intelliguntur.

Scho-

Scholion. Idem theorema ſic quoque demonſtratur. Cum corpus A incurrit in B quieſcens, vel eadem directione progrediens, urget ipſum B eadem directione, nec iſtud quoad hanc ullum experitur obſtaculum: non eſt ergo ratio, cur non eandem ſequatur. Quoniam vero corpus B obſtaculum offert motui ipſius A quoad celeritatem, hæc mutationem pati debet, ſi quidem motus continuandus ſit. Enim vero corpus B tunc primum deſinit obſtare motui ipſius A, cum eadem utrumque celeritate movetur: celeritas ergo ita diſtribuenda eſt per maſſam utriuſque, ut quieſcenti, vel lentius moto tanta acquiratur, quanta incurrenti poſt conflictum relinquitur: hoc eſt, eadem ambo celeritate moveri debent.

Quid corpus elaſticum?

290. Corpus perfecte *elaſticum* dicimus, quod ictu compreſſum ceſſante vi comprimente figuram priorem ſuapte, ac plene recuperat: corpus vero, quod vel ictu figuram non mutat, vel mutatam vi propria non recuperat, vocamus *non elaſticum*.

Leges conflictuum in corporibus non elaſticis.

291. Si maſſa M directe incurrat in alteram *m* quieſcentem, & neutra ſit elaſtica, erit celeritas incurrentis C ante conflictum ad celeritatem communem *x* poſt conflictum, ut ſumma maſſarum utriuſque ad maſſam incurrentis. Cum enim in conflictu celeritas C ſic diſtribui debeat per

maſſas M & *m*, ut ambæ deinceps eadem celeritate progrediantur (289.) evidens eſt ſingularum celeritatem poſt conflictum, ſeu celeritatem communem x tanto minorem fore celeritate priore C, quanto ſumma maſſarum, in quas diſtributa eſt, major eſt maſſa priore M: erit ergo $M + m : M = C : x$.

Coroll. Quare $x = \frac{MC}{M + m}$. Si ergo fuerit $M = m$, erit $x = \frac{MC}{2M} = \frac{1}{2}C$.

292. Sin autem eædem illæ maſſæ in eandem plagam ferantur celeritatibus inæqualibus, ſitque lentioris *m* celeritas $= c$, erit poſt conflictum celeritas communis $x = \frac{MC + mc}{M + m}$. Evidens enim eſt, in hoc caſu eundem prorſus fore conflictum, qui eſſet, ſi maſſa M incurreret in quieſcentem *m* differentia celeritatum $C - c$; ſtaret autem tunc hæc proportio (291), $M + m : M = C - c : \frac{MC - Mc}{M + m}$; maſſa ergo *m* acquiret in conflictu celeritatem $\frac{MC - Mc}{M + m}$: ſi ergo huic addatur celeritas c, quam ante jam habuit, erit tota ejus celeritas poſt conflictum, ſeu

cum

cum ambæ eadem celeritate ferri debeant (289), erit celeritas communis $x = \frac{MC - Mc}{M + m} + c = \frac{MC - Mc + Mc + mc}{M + m} = \frac{MC + mc}{M + m}$

Coroll. Eadem hæc formula exhibebit theorema §. 291. ſi ponatur $c = 0$; erit enim $mc = 0$, adeoque $x = \frac{MC}{M + m}$.

293. Si maſſa corporis quieſcentis m admodum ingens fuerit, comparate ad maſſam incurrentis M, nec hujus celeritas C prorſus magna, motus omnis per conflictum exſtinguitur. Erit enim tunc celeritas poſt conflictum $= \frac{MC}{M + m}$ (291): niſi ergo C ingens ponatur, erit ea fractio, adeoque celeritas communis tam exigua, ut nequeat ſuperare reſiſtentiam vis inertiæ, medii, aut affrictus. Corpus ergo, in quod impactio fit, loco non movebitur, & motus incurrentis exſtinguitur.

Coroll. Intelligitis adeo, cur ad arenulæ lapſum globus terreſtris non emoveatur.

294. Si duæ maſſæ non elaſticæ M & m, celeritatibus quibuscunque C & c in eadem recta in plagas oppoſitas motæ confligant, erit

erit celeritas communis poſt conflictum æqualis differentiæ factorum ex maſſis in ſuas celeritates, diviſæ per ſummam maſſarum, ſeu erit $= \frac{MC - mc}{M + m}$. Non alia re opus eſt, quam ut in formula §. 292 $\frac{MC + mc}{M + m}$, pro o ponatur $- c$, ſeu celeritas in plagam contrariam.

Principia legum in elaſticis.

295. Vis elaſtica æquatur vi comprimenti. Si enim corpus elaſticum comprimitur, vi elaſtica compreſſioni reſiſtit (290): quare cum corpus vi majore magis comprimatur, quam minore, ut per ſe patet; ſi ulterius non comprimitur, vis elaſtica vi comprimenti æquatur (286).

296. Corpora elaſtica in conflictu eandem acquirunt vim elaſticam. Quantitas enim vis elaſticæ determinatur per actionem unius in alterum, qua fit partium compreſſio (præc.); atqui actiones utrinque æquales ſunt (288): ergo vis elaſtica in utroque eadem actione determinatur, ac proinde æqualis eſt (præc.).

297. In conflictu elaſticorum celeritas, quæ alias æqualis eſſet (289), per vim elaſticam augetur in præcedente, minuitur in inſequente corpore. In omni enim conflictu corporum, quo motus non exſtinguitur, ſemper eandem ambo celeritatem nanciſcuntur (cit.); ſi autem ſimul elaſtica ſint, eadem vis elaſtica utrique acquiritur (præ.)

qua

qua corpus utrumque peracto conflictu figuram recuperat (290). At vero præcedens figuram recuperando ſeſe expandere non poteſt, niſi inſequens impellat directione motui ipſius contraria; nec inſequens ſe poteſt expandere, niſi præcedens impellat eadem, qua fertur, directione: cum ergo impulſio facta contra corporis moti directionem, celeritatem ipſius imminuat; & facta ſecundum ipſius directionem, celeritatem augeat, patet celeritatem præcedentis augeri, inſequentis minui.

Coroll. Quanto ergo diutius moventur poſt conflictum, tanto magis ab ſeſe disjunguntur: ſi autem non forent elaſtica, eadem ambo ferrentur celeritate (286), ſemperque cohærerent. Quoniam igitur, teſte experientia, nulla deprehenduntur corpora, quæ per conflictum omnino cohæreant, conſequens eſt, nulla haberi corpora elaſticitate omni deſtituta.

298. Si globus perfecte elaſticus in alium itidem perfecte elaſticum, ac lentius motum directe incurrat, eadem erit celeritas relativa, qua poſt conflictum a ſe recedent, quæ ante conflictnm fuit, qua ad ſe accedebant. Manifeſtum enim eſt; vim, qua confligunt, eſſe differentiam virium abſolutarum, quibus moventur: atqui huic viæqualis eſt vis, qua figuram conflictu amiſſam recuperant, hoc eſt, qua prior eorum vis eliditur: ergo poſt conflictum eandem habent vim relativam, quam ante habuerunt, ac proinde eadem vi adeoque eadem

ce-

celeritate relativa a ſe recedunt, qua accedebant.

Coroll. Si ergo globum lentiorem *m* celeritate *c* præcedentem inſequatur globus M celeritate C, erit celeritas relativa, qua ad ſe accedunt $= C - c$, & quantitas motus $= MC + mc$ (187). Ponamus globum M poſt conflictum ferri celeritate *x*, feretur eadem directione & globus *m* celeritate aliqua majore, quam ſit *x* (præc.), quæ dicatur *y*: erit ergo celeritas relativa qua a ſe recedunt, $y - x$: Habemus adeo ex præſente theoremate $C - c = y - x$, adeoque $y = x + C - c$. Quare quantitas motus globi M poſt conflictum erit Mx, globi autem *m* erit $mx + mC - mc$. Eſt vero propter actionis, & reactionis æqualitatem, dum globi in eandem plagam feruntur, eadem quantitas motus ante, & poſt conflictum: igitur $Mx + mx + mC - mc = MC + mc$; hinc $x = \frac{MC + 2mc - mC}{M + m}$, & $y = \frac{2MC + mc - Mc}{M + m}$

Jam ex his formulis leges ſpeciales conflictuum in globis perfecte elaſticis facile deducuntur.

Scholion. More hic quidem jam comparatum eſt, ut ſpeciales motuum leges in phyſica explicentur: quare iisdem perſequendis abſtinebimus, contenti philoſopho noſtro aperuiſſe fontes communes, e quibus illas, ſubſidio geometriæ adjutus, facile derivabit. Id quod nos ipſi in phyſica cumulate præſtabimus.

CA-

CAPUT V.

De Elementis Corporum.

Quid Elementa Corporum?

299. PRima illa corporum initia, e quibus ultimo coaleſcunt, & ad quæ in eorum reſolutione cogitando denique devenimus, dicuntur *Elementa Corporum*.

An ſimplicia?

300. Elementa Corporum ſunt entia ſimplicia. Corpora enim ſunt entia compoſita (259); atqui in reſolutione entium compoſitorum deveniri debet ad entia ſimplicia, quæ partibus deſtituta ſint (88): igitur & in reſolutione corporum.

Coroll. Quare elementa recte definias per entia ſimplicia, e quibus corpora coaleſcunt.

Scholion. Theorema iſtuc manifeſte conſequitur etiam e ſcholio 2. §. 269. Cum enim vis repulſiva illic inſinuata non ſit comparativa, ad noſtros videlicet ſenſus, nec a natura totius pendeat, debet omnibus materiæ punctis tribui. Hinc vero conſequens eſt, nullam materiæ partem poſſe conſtare ex aliis particulis ſibi proxime conſociatis, vi illa repulſiva contactum omnem impediente. Quamobrem cenſuit Leibnitzius corpora eſſe conſideranda tanquam numeros admodum compoſitos, & innumeris conſtantes unitatibus: atque ita quemadmodum omnis nu-

numerus ex unitatibus tanquam partibus ſuis ultimis conſiſtat, inque eas ultimo reſolvatur; ſic plane ajebat, corpora quoque tandem reſolvi in prima ſua, & ultima veluti ſtamina, quæ idem ſint, quod in numero unitates. Hinc elementa adpellabat *monades*, ſeu unitates, in quo Pythagoricos eſt imitatus. Cum vero ex ejus ſententia monades hæ forent entia ſimplicia, inde factum eſt, ut omnia entia ſimplicia universe nuncuparet monades, haberetque συνώνυμα vocabula monadis, entisque ſimplicis; ac proinde Deum quoque, & animas hominum, utpote ſimplicia entia, monades vocaret. Docuit autem has corporum monades gaudere vi quadam hocce univerſum obſcure repræſentandi, ſine ulla tamen adperceptione; ineſſe iis principium quoddam internum, unde omnes earum mutationes oriantur; alteras in alteras phyſice non poſſe influere; ne binas quidem eſſe ſibi omni ex parte ſimiles; pollere easdem appetitu, & id genus plurima; verum tam obſcure, ut mihi quidem videatur ipſe ſe interdum non intellexiſſe; aut certe ingenii excelſitatem, quam ceteroquin tot jam documentis teſtatam fecerat, venditare voluiſſe. (α)

301.

(α) Non eſt de nihilo hæc mea ſuſpicio. Eruditis certe viris videtur Leibnitzius ſyſtema ſuarum monadum æmulatione Newtoni excogitaviſſe, ut ejus progreſſiones admi-

301. Quoniam elementa ſunt entia ſimplicia (praec.) facile intelligitur, omnia, quæ de ente ſimplici generatim dicta ſunt (87 & ſeq.) his quoque convenire. Carent ſcilicet elementa extenſione, figura, magnitudine determinata, motu inteſtino: nequeunt oriri, niſi de nihilo; neque interire, niſi abeant in nihilum.

Scholion. Sunt, qui adverſus elementorum ſimplicitatem acriter depugnant, ajuntque 1) ex elementis ſimplicibus non poſſe conſieri extenſa continua, qualia ſunt corpora, ſicuti apud mathematicos nequeunt lineæ e punctis, ſuperficies e lineis, ſolida e ſuperficiebus coaleſcere. Verum lineæ, ſuperficies, ac ſolida apud mathematicos ſunt extenſa continua ſtricte talia; damus proinde ea e ſimplicibus & inextenſis coagmentari non poſſe: at noſtra hæc corpora, de quorum elementis hoc loco diſputamus, ſunt ſolum phyſice, ſeu ad ſenſum continua, & conſiunt e punctis elementorum

---

mirabiles, qua poſſet, retunderet. Imo ſcribit Gerdil Introd. ad ſtud. relig. p. 98. ægre tuliſſe Wolffium, quod vulgaverit Pfaffius quamdam Leibnitzii epiſtolam, in qua ille ſerio, an joco ſcripſerit, admirari ſe, nondum eruditos animadvertiſſe, opinionem ab ſe in Theodicea propoſitam aliud non eſſe, quam ludum quemdam ingenii venditandi cauſſa adornatum.

rum in vacuo diſperſis, ſeſe minime contingentibus, viribus tamen mutuis inter ſe devinctis; in qua compoſitione evaneſcunt utique omnes illæ difficultates, quæ contra Zenonem & Leibnitzium adferri ſolent, apud quos corpora ſunt continua proprie talia, ac proinde elementa ſeſe contingunt.

Ajunt 2) Poſſe traduci argumentum a minimis particulis corporum in ſenſum incurrentibus etiam ad elementa ipſa, e quibus particulæ illæ confiunt; cum ergo particulæ hujusmodi extenſæ ſint, & compoſitæ, idem concedendum erit de ipſis elementis: certe ſimili argumentandi genere adſignamus elementis vim inertiæ, & ſoliditatem. Verum diſtinctione accurata opus eſt in hujusmodi argumentatione. Valet ea in vi inertiæ & ſoliditate, cum hæ ſint proprietates corporum abſolutæ, in ipſa eorum ſubſtantia fundatæ, & non e ratione totius vel compoſiti redundantes, at non valet de extenſione, quæ eſt proprietas comparativa duntaxat, e ratione compoſitionis enaſcens; alias recte ſic arguas: corpus in ſenſum incurrens eſt trium pedum, unius libræ: ergo quodvis ejus elementum eſt trium pedum, unius libræ.

Ajunt 3) Quodlibet corpus poſſe in duas æquas partes dividi; atqui ſi numerus elementorum in corpore impar ſit, ea partitione neceſſe eſt elementum unum dividi: dividua ergo ſunt elementa. Equidem ſemper poteſt corpus dividi in partes duas ſenſu noſtro æquales, tametſi in parte una interdum elementorum numerus unitate major

jor

jor ſit, quam in altera; at in partes duas mathematice æquales dividi non ſemper poteſt; tunc enim & numerum elementorum, & eorum mutuas diſtantias utrinque oporteret eſſe perfecte æquales, id quod negamus fieri poſſe in quolibet corpore phyſico, in quo ſemper certus, ac definitus eſt tam elementorum, quam intervallorum inter eadem interceptorum numerus. Quare omnia, quæ de hujusmodi partitionibus traduntur in geometria, & mechanica, veriſſima ſunt de corpore mathematice ſpectato: at de eodem phyſice conſiderato, vera duntaxat ſunt phyſice, ſeu comparate ad noſtros ſenſus.

4) Scarella adverſus Boſcovichium tale argumentum adfert. *Jam vero ſi plures ſubſtantiæ inextenſæ poſſent componere corpora, quæ in ſenſus incurrant, non video, quin etiam plures animæ corporis elementa eſſe queant. Iis enim poterit eam vim impertiri, qua pro ratione diſtantiæ ad ſe mutuo accedant, vel a ſe mutuo fugiant, ex quo uno omnium corporum proprietates ille deducit. Quare illud, quod ex pluribus animabus coaleſcet, erit verum corpus, utpote donatum iis omnibus qualitatibus, quæ in idem conveniunt. Ab hoc autem amplexando mens nimium abhorret: inde enim conſequeretur, nullum eſſe ſubſtantiale, & abſolutum diſcrimen inter corpus; & animam, & unice poſitum eſſe in aliquo accidentali, & relativo, in conjunctione videlicet plurium animarum, quæ ſuis viribus expultricibus, atque attractionibus donarentur*. Verum quid Scarella faciet, ſi easdem ani-

corpora a ſpiritibus longiſſime diſcrepantia. Si poſſibile ſit illud ſubſtantiæ genus, quod & hujusmodi vires activas habeat cum inertia conjunctas, & ſimul cogitare poſſit, ac velle; id quidem nec corpus erit, nec ſpiritus, ſed tertium quid a corpore diſcrepans per capacitatem cogitationis, & voluntatis; a ſpiritu per inertiam, & vires impenetrabilitatem inducentes.

An viribus prædita?

302. Elementa gaudent viribus, e quibus vis corporum coaleſcit. Sunt enim corpora vi prædita (262.266), vis autem ineſt ſubſtantiæ (109): quare cum in corporibus nihil ſit ſubſtantiæ præter elementa ſimplicia, e quorum congeſtu reſultant (107), vires inſunt elementis, e quibus vis corporum oritur.

Coroll. Cum ergo puncta mathematica, itemque Zenonica præter unam ſimplicitatem nihil qualitatis, aut virium habeant, palam eſt elementa noſtra non eſſe puncta mathematica, aut Zenonica.

303. Unio elementorum mechanica non eſt. Unio enim mechanica dicitur, quæ per figuras, & implexiones partium explicari poteſt; atqui elementa figuris carent (301): unionem ergo non habent mechanicam.

Coroll. Igitur in elementis ejusmodi tantum unio habet locum, quæ per ea, quæ inſunt elementis, poſſit explicari, adeoque quæ vi duntaxat intelligendi, non item ima-

imaginandi comprehendatur. Pendet nimirum ea unio ab intimis elementorum determinationibus, & viribus; unde ingens ejus explicandæ difficultas, quæ juncta utilitati exiguæ, ſcribenti mihi in uſum auditorum brevitatem commendat, ut ſapienter ait Boehmius. Ceterum conſtitutis viribus repulſivis, imminutis diſtantiis in immenſum creſcentibus, omnis ea difficultas ſubmovetur.

304. Extenſionem, & continuitatem corporum non niſi confuſe percipimus, ſeu ut loquuntur alii, extenſio, & continuitas φαινομενα ſunt. Cum enim corpora ſint congeſtus quidam elementorum (299), ratio ultima extenſionis in elementis debet contineri (112): ut ergo extenſionem, & continuitatem corporum dilucide percipiamus, ab ſe invicem diſcernamus oportet, quænam inſint elementis corporum, ut iis accumulatis extenſio, & continuitas oriatur (Log. 26.): hæc autem a nobis haud diſcerni in confeſſo eſt: extenſionem ergo, & continuitatem corporum nonniſi confuſe percipimus.

Scholion. Colorum exemplo rem illuſtrat Wolffius. Sicut enim non diſtinguimus reflexiones, ac refractiones luminis, quæ vi figuræ, & ſitus, atque adeo vi attractionum, & repulſionum in moleculis corporum ſuperficiem conſtituentibus contingunt; atque idcirco ex earum confuſione oritur in nobis confuſa colorum perceptio: ita non diſtinguimus ea, quæ elementis inſunt, &

per

per quæ eorundem unio determinatur, ac proinde ex horum confuſione confuſa emergit in nobis extenſionis, & continuitatis notio.

Quid, & quotuplicia corpuſcula?
305. *Corpuſcula* ſunt compoſita adeo minuta, ut ſenſibus etiam armatis ſubducantur: & *primitiva* quidem, ſi immediate reſolvantur in elementa; *derivativa* autem, ſi reſolvantur in primitiva; atque ex his demum conſiunt corpora in ſenſus incurrentia.

Scholion. Huc demum, ut toties jam diximus, omnis extenſionis, & continuitatis difficultas recidit, quonam pacto gignantur ex elementis corpuſcula primitiva. Quod ſi elementa viribus attrahentibus, ac repellentibus, certa quadam diſtantiarum lege agentibus prædita ponantur, oriri ſane ex iis poterunt corpuſcula infinitam varietatem obtinentia, tum propter diverſum elementorum ipſorum numerum, ac diſtributionem; tum propter diverſas virium compoſitiones inde reſultantes, ut luculentiſſime oſtendit ſæpe jam memoratus Boſcovichius in Phil. Nat. Theor. a N. 414. Nos iſta phyſicæ reſervamus.

306. Quicunque corporis indolem pernoſſe cupit, is omnia, quæ elementis inſunt, diſcernere; eorum item in corpuſcula primitiva coaleſcendi modum pervidere; ac demum concipere debet, qua ratione e primitivis derivativa, ex his ipſa corpora ori-

antur. Cum enim & corpora (259), & corpuſcula ſint entia compoſita (præc.), eorum eſſentia ſita eſt in indole partium, & compoſitionis modo (84).

Coroll Videtis opinor, plenam eſſentiæ corporis cognitionem ſupra vires humani ingenii eſſe conſtitutam.

Quid de principio Indiſcernibilium?

Scholion. Leibnitzius, putavit ne bina quidem elementa eſſe ſibi omni ex parte ſimilia, ſeu iisdem internis determinationibus, & qualitatibus prædita. Argumenta autem, quæ in eam ſententiam hominem impulerint, hæc fere comperio. Cenſebat 1) Ex perfecta duorum entium ſimilitudine conſequi in potentiſſimo, ac fæcundiſſimo Autore Deo defectum quemdam, & ſterilitatem. 2) Nullam fore rationem ſufficientem, cur unum eorum eſſet in ſuo potius, quam alterius loco. 3) Nulla unquam induſtria deprehendi vel duo corpora, e. g. duo ejusdem arboris folia usquequaque ſibi ſimilia. Verum hæc ejus placitum omnino non evincunt. Nam ut de primo reſpondeam, ſi ad potentiam, & fæcunditatem Dei pertinet, poſſe procreare aliquid, cur non ad eandem pariter pertineat poſſe procreare aliud, & plura priori perfecte ſimilia? ſane majoris videtur eſſe perfectionis non omnes modo perfectionum ſpecies; ſed in quavis præterea ſpecie plura poſſe condere individua. Cur autem ens unum alteri omni ex parte ſimile exſiſtat hoc potius, quam alio loco, ratio erit vo-

lun-

luntas Dei ſummo in res creatas jure utentis, cujus rationes penetrare mortali conceſſum non eſt. Profecto absque ulla nobis quidem cognita ratione potuit Deus ex pluribus perfecte ſimilibus quædam præ aliis deligere, ac ex iis, quæ delegit, alia, e. g. in ſole, alia in ſirio collocare. Potuit item infinita ſua perſpicacitate diſcernere etiam ſimillima, pervidendo nimirum intimam illam cujusque naturam, qua unum quodlibet efficitur hoc, & non aliud individuum.

Jam ex diſſimilitudine eorum corporum, quæ ſenſibus noſtris expoſita ſunt, tam parum conſequitur ſingulorum elementorum diſſimilitudo, quam parum ex illa vocabulorum innumerabilitate infinitas vocalium, & conſonantium. Certe conſtitutis viribus illis attrahentibus, & repellentibus omnis hæc rerum exſiſtet varietas, tametſi elementa ponantur inter ſe ſimilia. Nec minus commendat potentiam, ac ſapientiam divinam effectio rerum diſſimillimarum ex elementis omnino ſimilibus, quam ex diſſimilibus; neque adferri ulla poteſt ratio, quæ Deum compulerit ad conſtituenda elementa diſſimilia potius quam ſimilia: neque Leibnitzius e contemplatione foliorum ejusdem arboris recte univerſe intulit, nulla in natura rerum haberi phænomena perfecte ſimilia: an non enim, ſicuti urget Scherfferus noſter, ſi idem priſma vitreum hodie, hac ſerenitate aeris adhibeatur, & fiat refractio lucis, cras idem phænomenon producetur? aut quo ſenſu, vel ratione diverſitas iſthic detegetur? quæ dabitur ſufficiens ratio, cur Deus maluerit per res diſſimiles fieri effecta

K 2 ſimil-

ſimillima, , quam per res ſimiles diſſimilia? *Omnia dicis*, inquit ad Lucullum Tullius, *ſui generis eſſe; nihil eſſe idem, quod ſit aliud. Stoicum eſt quidem, nec admodum credibile, nullum eſſe pilum omnibus rebus talem, qualis ſit pilus alius; nullum granum ....* Sed jam quidem Leibnitzium dimittamus.

CAPUT VI.

De Naturali, & Supernaturali.

Quid Natura generatim?

307. *Natura* generatim eſt principium actionum, & paſſionum entis internum.

E. g. naturam corporis vocamus vim ejus activam, agendi, patiendive potentiæ junctam unde omnis in eo mutatio proficiſcitur. (α) Co-

(α) Adpoſite Tullius: *Alii naturam cenſent eſſe vim quandam ſine ratione, cientem motus in corporibus neceſſarios*. De Nat. Deor. L. 2. c. 32. *Natura Græcis* φυσις *a* φυω *gigno, inde dicta eſt, ut obſervat Servius*, quod naſci aliquid faciat: *atque in hanc originem vocis, quotquot a philoſophis datæ ſunt naturæ definitiones, variæ licet, ac vehementer diſcrepantes, conſpirant; abjectis enim, quæ ad propriam cujusvis hypotheſin pertinent, notis, eam omnes dicunt vim cientem motus*, *ſeu* principium actuoſum, *quod ſcilicet rationem continet operationum*, entis internum. Celeb. Martini de Nat. Statuque hom. mor. §. 1.

Quid natura univerſa?

Coroll. 1. *Natura* adeo *univerſa* eſt principium mutationum in mundo eidem internum, ſeu collectio omnium virium, quæ in omnibus entibus mundum conſtituentibus ſimul ſumtis inſunt.

Coroll. 2. In natura igitur univerſa continetur ratio, cur hæ potius, quam aliæ contingant in mundo mutationes (100.98.).

Scholion. Multi univerſam naturam tanquam ſubſtantiam a rebus mundanis diverſam, perque eas fuſam ſibi effingunt, eamque *ἀρχαῖον*, vel *ἐντελέχειαν* adpellant, ac inſtar animæ mundanæ habent: quemadmodum etiam recentiores Peripatetici formam corporum ſubſtantialem, quæ ipſa eorumdem natura eſt, a materia diſtinxerunt. Id autem inde potiſſimum naſcitur, quod vim activam omnem, quæ a corporibus in conflictu exercetur, abſtracte concipere ſoleamus. Conf. Sch. §. 210.

Quid Naturale, & ſupernaturale?

308. Effectus, cujus ratio continetur in vi ad naturam univerſam pertinente, *naturalis* dicitur: cujus autem ratio in vi ad eam pertinente minime continetur, *ſupernaturalis* nuncupatur.

E. g. reductio ligni in cineres in ardente foco naturalis eſt, quippe in vi ignis rationem habens ſufficientem: at Lazari in vitam revocatio fuit ſupernaturalis; nulla enim in univerſa natura eſt vis illi effectui præſtando par.

Coroll. Quidquid ergo ex vi, & ſtructura

corporum, aut ex vi creatorum ſpirituum intelligi poteſt, id omne habendum eſt in naturalibus: quidquid vero ex his intelligi nequit, ſupernaturale putandum.

Scholion. Supernaturale promiſcue uſurpari non debet pro eo, quod eſt præter, aut contra naturam. Quod enim fieri præter naturam vulgo dicimus, id reapſe fit ſecundum leges univerſæ naturæ, habetque cauſſam in hac rerum univerſitate ſufficientem, tametſi hujus, aut illius ſingularis corporis naturæ adverſetur: ſic venenum hauſtum agit in corpus ſecundum communem naturæ ordinem, tametſi edat effectus illius corporis conſtitutione repugnantes. Contra naturam autem fieri quidpiam dicitur, cum rerum ordini, naturæque univerſæ vis infertur ita, ut plane contrarium eveniat, atque evenire ſpectata univerſa natura debuiſſet.

Quid Miraculum?

309. *Miraculum* proprie ſumtum eſt quivis effectus ſupernaturalis.

Ut corporis humani in candente fornace integritas, peritia multarum linguarum momento acquiſita.

Coroll. 1. Quæ in ente fiunt per miraculum, ipſius eſſentiæ non repugnant. Nihil enim poteſt eſſe in ente repugnans ejuſdem eſſentiæ.

Coroll. 2. Si quid ergo eſſentiæ cujuſdam entis repugnat, id in eo ne per miraculum qui-

quidem poteſt fieri, e. g. conferri corpori vis cogitandi.

Scholion. Sunt qui hanc miraculi definitionem contendant definito ſuo eſſe latiorem, velintque in cenſu miraculorum non quoſvis effectus ſupernaturales, ſed rariores duntaxat, atque inſolitos eſſe habendos. Ego ſic exiſtimo, inſolentiam, aut hominum admirationem ad internam miraculi naturam, quam hic definio, nihil omnino pertinere, foreque ſemper vere, ac proprie miraculoſam mortuorum ad vitam revocationem, tametſi creberrime eveniret. Si quis tamen e numero miraculorum propter crebritatem eximere velit ſupernaturales divinæ gratiæ operationes, non repugnabo: cum Spinoza, & Lockio omnis mihi diſſenſio eſt; quorum prior miraculum vocat effectum, cujus cauſſas ignoramus, tametſi naturalis ſit, inſcienter nimirum confundens *miraculum* & *mirabile*. Hic autem miraculum ait eſſe ſenſibilem quamdam operationem, quæ cum ſpectatoris captum tranſcendat, ipſiuſque opinione curſui naturæ conſtituto contraria ſit, ab eo pro divina habetur. His facem prætuliſſe videtur Tullius, qui L. 2. de Div. c. 22. hunc in modum loquitur. *Cauſſarum enim ignoratio in re nova mirationem facit: eadem ignoratio ſi in rebus uſitatis eſt, non miramur: nam qui mulam peperiſſe miratur, is, quomodo equa pariat, aut omnino quomodo natura partum animantium faciat, ignorat. Sed quod crebro videt, non miratur, etiam ſi, cur fiat, neſcit: quod ante non vidit, id ſi evenerit, oſtentum eſſe cenſet.*

310. Leges motus, ſecundum quas mutationes in mundo natura efficit, non ſunt abſolute neceſſariæ, ſed contingentes. Quod enim citra externam determinationem nullum corpus ſeipſum moveat, quod in ſuo ſtatu motus, vel quietis perſeveret, quod actioni contraria & æqualis ſit reactio, ac cetera, quæ ex his pendent; id quidem ex corporum eſſentia nequaquam manat, poterantque aliæ a Deo leges ſtatui, tametſi hæ ſapientiſſime ſint conſtitutæ. Quis ſibi ſerio inducat in animum, hanc unam virium legem, quam punctum materiæ A habet comparate ad punctum B, fuiſſe poſſibilem, ac neceſſariam, ut ſcilicet in hoc determinato intervallo ſe attrahant potius, quam repellant? Quænam eſt tanta connexio inter hanc diſtantiam, & hujus generis vim, ut quævis alia illic eſſe non potuerit?

Scholion. Præclare Boſcovichius de vi inertiæ in Diſſ. de æſt. mar. *Hic niſus abeundi per rectam tangentem in curvilineis motibus non ex ipſa rei in ſe conſideratæ natura oritur, nec rei natura poſtulat motum rectilineum potius, quam curvilineum cujuſcumque curvæ; ſed ea naturæ lex eſt arbitraria, quam nihil obeſt, quo minus pro arbitrio ſuo mutare potuerit ipſe ſupremus conditor, dum rerum ſeriem ordinaret. Status movendi per rectam lineam eſt unus e corporis ſtatibus, ut ſunt ſtatus movendi per curvam lineam quamcunque: unum ex hiſce ſtatibus præ alio eligere, & unius nobis quam alterius clariorem ideam ingenerare, id vero, noſtra quidem ſententia,*

ſu-

ſupremi conditoris fuit .... Non adeſt ſufficiens ratio, cur corpus motu aliquo delatum ad dextram potius deflectat, quam ad ſiniſtram: at nec adeſt ſufficiens ratio, cur per rectam pergat; nec adeſt, cur ad centrum quodcunque accedat potius, quam recedat; nec adeſt, cur a curvæ cujuſvis poſitione introrſum deflectat potius, quam extrorſum.

Hinc en quo nos maxime in hiſce omnibus propendemus. Materiam natura ſua putamus prorſus inertem, nimirum prorſus indifferentem ad motum, & ad quietem ita, ut & determinatio perſeverandi in eodem ſtatu, & electio motus uniformis ac rectilinei præ aliis, & reliquarum virium omnium impreſſio pendeat unice a libera quadam voluntate ſupremi naturæ opificis, qui ut materiam potuit pro liberrimo arbitrio ſuo creare, ut ipſi libuit, vel non creare, ita etiam potuerit eandem creare cum his conditionibus, & proprietatibus, quas habet, vel cum oppoſitis prorſus, nulla iis illata vi, utcunque deinde phyſice explicandæ ſint proprietates ipſæ, quæ ab unico etiam ipſius nutu, & quadam pure extrinſeca lege pendere poſſent: a quo proprietatum a D.O.M. *pro libito ſuo inditarum numero ne impenetrabilitatem quidem, atque extenſionem excludimus, quas per vires quaſdam in minimis diſtantiis repulſivas expoſuimus duobus ab hinc annis in Diſſ. de virib. viv. Atque hoc demum pacto materia erit ſubſtantia quædam prorſus iners ,.. Natura erit aggregatum earum omnium*

mnium legum, quas pro arbitrio ſuo idem, dum orbem conderet, ſanxit. Naturæ inveſtigatio erit inquiſitio in ejuſdem leges ex phænomenis eruendas, ex quibus cognitis illud utilitatis profluet, ut hujus veluti reipublicæ cujuſdam leges, quibus nos etiam ſubjecti ſumus, habeamus perſpectas, ac noxia fugere, & ſalubria nobis ſectari poſſimus; ſed inprimis ſapientiam illam infinitam, divinumque Conditoris conſilium ſuſpiciamus aſſidue, ac veneremur. Nec hoc erit phyſicam paucis abſolvere pro ſingulorum effectuum cauſſis reponendo: Quia Deus voluit; *ut nec pro cauſſis ipſis in aliorum ſententia reponi debet*: Quia rerum natura exigit. *Ipſa illa Conditoris voluntas inquirenda eſt, & illæ ipſæ, quanquam liberæ leges, quibus hæc ordinatiſſima univerſi compages tam apte inter ſe cohæret, &, donec ipſi libuerit, cohærebit.*

An poſſibile?

311. Miraculum poſſibile eſt. Cum enim corporum mutatio fiat per motum (260.), leges vero motus contingentes, ac mutabiles ſint (præc.), perſpicuum eſt, ſiquidem adſit cauſſa vi ſufficiente inſtructa, poſſe effici quædam in univerſa natura haud fundata, poſſe ſuſpendi motuum leges, poſſe eventum alias futurum immutari, hoc eſt, miraculum patrari (309).

Scholion. Qui fieri poſſe miracula abnuunt, ajunt 1) leges naturæ fluere ex eſſentiis rerum mundanarum: violari proinde, aut commutari non poſſe. Non equidem nego inde

inde fluere: at fluunt duntaxat ὑποθετικῶς, ſi nempe naturæ Autor velit res viribus ſibi conſentaneis agere: at vero id ipſum velle aut nolle ipſius arbitrio ſtat. Quid enim vetat ſeriem earum, ac ordinem abrumpi, vel immutari? actiones ipſarum viribus congruentes impediri, augeri, vel minui?

Ajunt 2) leges naturæ eſſe rerum eſſentiis conformatas. Sunt ſane conformatæ, quatenus iis non repugnant, imo admodum convenientes ſunt; non autem quaſi ex iisdem inexſuperabili neceſſitate promanent. Certe ex his, quæ ſupra de legibus motus diſputata ſunt, luculenter elucet, eas eſſe omnino arbitrarias, neque cum intimis corporum eſſentiis nexu indiſſolubili devinctas.

Ajunt 3.) Si novi quidpiam in hoc univerſo accidat, cujus cauſſa ſerie rerum creatarum non contineatur, conſequens fore, ut naturæ Autor mutetur, ut qui de re ante occulta tum primum cogitet, decernatque. Verum nulla inde ſequitur in Autore naturæ voluntatum conſequutio, aut commutatio: is enim omnia ab æterno mente complexus, ita decrevit, ut ipſa temporaria rerum mutatio in immutabili ejus conſilio æternum extiterit. *Opera mutat, conſilia non mutat*, ait Auguſtinus. Confer. Sch. 2. §. 248.

312. Si quando patratur miraculum, patrari debet ab ente, quod a mundo plane diverſum ſit. Cum enim miraculum ſit ef-

fectus ſupernaturalis (309.), ejus ratio non continetur in vi ad univerſam naturam pertinente (307.). Quare cum ſine ratione ſufficiente nihil ſit (22.), ejus ratio contineri debet in ente, quod a mundo plane diverſum ſit.

Coroll. Ineptit ergo Spinoza, cum in Tract. Theol. Polit. p. 72. ait: *Quamvis ex miraculis aliquid concludere poſſemus, nullo tamen modo Dei exſiſtentia inde poſſet concludi*. Quanquam reſorbet venenum ſuum p. 74. dicens: *Miracula faciunt, ut homines concedant dari Numen omnibus rebus ipſis notis potentius*.

313. Effectus alias naturalis miraculum eſt, ſi ita efficiatur, ut ejus ratio ſufficiens non contineatur in vi ad univerſam naturam pertinente. Omnis enim ſupernaturalis effectus miraculum eſt (309.); atqui effectus tametſi naturalis, eſt ſupernaturalis tunc, quando ratio ejusdem ſufficiens non continetur in vi ad univerſam naturam pertinente (308): patet ergo veritas theorematis. Miracula hujuſmodi dicuntur *miracula quoad modum*.

E. g. naturaliter effloreſcunt plantæ in terra, quæ calore ſolis, pluviaque fovetur; at ſi, ceteris iisdem permanentibus, naſcerentur in arido, & exſiccato, aut gelu adſtricto ſolo, eſſet ſane effectus idem miraculoſus.

Scholion. Cum ergo fieri poſſit, ut, quod ple-

plerumque naturaliter evenit, idem alio tempore prodigioſum ſit, diligenter erit videndum, ne hujuſmodi effecta in naturalibus habeantur propterea, quod exſtent in mundo cauſſæ iis præſtandis pares, tametſi eæ in poſito caſu defuerint. Neque enim amplectimur illorum ſententiam, qui eos tantum effectus accenſent miraculis, qui omnes naturæ vires abſolute exſuperant, quoſque propterea *miracula quoad ſubſtantiam* vocant. Quis enim neget coturnices in caſtra Hebræorum miraculo fuiſſe compulſas, quod tamen ipſum vis, & efficacitas ventorum naturaliter præſtare poteſt? quis neget perduelles illos Hebræos prodigioſe fuiſſe a terra hauſtos, quæ alias & urbes, & vaſtiſſimos montes naturaliter abſorbet? quis neget portentoſam fuiſſe ruinam murorum urbis Jerichuntinæ, quæ tamen etiam arietibus effici poterat? Deinde, ſi ea ſententia valeat, vereor, ut ulli miraculo certa conſtet fides. Nemo enim vires totius naturæ ita perſpectas habet, ut quantum eæ poſſint, dijudicet: nemo de creatorum ſpirituum efficientia definiet, quid valeat, quid ferre recuſet. Haberi tamen miracula etiam quoad ſubſtantiam, indubium eſt, ut cum ſol ſtetiſſe, aqua in vinum verſa, mortui ad vitam revocati fuiſſe leguntur.

314. Miracula e defectu cauſſarum naturalium ſufficientium dignoſcuntur. Miracula enim quoad ſubſtantiam vires omnes cauſſarum naturalium exſuperant (ſch. præc.), & effecta alias naturalia in miracula quoad mo-

modum abeunt, ſi cauſſa naturalis ſufficiens deficit (præc.) : in aperto igitur eſt aſſertio.

Scholion. Hinc autem perſpicue ſequitur, accuratam naturæ cognitionem, ſtudiumque phyſicæ eſſe his admodum neceſſarium, qui ferre de miraculis ſententiam debeant. Multa vulgus ejus diſciplinæ ignoratione miraculis accenſet, tametſi ſint naturalia: cum enim cauſſam ignorat, nullam eſſe facile inducit in animum.

315. Si quod in mundo miraculum fiat, nec ulla deinceps mutatio accidat, ſequens mundi pars non erit amplius eadem, quæ miraculo non patrato futura erat. Cum enim miraculum patratur, fit aliquid, quod naturaliter non fuiſſet (309), atque adeo in rerum ſibi ſuccedentium ſeriem ingreditur quidpiam, quod per præcedentia non determinatur: id autem deinde connectitur cum ſequentibus, ſi nulla deinceps mutatio accidat: alia igitur erit rerum ſeries, hoc eſt, alius mundus (230.).

E. g. ſi poſtquam ætate Joſue ſol conſtitit, nulla in ejus, aut telluris motu facta mutatio eſſet, noctium, & dierum viciſſitudo longe nunc alia toto terrarum orbe eſſet; alia omnia, quæ ab ea pendent viciſſitudine, atque a primo illo die productione.

Coroll. Si ergo patrato miraculo ſequens mundi pars variari non debeat, novo mirabulo erunt reſtituendi effectus, qui in iis rebus, quæ miraculo immutatæ ſunt, naturaliter conſecuti fuiſſent.

Scho-

Scholion. Ut his, quæ de miraculo dicta ſunt, lux major adfundatur, juvabit cum Wolffio miraculum conferre curſui indicis horologii ab externa quapiam cauſſa immutato. Ponatur index a ſitu, quem hoc momento obtinet, decem minutis retorqueri. Primum, ea indicis reverſio ſtructuræ horologii non repugnat, atque adeo effici poteſt; ex ſtructura tamen horologii, & vi elateris, aut ponderis, quo rotæ ad motum impelluntur, minime conſequitur, ſed opus habet cauſſa ab horologio ipſo diſtincta. Deinde retorto eum in modum minutorum indice, reflectetur & horarum index, & quædam præterea aliæ contingent intra horologium mutationes. Quamprimum autem ea indicis reflexio facta eſt, momentis ſequentibus omnibus alius eſt indicis utriuſque ſitus, quam nulla facta mutatione fuiſſet, ut taceam plurimas alias internas, quæ inde pendent, mutationes. Denique, ſi eædem indicum poſitiones momentis ſingulis deinceps obtinere debeant, quæ horologio ſibi relicto fuiſſent, neceſſe erit, ut index minutorum a cauſſa quapiam extranea ad eam reducatur collocationem, in qua momento iſto fuiſſet, ſi nulla cauſſæ externæ actio intervenisſet. Ita plane non repugnat miraculum eſſentiæ illius rei, in qua contingit (309 cor. 1.), e rei tamen natura haud conſequitur, (309): effici proinde debet a cauſſa extra ſeriem rerum mundanarum exſiſtente (312). Poſtquam vero patratum miraculum eſt, pars mundi conſequens non jam eadem erit, quæ alias futura erat (315). Si ergo eadem tamen eſſe debeat; novo miracu-

lo

lo reſtituendi ſunt effectus, qui naturaliter eveniſſent in iis rebus, quæ miraculo immutatæ ſunt (cit. cor.). Motus ergo indicis a ſtructura, elatere, aut ponderibus pendentes in horologio, reſpondent mutationibus in mundo naturalibus: motus autem ab extranea illa cauſſa dimanantes, miraculis.

Scholion. 2. Tametſi hic non diſceptamus an miracula reapſe fiant, factave ſint; admonemus tamen, eorum veritatem infringi non poſſe propterea, quod univerſæ naturæ efficacitatem ignoremus: ſcimus enim certe, & univerſæ naturæ, & earum rerum, a quibus, vel in quibus miracula fiunt, vim eſſe limitibus certis definitam. Quare ſi effectum quodpiam infinitam poteſtatem exigat, ut rerum e nihilo procreatio, nullum erit dubium eſſe id proprie miraculoſum. Quid, quod ſint quamplurima, quæ conſtanti omnium temporum conſenſione portentoſa habentur? quæ proinde in dubium vocare non aliud eſt, quam vel præcipuum veri fundamentum commovere. Sed nec falſorum miraculorum vanitas obtendi poteſt: nam, ut Auguſtinus docet, quædam eorum mera fuere ſenſuum ludibria; quædam vel inde refelluntur, quod in confirmationem idololatriæ facta ſint; quædam denique vires naturæ non ſuperabant. Apollonius certe egregia, ut tunc erant tempora, rerum naturalium inſtructus ſcientia, mira quædam patravit, quæ rumore demirantis vulgi in majus, ut ſolet, aucta, in miracula denique abierunt. Veterum oſtenta pro merito ridet Cicero L. 2. de Divinat. c. 27.

Ante

Ante vero, inquit, *Marſicum bellum quod clypeos Lanuvii, ut a te eſt dictum, mures roſiſſent, maximum id portentum haruſpices eſſe dixerunt: quaſi vero quidquam interſit, mures diem, noctemque aliquid rodentes, ſcuta, an cribra corroſerint. Nam ſi iſta ſequimur, quod Platonis* Politiam *nuper apud me mures corroſerint, de republica debui pertimeſcere: aut ſi Epicuri de* Voluptate *liber roſus eſſet, putarem annonam in macello cariorem fore.* Quare diligenter, ut monet Hollmanus, diſpiciendum eſt, in quibus perſonæ adjunctis, quo item fine, & ſcopo fiat miraculum. Si homo ſit, de cujus in Deum pietate conſtet ſi idem ſuis actionibus unam Dei gloriam, cultumque inter homines propagandum ſpectet; neque honores, famam, aut opes conſectetur; ſi id unice agat, ut, mortales ad amandum Deum adducat, doctrinamque, quam tradit, confirmet; ſi denique placita propugnet rectæ rationi haudquaquam adverſantia &c. tunc enim vero nihil dubitationis ſupereſſe poteſt, quin peculiari Dei ope adjutus operetur. *Cum videmus*, inquit Genuenſis, *ab homine hujuſmodi perfici miracula, quæ & ſuas vires excedunt, & vires earum rerum, quibus velut inſtrumentis, aut velut objectis miraculorum utitur, non dubitamus divinæ eſſe originis, præcipue ſi ea continenter fiant, & perpetuo: nam pugnat cum divina providentia hujuſmodi miraculis homines in errores induci. Et ſane nunquam falſa miracula in falſæ doctrinæ comprobationem facta, & quidem continenter, ac perpetuo facta legas, ut in* eo-

eorum ſuſpicionem venire homines nunquam potuerint. Providentiæ enim divinæ illud eſt, quod hiſce verbis enunciat Cicero: commenta delet dies...

CAPUT VII.

De Perfectione, & Ordine mundi.

316. PErfectio poſtulat, ut adſint in ente perfecto varia: adſit finis, & ſcopus, ad quem ea collineent; adſit denique eorum conſenſus, & conſpiratio ad finem illum conſequendum (54). Quare ſi in hoc univerſo varia entia ſimultanea, & ſucceſſiva ſic inter ſeſe conſentiant, ut finis quiſpiam, communeque bonum ea conſenſione obtineatur, patet ſine dubio perfectionem mundo eſſe attribuendam.

Scholion. Non jam illud agimus, ut perfectionem mundi hujus individui hoc loco conſtituamus; nec enim res matura adhuc eſt, ut deinceps videbimus: ſed e notionibus ontologicis, quas de perfectione entis generatim tradidimus, in examen duntaxat vocabimus, quonam pacto comparatus eſſe mundus debeat, ut ei aſſignari ex vero perfectio poſſit, ejuſdemque gradus determinari.

317. In mundo perfecto datur aliquod perfectionis principium. Omnis enim perfectio ſuum principium habere debet (54), ex quo intelligi poſſit, quonam pacto varia debeant eſſe comparata, ut cum regula perfectionis conſentiant (60 ſch.): ergo in

mundo quoque perfecto id genus principium dari eſt neceſſe.

Scholion. Principium hoc, quoniam ex attributis divinis demum eruitur, hoc loco ſtabiliri nondum poteſt. Qui vero de mundi hujus perfectione in coſmologia diſputant, fere præcario ſumunt, finem mundi hujus conditi eſſe illuſtrationem gloriæ, & attributorum Conditoris.

318. Nequit perfectio mundi a poſteriori cognoſci, ſeu per experientiam determinari. Mundi enim perfectio in eo ſita eſt, ut omnia in eodem entia, tum ſimultanea, tum ſucceſſiva ad communem quendam finem conſpirent (316): quicunque ergo ejus perfectionem per experientiam determinare velit, is omnia ſimultanea, & ſucceſſiva, ſingulatim perveſtigare, penitiuſque ſcrutari debet, quonam pacto cuncta ad finem præſtitutum conſpirent. Quis autem hominum omnia ſimultanea, & ſucceſſiva, maxima, minima, mentis aut oculorum acie pervadere, ac pertentare poſſit? quis implexiſſimam tot rerum connexionem pervidere? quis eo nexu perſpecto determinare, ut omnia ad eundem communem finem contendant?

Scholion. Sapienter ad rem præſentem Boehmius: *Innumerabilis eſt hominum*, inquit, *ſimul viventium copia, at prorſus ſtupendus eorum prodit numerus, ſi ad eos attendamus etiam qui inde ab Adamo uſque ad noſtra tempora vixerunt, & in po-*

ſte-

ſterum vivent, donec conſumetur ſeculum. Quam autem exigua eſt hæc multitudo comparata brutorum omnium, plantarum, & quorumcunque reliquorum corporum multitudini? ut prorſus taceam de elementis hæc omnia tandem conſtituentibus. Fac autem te ita hæc omnia pernoſſe, ut in iis nihil ſit, quod te lateat. Circa ſolem noſtrum volvuntur ſex planetæ primarii, inter quos eſt terra noſtra: Saturnum quinque, Jovem quatuor, Tellurem unus, Veneremque unus ambit planeta ſecundarius. Sunt igitur in ſyſtemate ſolari ſeptemdecim corpora terræ ſimilia. Quid noſti de reliquis ſedecim? Fac autem, rurſus nihil iterum in his omnibus eſſe, quod te ſugiat. Multæ milliones ſtellarum fixarum exſiſtunt, quæ ſingula corpora ſunt ſoli ſimillima, & ſuos iterum ſatellites foventia. Quid noſti demum de his? At omnium, maximorum, minimorum conſenſum deberes perſpicere, judicium tibi ſumturus de ea, quæ eſt in mundo perfectione. Ita igitur vides, non noſtrum tantum intellectum ſufficere, ſed ne angelicum quidem cognoſcendæ perfectioni integri mundi. Non poſſe autem ex parte aliqua de toto univerſo ſententiam ferri, patebit ex iis, quæ jam dicemus.

Quid imperfectio vera? quid adparens?

319. *Imperfectio adparens* dicitur, quæ rei quidem in ſe ſpectatæ convenit, imperfectio tamen non eſt, ſi res ad aliam quampiam referatur; ſeu quæ in defectu ſolum adparente ſita eſt. *Imperfectio vera* autem eſt, quæ rei tam in ſe ſpectatæ, quam ad alias

alias comparatæ convenit; ſeu quæ in defectu vero conſiſtit.

E. g. quod oculus non ea polleat acie, quæ in contemplandis per microſcopia minutis objectis deprehenditur, eſt imperfectio ejuſdem adparens. Si enim oculum ad corpus, & mentem corpori junctam referamus, aciem iſtam non raro inutilem, & ſæpe noxiam fore deprehendemus: nam & exiguum ſpatium uno obtutu complecteretur, & multa in cibo, & potione nauſeæ conciliandæ idonea exhiberet &c. contra ſi index horologii tempus exacte non oſtendat vera laborat imperfectione.

Coroll. Imperfectio ergo adparens ab exceptione oritur (57).

320. Adparens in parte imperfectio non tollit in toto perfectionem. Adparens enim in parte imperfectio oritur ab exceptione (præc.cor.), atque adeo a colliſione, quam habet regula perfectionis in parte cum regula perfectionis in toto (56). Naſcitur ergo adparens imperfectio ex iiſdem fontibus, e quibus totius perfectio, quam proinde non tollit.

E. g. fieri humano in oculo poteſt, ut claritas viſionis cum ejuſdem diſtinctione conſiſtere nequeat, ita ut ſi imago objecti fiat clarior, eadem opera evadat minus diſtincta, & contra. Si ergo in ejuſmodi oculi conformatione aliquid deprehenditur, quod majori viſionis claritati adverſetur, id veram in oculo imperfectionem nunquam

ad-

adfert, ſi ad reddendam magis diſtinctam objecti imaginem ſerviat: cum ſpectatis animae officiis praeſtet imagines rerum eſſe diſtinctiores, quam clariores. Plura exempla promentur coram.

Scholion. Ex his elucet imperfectiones, quas in nonnullis mundi partibus obſervare licet, minime efficere, mundum univerſum ſua deſtitui perfectione. Quin imo facile intelligitur, partis imperfectionem ſaepe cum majori totius perfectione eſſe conjunctam, ut quae ſtante ratione determinante totius perfectionis evitari nequeat.

321. In mundo perfecto habetur ordo. Cum enim in mundo habeatur entium nexus (233. 235), habentur continuo rationes, cur hae potius res, quam aliae, cur hoc potius, quam alio modo coexſiſtant, aut ſeſe conſequantur (64. 66): ſi ergo mundus perfectus ſit, omnes hae rationes ſpeciales ad aliquam denique generalem reducuntur (53. 54): eadem eſt igitur ratio determinans in modo, quo res ſibi coexſiſtunt aut ſeſe conſequuntur. Ordo ergo habetur (47) Conf. §. 49.

Coroll. Habet ergo mundi ordo ſuas regulas, per quas corporum coexſiſtentium, vel ſibi ſuccedentium locus determinetur. Quare ſi mundus hic noſter perfectus ſit, habebitur in eodem ordo, ac proinde una vel plures regulae, per quas in ſolari ſyſtemate planetae cujuſvis poſitio deſignari poſſit.

322. *Ordo naturae* eſt, quem natura agendo ſervat.

E. g.

E. g. cum luna plena defectionem patitur, id juxta naturæ ordinem contingere dicimus.

323. Ordo naturæ idem ille eſt, qui in modificationibus virium motricum deprehenditur. Eſt enim ordo naturæ is, quem natura agendo ſervat (præc.); natura vero eſt collectio omnium virium, quæ in mundanis entibus ſimul ſumptis inſunt (306 cor. 1): quare natura eatenus agit, quatenus vires illæ, quæ motrices ſunt, varie modificantur, atque ex iis corporum motus enaſcuntur. Ordo ergo naturæ idem ille eſt, qui in modificationibus virium motricum deprehenditur.

Coroll. 1. Igitur ordo naturæ motus legibus continetur (873).

Coroll. 2. Cum ergo in corporibus mundum hunc individuum conſtituentibus dari motus leges manifeſtum ſit (242), datur quoque in eodem ordo naturæ.

Coroll. 3. Et quia leges motus contingentes ſunt (310), talem quoque ordinem naturæ eſſe oportet.

324. Ordo naturæ eſt pars ordinis mundi. Nam ordo naturæ conſtringitur ad modificationes virium motricum (323), ſeu ad actiones naturæ (322); adeoque in ſola ſucceſſione rerum mundanarum obtinet. At vero ordo mundi tam in ſucceſſione, quam in coexſiſtentia entium habet locum (321): ordo ergo naturæ pars eſt ordinis mundi.

Quid

Quid contra, quid ſecundum naturæ ordinem?

325. *Contra naturæ ordinem* fieri dicitur, quod naturæ ordini adverſatur, quodque eo illæſo fieri non poteſt. *Secundum naturæ ordinem* vero fit, quod cum eodem conſentit, eoque illæſo evenire poteſt.

E. g. communicatio motus in conflictu corporum perageretur contra naturæ ordinem, ſi corpus unum alterum ad motum concitans nullum celeritatis ſuæ caperet detrimentum: nunc vero cum partem velocitatis ſuæ amittit, communicatio juxta naturæ ordinem fit.

326. Quæcunque in corporeo hoc univerſo naturaliter fiunt, ea ſecundum ordinem naturæ eveniunt. Naturales enim corporum omnium mutationes fiunt per motum (260), adeoque per ejuſdem leges explicari poſſunt. Quare cum ordo naturæ legibus motus contineatur (323 cor. 1), mutationes corporum naturales, ſeu quæ naturaliter eveniunt, ſecundum ordinem naturæ fiunt

Coroll. Facillime viciſſim efficietis, miracula naturæ ordini adverſari.

Quid curſus naturæ?

327. *Curſus naturæ* adpellatur conſequutio eventuum eſſentiis, & naturæ rerum conſentanea.

Coroll. Quoniam igitur naturale eſt, cujus ratio in eſſentia, ac natura rerum incluſa eſt (308 cor.), ſupernaturale vero, adeoque miraculum (309), cujus ratio in his

his minime continetur; perſpicuum eſt, naturale ſecundum naturæ curſum, miraculum contra naturæ curſum fieri.

E. g. defectio ſolis, quam in ejuſdem cum luna conjunctione ante annum menſe Junio ſpectavimus, fuit ſecundum naturæ curſum; at ea, quæ moriente Chriſto in oppoſitione contigit, facta eſt contra naturæ curſum.

Finis Coſmologiæ.

PROLEGOMENON *IN* PSYCHOLOGIAM.

§. CCCXXVIII.

Quid Pſychologia?

P*ſychologia*, ſi Græci vocabuli poteſtatem ſpectes, ſermonem de anima inſtitutum; re autem ipſa ſcientiam animæ ſignificat (*a*). Quid vero ſonet hæc vox animæ, deinceps videbimus.

Et

(a) Componitur ſcilicet ψυχολογια e vocabulis ψυχη, quod animum, & λογος, quod ſermonem valet: ut adeo ſit λογος περι της ψυχης.

dole, & plenius intelliguntur, quæ eidem inſunt: & clarius pervidentur limites, intra quos eadem coercentur. Deinde veritates à priori jam cognitæ non ſolum nos eorum commonefaciunt, quæ obſervari in anima debent, quæque attentionem noſtram aliter effugerent; ſed etiam obſervandi rationes, modumque inſinuant.

Coroll. Imitandi igitur ſunt aſtronomi, qui ex obſervatis ſuis eruunt theoriam, & hanc ad illa viciſſim exigunt, ejuſque ope ad obſervationes inſtituendas ducuntur, quarum in mentem aliter nunquam veniſſent. Conf. §. 222.

Pſychologiæ utilitates.

331. Pſychologia facem theologiæ naturali præfert. Naturalis enim theologia Dei attributa, quæ ratione conſequi mortali conceſſum eſt, perſequitur (2); patebit autem nos attributorum divinorum ſcientiam tum maxime conſequi, cum notiones eorum, quæ menti humanæ inſunt, a limitibus, intra quos conſiſtunt, liberamus. Deinde, cum anima hominis, ſicuti videbimus, ad naturæ divinæ ſimilitudinem proxime accedat, principia pſychologica ad Deum quoque accommodari poſſe manifeſtum eſt. Quis igitur ambigat à pſychologia lumen adfundi theologiæ?

332. Uſus pſychologiæ in jure naturæ eſt ampliſſimus. Jus enim naturæ tradit leges naturales de rebus expetendis, ac fugiendis; docet proinde, quænam actiones honeſtæ, quænam turpes ſint (Log. 8 cor.): ex iis, autem, quæ illic explicantur, adparet

rationem, cur honeſtæ, turpeſve ſint actiones humanæ, a natura humana, atque adeo ab iis, quæ menti humanæ inſita ſunt, depromi. Adde libertatem voluntatis, quæ Pſychologia conſtabilitur, eſſe juris totius baſim, ac fundamentum. Quid verbis opus? ecquis, obſecro, vel officia hominis erga ſeipſum rite conformabit, niſi principiis pſychologicis apprime imbutus ſit?

Scholion. Sed nec alia deſunt, quæ pſychologiæ dignitatem, ac emolumenta vehementer commendent. Ea certe explicant humanarum affectionum, & propenſionum initia, nexum, & ordinem, quem qui perſpectum habet, næ is, ut inquit Baumeiſterus, & in propriis affectibus compeſcendis, & in aliorum propenſionibus, vel excitandis, vel ſedandis, vel refingendis erit feliciſſimus. *Qui ſe ipſe novit*, ait Tullius, *primum aliquid ſe habere ſentit divinum, ingeniumque in ſe ſuum, ſicut ſimulacrum aliquod dedicatum putabit, tantoque munere Deorum ſemper aliquid dignum & faciet, & ſentiet. Et cum ſe ipſe perſpexerit, totumque tentarit, intelliget, quemadmodum a natura ſubornatus in vitam venerit, quantaque inſtrumenta habeat ad obtinendam, adipiſcendamque ſapientiam, quoniam principio rerum omnium quaſi adumbratas intelligentias animo, ac mente conceperit* ... L. 1 de Leg. cap. 19. (*a*).

CA-

(a) Ariſtoteles in præfatione libelli, quem περι

CAPUT I

De exiſtentia animæ humanæ, ejuſque cognoſcendi facultate generatim.

333. IPſo naturæ ſenſu, tacitaque admonitione comperimus, nos tum noſmetipſos a rebus extrinſecus poſitis, tum eas ab invicem ſecernere, atque internoſcere.

E. g. perſpicuum tibi eſt, non eſſe te librum, quem jam in manu habes, nec librum eſſe menſam, cui aſſides: diſtinguis ergo & te ipſum a libro, & hunc a menſa.

Quid Conſcientia?

334. Diſcretio hæc, qua ſive nos ab externis rebus, ſive has a ſeipſis diſcriminamus, *conſcientia* dicitur: conſcii proinde eorum ſumus, quorum diſcrimen animo noſtro obverſatur.

E. g. cum te a libro tuo ſecernis, tui tibi conſcius es: cum vero notionem libri a notione menſæ diſtinguis, conſcientiam utriuſque habes.

Coroll. 1. Quatenus ergo id, quod percipi-

περι της ψυχης inſcripſit, ſcientiam hanc ad omnem veritatem plurimum conferre ait. *Δοκει δε προς αληθειαν απασαν η γνωσις αυτης (ψυχης) μεγαλα συμβαλλεσθαι*. Documento ſunt, his præſertim temporibus, funeſta eorum exempla, qui diſciplinæ hujus ignoratione in tot, tamque abſurdos errores prolabuntur, ut omnem non rationis modo ſed etiam humanitatis ſenſum exuiſſe videantur.

pimus, a rebus aliis internoſcimus, eatenus ejus perceptionem conſcientia comprehendimus: quatenus vero id agnoſcere, atque a ceteris diſcernere nequimus, eatenus ejus conſcientia deſtituimur.

E. g. qui inermi oculo papilionum alam contemplatur, plumularum, quibus ea undique conſita eſt, non habet conſcientiam: quam tamen conſequitur, quum ope microſcopii eaſdem internoſcit.

Coroll. 2. Quoniam igitur, teſte experientia, & noſmetipſos a rebus extraneis, & eas ab invicem ſecernimus (333) & noſtri, & earum, quatenus in mente noſtra repræſentantur, pollemus conſcientia.

Quid Anima?

335. Ens, quod in nobis ſui, & rerum, quæ extra nos ſunt, conſcium eſt, *anima* adpellatur (*a*).

ſco-

(a) Animam definivit Ariſtoteles L. 2. de Anima cap. 1. εντελεχειαν την πρωτην σωματος φυσικυ ζωην ἐχοντος δυναμει. Sed hunc, quoniam intelligi noluit, omittimus. Triplicem autem veteres ſtatuebant animam in viventibus, nimirum qua vigerent, qua ſentirent, qua cogitarent, quemadmodum Interp. comœd. tradit ex Ariſt. ἰςεον ὁτι τρεις ψυχας εαςι, την αὐξηντικην, ἡτις ἐςι κοινη των ἀνθρωπων, των ἀλογων ζωων, και των φυτων. το αἱμα, ὁπερ ἐςι μονων των ζωων, και την λογικην, ἡτις ἐςι μονων των ἀνθρωπων. Sed hæc, ut plurima veterum, hodie obſoleta plane, atque antiquata ſunt.

Scholion. Nondum in naturam animæ hic inquirimus: definitionem duntaxat nominis adferimus, quam quidem ei convenire philoſophi omnes facile dabunt, tametſi in ejuſdem indole conſtituenda in contrarias opiniones diſtracti plurimum diſſentiant.

An exſtet?

336. Ineſt in nobis anima. Si enim neges, fatendum ~~erit~~ poſſe ens quoddam ſui, rerumque aliarum conſcientia eſſe præditum, tametſi ipſum actu non ſit; atque adeo poſſe ei revera ineſſe quiddam, antequam exſiſtat; id vero perabſurdum eſt. Ipſa certe de anima dubitatio, cum ſine conſcientia ſuſcipi non poſſit, ejus exſiſtentiam luculenter loquitur. *Si quis dubitet*, inquit Aug. *vivit: ſi dubitat, unde dubitet meminit: ſi dubitat, dubitare ſe intelligit: ſi dubitat, certus eſſe vult: ſi dubitat, cogitat; ſi dubitat, ſcit ſe neſcire: ſi dubitat, judicat non ſe temere conſentire oportere*. De Civ. L. 10. c. 10.

Scholion. Ex intima tamen iſta conſcientia neque alienorum animorum, neque ullius alterius omnino rei, ſed animæ duntaxat noſtræ exiſtentia nobis innoteſcit, idque, non quaſi ea ſit ratio, cur anima in rerum natura exſtet (aliter dum ſomno conſopita eſt, nuſquam eſſet) ſed quod ejus exſiſtentiæ id ſit certiſſimum teſtimonium, quo cum in ſomnis caremus, ſcientiam quoque noſtræ exſiſtentiæ non habemus. Dicæarchum autem miſſum facimus, qui

ne condoluiſſe quidem, ut ait Cicero, unquam videtur, qui animam ſe habere nonſentiat.

Quid Cognitio, & Facultas cognoſcendi?

337. Dum noſtri, rerumve aliarum conſcientiam habemus, exſiſtit in nobis quædam velut imago, & repræſentatio. Actio, qua hujuſmodi repræſentatio peragitur, *cognitio*, potentia vero ejus actionis effectrix *facultas cognoſcendi* adpellatur.

Scholion. Repræſentationem illam, ſeu perceptionem rerum, quæ in mente noſtra fit, notionem vel ideam vocari alias diximus (Log. 17.) quanquam alii notionem objectis communibus, ideam individuis paſſim aſſignent. Attulimus etiam (loc. cit.) diverſa notionum genera, quæ hic diligenter recolenda ſunt. Leibnitzius actionem, qua mens ſuæ perceptionis ſibimet eſt conſcia, *adperceptionem*; ipſam vero illam perceptionem, cujus præſto eſt in animo conſcientia, *cogitationem* vocavit. Sunt, qui ipſam rerum perceptionem ideam: actionem vero, qua idea efficitur, perceptionem, vel cognitionem nuncupent: nos illud ipſum, quatenus ad rem objectam refertur, ideam; quatenus autem ad mentem comparatur, perceptionem dicemus.

Quotuplex?

338. Cognoſcendi facultatem duas quaſi in partes tribuunt philoſophi. Eam, qua ideas rerum obſcuras, & confuſas nobis confor-

formamus, *inferiorem*; eam, qua notiones diſtinctas effingimus, *ſuperiorem* ſolent nuncupare.

Coroll. Igitur inferiorem facultatis cognoſcendi partem communem habemus cum brutis animantibus, quibus convenire ideas obſcuras, & confuſas deinceps viderimus.

339. Cuncta, quæ animus noſter ſua repræſentatione amplecti poteſt, aut ſunt individua, aut abſtracta (Log. 29. 31): rurſus individua aut nobis præſentia, aut abſentia. Individua præſentia *ſenſibus*, abſentia *imaginatione*, res abſtractas *intellectu*, & *ratione* complectimur.

Coroll. Senſum, imaginationem, ac memoriam communem habemus cum beſtiis; quare hæc ad partem facultatis cognoſcendi inferiorem pertinent (præc.cor.), quæ am ſingillatim exequemur.

CAPUT II.

De Facultate ſentiendi.

Quid Senſio, & Facultas ſentiendi?

340. CUm occaſione mutationum, quæ in corpore noſtro eveniunt, res extra nos poſitas, nobiſque præſentes percipimus, tum illas *ſentire* dicimur: ipſa vero earum rerum repræſentatio *ſenſio*, vel *ſenſatio*, &

potentia ejuſdem effectrix *facultas ſentiendi* adpellatur.

E. g. dum nuper oculis in ſolis diſco defixis venerem tranſeuntem vidimus, eundem viſione illa ſenſimus.

Scholion. Quidam inter ſenſionem, & ſenſationem aliquid, quo differrent, eſſe volunt; hanc nimirum vocant ipſam, quæ in corpore noſtro accidit, mutationem; illam vero adpellant cognitionem, qua mens eam mutationem perſentiſcit. Nos utroque vocabulo nullo diſcrimine ad deſignandam animæ actionem utemur. Sumimus autem hic reapſe exſtare corpora, quæ cum cernimus, naturæ ipſius vocem videmur audire. Nec moramur paucos illos fanaticos, qui in eadem verſantur animi obſtinatione, in qua olim Anaxagoras, qui nivem albam eſſe non tantum negabat, ſed ibi, quia ſciret aquam nigram eſſe, unde illa concreta eſſet, albam ipſam eſſe ne videri quidem ajebat. Qui ſic comparati ſunt, coercendi magis, quam dedocendi eſſe videntur.

341. Dum impulſione extrinſecus oblata res extra nos poſitas percipimus, experimur ſane nos eas ſic percipere, ut e mutationibus, quæ in corpore noſtro factæ ſint, intelligi poſſit, cur has & non alias, cur hoc & non alio modo percipiamus.

E. g. quod modo tubarum ſonum, modo fidium nervorumque concentum exaudire mihi videar, in cauſſa eſt ſine dubio diſſimilitudo mutationum, quæ in auribus meis indu-

ducitur, quas diverſa illa muſicæ inſtrumenta aliter atque aliter afficiunt.

Quid Organa ſenſuum?

342. Αἰσθητήρια, ſeu *ſenſuum organa* ſunt eæ corporis noſtri partes, e quarum mutationibus convenienter earum ſtructuræ excitatis intelligitur, cur has ipſas res, & cur hoc modo percipiamus.

Scholion. Partes, quæ organorum functiones obeunt, illæ ſunt, in quibus nervi ex cerebro dimanantes terminantur, & quæ ita conformatæ ſunt, ut quamprimum a rebus externis pervelluntur, per illos nervos commotio ad cerebrum deferatur. Illud autem iſthic probe tenendum eſt, ex cerebro ad ſingulas fere corporis partes nervos, ſeu tubulos tenuiſſimis fibrillis inter ſe intextis compoſitos pertinere, quibus a re extra nos poſita affectis animus eodem momento ideam rei afficientis informet. Quinque hujuſmodi Αἰσθητήρια in corpore noſtro deprehendimus, nimirum oculos, aures, nares, linugam cum papillis ſuis, & fibrillas nerveas toto corpore æquabiliter fuſas. Unde & ſenſionum genera totidem oriuntur, viſus ſcilicet, auditus, olfactus, guſtus, & tactus. Eſt autem viſus perceptio corporum, quæ efficitur convenienter mutationibus in oculo factis: quæ definitio in alios quoque ſenſus paucis commutatis valet. Eadem porro vocabula & ſenſiones, & ſentiendi facultates apud philoſophos deſignant. Senſus hos quidam *externos* vocant, quod a corporibus extraneis oriantur; adduntque *in-*

ternos, quos unico verbo nos jam conſcientiam adpellavimus (334.).

Quæ in his mutationes?

343. Mutationes, quæ in organis ſenſuum eveniunt, in varia eorundem motione conſiſtunt. Organa enim ſenſuum ſunt corpora, atque adeo entia compoſita (259.): omnis autem compoſiti mutatio motione aliqua abſolvitur (188): igitur & organorum.

E. g. lux e charta hac candida reveniens, ac in oculum ſubiens retinam impulſione ſua afficit; tum commotionem inde exiſtentem animus perſentiſcit. Plura in eam rem coram adferemus.

Quæ inde ſenſionum varietates?

344. Quoniam ratio ſufficiens, cur corpora extrinſecus poſita ſentiamus, idque hoc, & non alio modo, e motionibus in organo factis intelligitur (341. 342. 343.), ſublato organo, vel ad pulſiones accipiendas obtorpente, ſenſio ab eodem dependens exſtinguitur: eodem debilitato hebeſcit: inſtrumentis armato acuitur. Conſentit experientia, de qua plura in collegiis.

345. Omnis motionum, & ſenſionum varietas pendet tum a varietate corporum organa impellentium, tum a varietate ſtructuræ organorum. Utrumque teſtimonio experientiæ exploratum eſt. Eundem oculum diverſi lucis radii diverſis pulſibus agitant, diverſam coloris ſenſionem excitant. Idem radius non easdem motiones, aut eosdem ſenſus efficit in oculo, fronte, auribus,

pro-

propter diſſimilem ſcilicet earum partium textum.

Scholion. Ex iis, quæ hactenus dicta ſunt, nullo negotio colligitis, in quavis ſenſione tria quædam præſto eſſe oportere. 1.) Corpus externum, quod impellat organum. 2.) Agitationem ex impulſione illa enaſcentem. 3.) Actionem animæ hanc agitationem perſentiſcentis.

Ut ſe ſenſiones hebetent?

346. Senſio vehementior hebetat, ac retundit debiliorem pendentem ab eodem organo. Sua id cuivis experientia atteſtabitur, ſi ad ejus vocem advertere animum voluerit. Obtutu oculorum in candentes nives aliquamdiu defixo, corpora obſcuriora vix dein cernimus. Fragor tubarum, vel tormentorum voces hominum exaudiri non ſinit. Idem de ceteris obtinet.

Coroll. Quare ſi ſenſionem ejuſdem generis vehementiorem in nobis concitamus, prioris conſcientiam depellimus. Ita gravitatem odoris incenſis ſuffimentis conſopire ſolemus.

Utrum ſint in noſtra poteſtate?

347. Dum corpora extranea reapſe afficiunt ſenſuum organa, non eſt in noſtra poteſtate ſenſio. Aſſerti prædem accipe experientiam quotidianam. Cum, verbi cauſſa, radii e ſole recta in oculum ſubeunt, ac retinam commovent, non eſt utique in noſtra voluntate videre, aut non videre ſolem. Idem

Idem in functionibus aliorum ſenſuum uſu venit.

Coroll. Quando ſenſiones noſtras a noſtro pendere arbitrio dicimus, id duntaxat volumus poſſe nos unam ſenſionem alia vividiore retundere (præc. cor.), aut impedire rerum externarum in organa noſtra efficacitatem.

348. Sed ne illud quidem eſt in noſtra voluntate poſitum, ut ſenſio hujus potius, quam alius ſit generis, aut vigoris. Nunquam profecto efficies, ut ſonum oculis, colorem auribus percipias: ut ſano palato, ac cerebro acetum vini generoſi inſtar arrideat: ut clamor inconditus argutum, ac numeroſum concentum referat.

Coroll. Ex quo efficitur, commotionibus organi reſpondere ſenſionis naturam, & vigorem, earumque ope poſſe intelligenter explicari.

Quid ſenſionum regulæ?

349. *Regulæ ſenſionum* ſunt, quas anima ſentiendo obſervat, ſeu ſecundum quas ſenſus explicari poſſunt. Hæ autem continentur §§. præcedentibus.

Quid ſpecies impreſſæ, & ideæ materiales?

350. Organorum motiones ope nervulorum ad cerebrum uſque propagantur, ut docent empirici, & innumeris experimentis confirmatum eſt. Motiones hæ quamdiu conſiſtunt in organis, *ſpecies impreſſæ* audiunt: poſtea-

poſteaquam vero ad cerebrum delatæ ſunt, *ideæ materiales* nuncupantur.

Coroll. Itaque ſenſionum qualitates a qualitatibus ſpecierum impreſſarum, atque idearum materialium pendere in comperto eſt (349. cor.).

Scholion. Non jam hic diſputamus, utrum ea motionum ad cerebrum uſque procurſio peragatur oſcillatione quadam fibrillarum, an progreſſione fluidi cujuſpiam nervei; hæc enim, ſicuti alia quam plurima, ad ſenſuum tractationem pertinentia, conſtituto apud nos more in phyſiologia explicantur. Præclare ſane pro ætate ſua Tullius. *Nos*, inquit, *ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ videmus: neque enim eſt ſenſus ullus in corpore, ſed, ut non ſolum phyſici docent, verum etiam medici, qui iſta aperta, & patefacta viderunt, viæ quaſi quædam ſunt ad oculos, ad aureis, ad nareis a ſede animæ perforatæ: itaque ſæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti apertis, atque integris & oculis, & auribus, nec videmus, nec audimus: ut facile intelligi poſſit animum & videre, & audire, non eas parteis, quæ quaſi feneſtræ ſunt animi: quibus tamen ſentire nihil queat mens, niſi id agat, & adſit. Quid, quod eadem mente res diſſimillimas comprehendimus, ut colorem, ſaporem, calorem, odorem, ſonum? quæ nunquam quinque nunciis animus cognoſceret, niſi ad eum omnia referrentur, & is omnium judex ſolus eſſet*. Tuſcul. Quæſt. L. I. C. 20.

CAPUT III.

De Facultate Imaginandi.

351. SUa cuique experientia teſtis eſt, poſſe ſe non res modo præſentes, ac ſenſibus expoſitas percipere: ſed eas quoque, quas aliquando ſenſu comprehenderit, quæque nunc abſentes ſint, denuo tanquam præſentes contemplari. Pollet ergo animus noſter facultate refingendi ideas rerum jam aliquando ſenſu perceptarum, tametſi nunc eæ abſentes ſint.

E. g. ſi interfuiſti dramatio Turcico, quod Auguſtis nuper exhibitum fuit, experiris certe poſſe te hodie quoque theatri illius, veſtium, muſicæ, actionum &c. ideas replicare, cunctaque tibimet vivide repræſentare.

Quid facultas imaginandi, & Imaginatio?

352. Vis iſta mentis *facultas imaginandi* dicitur: ipſa autem actio, qua id a mente efficitur, *imaginatio*, vel *phantaſia*; res vero imaginatione reficta, ac veluti recreata *phantaſma* nuncupatur.

Leges Imaginationis.

353. Nihil poteſt mens noſtra imaginatione effingere, quod non antea ſenſu aliquo uſurpaverit. Facultas enim imaginandi eſt poteſtas quædam redintegrandi ideas rerum jam alias ſenſu comprehenſarum (352. 351): in aperto ergo eſt, nihil poſſe imaginando

do percipi, quod non ante ſenſu perceptum ſit.

Scholion. Nihil opus eſt exemplis hoc longius facere, cum non poſſit eſſe quidquam manifeſtius. Quis enim Viennæ, aut Lutetiæ imaginem ſibi exprimat in animo, qui eam neque viderit, neque deſcriptam legerit, vel audiverit? concinit pervagatum illud: Nihil eſt in intellectu, quod non ante fuerit in ſenſu.

354. Quanto aut clarius, aut crebrius, aut diutius, aut denique recentius rem quampiam ſenſibus accepimus, tanto facilius eandem abſentem mente adumbramus. Loquitur quotidiana experientia. Si palatium quoddam aut minutatim & clare, aut ſæpe, aut diu, aut nuper admodum contemplatus es, nullo negotio id abſens quoque tibi repræſentabis: at ſi fructum ananas ſemel duntaxat, idque multum ante tempus deguſtaviſti, magnam in ſapore ejus revocando ſenties difficultatem.

355. Quum ſenſus externi a ſuis functionibus conquieſcunt, vividior eſt vis imaginandi. Res eſt per ſe ſe manifeſta: hinc enim multo vivaciores in ſomno imagines, hinc ſiquid cogitatione paulo accuratius effingendum ſit, tenebras, ac ſolitudinem conſectamur.

356. Ratio ſufficiens aliqua adeſſe debet, cur ex innumeris rebus, ſenſu jam perceptis, hæ præ aliis redeant in animum, ac veluti redintegrentur (22). Experimur vero idea una recurrente alias etiam plerum-

que

que exſuſcitari, ſi vel ſimilitudine quadam inter ſe conveniant, vel eodem tempore animo obverſatæ ſint: ratio ergo illa vel in idearum ſimilitudine, vel in earundem conjunctione inſita ſit oportet.

Coroll. Ex his ergo fontibus oritur *idearum conſociatio*, qua id efficitur, ut una earum recurrente, ceteræ quoque excitentur.

Scholion. Stabilis hæc idearum recurſio *lex imaginationis* merito dicitur, juxta quam hominum, brutorumque animantium imaginationes communiter peraguntur. In hominibus quidem res eſt admodum conſpicua, qui idcirco ſigna quoque, e. g. nodum in veſtibus adhibent, ut eorum admonitu imaginatio excitetur. Sed neque in beſtiis licet dubitare: canis certe oſtentato fuſte idcirco fugit, quod ejus aſpectu recurrant ideæ verberum eidem inflictorum.

Quomodo imaginationes ſint in noſtra poteſtate?

357. Hinc autem perſpicue efficitur, imaginationes non ſemper in noſtra eſſe poteſtate, niſi quatenus impedire ipſas ſenſationes poſſumus (347. cor.); quod ipſum rurſus cum experientia mirifice congruit.

Scholion. Sæpe tamen in voluntate noſtra repoſitum eſſe arbitror, ut ex. rerum imaginibus vetuſtate obliteratis has præ aliis exſuſcitemus; idque in dubium revocare neminem poſſe, qui intima animi ſui ſenſa diligenter explicaverit, ac excuſſerit, nec anticipata aliqua ſententia devinctus teneatur.

tur. Vim ego quidem mihi adferam, oportet, ſi yelim inficiari in meo verti arbitrio, ut hoc momento Cæſaris, amici, parentum &c. vultum mihi præſentem ſiſtam. Sed hæc attigiſſe ſatis ſit: erit enim jam ea de re proprius diſſerendi locus.

358. Quoniam imaginatio a prævia ſenſione pendet (353), ac excitata una idea aliæ quoque eidem aſſociatæ renaſcuntur (336. cor.), effigies rerum tum denique refingit facultas imaginandi, quando adeſt aliqua idea, cui eæ ſint conſociatæ: prima igitur illa idea, quæ phantaſmatum veluti principium eſt, non imaginatione, ſed ſenſu efficitur. Teſtem hic quoque habetis experientiam.

Scholion. Sic iſta ſe habent quidem, cum exſtinctæ rerum ſpecies citra voluntatis aſſenſionem recurrunt. At ſi repetita earum effectio a noſtro pendeat arbitratu, ut ſane pendere poteſt, tum enimvero res tota confieri poterit ſine ſubſidio id genus ideæ conſociatæ. Conf. Schol. præc.

Quid Somnus, & Vigilia?

359. Quando ſenſiones claræ, ac vividæ conticeſcunt, atque eorum, quæ intra nos geruntur, conſcientia deſtituimur, *dormire* dicimur: cum vero claræ ſenſiones cum conſcientia redeunt, *evigilare*. Quare ille mentis ſtatus nuncupatur *ſomnus*, hic autem *vigilia*.

Coroll. Videtis, opinor, quid ſonet Tul-
lia-

lianum illud: Somnus aufert ſenſus, actionemque tollit omnem. De Fin. L. 5. c. 19.

Quid ſomnia?

360. Non raro res abſentes, quas vigilantes ſenſibus accepimus, in ſomno iterum ſentire clare nobis videmur, atque tunc quidem *ſomniare* dicimur: illæ autem imagines rerum, quæ tunc citra ſenſuum officium in nobis enaſcuntur, *ſomnia* adpellantur.

Coroll. Cum ergo omnis imaginatio circa res jam olim ſenſu perceptas verſari debeat (353), ſomniare, niſi de rebus ſenſu aliquo uſurpatis, non poſſumus. Fit enim fere, inquit Cicero, ut cogitationes, ſermoneſque noſtri pariant aliquid in ſomno tale, quale de Homero ſcribit Ennius, de quo videlicet ſæpiſſime vigilans ſolebat cogitare, & loqui. Ita videntur plerumque

Cauſſidici cauſſas agere, & componere leges:
Induperatores pugnare, ac prælia obire:
Nautæ contractum cum ventis degere bellum. Lucr. L. 4.

Scholion. Ne cui forte injiciat ſcrupulum, quod ſæpe ſomnus ea nobis offerat, quæ ne fando quidem unquam acceperimus, diligenter advertat velim, poſſe nos ideas rerum imaginatione excitatas innumeris plane modis jungere, vel junctas diſtrahere: quam animæ poteſtatem philoſophi vulgo *facultatem fingendi* vocant, ex qua omnis illa infinita ſomniorum varietas exſiſtat. Tametſi autem plures id generis ſpecies poſſimus ſic

con-

conſociare, ut inde conſurgat res, quam nullo unquam ſenſu comprehenderimus, ideas tamen ſingulas, quas conjungimus, ſenſibus aliquando hauſtas eſſe neceſſe eſt: ut humano capiti cervicem pictor equinam jungere ſi velit, eum profecto & humani capitis, & equinæ cervicis ideas ſenſu accepiſſe oportuit. Atque iſta eſt ſententia ſubjicienda illi Ciceronis effato: *Quæ eſt enim forma tam inuſitata, tam nulla, quam ſibi ipſe animus non poſſit effingere? ut quæ nunquam vidimus, ea tamen informata habeamus, oppidorum ſitus, hominum figuras...* Div. L.2.c.6.

Eorum origo.

361. Omne ſomnium a ſenſione aliqua, tanquam a principio proficiſcitur. Adeſt enim in ſomnio plurium phantaſmatum ſeries, & colligatio (præc.); atqui primum ejus ſeriei phantaſma ſenſu, non imaginatione efficitur (358): ſomnii ergo cujusvis initium ducitur a quapiam ſenſione.

Scholion. Difficile, fere eſt ſenſionem illam, quæ ſomno initium fecerit, a phantaſmatis internoſcere; eſt enim admodum imbecilla: nam aliter non dormiendi, ſed vigilandi dediſſet initium. Fit tamen interdum, ut ſomno explicati ejusdem recordemur.

Quid Somnium compoſitum?

362. Si intra ſomnium nova quæpiam ſenſio animum ſic afficiat, ut ad eam ſeſe advertat, phantaſmatum, quæ ſomnium efficiunt,

ſiciunt, ſeries commutatur. Accedente enim ea ſenſione facultas imaginandi continuo refingit ideas cum eadem conſociatas (356. cor.): nova ergo enaſcitur phantaſmatum continuatio. Somnium hujuſmodi vocatur *compoſitum*.

Exempla cumulare nihil attinet, quæ ſua cuivis experientia abunde ſuppeditat.

Leges ſomniorum.

363. Res, quæ longiſſime abſunt, videntur ſomniantibus eſſe præſentes. Cum enim ſenſiones, a quibus ſomniandi initium ducitur, admodum imbecillæ ſint, à ſpeciebus phantaſticis non ſatis internoſcuntur: quare animus phantaſmata illa nocturna pro ſenſionibus habet; atqui ſenſiones præſentia ſiſtunt objecta (340): igitur & ſomnia. I

Scholion. Cum res a phantaſia menti ſic exhibentur, ac ſi omnino præſentes eſſent, diligenter eſt animadvertendum, omne diſcrimen verti in ſolo idearum vigore, & claritudine: niſi enim diverſa earum claritudo nos admoneret de diſcrimine, res omnes, quas imaginando concipimus, conſtanter pro præſentibus haberemus; quod quidem furioſis interdum uſu venit, in quorum cerebro excitatæ commotiones eam acquirunt celeritatem, quæ actione corporum præſentium in organis conciliari ſolet (α). Jam ve-

(α) Vide, ut alcmæo ille incitato furore virginis, quam nusquam videt, fidem imploret:
Fer

vero omne illud claritudinis diſcrimen in ſomnio tollitur: mirum adeo eſſe non debet, ſi omnia præſentia eſſe videantur.

364. Si phantaſmatum claritas ſenſim decreſcat, eorum conſcientia evaneſcit (334): igitur ſomnio *ſomnus profundus* finem imponit. Cum autem de ſomno expergiſcimur, ſenſiones claræ renaſcuntur (359), quibus proinde phantaſmata debilitantur (355): illas ergo ab his internoſcere incipimus, nec jam res abſentes pro præſentibus habemus (346.352): quare ſomnium evigilando extinguitur (præc.).

Leges idearum materialium.

365. Cum idea rei ante ſenſu perceptæ renaſcitur quoque idea materialis, quæ eidem adjuncta fuit. Cum enim concordi medicorum teſtimonio compertum ſit, vim imaginandi morbo, cerebri potiſſimum, hebetari, ineſſe quiddam in cerebro debet, quod reſpondeat operationi, quam imaginandi facultas in anima exercet. Id enimvero ſunt ideæ materiales: hæ quippe ſenſionibus reſpon-

---

Fer mi auxilium: peſtem abige a me;
Flammiferam hanc vim, quæ me excruciat,
Ceruleæ incinctæ igni incedunt:
Circumſtant cum ardentibus tædis.

Num dubitas, inquit Tullius, quin ſibi hæc videre videatur? in Lucullo c. 28.

pondent in cerebro (350): ſenſionibus itaque vi imaginandi redintegratis, redintegrari & ipſæ debent.

Coroll. 1. Cuivis adeo phantaſmati ſua in cerebro reſpondet idea materialis, illi plane ſimilis, quæ cum ſenſione prævia conjungebatur.

Coroll. 2. Eodem ergo pacto hebetatur, vel extinguitur vis imaginandi, quo vim ſentiendi hebetari, aut exſtingui antea oſtendimus (344).

Scholion. E diverſis ideæ hujus materialis affectionibus pendent omnes phantaſmatum varietates. Diverſa nimirum illarum celeritas diverſam in his efficit claritudinem; quæ quidem celeritas ſi tanta eſſet, quanta objectis præſentibus, ac ſenſuum organa impellentibus eſſe ſolet, imaginationes a ſenſionibus diſcernere non poſſemus. Sed hæc porro perſequi non eſt inſtituti noſtri.

366. Quanto ſæpius idea quæpiam materialis excitatur, tanto major ejus excitandæ naſcitur in cerebro facilitas. Cum enim ideæ illæ ſint cerebri commotiones (330), ſi ſæpius renoventur, ſæpius motiones eædem efficiuntur. Ampliſſima autem conſtat inductione naturam corporis noſtri ſic eſſe comparatam, ut ſæpius iteratis ejuſdem generis motibus, promtitudo quædam, & alacritas eorum deinceps inſtaurandorum contrahatur: quo quidem pacto habitus corporei omnes generantur.

367. Ideæ materiales præteritis noſtris vel ſenſionibus, vel imaginationibus reſponden-

dentes, non inſunt cerebro actu, ſed poteſtate duntaxat. Cum enim ſitæ ſint in cerebri motibus (350), per ſeſe conſervari nequeunt, ſed diminuta celeritate ſenſim elangueſcunt: non ergo conſervantur, niſi continua quaſi reparatione; igitur ceſſante vel corporis oblati, vel imaginationis actione, intereunt.

Scholion. Multi cerebrum tanquam idearum ejuſmodi receptaculum, ac promtuarium ſibimet fingunt, & difficultate inenodabili ſeſe implicant, cum volunt expedire, quinam tot innumerabiles rerum objectarum formæ in tam exigua corporis portione queant concludi. Spinoſa hac cura levatur Philoſophus, ſi ad ea quæ diximus, aciem ingenii diligenter advertat. Sed ne in animo quidem idearum præteritarum quædam quaſi impreſſa veſtigia ſuperare cenſenda ſunt, in quibus facilitas, ac habitus mentis ſitus ſit. *Quid igitur?* quærit Cicero, *utrum capacitatem aliquam in animo putamus eſſe, quo tanquam in aliquod vas ea, quæ meminimus infundantur? abſurdum id quidem: qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi poteſt? aut quæ tanta animo capacitas? An imprimi, quaſi ceram, animum putamus, & memoriam eſſe ſignatarum rerum in mente veſtigium? Quæ poſſunt verborum, quæ rerum ipſarum eſſe veſtigia?* .... Tuſc. Queſt. L. 1. c. 25.

368. Illa præteritas ideas revocandi facilitas ſita eſt in quadam cerebri mutatione. Cum enim hæc facilitas acquiratur crebra

earundem idearum generatione (366), cerebro per ſeſe non ineſt: quare, dum acquiritur, quiddam ei accedat neceſſe eſt, quod non ante inerat, hoc eſt, mutatio quæpiam in eodem contingat (168.). Itaque propoſiti veritas in aperto eſt.

Scholion. Nemo vero a me iſthic exigat, ut mutationis hujus indolem, aut proprietates dilucide explicem: nondum enim licuit reconditam cerebri ſtructuram, & mirabilem coagmentationem ſic pervidere, ut ea, quæ inde pendent, intelligenter declarari queant: quid, quod res ad phyſiologiam potius pertinet, a qua cetera etiam erunt petenda, quæ hic brevitatis ſtudio prætermiſſa ſunt.

CAPUT IV.

De Memoria, Oblivione, & Reminiſcentia.

Quid Memoria?

369. EX iis, quæ hactenus diſſeruimus, intelligi poteſt, ineſſe in humana mente facultatem ideas, quas aliquando conceperit, denuo inſtaurandi. Illud præterea teſtatum facit experientia, ineſſe quoque eidem facultatem ideas ejusmodi inſtauratas recognoſcendi, ſive, quod eædem ſint, quas mens jam alias habuerit, agnoſcendi, Facultas iſta *memoria* dicitur.

E. g. cernis peregrinam quandam belluam in amphitheatro, tibique conſcius es eam

te

te jam vidiſſe in Belli fontis vivario: agnoſcis igitur ideam hanc belluæ ipſiſſimam eſſe, quam ante habuiſti.

Quod ejus ab imaginatione diſcrimen?

Scholion. Qui facultatem ideas priſtinas refigendi memoriam adpellant, duas res maxime diſcrepantes imperite confundunt; vim nimirum imaginandi, & memoriam. Profecto enim aliud eſt ideas præteritas veluti revocare; aliud revocatas recognoſcere. Nonne uſu perſæpe venit, ut primum illud ſine iſto altero in nobis experiamur? ut ſi ſententiam aliquam, quam olim legimus in Terentio, vis imaginandi exſuſcitet, neque tamen recordemur eam nos in poeta illo aliquando legiſſe. Idearum itaque in animum revocatio debetur vel ſenſui, vel imaginationi: earundem autem recognitio unius eſt memoriæ opus.

Ut excitetur?

370. Si qua notio menti recurrit, excitatur continuo ſeries idearum ei conſociatarum (356.cor.): ſin autem notio, quæ in animo exoritur, plane nova ſit, nulla conſequitur id genus idearum aſſociatarum colligatio: ſi quam ergo ideam in mente enaſcentem conſociatæ rerum abſentium ſpecies comitentur, id erit indicii nos ideam illam una cum ceteris illis jam alias habuiſſe: unde eas omnes recognoſcimus.

E. g. hominem in foro occurrentem adpello perquam familiariter; improviſa ſalutatione attonito ajo me ante annum Vindo-

bonæ eodem ex palatio, & feneſtra pompam nuptialem Joſephi Principis ſpectaviſſe cum eo. Harum idearum, pompæ ſcilicet, palatii, feneſtræ, &c. excitatio illum admonet, ut ideam mei recurſantem agnoſcat. Maxima autem vis admonitionis ineſt in locis, e quibus etiam augendæ memoriæ ducta eſt diſciplina.

Coroll. Ideam itaque recognoſcimus, cum ad duas notionum ſeries, quarum alteri nunc eſt, alteri antea fuit conſociata, animadvertimus.

E. g. belluam, quam in vivario Principum olim videras, nunc in amphitheatro recognoſcis, quod nunc eam ſenſu percipis una cum amphitheatro, aliiſque adjunctis; ſimul autem vis imaginandi ejusdem ideam revocat cum idea vivarii. Ipſa hæc diverſa idearum conjugatio conſcium te reddit, belluam hanc a te jam fuiſſe alias viſam.

Scholion. Similitudinem, quam præſens idea belluæ cum præterita habet, eidem recognoſcendæ minime ſufficere, facile intelligitur. Sed nec ſola idearum loci, ceterorumque adjunctorum, quibus ea copulatur, diſſimilitudo ſufficit; ſed accedere præterea debent actiones mentis ſuper belluam in vivario ſeſe reflectentis, quarum ope ea recognoſceretur, tametſi priſtino iterum loco cerneretur.

Ejus cum imaginatione affinitas.

371. Memoriæ magna eſt cum imaginatione affinitas. Ex eo enim, quod idea A cum certa idearum ſerie colligata fuerit, intelligitur, cur eadem recurrente ſeries illa re-

recurrat (356): ex eo autem, quod illa recurrente hæc recurrat, memoria illam recognoſcit. (præc.cor.)

Unde ejus facilitas?

372. Si aut ſæpius, aut diſtinctius, aut recentius rem in certa idearum ſerie percepimus, notionem ejus etiam poſt longius tempus facilius, & clarius recognoſcimus. Nam ex eo, quod rei idea recurrente recurrat ſeries eidem aſſociata memoria eandem recognoſcit (370. cor.); atqui ſi vel ſæpius, vel diſtinctius, vel recentius rem in certa idearum ſerie percepimus, ideam ſeriei etiam poſt longius tempus, & facilius, & clarius provocat facultas imaginandi (354): propoſiti ergo veritas obſcura eſſe non poteſt.

Quid memoriæ mandare, & memoria retinere?

Scholion. Quum facilitatem nobis comparamus, ideam rei cujuſpiam renovandi, & recognoſcendi, eam *memoriæ mandare* dicimur: quamdiu autem eam facilitatem exercitatione crebra conſervamus, rem ipſam *memoria retinemus*. Porro hæc animi vis, ſive quadam naturæ felicitate, ſive adjutrice exercitatione tanta interdum eſt, ut conditionem humanam ſuperare videatur. Themiſtocles, ſi Tullio credimus, pollicenti cuidam ſe artem ei memoriæ, quæ tum primum proferebatur, traditurum, reſpondiſſe dicitur: oblivilci ſe malle diſcere: credo, quod hærebant in animo, quæcunque audierat, vel viderat. Tali ingenio

prædītus Lucullus adjunxerat etiam illam, quam Themiſtocles ſpreverat, diſciplinam. Itaque ut literis conſignamus, quæ monumentis mandare volumus; ſic ille in animo res inſculptas habebat. Quippe ſciendum eſt, duplicem eſſe memoriam; alteram naturalem, quæ animis noſtris inſita eſt, & ſimul cum cogitatione nata; alteram artificioſam, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis, ut ait autor ad Herenn. L. 3. c. 16. qui & rationes augendæ memoriæ complures perſequitur.

In quo ſita ſit memoria?

373. Memoria, quatenus in cerebro eſt, conſiſtit in facilitate revocandi ideas materiales. Memoria quippe, ut in mente inſita, in eo conſiſtit, quod advertamus ad duas idearum ſeries, quarum alteri nunc eſt, alteri alias fuit aſſociata idea illa, quam meminimus (370. cor.); id vero tunc uſuvenit, quum ea cum utraque illa ſerie recurrit, id quod facilitatem excitandi in cerebro ideas materiales utique poſtulat (365): in hac adeo memoria, quatenus in cerebro eſt, merito reponitur.

Scholion. Quæſitum erat apud Philoſophos, quid reapſe eſſet hæc recordandi facultas, quatenus in mente inſita eſt: putabant plerique languida quædam idearum impreſſa veſtigia inhærere in animo, quorum deinde admonitione memoriam rerum præteritarum veluti replicemus. Mihi tota ea res perobſcura videtur, neque intelligentiæ noſtræ ac-

accommodatos habere explicatus. Conf. Sch. §. 367.

Quid memoria labi?

374. *Memoria labimur*, quum ideam, tametſi jam immutatam, multumque diverſam pro eadem putamus, quam ante in nobis exſtitiſſe conſcientia teſtis eſt.

E. g. legis in Tullio, Syracuſis fuiſſe humatum Archimedem. Recurrit deinde ejus viri ſepulti idea, ſed quæ Agrigenti eundem humatum ſiſtat. Si ergo illic ſepultum putes, memoria laberis.

Unde ejus lapſus?

376. Memoria noſtra labitur, cum ea, quæ ad res diverſas olim perceptas referuntur, phantaſia in unum confundit, nec advertit mens ideæ unius rei ex idea alterius quidpiam admiſceri. Dum enim idea rei ante perceptæ revocatur, ac recognoſcitur, animus ſibi conſcius eſt, rem illam ſe olim jam percepiſſe (369.). Quoniam vero imaginatio ex idea alterius rei ante item perceptæ quidpiam ei admiſcet, id quoque, quod admiſcet, animus recognoſcit (370. cor.): quia vero per hypotheſim, non eſt ſibi conſcius id ei ex aliena idea admiſceri, ad eam pertinere putat: hoc eſt, ideam utut immutatam pro eadem putat, quam antea in ſe fuiſſe ſibi eſt conſcius. Memoria ergo labitur (præc.).

E. g. legiſti Æneam nube circumſeptum intraſſe Carthaginem: Ulyſſem item ſimili

velamento contectum veniſſe in aulam Alcinoi; igitur memoria laberis, ſi ideis Æneæ Virgiliani admiſceas ideas Ulyſſis Homerici, aut contra, neque id te facere animadvertas.

Quid oblivio?

376. Status animi, in quo perceptionem præteritam refingere nequit, *oblivio* nuncupatur.

E. g. ſi perlecto Horatio aliquam ejus ſententiam reducere in animum nequeas, te oblitum ajo.

Scholion. Diverſa ſonant rem obliviſci, ac non meminiſſe. Qui rem oblitus eſt, ſcit quidem ſe ejus ideam aliquando habuiſſe, at nunc eam refricare, atque in memoriam redigere haud poteſt. Qui autem rei non meminit, eam vel ultro oblatam, & recurſantem non recognoſcit, putatque nunquam omnino ſibi fuiſſe compertam.

Unde oriatur?

377. Oblivio ex imbecillitate phantaſiæ naſcitur. Quod enim ideam revocare in animum non poſſimus, in cauſſa eſt, quod ideas conſociatas inſtaurare nequeamus: hoc autem phantaſiæ imbecillitate evenire nemo non videt (352.).

E. g. idcirco oblitus eſt ſententiam Horatii, quia vis imaginandi non ſatis excitat ideas cum ea conſociatas rerum ſcilicet antecedentium, conſequentium &c.

Co-

Coroll. Quæcunque ergo phantaſiam a ſuis functionibus impediunt, aut in iis adjuvant, eadem & memoriæ officiunt, vel inſerviunt.

Quid Reminiſcentia?

378. Cum ideam in mentem denuo vocare, aut revocatam agnoſcere volumus, ſæpe adjuncta perſonarum, loci, temporis &c. vocamus in ſubſidium, ut eorum ope voto potiamur. Id vero efficere *reminiſci* eſt.

E. g. ſi te a quopiam, quocum diu multa tibi fuit consuetudo, agnosci velis, nonne refricas ei quędam temporis, loci &c. adjuncta, quorum veſtigiis in tui memoriam redire, ac proinde reminisci poſſit?

Coroll. Cum ergo ideas noſtras plerumque vocabulis affigamus, perſpicuum eſt, ea eſſe pręcipua reminiscendi inſtrumenta: quę autem nulla arte reminisci poſſumus, ea perpetua oblivione obruuntur,

Digitized by Google

CAPUT V.

De facultate Attendendi, Abſtrahendi, & Reflectendi.

Quid facultas Attendendi?

379. DUM plures ideę menti confertim obverſantur, ſentimus ineſſe in nobis facultatem efficiendi, ut earum quępiam clarior reddatur ceteris: atque iſthęc eſt, quam *facultatem attendendi* vocamus.

E. g. ſi oculo noſtro theatrum integrum objiciatur, poſſumus in eo ſtatuam quampiam attentius, ac ſeorſim contemplari, ideamque ejus multo clariorem nobis reddere, quam ceterarum rerum viſui noſtro ſeſe ſimul offerentium; ad hanc ergo ſtatuam attendere dicimur. Item in concentu muſico exaudiendo perficere valemus, ut certi cujusdam inſtrumenti ſonum longe clarius percipiamus, atque aliorum.

Quid facultas Abſtrahendi?

380. Hoc autem ipſo, quod attentionem in rem quampiam peculiarem defigimus, eam a reliquis ſimul occurſantibus, avocare, atque *abſtrahere* dicimur.

E. g. quum obtutu in lunam converſo formam ejus globoſam attentę, contemplamur, atque ab ejusdem magnitudine, ſplendore, maculis cogitationem abducimus, ad illam

illam quidem attendimus; ab his autem abſtrahimus.

Coroll. Quanto ergo major, ac vividior fuerit attentio, tanto plenior, ac perfectior futura abſtractio eſt.

Unde juvetur attentio?

381. Si perceptio, ad quam attendere mentem volumus, per ſeſe clara, ac vivida ſit, juvatur attentio. Sin autem ea fuerit vivacior, a qua cogitatio abſtrahenda eſt, impeditur. Vigor enim ille perceptionis, in priore caſu conſpirat, in poſteriore pugnat cum attentione, quemadmodum eſt perſpicuum.

Coroll. Cum ergo phantaſmata imaginatione conformata debiliora ſint, quam ſenſiones, attentio ad phantaſmata ſenſionibus impeditur. Quare ipſa duce natura, ſi attentio in phantaſma quoddam defigenda ſit, a ſtrepitu noſmet abdere, oculos occludere, aliaque generis ejuſdem conſectari ſolemus. Huc facit illud, quod de Pythagoręis narrat Cicero: eos nimirum mentes ſuas a cogitationum intentione cantu, fidibusque ad tranquillitatem traducere ſolitos eſſe.

Scholion. Non eadem attendendi facultate pollere omnes in comperto eſt. Alii nullis, alii vel leviſſimis ſenſionibus ab attentione avocantur. Archimedes dum in pulvere quędam deſcribit attentius, ne patriam quidem captam eſſe ſenſit. Alii diu inhærere attentioni poſſunt, alii non item. Sunt, quorum attentio ad plura, ſunt, quorum ad

pauciora pertinere poteſt; ut cum Cęsar plures uno tempore dictaret epiſtolas. Quidam denique omnes promiscue res, quidam certum duntaxat genus versare cogitatione diuturna poſſunt: nimirum ut in expetendis, item in contemplandis rebus trahit sua quemque voluptas. Universe autem unusquisque eo magis valet attentione, quo diutius cogitationes suas in eadem re defixas tueri poteſt: quo pluribus ſimul complectendis par eſt: quo minus perturbatur a rebus sensum pervellentibus. Quę omnia usu, ac exercitatione comparari, augerique poſſe nemo eſt, qui ignoret.

Quid facultas Reflectendi?

382. Quum objectum quodpiam compoſitum cogitatione expendendum sumimus; patet poſſe nos ita acrem in omnes ejus partes aciem intendere, ut earum ſingulas seorſim attentione noſtra luſtremus; quod cum facimus, animum in illud *reflectere* dicimur.

E. g. ſi ad oblatum horologium mentem advertere, ſive ſi illud reflexe, uti vulgo loquuntur, contemplari velitis, nonne omnes ejus rotulas, elateres, catenulas, axiculos &c. attentione ſingillatim pertentatis? videtis igitur actione reflectendi per ſingulas objecti partes attentionem duci, & quaſi continuari.

Coroll. Quęcunque ergo attentionem vel juvant, vel impediunt, eadem juvant quoque, vel impediunt reflexionem.

Scholion. Notionem reflexionis generatim hic

hic expendimus: ſingulare ejus exemplum, cum ſcilicet animus ad ſua cogitata ſese inflectit, ac replicat, alias attulimus (Log. 40.), quod in præsente reflexionis definitione includi manifeſtum eſt: dum enim mens ad ſuas actiones sese convertit, ad earum ſingulas minutatim attendit.

Utilitas reflexionis.

383. Reflexionis adminiculo diſtinctas rerum notiones adipiscimur. Cum enim animum in rem quampiam reflectimus, in alias, atque alias ejusdem partes ſenſim convertimus attentionem (præc.), atque ita notas, parteſque ſeorſim ſingulas cognoscimus: notionem ergo objecti diſtinctam conſequimur (Log. 26.).

☞ *Coroll.* Qui ergo diſtinctas rerum cognitiones in votis habet, ei reflexionis uſus, & exercitatio cordi eſſe inprimis debet. Conf. Log. Schol. §. 28.

Leges attentionis.

384. Si objectum, in quod attentionem defigimus, viſui propoſitum ſit, oculum eidem directe obvertimus. Nam ideam ejus attentione clariorem conamur efficere (379); atqui e pluribus rebus oculo expoſitis illud, experientia teſte, clarius percipitur, quod ei directe obvertitur: oculum ergo id genus objecto directe obvertimus.

Coroll. 1. Oculus rei objectæ tunc directe obvertitur, cum radii lucis ab ea repercuſſi ſitu fere perpendiculi ſubeunt in pupillam,

lam: id vero nonniſi in exigua objecti parte obtinet, ut notum eſt geometris: quare oculus directe converti, & attentio defigi nequit, niſi in exiguam ejuſdem partem.

Coroll. 2. Cumque ea objecti portio maxima gaudeat claritudine, a qua venientes radii ſubeunt in pupillam ad perpendiculum, & ea ſit quam minima, quanto majorem afferimus attentionem, tanto minorem objecti partem complectimur.

385. Dum in phantaſma rei, quæ viſu percipi poſſit, attentione ferimur, oculum quoque eidem directe conamur obvertere. Cum enim phantaſma aliquod informamus, objectum ipſum oculis obverſari, ac cerni videtur: quare cum attentionem in phataſma dirigimus, in objectum ipſum videmur dirigere. Enimvero cum eam in objectum dirigimus, oculum eidem directe obvertimus (præc.); igitur & phantaſmati conamur directe obvertere. Aſſerti veritatem ipſa experientia conteſtabitur, ſi oculis clauſis magnam ad phantaſma quoddam adferre coneris attentionem.

CAPUT VI.

De Intellectu.

Quid Intellectus?

386. FAcultas animi, qua res diſtincte percipimus, *intellectus* dicitur.

Coroll. Cum ergo mens noſtra polleat vi

ſe ad objecta reflectendi (382), ac proinde reflexionis ope diſtinctas rerum notiones adipiſcendi (383), eandem intellectu eſſe præditam dubitari haud poteſt.

Scholion. Definitionem intellectus rite conformatam eſſe, ipſe vulgaris ejus verbi uſus confirmat. Intelligere enim quidpiam tum denique dicimur, cum id diſtincte, & cum ſuis notis repræſentamus; intelligenter item aliquid explicare, eſt ejuſdem notas ob oculos audientis ponere. Veteres Philoſophi hoc vocabulum latius porrexerunt; univerſe enim facultates animæ in duo genera tribuerunt: ac vim quidem omnem percipiendi intellectui, vim autem appetendi voluntati aſſignarunt. *Motus animorum*, inquit Cicero, *duplices ſunt: alteri cogitationes, alteri appetitus; cogitatio in vero exquirendo maxime verſatur; appetitus impellit ad agendum*. Lib. 1. de off. c. 36.

Ejuſdem gradus?

387. Hic autem illud perfacile conficitur, tanto magis quemvis valere intellectu, quanto plura, & quanto diſtinctius poteſt cognoſcere: qui autem poſſibilia omnia ſimul diſtinctiſſime intuitu unico complectitur, eum infinita vi intelligendi eſſe præditum (149).

Coroll. Cum ergo intellectus noſter, id quod ſentimus quotidie, neque omnia complecti, neque diſtinctiſſime pervidere queat, in aperto eſt, eum & comparatione objecti ſui, & comparatione modi repræſentandi finitum eſſe (cit.).

Quid

Quid intellectus purus? Quid impurus?

388. Quod ſi intellectus a confuſis perceptionibus, quæ ad ſenſum, & imaginandi facultatem pertinent, quaſi depurgatus ſit, *purus* dicitur: ſin autem ejus actionibus ideæ confuſæ aſperſæ ſint, *impurus* audit.

E. g. ſiquis veritatem axiomatum tam diſtincte ſibi poſſit ſiſtere, ut nullis vel ſenſuum, vel phantaſiæ ideis egeat, intellectu puro tunc quidem utitur; ſi vero notionem Dei, vel animæ ſine ſenſibili quapiam imagine informare nequeat, tum illud impuri intellectus argumentum eſt.

An purus noſter intellectus?

389. Quamdiu mens noſtra corpori adjuncta eſt, intellectu puro non gaudemus. Nequit enim tamdiu intellectus noſter objecta ſua diſtinctiſſime comprehendere (287 cor.): igitur diſtinctis, quas habet, notionibus, multæ confuſæ ſunt intermixtæ. Quare purus non omnino eſt (præc.).

Scholion. Qui contemplationi veritatum a ſenſu maxime ſejunctarum dediti ſunt, tam diſtinctas rerum notiones interdum conſequuntur, ut omnis plane confuſio, & obſcuritas abeſſe videatur: quod uſu in primis venit iis, qui ſiderum curſus, & motus numeris perſequuntur. Verum ſi omni ex parte res expendatur, patebit, id genus ideas confuſas omnibus noſtris contemplationibus eſſe adjunctas, propter arctiſſimam ſcilicet animæ cum corpore obligationem. Quod experiri qui volet, reſolvat pedetentim

tim notiones ſuas, ac veluti diſſuat, cum ad eas perveniat denique, quæ porro reſolvi nequeant; ſentiet ſane his confuſi quiddam a ſenſibus, & phantaſia ſemper aſpergi.

Quæ ejus actiones?

390. Si ad actiones intellectus noſtri animi aciem intendamus, conſtabit primum informari ab eo ideas, ſive notiones rerum. Tum earum conjunctione, aut ſejunctione progigni judicium. Denique legitima judiciorum conjugatione ratiocinationem exſiſtere: omnes ergo intellectus operationes generibus tribus continentur, de quibus ſatis multa diximus in Logica.

391. Singulares rerum ideæ ſenſu, univerſales intellectu efficiuntur. Singulares enim ideæ ſunt imagines rerum individuarum, ac præſentium: has autem ſenſibus percipimus (340): ſingulares ergo id modi ideæ ſenſu efficiuntur. Quare cum his opponantur notiones univerſales (Log. 32), facile colligitur, has ab intellectu promanare.

Coroll. Generum ergo, atque ſpecierum notiones, utpote univerſales (Log. 33. 34), debentur intellectui.

Quæ rerum ſigna?

392. Objecta, quæ abſtractis reſpondent notionibus, in ſenſus incurrere, aliiſque coram ſiſti, atque demonſtrari nequeunt (Log. 120). Si igitur illa ab ſe diſtinguere, aliiſque communicare oporteat, *ſigna* quædam vicaria in ſubſidium vocamus, in

qui-

quibus ſunt inprimis vocabula (Log. 41); tum lineæ, ac formæ algebricæ.

Quid cognitio intuitiva? quid symbolica?

393. Cognitio, qua res nullo interveniente ſigno cognoſcimus, ſed coram veluti in ſe ipſis intuemur, *intuitiva*: qua vero ſignorum adjumento eaſdem repræſentamus, *ſymbolica* dicitur.

E. g. quum oculis in cœlum converſis lunam, ac venerem in eadem cœli plaga conſtitutas vides, conjunctionis earundem cognitionem habes intuitivam: at cum eam ſignis duntaxat ♂ ♀ ☽ expreſſam intueris, cognitionem obtines ſymbolicam.

Coroll. Cum ſignorum ope & ipſi res ab ſe invicem diſcriminare, & aliis earum notitiam impertiri poſſimus, perſpicuum eſt in cognitionibus ſymbolicis plurimum ineſſe adjumenti ad diſtinctas rerum ideas conſequendas.

Quid intellectus Acumen, Profunditas, & Soliditas?

394 Facultas in eodem objecto multa diſtinguendi, *acumen*; facultas notiones compoſitas in ſua membra reſolvendi, *profunditas*; facultas denique diſtincte ratiocinandi, & ratiocinationum colligationes inſtituendi, *ſoliditas* intellectus adpellatur.

Coroll. Plane, opinor, intelligitis, facilitatem omnem intelligentia recte utendi, ejuſque operationes promte exercendi, in allatis affectionibus eſſe conſtitutam.

Quid

Quid Habitus?

395. Omnis agendi facilitas exercitatione comparata generatim *habitus* nuncupatur.

E. g. habitum ſaltandi conſequutus eſt qui, uſu multo eam membrorum agilitatem comparavit, ut motiones omnes, quas ſaltatio depoſcit, efficere ea dexteritate poſſit, ut artem in naturam vertiſſe videatur.

Coroll. Vel me tacente videtis, habitus exercitatione non acquiri modo, ſed augeri etiam, & conſervari: uſuque intermiſſo ſenſim deperdi: acumen item, profunditatem, & ſoliditatem, quando, experientia teſte, & aſſidua rerum tractatione comparantur, eſſe habitus intellectus.

CAPUT VII.

De Ingenio, & Ratione.

Quid Ingenium?

396. QUum plura objecta diſtincte percepta ad ſeſe contendimus, pervidere utique poſſumus, quibuſnam in notis conveniant, aut ab invicem diſſentiant, uti ſua quemque docet experientia. Eſt adeo in nobis facultas quædam rerum ſimilitudines diſtincte percipiendi, quam *ingenium* vocamus.

E. g. ſi ad navis gubernatorem, reique publicæ moderatorem animum advertimus, complura utriſque communia deprehendimus.

mus. Quare cum hunc ad illum comparamus, ingenio id facere dicimur.

Coroll. *Ingenioſus* igitur ille dicetur, qui rerum ſimilitudines promte, atque expedite pervidere poteſt.

Scholion. Notio ingenii, quam hic evolvimus, a vulgari ejus vocabuli uſu non magnopere abhorret: nam & poetas vulgo ingenioſos dicimus, quod ſimilitudines in rebus deprehendere, iiſque commenta ſua exornare, ac veluti animare norunt.

Ejuſdem Gradus.

397. Quanto quis majori pollet acumine, profunditate, phantaſia, ac memoria, tanto majus obtinet ingenium. Quanto enim, & plura, & facilius poteſt in rebus deprehendere, tanto habilior eſt eruendæ earum ſimilitudini, ac proinde tanto magis valet ingenio (præc.): ad hoc ipſum autem acumen intellectus, & profunditas (394), memoria item (369), & phantaſia (351) plurimum conducunt: quanto ergo hæc majora ſunt, tanto majorem eſſe oportet vigorem ingenii.

Coroll. Cumque hæc exercitatione augeri in comperto ſit, non eſt dubium ingenium quoque eadem adjuvari.

Quid Ratio?

398. Ipſa librorum dogmaticorum inſpectio loquitur, veritates univerſales ita eſſe comparatas, ut aliæ ex aliis necti, atque demonſtrari valeant. Uſu præterea ipſo manifeſtum eſt, ineſſe in animis noſtris in-

ſitam

ſitam facultatem, qua nexum ejuſmodi diſtincte percipiamus. Ea facultas *ratio* nuncupatur.

Coroll. 1. Qui ergo nexum plurium veritatum pervidet, ille majore; qui omnino omnium, ille infinita gaudet ratione.

Quid rationi conforme, quid difforme?

Coroll. 2. Si rationem, objective, ut ajunt, pro ipſa veritatum connexione accipias, patet, rationi *conforme* vocari, quidquid cum cognitis veritatibus connexum eſt: *difforme* autem, quidquid cum iis pugnat.

Scholion. Præſtituta rationis definitio a communi uſu non diſſentit. Rationem enim ſequi communiter dicitur, qui actiones ſuas ad felicitatem tum ſuam, tum publicam conſequendam accommodat, atque adeo qui earum nexum cum futuris eventibus cognoſcit. Iſthoc plane ſenſu adhibuit Tullius id vocabulum L. 1. de off. c. 4. *Homo autem*, inquit, *quod rationis eſt particeps, per quam conſequentia cernit, cauſſas rerum videt, earumque progreſſus, & quaſi anteceſſiones non ignorat, ſimilitudines comparat, & rebus præſentibus adjungit, atque adnectit futuras: facile totius vitæ curſum videt, ad eamque degendam præparat res neceſſarias*... Idem L. 1. de Leg. c. 3. rationem vocat, per quam conjectura valemus, argumentamur, refellimus, diſſerimus, conficimus aliquid, concludimus.

Utrum experientia ſit ratio?

399. Experientia non eſt ratio. Eſt enim ex-

experientia cognitio comparata attentione ad res in ſenſum cadentes (Log.117), paritque cognitionem rerum duntaxat ſingularium (ibid. 120): ejus ergo ope ſolum cognoſcimus aliquid eſſe, vel fieri; veritates autem univerſales, earumque connexiones minime perſpicimus: quare experientia non eſt ratio (præc.).

Coroll. 1. Quod ergo ratione cognoſcimus, id a priore, non vero ſenſuum experientia novimus.

Coroll. 2. Tametſi belluis experientiam concedamus, non tamen continuo rationem quoque aſſignare cogimur.

Ratio ratiocinando inprimis exercetur.

400. Omnes cognitionem rationis uſu comparatam ratiocinando conſequimur. Quidquid enim a priore cognoſcimus, id ratiocinando cognoſcere dicimur: quod autem rationis adjumento novimus, id omne a priori novimus (præc. cor. 1): omnem ergo cognitionem uſu rationis comparatam ratiocinando conſequimur.

Coroll. 1. Rationis igitur uſus operationes mentis omnes requirit, cum ratiocinatio ſine ideis, & judiciis confieri haud poſſit.

Coroll. 2. Sicui enti facultas deſit ratiocinandi, ei rationem quoque deeſſe manifeſtum eſt.

An duce ratione erretur?

401. Nemo ratione duce impelli in errorem poteſt. Qui enim ratione utitur, diſtin-

ſtincte pervidet nexum, quem veritas quæpiam cum aliis habet (398): cognoſcit proinde eam ex illis legitime conſequi. Atqui ejuſmodi conſequutio erronea eſſe non poteſt (Log. 79. Sch. 1): nemo ergo ratione duce errare poteſt.

Coroll. Quare qui experientia contendunt efficere, ſæpe nos rationis ductu in errorem prolabi, hi rationem confundunt aut cum opinionibus præjudicatis, aut cum vitioſis ratiocinationibus, aut cum diſtortis, & depravatis animi affectionibus.

402. Dum ratiocinationes alias ex aliis ita nectimus, ut principia iiſdem ſufficiant ſolæ definitiones, axiomata, & poſtulata, ratione *pura* utimur: cum vero in earum principiis experientiæ quoque locum obtinent, *impuram* adhibemus rationem.

Coroll. Demonſtrationes ergo, quæ a priori fluunt, ratione pura; quæ a poſteriori, ratione impura peraguntur.

Quid Exſpectatio caſuum ſimilium?

403. Uſu interdum venit, ut iis rerum adjunctis recurrentibus, quibus cum olim certa eventa connexa fuiſſe obſervavimus, eadem rurſus eventa expectemus; id quod *expectationem caſuum ſimilium* adpellant philoſophi.

E. g. obſervaſtis ſæpius, cum radii ſolis e nubium intervallis emicantes ſubito ardore exæſtuarent, repentinam tempeſtatem maxi-

maximis cum tonitribus fuiſſe coortam; nunc iisdem adjunctis recurrentibus vicina fulmina, procellamque præſagitis: caſum igitur expectatis ſimilem: id quod in beſtiis ipſis obtinet.

An rationem requirat?

404. Caſuum ſimilium expectatio etiam ſine rationis uſu haberi poteſt. Qui enim caſum ſimilem expectat, alia re opus non habet, quam ut percipiat præſentes rerum περιςάσεις, iisque adjunctos eventus: tum ut his ſimilia alias percepta reducat in animum: denique ut agnoſcat eadem nunc rerum eſſe adjuncta, quæ tunc fuere. Atqui primum efficitur ſenſibus (340), alterum imaginatione (352), tertium memoria (369): ſimilium ergo caſuum expectatio abſque rationis adminiculo haberi poteſt.

An quiddam ejus vicarium?

405. Ineſt tamen in ea quiddam rationis vicarium. Dum enim caſus ſimilis expectatur, effectus e præſentibus adjunctis ſequuturus, utut confuſe, prævidetur; ſcitur proinde cum iisdem eſſe connexus, tametſi vis ipſa, & modus connexionis minime perſpiciatur. Quare in caſuum ſimilium expectatione quiddam præſto eſt, quod rationis vicarium jure adpelletis.

An ratiocinationem?

406. In eadem quædam quaſi ratiocinationis umbra elucet. Poſtquam enim in caſu quopiam aliquid eveniſſe ſenſu uſurpavimus, caſu iterum eodem recurrente ejus even-

eventi memoria vicem ſubit propoſitionis: ejusdem nunc recurrentis perceptio eſt inſtar aſſumptionis: opinio denique ſequuturi denuo ejuſdem eventûs locum complexionis obtinet. Igitur tacita hæc ratiocinatio in ea expectatione quodam modo concluſa latet: in caſu illo iſtuc evenit; atqui præſens caſus idem eſt, iſtuc igitur iterum eveniet.

Scholion. Hæc, quam dixi, ratiocinationis umbram a genuina ratiocinatione genere ipſo diſcrepat, multoque eſt ignobilior. Neque enim enunciationem continet univerſalem: ſed facultas cognoſcendi inferior caſus duntaxat repræſentat ſingulares, præſentem ſcilicet, ac præteritum; tum vis fingendi eventum eundem caſui denuo recurrenti adjungit.

CAPUT VIII.

De Appetitu, & Averſatione.

Quid voluptas, & Tædium?

407. Ea affectio animi, quæ ex intuitiva perfectionis cognitione proficiſcitur, *voluptas*; quæ vero naſcitur ex perceptione imperfectionis, *tædium* dici conſuevit.

E. g. quum rem noſtris deſignationibus, aut corporis perfectioni accommodatam apprehendimus, tum voluptate perfundimur: cum vero ſonos ad concentum aurium minime conſpirantes exaudire cogimur, tædio, ac moleſtia afficimur.

Coroll. Si ergo perfectio, quam animus contuetur, vera ſit, vera quoque erit, quæ inde dimanat voluptas; ſin autem illa adparens ſolum fuerit, hanc etiam talem eſſe oportebit.

Scholion. Ex his perſpicue illa colliguntur. 1) Tanto majorem eſſe voluptatem, quanto major, quanto certior, & quanto vividius repræſentata fuerit perfectio. 2.) In concurſione perfectionum, ac imperfectionum, aut voluptatem, aut tædium tenere principatum, prout paribus ceteris illarum, aut harum cognitio fuerit vivacior. 3) Fieri poſſe, ut perfectiones ejuſdem rei alius intime perſpiciat, atque adeo ſuaviſſimam inde voluptatem capiat, alius non item. Sane videmus effectionibus artium plurimum delectari peritos ejuſdem artificii, cum alii abſque ullo voluptatis ſenſu easdem contuentur; vetus verbum eſt, ſuo quemque ſtudio maxime duci. Sed & illud in aperto eſt, quare veritatis comprehenſio, rerumque novarum inventio tanto nos opere afficiat, quod in Pythagora, atque Archimede olim patuit: hæc enim intellectus noſtri perfectionem maxime patefaciunt, nobiſque velut intuendam repræſentant. Unde & hoc adparet, non hic nos eam ſolum voluptatem intelligere, quæ ſuavitate aliqua naturam ipſam movet, & cum jucunditate quadam percipitur ſenſibus, quam in Epicuro tantopere reprehendit Tullius, quamque ſi ſpeciatim adpelles, honos præfandus ſit. Sunt & alii, magiſque ingenui ſenſus jucunditatis: quis enim, verbi cauſſa, contra ſtudia naturæ tam vehementer obduravit,

vit, ut nullam e rerum cœleſtium cognitione capiat voluptatem.

Quid ſtatus Indifferentiæ?

408. Habitus animi neque voluptatem, neque tædium ullum perſentiſcentis *ſtatus indifferentiæ* audit.

E. g. indifferens dicitur animus, cum occurſu hominis ignoti nec voluptate, nec tædio afficitur.

Coroll. Siquis ergo ignoret, utrum id, quod in ſe, aliave quapiam re percipit, in cenſum perfectionum, ac imperfectionum referendum ſit, nullam inde voluptatem, aut tædium capit: eſt adeo in ſtatu indifferentiæ conſtitutus.

Quid Dolor, & Titillatio?

409. Senſus, qui ex nervorum in corpore noſtro ſolutione, aut violenta tenſione naſcitur, *dolor* adpellatur: ſenſus dolori contrarius *titillatio* vocatur.

Coroll. Dolorem ad tædium, titillationem ad voluptatem referri me non monente intelligitis.

Qaid Bonum, & Malum?

410. *Bonum* vocamus, quod perfectionem nobis aliquam conciliat, finibusque noſtris conveniens eſt: *malum* vero dicimus, quod imperfectiores nos efficit, noſtriſque propoſitis adverſatur. Quidquamne bonum eſt, quærit Cicero, quod non eum, qui poſſidet, meliorem facit? Parad. 1.

E. g. cibum dicimus bonum, quod corporis noſtri vires inſtaurat, ac perficit: ignorantiam in malis habemus, quod animi perfectioni repugnat.

Coroll. 1. Bonum ergo vel verum, vel adparens eſt, prout vel veram, vel adparentem adfert ſtatui noſtro perfectionem. Eadem in malo partitio obtinet.

Coroll. 2. Gradus boni, ac mali e gradibus perfectionis, ac imperfectionis, quam nobis conciliant, æſtimandi ſunt.

Coroll. 3. Quemadmodum cognitio perfectionis voluptatem, cognitio imperfectionis tædium animo generat (407); ita boni quoque repræſentatio voluptatem, malique perceptio tædium gignit.

Quotuplex voluptas?

411. Bonum, ac malum vel ſingulariter, & confuſe ope ſenſuum (339. 338.); vel communiter, & diſtincte percipimus ope intellectus (391). Voluptas, quæ hinc exſiſtit, in caſu priore *ſenſualis*, in poſteriore *mentalis* nuncupatur. Idem tenendum de tædio.

E. g. voluptas ſenſualis eſt, quam percipimus, cum cibo, & potu famem, ſitimque depellimus. Voluptas illa, quam e ſuis inventis Pythagoras cepit, mentalis fuit.

Quid Appetitus, Averſatio, & Facultas appetendi?

412. Quando bonum aliquod percipimus, ac voluptatem inde redundantem perſentiſcimus, experimur in nobis niſum quemdam ad-

adverſus illud, & inclinationem: cum vero malum quodpiam animo complectimur, ac tædio propterea afficimur, ſentimus in nobis conatum quemdam id depellendi, & quamdam animi declinationem. Illa inclinatio *appetitus*, hæc declinatio *averſatio* dicitur; vis autem iſta efficiens *facultas appetendi* vocatur (*a*).

E. g. objicitur oculis cibus, vel potio aliqua palato arridens, & viribus corporis inſtaurandis opportuna; continuo ſentimus nos ipſa naturæ vi ad eam inclinari; a veneno contra abſtrahi; illa igitur appetimus, iſtuc averſamur. Univerſe appetimus, quæ naturæ apta ſentimus, & propulſamus contraria; & prius poterit a ſe quiſque diſcedere, quam appetitum earum rerum, quæ ſibi conducant, amittere.

Eorum leges.

413. Cuivis appetitui voluptas, cuivis averſationi tædium adjunctum eſt. Quivis enim appetitus fertur in bonum, quævis averſatio in malum opinatum (præc.): cuivis ergo appetitui adjuncta eſt boni, cuivis aver-

(*a*) Aptiſſime Tullius: *Natura omnes ea, quæ bona videntur, ſequuntur, fugiuntque contraria. Quamobrem ſimul objecta ſpecies cujuſpiam eſt, quod bonum videatur, ad id aſpiciendum impellit ipſa natura.* Tus. Quæſt. L. 4. c. 6.

averſationi mali repræſentatio. Atqui repræſentationem boni voluptas, cognitionem mali tædium comitatur (410. cor. 3.): quare appetitio & voluptas, averſatio & tædium, inter ſe nexa, & jugata ſunt.

Coroll. Pro varia ergo voluptatis, ac tædii efficacitate varia quoque eſt vis appetitionis, & averſationis.

414. Neque appetitus fertur in objectum, niſi ratione boni; neque averſatio idem repudiat, niſi ratione mali. Utrumque ſenſu intimo, hoc eſt, veritatis ipſius teſtimonio, manifeſtum eſt. Ineſt enim quaſi naturalis, atque inſita in animis noſtris notio, ut bonum eſſe appetendum, malum aſpernandum ſentiamus. Nunquam certe adigere poſſumus animum, ut quidquam amplectatur, niſi latentis in eo bonitatis ſpeciem quamdam veram, aut falſam deprehendat.

Scholion. Qui malum, ſibique noxium appetunt, omnino aliquam in eo boni ſpeciem ſequantur, neceſſe eſt. Elegans eſt hanc in rem locus apud Tullium L. 5. de fin. c. 10. *Qui poteſt intelligi, aut cogitari, eſſe aliquod animal, quod ſe oderit? res enim concurrent contrariæ: nam cum appetitus ille animi aliquid ad ſe trahere cœperit conſulto, quod ſibi obſit, quia ſit ſibi inimicus: cum id ſua cauſſa faciet, & oderit ſe, & ſimul diliget, quod fieri non poteſt: neceſſe eſt quidem, ſi quis ſibi inimicus eſt, eum, quæ bona ſunt, mala putare; bona contra, quæ mala: & quæ appetenda, fugere;*

gere; & quæ fugienda, appetere... Quare quotieſcunque dicetur male de ſe quis mereri, ſibique eſſe inimicus, atque hoſtis, vitam denique fugere, intelligatur aliquam ſubeſſe ejuſmodi cauſſam, ut ex eo ipſo poſſit intelligi, ſibi quemque eſſe carum.

Quid Motiva?

415. Perceptio boni per ſe invitans, & alliciens appetitum animi; tum ſpecies mali impellens ad averſandum, *motiva*, ſeu incitamenta dicuntur.

E. g. cum ægrotus medicinam appetit; motivum ejus eſt cogitatio, comprehenſioque ſanitatis, quæ appetitionem movet.

Coroll. Cum ergo ſine ſpecie boni aut mali nihil appetere, vel averſari poſſit animus (præc.), palam eſt neque appetitum, neque averſationem ſine motivis haberi poſſe; ac proinde & appetendi, & refugiendi initia proficiſci aut a voluptate, aut a tædio.

Quotuplex appetitus?

416. Bonum, & malum vel ſingulariter & confuſe ope ſenſuum, aut imaginationis: vel communiter ac diſtincte ope intellectus, aut rationis comprehenditur (411.). Appetitus, & averſatio in caſu priore *ſenſitivus*, in poſteriore *rationalis* adpellatur.

Coroll. Quare appetitui ſenſitivo voluptas ſenſualis; rationali voluptas mentalis reſpondet (411.). Idem eſto de averſatione judicium.

Quid Pugna appetituum?

417. Interdum ſenſus, & phantaſia inſtar mali exhibet, quod intelligentia, & ratio ſpecie boni repræſentat, & contra: atque adeo id, quod appetitus ſenſitivus averſatur, rationalis proſequitur, & contra. Hæc appetitionum diſſenſio *pugna appetitus ſenſitivi, & rationalis* nominatur.

E. g. pugnam hanc in animo experitur ægrotus, quando medicinam palato minime arridentem ſpe adipiſcendæ ſanitatis ſorbet. Eandem ſenſit apud Terentium Pamphilus, cum ait: Equidem cupio, & vix contineo: ſed non minuam conſilium; ex uſu, quod eſt, id perſequar. Architas item, qui cum Villico eſſet iratior, quo te modo, inquit, accepiſſem, niſi iratus eſſem?

Quod appetitus ſenſitivi objectum?

418. Appetitu ſenſitivo in ea ferimur, quæ titillant ſenſus, ac ad eos cum ſuavitate affluunt, & allabuntur: ea repudiamus, quæ iis tædium, ac moleſtiam adferunt. Hæc enim facultas fertur in objecta ſenſu, aut phantaſia repræſentata (præc.), ac proinde verſatur in rebus individuis (340. 321.). Quare cum appetitum ſenſitivum ſequimur, bonum metimur delectatione rerum ſingularium, & malum earundem tædio: rerum autem ſingularium ideæ ſenſuum ſubſidio comparantur (391): ergo appetitu ſenſitivo ea amplectimur, quæ ſenſus ſuaviter afficiunt; ab iis abhorremus, quæ his moleſtiam adhibent.

Quid

Quid Affectus?

419. Si appetitio, vel averſatio ſenſitiva vehementior, & cum inſolente ſanguinis, fluidique nervei concitatione conjuncta ſit, *affectûs* vocabulo inſignitur.

E. g. quum injuria ſubita provocati excandeſcimus, ardent oculi, inflammatur vultus, & ſanguis concitatus corpus omne rapidiſſime pervadit: & tunc affectu iræ incitari dicimur, qui quamdiu inhæret in animo, nunquam ſinit reſpirare, nunquam acquieſcere. Videtis, ut de ſe Horatius dicat:

væ, meum
Fervens difficili bile tumet jecur.
Tunc nec mens mihi, nec color
Certa ſede manent, humor & in genas
Furtim labitur, arguens
Quam lentis penitus macerer ignibus.
L. 1. od. 13.

Et incenſa amore Sappho:

Nam ſimul te
Cypria aſpexi, nihil eſt ſuper mi
Quod loquar amens.
Lingua ſed torpet, tenues ſub artus
Flamma demanat, ſonitu ſuopte
Tinniunt aures, gemina & teguntur
Lumina nocte.
Manat & ſudor gelidus, tremorque
Occupat totam, velut herba, pallent
Ora, ſpirandi neque compos, orco
Proxima credor.

Coroll. Cum ergo neque appetitio ſine voluptate, neque averſatio ſine tædio conſta-

re poſſit (413.), cuivis affectui voluptas, aut tædium comitetur oportet.

Quæ ejus ſpecies?

420. Affectus, qui voluptatem adjunctam habet communi vocabulo *gaudium*: cui vero tædium conſociatur, *triſtitia* audit.

Scholion. Gaudium, & triſtitia vulgo affectus primigenii vocantur, quod his omnes reliqui tanquam partes ſubjiciantur. Ratio inſtituti pluribus hæc perſequi nos non permittit: adeat, ſi cui eſt otium, aureum Ciceronis librum quartum quæ ſt. Tuſcul. Summa affectuum genera compendio dabimus. *Lætitia* eſt gaudium ex mali ceſſatione. *Amor* eſt gaudium ex aliena felicitate. *Acquieſcentia* eſt gaudium ex iis, quæ bene a nobis geſta putamus. *Gloria* eſt gaudium e bono aliorum de nobis judicio. *Spes* eſt gaudium e bono futuro. Atque hæc ad voluptatem referuntur. Ad tædium iſta pertinent: *Puſillanimitas* eſt triſtitia ex difficultate boni obtinendi. *Deſiderium* eſt triſtitia ex retardatione boni ſperati. *Metus* eſt triſtitia ex impendente malo, quod intolerabile videatur. *Pœnitentia* eſt triſtitia ex malo, quod patravimus. *Pudor* eſt triſtitia e ſiniſtro aliorum de nobis judicio. *Invidentia* eſt triſtitia ex aliorum rebus ſecundis. *Ira* eſt triſtitia ex injuria nobis, aut aliis illata, cum averſatione perſonæ eam inferentis; quæ quidem ira ſi inveteraverit, & tanquam in venis, medullisque inſederit, *odium* adpellatur.

CA-

CAPUT IX.

De Voluntate, & Noluntate,

Quid Voluntas, & Noluntas?

421. APpetitus rationalis *Voluntas* adpellatur: averſatio itidem rationalis *Noluntas* dicitur.

Coroll. 1. Eodem fere redit definitio Stoicorum, qui Tullio teſte βȣλησιν noluntatem vocarunt, quæ quid cum ratione deſiderat.

Coroll. 2. Quæcunque ergo generatim de appetitu in ſuperioribus demonſtrata ſunt, ad voluntatem quoque transferri, atque aptari poſſunt.

422. Voluntas ducem intellectum ſequitur. Eſt enim voluntas appetitus rationalis (præc.), ac proinde naſcitur e diſtincta boni repræſentatione (416), quam intellectus efficit (386): intellectus ergo boni repræſentatione facem voluntati præfert, & hæc illum ducem ſequitur.

Coroll. Quoniam itaque boni repræſentatio motivum nuncupatur (415), patet voluntatem ſine motivo nunquam inclinari. Hinc intelligi facile id quoque poteſt, quod jam tritum eſt vetuſtate proverbium: Ignoti nulla cupido.

Scholion. Quum appetere quidpiam, vel aſpernari ſine ullo motivo nobis videmur, animus attendi diligenter debet non ad actionem præſentem, quam ex conſuetudine

quadam jam exercemus; ſed ad primum illud tempus, quo rem eandem appetere, vel averſari cœpimus: crebra enim ejusdem rei appetentia, vel repudiatione habitus quidam voluntatis enaſcitur, quo deinceps propter invitamenta præterita agimus, tametſi nunc ea diſtinctè non expendimus. Ita cibos, quos olim non ſine deliberatione primum deguſtavimus, nunc ſola conſuetudine ſumimus.

423. Voluntas ad proſequendum, noluntas ad repellendum quidpiam vi extranea cogi non poteſt. Cum enim ſine motivo (cot. præc.) hoc eſt ſine repræſentatione boni, aut mali inflecti nequeat (415), cogi extrinſecus non poteſt, niſi vis externa efficiat, ut intellectus id, quod bonum ducit, in malis habeat, & contra: quod fieri haud poſſe ſenſus ipſe intimus luculenter loquitur.

E. g. nullis unquam minis, ac terroribus efficiet carnifex, ut reus, quem ad ſupplicium rapit, crucem appetat.

Scholion. Quando ſuppliciorum immanitate ad falſam ſceleris confeſſionem cogi quemquam vulgo dicimus, non eſt hæc vera, & germana coactio: tunc enim reus eam confeſſionem, tanquam finiendis tormentis opportunam, inſtar boni apprehendit, ac reapſe vult. Eadem reſponſio in omnia id genus exempla valet.

424. Anima ſeipſam determinat ad proſequendum, vel aſpernandum objectum. Cogi quippe extrinſecus non poteſt (præc.); ſed

ſed nec ulla illicia, aliudve quidpiam eam interne cogit, quando ſenſu intimo manifeſtum eſt, poſitis omnibus ad agendum requiſitis poſſe ab ea actionem quamvis & ſuſcipi, & negligi: reliquum eſt igitur, ut ipſa ſe determinet.

Quid Spontaneitas, & Spontaneum?

425. Facultas ſe ipſum determinandi *ſpontaneitas*: actiones autem ex ea determinatione oriundæ *ſpontaneæ* vocantur.

Coroll. Patet ergo animæ humanæ & ſpontaneitatem, & actiones ſpontaneas convenire (præc.).

E. g. quotquot in hoc collegio præſentes ſumus, ſponte huc acceſſimus, cum nemo vi extranea huc raptatus ſit, ſed quiſque ſe ad adeundum determinarit.

426. Actiones animæ a volendi, aut nolendi facultate pendentes contingentes ſunt. Tametſi enim ſine incitamentis non efficiantur (422. cor.), hæc tamen voluntatem non cogunt, ſed anima ſe ipſam determinat (424); actiones ergo a facultate volendi, aut nolendi profectas & ſuſcipere, & negligere poteſt: quæ proinde contingentes ſunt (161).

Coroll. Quare ejus generis actiones non determinantur per animæ ipſius eſſentiam.

Quid Libertas?

427. Facultas ſponte amplectendi quod bonum, aut refugiendi quod malum judica-

mus,

mus, ita, ut poſitis etiam incitamentis ad id complectendum, vel repudiandum impellentibus, poſſimus non amplecti, aut averſari, *libertas* nominatur.

Et quotuplex?

Scholion. Libertas paſſim in duo tribuitur genera. Alia eſt *a coactione*, quum ſcilicet abeſt ab agente coactio: alia *a neceſſitate*, quum omnis etiam neceſſitas exulat. Poſterior iſta iterum vel eſt *libertas contradictionis*, vel eſt *libertas contrarietatis*; illa obtinet, ubi poſitis omnibus ad agendum neceſſariis, actio & poni, & omitti poteſt, hæc adeſt, ſi non omitti modo actio poſſit: ſed & alia eidem contraria poni. Exemplis coram cuncta illuſtrabimus.

Unde pendeat?

428. Libertas pendet ab intelligentia, & ratione. Ea quippe poſtulat, ut objectum quatenus bonum eſt, repræſentetur (præc.): poſtulat igitur intelligentiam (386). Enimvero objectum, quatenus bonum eſt, tunc percipitur, dum nexus, quem cum perfectione noſtra habet, pervidetur (410); quod cum ope rationis obtineatur (398), in confeſſo eſt, libertatem pendere ab intelligentia & ratione.

Coroll. Locus ergo libertati non relinquitur, ubi intelligentia, & ratio exulant.

An in nobis detur?

429. Anima humana gaudet libertate. Nam inprimis pollet facultate ſponte am-

ple-

plectendi, & repudiandi objecta (424.425), quatenus ea bona, aut mala eſſe judicat (414). Deide ipſa atteſtante conſcientia, etiam poſita boni, malive repræſentatione poteſt idem amplecti, vel non amplecti; averſari, vel non averſari: libertate igitur gaudet.

Scholion. 1. Vocem conſcientiæ ſuæ repudiet, exſtirpatamque ex animo ſuo humanitatem fateatur neceſſe eſt, qui ſe libertate deſtitutum ſentiat. Sicuti enim ſenſu intimo percipimus nos vivere, cogitare: ita ſentimus plane noſtro nos arbitrio, atque delectu velle, ac nolle plurima: ſi ergo illud in dubium non revocamus, iſtuc negare qui poſſumus? Quid, quod libertate ſublata, omne honeſti & inhoneſti diſcrimen, omne legum vinculum, omnis denique vitæ ratio convellitur? Fruſtra adhibentur laudes, minæ, præmia: inique ſunt ſupplicia omnia conſtituta. Sed non attinet de re tam clara plura requirere; vel illud clariſſimi Philoſophi argumentum quanti eſt! *Tota*, inquit, *hominis libertas binis verbis abſolvi poteſt, ac digito, ut ita dicam, demonſtrari. Exploratum eſt, cauſſas neceſſarias agere ſemper ſecundum totas ſuas vires: lapides totis viribus decidunt: elateres totis viribus obſtacula repellunt: ignis, aqua, ceteræ naturales, ac neceſſariæ cauſſæ totis ſemper ſuis viribus agunt. At vero, niſi vim manifeſtam conſcientiæ facere velimus, ex intima experientia quilibet perſentiſcit, poſſe ſe parte virium agere. Ut ecce, quum abacum hunc primum parva vi di-*

digitis premo, mox majori, deinde paulo etiam majori, poſtremo quantum queo; nemo dixerit, me non potuiſſe premere totis viribus, cum parte premebam; nam alias ne poſtremo quidem id potuiſſem. Qui ergo parte virium agere poſſum, ac majori vel minori, prout lubitum fuerit, cogor fateri, me non neceſſario agere, id eſt, eſſe liberum. Itaque niſi hoc ſit perſpicuum, non video, quid in ideis humanis clari, ac perſpicui eſſe poſſit. Ant. Genu. Elem.Met. part. alt. ad propoſ. 40.

Scholion. 2. Qui in convellenda libertate humana operam manifeſte profitentur, hæc fere in medium adferunt. 1) Senſum intimum idoneum libertatis teſtem eſſe non poſſe, cum fieri queat, ut quæ agamus, libere agere nobis videamur, tametſi iis agendis abſtinere non omnino poſſimus: multos eſſe, qui putent conſcientiæ teſtimonio conſtare, membra noſtri corporis ab anima efficienter cieri; eandem per totum corpus fuſam, ac tributam eſſe; quæ tamen admodum incerta, ac obſcura ſint: idem in negotio hoc libertatis uſu poſſe venire. Verum qui hæc ita diſputant, nunquam ſenſa ſui animi ſerio excuſſiſſe videntur. Quod ad motiones membrorum, animæque præſentiam attinet, hoc totum eſt, quod experimur; ſimul in animo voluntas enata eſt, ſimul in membris ineſſe certas commotiones; item ſi qui motus extrinſecus oblata pulſione in his excitentur, continuo redundare in animum: ipſum autem nexum, qui inter animi affectiones, atque eas commotiones intercedit, quis amabo percipit? muta

ta hic omnis eſt experientia; ſuos errores ei affingunt, qui in iis opinionibus verſantur. Aliter ſe res habet in negotio libertatis. Cum greſſum ad dexteram molior, perinde certus ſum me poſſe ad lævam deflectere, quam certus ſum me reapſe verſus dextram concedere: quod quidem in ipſa natura infixum eſt, comprehenditurque ſuis cujusque ſenſibus ſic, ut contra ſi quis dicere velit, audiendus non ſit. Quare libertatem tuam aperte loquitur ipſa conſcientia, ut ſi fidem ei detrahas, demonſtrationes ipſas geometricas, cunctaque axiomata funditus ſuſtuleris.

2) Animum ſuapte natura neutram in partem inclinari, eſſeque plane indifferentem: quemadmodum ergo inertia corpora ad motiones, ita mentem ad ſuas voluntates extrinſecus determinari. Qui hoc argumentum urgent, ſane non vident, ſe eadem opera, ipſam quoque Dei, ad actiones indifferentis, libertatem penitus jugulare. Eſt nempe animus hominis indifferens non indifferentia illa inerti, quæ corporibus libertate deſtitutis convenit; ſed indifferentia quadam actuoſa, ita, ut veram agendi habeat in ſe ipſo efficientiam, nec extrinſecus ulla vel neceſſitate, vel coactione impellatur.

3) Cuncta, quæ futura ſint, a Deo præſcrita, ac prævisa eſſe, atque idcirco neceſſario ſic evenire, quemadmodum præſcita ſint, neque pendere a noſtra electione. Nodus hic Ciceroni tam difficilis aliquando viſus eſt, ut ne libertatem cogeretur tollere, liberarum actionum prænotionem

nem a Deo ſubmoverit, hominesque, ut liberos faceret, fecerit ſacrilegos. Nos eum alibi diſſolvimus (254). Scientia Dei nullam in naturas rerum adhibet efficientiam, ſed molitiones ſive liberas, ſive neceſſarias abſque ulla earum mutatione comprehendit. *Quemadmodum memoria tua non cogit facta eſſe, quæ præterierunt: ſic Deus præſcientia ſua non cogit facienda, quæ futura ſunt*, inquit Auguſt.

Scholion. 3. Alii non aperto marte, ſed per cuniculos quosdam, eodem tamen contendunt. Libertatem non negant illi quidem, ſeb nihilominus admodum reſtricte de ea ſentiunt, tamque anguſtis finibus comprimunt, ut verbo relinquere, re quidem certe tollere videantur. Ajunt objecta ſpecie duorum bonorum æqualium, fieri non poſſe, ut voluntas præferat alterutrum, niſi rationes externæ unde unde ſubſidio veniant. Addunt comparationem e Tullio deſumtam (inſcienter id quidem: neque enim Tullio de voluntate, ſed de vi intelligendi, idque in rebus duntaxat perſpicuis, ſermo eſt), animumque humanum cum libra conferunt, quæ ut nullis, ſic æquis utrinque ponderibus in partem alterutram inflecti nequit. Quæ quidem opinatio, ſi dereptis integumentis aciem mentis a verborum pompa ad rem, veritatemque traduxeris, huc denique redit: quum oblata bona æquatis quaſi momentis animum trahunt, atque allectant, neutrum poſſe eligi propter defectum rationis ſufficientis; ſed tunc in eo eſſe poſitam, quam quærimus, libertatem, quod in noſtra ſit poteſtate rationem in con-

ſilium

ſilium adhibere, incitamenta in partes omnes verſare, ab iis cogitationem avocare, extranea illicia conquirere &c. ac demum eam partem amplecti, pro qua major ratio pugnaverit. Verba Baumeiſteri ſunt: *Concedo equidem, quod anima poſitis omnibus ad agendum requiſitis, poſſit contrarium agere, ſed* N B. *ſi contraria motiva acceſſerint*. Quibus quidem verbis indifferentiæ libertatem ſubmovet. Conf. Pſych. Empir. wolfſii P. 2. c. 1. & 2.

Equidem rationem, quare voluntas quidpiam amplectatur, vel repudiet, ſemper eſſe aliquam oportere, major exceptione omni teſtis eſt conſcientia. Quare autem, cum paria bona propoſita ſint, alterum præ altero eligat, puto neque ſenſu intimo, neque aliis argumentis evinci, debere extraneam aliquam adeſſe rationem. Nam quod ad principium rationis ſufficientis attinet, alias a nobis eſt definitum, quatenus illud pertinere poſſit (23. Sch.): ſenſum autem intimum nobiſcum potius facere arbitror, ſi poſitis opinionibus præjudicatis explicemus, atque excutiamus animum, ut adpareat; quæ inſit in eo ſpecies, forma, & notio libertatis. Sed miſſis his inſiſtamus paulum. Oblatis ergo bonis æqualibus libertas ſita eſt in præcedente illa mentis deliberatione, novorum incitamentorum conquiſitione, fortiorum momentorum apprehenſione &c. Hoc etſi multis modis reprehendi poteſt, accipio tamen, quod datur, & quæro, an hæ mentis actiones pendeant a præcedente aliqua voluntate, an non? ſi non pendeant, erunt omnino neceſſariæ, neque ullo

mo-

modo in noſtra poteſtate poſitæ; quare ope earum explicari libertas haud poterit. Sin autem pendeant; ipſa illa voluntas prævia itidem pendebit ab ejusdem modi mentis actionibus præcedentibus, de quibus idem rurſus dici oportebit. Atque ita inſiſtendum erit denique aut in neceſſariis, ac inexplicabilibus animi actionibus; aut in plena voluntatis æquilibritate, ſuique determinandi abſque ulla ſpecie majoris boni efficacitate. Adſtringamus idem arctius. Pendeat voluntas quædam a præviis actionibus A; unde exſtiterunt actiones A? exſtiterint a voluntate B; & hæc ab actionibus antecedentibus C: unde ortæ ſunt actiones C? facile profecto intelligitur, vel in aliqua neceſſitate, vel in perfecta voluntatis æquilibritate eſſe demum acquieſcendum.

Et querentur adhuc adverſarii, ſi ſua eos libra urgeamus, noſque craſſa ignoratione, errore, falſis opinionibus devinctos inani voce ſonare clamitabunt, neque intelligere, neque videre, ſub hac voce libertatis, quæ ſit ſubjicienda ſententia? Ajunt eam comparationem, ut ceteras omnes, claudicare: motiva in animum non perinde, ac pondera in libram, phyſica efficacitate agere: inclinationem voluntatis non eſſe motionem aliquam corpoream, ac mechanicam; pondera ad libram extrinſecus addi, motiva voluntatis intra ipſum animum gigni, ac recondi. Sint iſta ſane; non enim id agitur, ut contendamus eam ſimilitudinem hactenus pertinere. At illud certe verum eſt, incitamenta illa eſſe inſtar ponderum: ut his libram, ita illis animum inclinari:

in-

inclinationem illius cum momentis ponderum, hujus cum efficacitate illiciorum connecti: inclinationis in libra magnitudinem quantitati ponderis, in voluntate quantitati motivi certa quadam proportione reſpondere. Hæc autem quorſum evadant, facile intelligitur. Dicent, comparationem ne hactenus quidem pertinere. Non quæro quid dicant, ſed quid convenienter debeant rationi, & ſententiæ ſuæ dicere. Itaque concedo animum non eſſe libram, nec incitamenta voluntatis quaſi plumbea quædam pondera eundem extrinſecus impellere: id contendo, in ea ſententia animum non minus fataliter determinari ſuis motivis, atque machinam aliquam corpoream ſuis elateribus: eandem ſemper eſſe vim neceſſitatis, quæ demumcunque ſit illa natura, in qua inhæreat. Et quoniam Tulliana comparatione tantum delectantur adverſarii, accipiant luculentum ex eodem ipſo teſtimonium. *Communi igitur*, inquit, *conſuetudine ſermonis abutimur, cum ita dicimus, velle aliquid quempiam aut nolle ſine cauſſa: ita enim dicimus ſine cauſſa: ut dicamus ſine externa, & antecedente cauſſa, non ſine aliqua. --- Ad animorum motus voluntarios non eſt requirenda cauſſa: motus enim voluntarius eam naturam in ſe ipſo continet, ut ſit in noſtra poteſtate, nobiſque pareat: nec id ſine cauſſa: ejus enim rei cauſſa ipſa natura eſt.* C. 11. de Fato.

Aget ergo, inquiunt, voluntas ſine motivo? quaſi vero qui oblatis duabus ſemitis peræque tritis, alterutram ineat, incedat ſine

ſine ſemita. Sic habeto: cum voluntas duobus propoſitis minus bonum præ altero appetit, non appetit illud quatenus minus bonum, ſed quatenus abſolute bonum eſt, utque ſua utatur libertate, qui uſus tanti plerumque a nobis fit, ut finito cuivis bono anteferatur. At alterum præferet alteri ſine ratione ulla ſufficienti? ſtabit, juxta vetus verbum, voluntas pro ratione: neque adhuc demonſtraverunt Leibnitziani voluntati liberæ alia præterea opus eſſe ratione, ut alterutrum bonorum æqualium amplecti poſſit. Quare nunquam conviciis ſuis efficient, ut noſtram ſtabilem conſcientiam contemnamus, illorum errantem opinionem aucupemur. Sed ſe mirificam in latebram conjiciunt. Quod enim intelligerent fore, ut premerentur, ſi ad tribunal conſcientiæ pertraherentur, dicunt ſaltem rationes externas, cur alterum alteri præferatur, nunquam non præſto eſſe, tametſi ad eas non advertamus. Optare iſtuc quidem eſt, non docere. Quo enim vel indicio, vel ratione id efficient? nempe ex principio rationis ſufficientis, cujus patrocinium vident, niſi iſta vera ſint, ſibi eſſe deſcrendum. Sed hoc ſatis in ſuperioribus diſputatum eſt.

CA-

CAPUT X.

De Natura Animæ humanæ.

430. ANima humana eſt ſui notionumque, quas de rebus externis habet; conſcia (335), hoc eſt, pollet facultate ſe a rebus extrinſecus poſitis, easque ab invicem diſcernendi (334). Quare notiones alias cum aliis ope attentionis (379), & reflexionis (383) contendere, atque adeo judicia conformare valet (Log. 55).

Judicium plures poſcit ideas.

431. Quum animus quidpiam judicat, plures ei ſimul ideæ debent obverſari. Judicando enim ideas inter ſe confert (Log. cit.) eas ergo complecti debet.

E. g. ut hypotenuſæ cujuspiam quadratum cathetorum quadratis exæquari judices, & horum & illius ideam ſimul, & conjuncte in mente ineſſe neceſſe eſt. Si enim illud momento A, hæc momento alio B perciperes, eorundem æqualitatem neutro utique momento perrideres.

432. Si perceptiones in motibus corporeis ſitæ ſint, tot diverſi motus adeſſe in corpore debent, quot diſtinctæ adſunt perceptiones. Quævis enim motio eſt res quædam ſingularis, & individua, nec proinde alteram comprehendit. Quare una motio non niſi unius ideæ vice defungi poteſt.

E. g.

E. g. qui ſonos a nervo redditos in ejus tremoribus conſtituat, inſcienter agat, ſi ab eodem individuo tremore plures, ac diſſimiles ſonos ſimul effici ajat: neceſſe enim erit ſingulis ſonis ſingulos tremores reſpondere.

433. Conſcientia intimarum perceptionum, itemque judicium res eſt ab ipſis perceptionibus diſtincta. Nam perceptiones & ſine conſcientia, & ſine judicio ullo ineſſe poſſunt in animo, ſicuti quotidie docet experientia.

Coroll. Si cui ergo iſta in motibus corporeis reponenda eſſe videantur, ſuæ his motiones ſingillatim reſpondere debebunt. (432)

Actiones animæ non ſunt motiones corporeæ.

434. Neque perceptiones, neque earundem conſcientiæ poſſunt eſſe corporeæ motiones. Eſſet enim conſcientia motio a prioribus illis, quæ perceptionibus reſponderent, diſtincta (præc. cor.); vel ergo foret iisdem ſimilis, vel diſſimilis: ſi ſimilis, non eſſet conſcientia, ſeu perceptionum perceptio, ſed earundem rerum, quarum illæ, repræſentatio; quemadmodum ſonus a muro repercuſſus non eſt ſoni directi animadverſio. Sin autem diſſimilis, qui obſecro poſſet eſſe earum perceptio? Deinde motus hic aut eodem tempore, quo priores illi, efficeretur, aut diverſo: ſi diverſo, illos repræſentare omnino non poſſet; ſi eodem, tum vel in eadem corporis parte,

te, qua illi, exſiſteret, vel non: ſi non in eadem, rurſus repræſentare eos non poſſet; ſi in eadem, pars ea corporis individua motibus diſſimilibus, & ſibi adverſantibus eodem tempore agitaretur: nam perceptiones e. g. colorum diverſorum, ſonorum, ſaporum expoſcerent motus diſſimillimos, ac inter ſeſe pugnantes. Neque ergo perceptiones, neque earundem conſcientia poſſunt eſſe corporeæ motiones.

435. Nequit Judicium eſſe motio corporea. Fit enim judicium duarum idearum collatione (Log. 55), eſtque ab iisdem diſtinctum (433): tres ergo ſimul præſto eſſe motiones deberent (cit. cor.), eæque diſſimiles, ac ſæpe repugnantes, quæ proinde non in eadem, ſed in diverſis corporis partibus ineſſent. Quonam ergo pacto earum una foret reliquarum ad ſe invicem comparatio, quas tam parum continet, quam illæ ſeſe? Quid quod ſenſu intimo manifeſtum eſt, ideam rerum in eodem illo individuo ſubjecto eſſe, in quo inſit earundem comparatio, ſive judicium? Quare judicium motio corporea eſſe haud poteſt.

Coroll. Cum itaque ratiocinatio judiciis contineatur (Log. 78. cor.), non eſt dubium, eam quoque a motibus corporeis penitus diverſam eſſe oportere.

Scholion. Atque ita in aperto demum eſt vanitas ſententiæ, quam Thomas Hobbeſius protulit in ſuo Leviathane P. 1. c. 3. qui tum acerba alia philoſophiæ vulnera impoſuit, tum & hoc graviſſimum. *Cauſſa ſenſionis*, inquit, *eſt externum corpus, ſive ob-*

jectum, quod premit uniuscujusque organum proprium vel immediate, ut in ſenſu tactus, & guſtus; vel mediate, ut in viſu, auditu, olfactu: & premendo (mediantibus nervis, & membranis) continuum efficit motum introrſum ad cerebrum, & inde ad cor: unde naſcitur cordis reſiſtentia, & contra-paſſio, ſeu ἀντιτυπία, *ſive conatus cordis deliberantis ſe a preſſione per motum tendentem extrorſum; qui motus propterea adparet tanquam aliquid externum, atque apparitio hæc, ſeu* φάντασμα *eſt id, quod vocamus ſenſionem, & quantum ad oculum lumen dicitur, vel color; quod attinet ad aurem ſonus; ad nares odor; ad palatum ſapor; & ad reliquum corpus calor, frigus, durities, mollities, & cetera pertinentia ad ſenſum tactus: quæ qualitates omnes nominari ſolent ſenſibiles, & ſunt in ipſo objecto nihil aliud præter materiæ motum, quo objectum in organa ſenſoria diverſimode operatur. Neque in nobis aliud ſunt, quam diverſi motus: motus enim nihil generat præter motum.* Deinceps judicia, & ratiocinationes per eaſdem cerebri & cordis incitationes ſic explicat, ut non verbis ſit, & diſputatione Philoſophorum, ſed vinculis, & carcere fatigandus.

Pauca nihilominus adverſus ejus ſectatores adnotabimus. Et 1) quidem illud percontari libet, quinam poſſit fieri, ut cor perſentiſcendo eam reſiſtentiam, quam extraneæ actioni objicit, & niſum, quo ſe eidem ſubducere nititur, ideam non ejus reſiſtentiæ aut conatus, ſed equi, aut palatii habeat? qua inquam ratione accidit, ut tame-

metſi in ea vel reſiſtentia, vel conatu nihil inſit equo, aut palatio ſimile, horum tamen in nobis imago eluceat? 2.) Si ſenſiones, quæ per diverſas quaſi feneſtras in nos ſubeunt, ſolis motibus corporeis contineantur, ea duntaxat habebunt diſcrimina, quæ in agitationibus corporum obtinere poſſunt, maſſarum videlicet, celeritatum, directionum. Fieri ergo poterit, ut ſenſiones palato exceptæ, æque infinitæ mutabiles; eam nanciſcantur maſſarum, velocitatum ac directionum temperationem, ut ab illis nil differant, quas candidæ nives in oculos inſinuant, atque ita cæcus nivium candorem palato cernat, ſaporem cibi oculo alius excipiat. 3.) Si quando voluntati duo offeruntur bona, quæ illam in diverſa diſtrahant, & alliciant, neutrum ſane poſſet unquam amplecti; cum enim motus corporum compoſitus media quadam linea, quam diagonalem vocant mathematici, ſemper incedat, mentis appetitio inter bonum utrumque veluti fluctuans vagaretur.

4) Pars illa corporis (quæ demum eacunque ſit) cujus commotione ſenſiones gignantur, aliud certe eſſe non poteſt, quam diverſorum vaſorum humores deferentium, fibrarum, nervorum, glandularum, &c. congeſtus, & conjugatio: ejusdem ergo eſt generis, cujus ſunt externa αἰσθητήρια, ſolaque ſtructura, & commiſſuris partium diſcriminatur. Quare ſi artificioſa corporis compoſitio, ſi partium ſubtilitas, ſi exquiſita motus quantitas conferre quidquam poſſit ad ſenſionem, & cogitationem efficiendam, perſane mirum eſt, cur in oculo pul-

cherrimas rerum imagines excipiente nullum inſit ſenſionis veſtigium, quando & ſtructura pollet admirabili, & tenuiſſimis lucis radiis pervellitur. Quid iſtuc monſtri eſt? quandiu is tremor, & agitatio inhæret in oculo, aut per nervum opticum propagatur, mera denique eſt corporea motio: at quum ejus nervi ope ad cerebellum, hoc eſt, ad materiam ejusdem plane generis delata eſt, continuo in rem penitus diſſimilem, nimirum in cogitationem, tamquam formica in muſcam, convertitur. 5) Dum remum dimidio aqua demerſum ſenſus fractum exhibet, errorem ratione, ac judicio refellimus. Jam hic idem ne motus judicium, qui ſenſum efficit? ſi idem, ſecum ergo ipſo, ut fratres illi Cadmæi, depugnat: ſi diverſus, unde iſte repente exſiitit? quomodo motum illum ſenſiferum animadvertit? Quid eſt præfectus ille idearum, aut judex, qui & has motiones, & earum comparationes expendat, ac dijudicet? 6) Quo pacto percipimus Deum, virtutes, vitia, & res innumerabiles alias, quæ pulſare cerebrum nullo modo poſſunt? Neſcio, quomodo fanaticus iſte philoſophus quidvis malle videtur, quam ſe non ineptum. Sed ego fortaſſe inſipientior, qui quidem contra eum tamdiu diſputem: nihil eſt enim, de quo minus dubitari poſſit, quam incitationes animi, & corporis eſſe natura, ac genere ipſo differentes.

Anima non eſt ens compoſitum,

436. Anima humana non eſt ens compoſitum. Anima enim hominis notiones rerum a ſe-

a ſeſe diſtinguere, eaſdem ad ſe mutuo contendere, earum habitudines pervidere, ac denique judicia, & ratiocinationes conformare valet (430): hæ autem actiones omnes in eadem individua ſubjecta natura ineſſe debent; aliter enim neque idearum conſcientia, neque comparatio, neque diſcriminis cognitio, neque alterius de altera judicatio poſſet informari (434.435): humana ergo anima ens compoſitum eſſe haud poteſt.

Sed ſimplex.

Coroll. 1. Igitur cum ens omne aut ſimplex, aut compoſitum ſit (77 cor.), anima autem compoſita eſſe non poſſit, relinquitur, ut ſit ens ſimplex, proprietatibus iis prædita omnibus, quas de ente ſimplici generatim alias demonſtravimus (88 & ſeq.).

Coroll. 2. Cumque corpus omne compoſitum ſit (259), conſequens eſt animam non eſſe corpus.

Scholion. Multi veterum concretam, & corpoream eſſe mentem putaverunt, (*a*) quorum opinationes perſequitur Tullius L. 1. Tuſc. quæſt. c. 9. & ſeqq. Quin ipſe interdum in eam ſententiam videtur propenſior, ut quum L. 4. de Fin. c. 14. ait. *Cum præ-*

ſer-

(a) Epicurus, apud quem nihil eſt, quod non atomorum turba conficiat, ſic inſanit, ut ineptire eos contendat, qui animum incorporeum eſſe ſtatuiſſent. *οἱ λέγοντες ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν ματαιάζουσι.*

ſertim ipſe quoque animus non inane neſcio quid ſit (neque enim id poſſum intelligere) ſed in quodam genere corporis. Alii quintam quamdam naturam, a quatuor ſcilicet vulgatis elementis diverſam induxerunt, ex qua mentem effici rebantur: ſic Ariſtoteles cum quatuor illa genera principiorum eſſet complexus, e quibus omnia orirentur, quintam quandam naturam cenſuit eſſe, e qua ſit mens: cogitare enim, & providere, & diſcere, & docere, & invenire aliquid, & tam multa alia; meminiſſe, amare, odiſſe, cupere, timere, angi, lætari, hæc & ſimilia eorum in nullo horum quatuor generum ineſſe putavit. Sed eſt, quatenus iſtis dari venia poſſit; re enim a nobis minime diſſentiebant, verba fortaſſis apta non reperiebant. Audiamus autem Ciceronem, naturam animi aureis plane verbis expingentem, ſuperioremque illam ſuam dubitationem prorſus abſtergentem L. 1. Tuſc. quæſt. c. 16. *Nihil eſt*, inquit, *in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum atque fictum eſſe videatur; nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum: his enim in naturis nihil ineſt, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura provideat, & complecti poſſit præſentia.. Singularis eſt igitur quædam natura, atque vis animi, ſejuncta ab his uſitatis, notiſque naturis*. Non minus luculentus eſt locus in eodem libro c. 29. *In animi autem cognitione dubitare non poſſumus, niſi plane in phyſicis plumbei ſumus, quin nihil ſit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nhil coagmentatum,*
nihil

nihil duplex: quod cum ita ſit, certe nec ſecerni, nec dividi, nec diſcerpi, nec diſtrahi poterit; nec interire igitur: eſt enim interitus quaſi diſceſſus, & ſecretio, ac direptus earum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur.

Profecto ſi animus eſſet dividua quædam natura, per certam, ut volunt, cerebelli partem pertinens, ea mentis pars, quæ in extremitate nervorum in nares dimanantium ſentiret odorem roſæ, non poſſet advertere rubicundum ejus colorem, quem alia quæpiam animæ particula, ſita in extremo nervo optico, perciperet: atque ita pars ea, quæ ſenſum odoris habet, non foret coloris ſibi conſcia, quo neceſſario alia quæpiam mentis portio afficeretur. Atqui ſenſum utrumque eadem individua pars debet excipere: ſi enim alia colorem, alia odorem ſentiret, non magis poſſet eorum diſcrimen a nobis animadverti, quam ſi alius tantum colorem, alius tantum odorem perſenſiſſet. Ut hæc in nodum paucis conſtringam: ſi quælibet animi particula punctum duntaxat, ſive partem unam rei objectæ percipiat, nihil erit in nobis, quo rem univerſam comprehendat, parteſque conferat, & contendat cum partibus. Sin autem ſingulæ mentis portiones totam ſimul rem amplectuntur, quot punctis conſtabit animus, toties rem quamlibet integram percipiemus totidemque animis conſtabimus: cum tamen quivis evidenter ſentiat ſe eſſe unum, non plures. Qui iſta defendunt, in eas ſe captiones induunt, quas nunquam ſatis expli-

cent. Huc adde, perceptiones, quæ inhærent in anima, eſſe omnino individuas, atque adeo naturam extenſam, ac partibilem occupare haud poſſe. Sit enim, ſi fieri poſſit, idea trianguli cujuſpiam totum quoddam, ex ideis partium quaſi concretum: tum ſi ea dicatur $= A$, & perceptio uniuſcujuſque lateris vocetur B, erit $A = 3B$. Atqui hoc perabſurdum eſt; cum idea trianguli neceſſario ſita ſit in repræſentatione omnium ſimul laterum cum mutua earumdem poſitione, quæ repræſentatio plurimum utique diſcrepat a ſumma illa trium idearum ſegregatarum, quarum quævis exhibet ſolum latus, nec alias vel ideas, vel latera comprehendit.

Fruſtra vero ſis, ſi contendas candidi coloris ſenſionem conflari ex ideis ſeptem colorum primariorum. Quamvis enim ſeptem diverſi radii totidem diſſimilibus coloribus imbuti ſimul impellant oculum: ea tamen pulſio in ſe una, atque ſimplex eſt, perinde quaſi a cauſſa unica profecta eſſet, quod in quovis motu compoſito adparet. Quare ſenſio, quæ inde exſiſtit, eſt una, individua, diverſa ab iis, quas colores illi ſeorſim excitarent. Sed neque nos movet comparatio velocitatis, quæ tametſi ſit individua, ineſt tamen in corpore dividuo. Nam velocitas non eſt affectio quædam, ſicuti cogitatio, interne afficiens corpus; ſed eſt mera habitudo extranea, e loco, & tempore redundans. At perceptiones ſunt reapſe affectiones interne inſidentes in animo, qui cum cogitare incipit, novam quandam formam in ſe ſuſcipit, quod non fit velocitate,

te, cujus aquiſitione non corpus ipſum, ſed locus duntaxat, & intervalla comparativa mutantur. Certe ſi ideæ noſtræ eſſent partibiles, notionem unius, & individui habere nullam poſſemus, cum omnes aliæ res, quæ ſenſibus occurſant, partibiles ſint: neque ens aliter inſtar unius concipimus, quam quatenus tota ſimul unica ſimplici perceptione complectimur.

Verum erunt fortaſſe, qui negent poſſe fieri, ut mens noſtra res extenſas, & multis modis partibiles percipiat, niſi ipſa quoque extenſa, atque dividua ſit. At hi primum non vident, ſi mens extenſa, ac producta ſit, eodem argumento effici res individuas, ac ſimplices non poſſe ab ea comprehendi, id, quod manifeſto falſum eſt. Deinde ſi animus propterea, quod res extenſas concipiat, ipſe etiam extenſum poni debeat, tanta profecto ei extenſio erit concedenda, quantam res comprehenſæ, verbi gratia montes vaſtiſſimi obtinent: ſin autem animæ productio rerum objectarum magnitudines exæquare non debeat, nihil erit cauſſæ, quo minus natura ſimplex naturas compoſitas complecti poſſit. Nec juvat huc decurrere: ingentium rerum imagines poſſe exiguo ſpatio contineri, puncto individuo non poſſe. Tametſi enim imago ejuſmodi, quod ad proportionem partium attinet, exiguo ſatis ſpatio concludi poſſit; ea tamen imagine nequit rei magnitudo tota, quanta eſt, ſic exprimi, ut, qui eam cernat, totam rei quantitatem diſtincte pernoſcat. Animus contra noſter non partium modo proportiones, ſed integram ipſam ex-

tenſionem in ſe exhibet. Quemadmodum ergo, ut effigies quæpiam corporea totam turris molem, omneſque dimenſiones integre referat, ipſa ejuſdem ſit quantitatis oportet: ſic animus vaſtiſſimorum corporum dimenſiones exæquare deberet; quod qui ſentiat, non jam ratione, ſed medicamentis curandus erit.

Eſt ſubſtantia.

437. Anima ſubſtantia eſt. Actiones enim animæ continenter mutantur, aliæque aliis comitantur: eæ proinde in modorum cenſum referendæ ſunt (41): quare anima, cui modi hiinſunt, eſt ſubjectum capax modificationum (95): cumque tempore aliquo permaneat, perdurabile (103): Enim vero ſubjectum hujuſmodi ſubſtantia dicitur (107): humana ergo anima ſubſtantia eſt.

Non eſt materia.

438. Anima humana non eſt materia, e qua ſcilicet corpora hæc noſtra coaleſcunt. Vis enim inertiæ non corpori modo, ſed & ejuſdem materiæ, ſeu individuis atomis communis eſt (263): cum hoc autem pugnant animæ proprietates: ſentit enim animus ſe moveri, ut ait Tullius, quod cum ſentit, illud una ſentit, ſe ſua vi, non aliena moveri (*a*): ſentit ſe de innumerabili-

(a) *Audiamus enim Platonem, quaſi quemdam Deum Philoſophorum: cui duos placet eſſe*

bilibus rebus cogitare, etiamdum nulla extrinſecus actione pulſatur: ſentit denique ſe eſſe liberum, in ſua eſſe poteſtate demonſtrationis cujuſvis filum abrumpere, novumque exordiri. Jam vero materia propter inſitam inertiæ vim ſic comparata eſt, ut niſi pulſu alieno percicatur, aut extrinſecus determinetur, mutare ſtatum ſuum non poſſit (269): non eſt ergo anima hominis materia. Sane ex iis, quæ de corporum materia diximus (Coſm. c. 5.) perſpicuum eſt, in ea cuncta effici intervalis locorum, motibus, ac viribus, quæ non aliud ſunt, quam determinationes ad motus corporis, ſive ad mutandas, vel conſervandas locorum diſtantias, idque lege certa, & neceſſaria nec a materiæ ipſius libertate pendente: contraria omnia, uti hactenus explicatum eſt, obtinent in animo.

Scholion. Si quis unius veritatis ſtudio, quod vel maxime philoſopho propoſitum eſſe debet, voluerit animi ſui complicatam notionem evolvere, latebraſque omnes attente excutere, profecto intelliget, ineſſe illic

---

eſſe motus: unum ſuum, alterum externum: eſſe autem divinius, quod ipſum ex ſe ſua ſponte moveatur, quam quod pulſu agitetur alieno. Hunc autem motum in ſolis animis eſſe ponit, ab hiſque principium motus eſſe ductum putat. Cic. L. 2. de Nat. Deor. cap. 12.

illic impreſſa quædam veſtigia naturæ rebus his corporeis multo præſtantioris. Cum fluvius in unam partem decurrit, non poteſt vi ſua inſiſtere, aut aquas in partem contrariam intorquere. Nulla machina eſt motionum ſuarum conſcia ſibi, errorumque ſuorum emendatrix; ſed ſi deerrare ſemel cœperit, errare pergit, dum admota artificis manu ad curſum revocetur. Omnia hæc exſiſtunt ex vi inertiæ, ejuſque conſectariis, quibus exſpoliatam ſi fingas materiam, eamque cogitationis, & libertatis capacem eſſe contendas, nomine fortaſſe a nobis diſſenties, re quidem certe congrues. Conf. §. 300. Schol.

Neque jam moramur illuſtrem Lockium, in ea verſantem dubitatione, utrum materiæ vis cogitandi ſaltem divinitus conceſſa non ſit, aut concedi nequeat, propterea, quod nondum licuerit omnes ejus proprietates pervidere. Si enim hoc ratiocinandi genere uti liceat, ne ignem quidem aquam eſſe ex vero negabimus, quando neutrius indolem intime perſpicimus. Sicut ergo ad demonſtrandum cycloidem non eſſe parabolam, neceſſe non eſt omnes utriuſque figuræ proprietates compertas eſſe, ſed ſufficit in illa eminere aliquid quod cum exploratiſſima hujus affectione pugnat: ita ad evincendam animi, & materiæ repugnantiam, ſatis eſt in hac ineſſe vim inertiæ, cum illis operationibus minime cohærentem, quam ſi de materia ſuſtuleris, omnem ei tollis efficientiam, eamque efficies non indifferentem, ſed actionis plane incapacem. Hinc autem & illud conſequitur,

tur,

tur, tametſi demus materiam varia partium conjugatione, & commiſſura prorſus admirabiles effectus poſſe gignere, eos tamen omnes cum vi inertiæ, neceſſario conſentire, nec ulla vel arte, vel induſtria poſſe effici, ut materia edat effectum vi ſuæ inertiæ repugnantem, cui tamen adverſari actiones animæ manifeſtum eſt. Quare comparationes a machinis undique corporeis depromtæ nihil nos quidem premunt.

Sed nec admirabilis illa conſociatio, quæ inter animum, & corpus eſt, quaque efficitur, ut certas corporis affectiones in anima mutationes conſequantur, convincit materiam eſſe mentem hominis. Ea enim incomprehenſa conſenſio non ex naturarum ſimilitudine, verum inde oritur, quod animus depreſſus, & quaſi demerſus in hoc corporis domicilium arctiſſimo vinculo ei adſtringatur, ſicuti deinceps explicabimus. Quare languente corpore animus languere dicendus non eſt; ſed adparentis ejus languoris in cauſſa eſt intima illa cum corpore colligatio, pro cujus diſpoſitione, varioque ſtatu, affectiones ſuas moderatur. Si cui vero hæc ipſa inenodabilis connexio ſimilis naturæ argumentum eſſe videatur, quod inexplicabilis ſit tanta rerum genere diverſarum conſpiratio; næ is plus ingenio ſuo tribuit, quam hominis conditio patiatur: ut ſi magnetem lapidem eſſe dicam, qui ferrum ad ſe alliciat, ac trahat; rationem, cur id fiat, adferre nequeam, fieri omnino neges. Redigat in memoriam, ſiquis ejuſmodi eſt, ſapientiſſimum illud Auguſtini magni pronunciatum: *Nunquid ideo negan-*

gandum eſt, quod aperte eſt, quia comprehendi non poteſt, quod occultum eſt? Nunquid inquam; dicturi ſumus, quod ita eſſe perſpicimus, non ita eſſe, quoniam, cur ita ſit, non poſſumus invenire? de Don. Perſev. num. 37.

Eſt ſpiritus.

439. Anima humana ſpiritus eſt. Hoc enim verbo generatim ſignificamus ſubſtantiam ſimplicem, quæ non ſit materiata, atque intelligentia, ac voluntate gaudeat: atqui anima humana eſt ſubſtantia (437), eaque ſimplex (436 cor. 1), neque tamen materiata (præc.): intellectu item (386 cor.) & voluntate prædita (421. 417): igitur ſpiritus eſt.

Eſt ens finitum.

440. Anima humana ens finitum eſt. Neque enim omnia, quæ percipere poteſt, aut velle, ſimul percipit, aut vult: neque perceptiones ejus ſic diſtinctæ ſunt, ut diſtinctiores eſſe nequeant, quemadmodum & cujuſque ſenſus, & veritas ipſa quodam modo clamat: non ergo habet mens hominis omnia, quæ habere poteſt; ac proinde limitibus circumſepta (146 cor.), ſeu finita ſit, oportet.

Coroll. Facile intelligi arbitror, naturam animi noſtri duplici ex capite definiri; nimirum ratione rerum, quas repræſentat: & ratione modi quo eas repræſentat.

In

In quo ejus eſsentia ſita ſit?

441. Eſſentia humanæ animæ reponenda eſſe videtur in vi, quam habet repræſentandi. Ex hac enim vi cuncta, quæ inſunt in anima, deduci poſſunt, ſicuti coram pluribus expendemus. Ac de ſenſionibus quidem, imaginatione, memoria, attentione, reflexione, abſtractione, intellectione, ac ratione dubium eſſe vix poteſt. Cum vero appetitus quoque, & averſatio ex objecta ſpecie boni, aut mali oriatur (414), has etiam facultates, atque adeo voluntatem quoque, & noluntatem ex vi repræſentandi dimanare pronum eſt intelligi. Eſt ergo hæc vis primum illud, quod in anima concipitur, & unde ceterorum, quæ ei inſunt vel ineſſe poſſunt, ratio redditur, hoc eſt, animæ eſſentia (32).

Coroll. Et quia animus ſimplex eſt, & individuus (436 cor. 1): plures reapſe diſtincte vires in ea ineſſe nequeunt. Quare vis repræſentandi eſt omnium animæ actionum fons, & principium, atque idcirco ejus non eſſentia modo, ſed natura quoque hac vi continetur (306).

An ſemper agat?

Scholion. Tametſi autem animæ eſſentia in vi cogitandi ſita ſit, utrum tamen ea vis ſemper revera agat, neque terrenis his vinculis unquam impediatur, quæſtio admodum obſcura eſt, & in utramque partem magna contentione diſputata. Ac de animis quidem adultorum vigilantibus facile negotium eſt (359): de ſomno oppreſſis, aut ma-

materno in utero quaſi demerſis omnis hæc eſt controverſia. Tullius exiſtimat animum inſiſtere nunquam poſſe, nunquam agitatione, & motu vacuum fore, quia nunquam ſe ipſe ſit relicturus. *Ut enim*, inquit, *Deorum animi ſine oculis, ſine auribus, ſine lingua ſentiunt inter ſe, quid quiſque ſentiat: ex quo ſit, ut homines etiam cum taciti optent quid, aut voveant, non dubitent, quin Dii illud exaudiant: ſic animi hominum cum aut ſomno ſoluti vacant corpore, aut mente permoti per ſe ipſi liberi incitati moveantur, cernunt ea, quæ permiſti cum corpore animi videre non poſſunt*. L. 1. de Div. c. 56. Idem inter inanimum, & animal hoc maxime intereſſe docet, quod inanimum nihil agit, animal agit aliquid: nihil enim agens ne cogitari quidem poteſt, quale ſit. Quæ quidem opinatio mihi videtur ad veritatem vehementer eſſe propenſa. Vita enim omnis in actione conſiſtit; nec poteſt intelligi vivens aliquid omni operatione deſtitutum: anima igitur, quamdiu vivit, ſemper agat aliquid, & moliatur neceſſe eſt. Sane ſi non continenter, ſed certis intervallis agat, emoritur quodam modo, rurſuſque vitam ipſa ſibi impertit, quod non eſt veriſimile. Neque magnopere quemquam moveat, quod earum actionum, quas vel in utero matris incluſi, vel ſomno conſopiti exercebamus, non recordemur: nam inprimis ſomniorum, ſi paulo fuerint vividiora, certe recordamur. Deinde ceteras mentis incitationes idcirco non reminiſcimur, quod admodum confuſæ, ac obſcuræ ſint, aliiſque innumeris conſequentibus

tibus velut obliteratæ. Quis, quæſo, primarum cogitationum, quas in hanc lucem editus ſuſcepit, recordatur? num eæ propterea non fuerunt? Sed rogant, quibus tandem de rebus anima in utero concluſa cogitet? Quaſi vero, inquit Genuenſis, qui perennem cogitationem mentis ex ejus natura ſequi demonſtravit, cogatur etiam ſcire, unde illi materies ſuppetat cogitandi? aut hæc ſi ignoret, illud quoque ignoret? Silvanus quidem Regis ex unione cum corpore ſtatim illi materiem cogitandi præſto eſſe adfirmat. Sed hæc omittamus: habent enim bene longam, & ſatis litigioſam diſputationem, neque unquam enodatius, ut ego quidem arbitror, explicandam.

Non eſt æterna.

442. Anima humana non eſt æterna. Cum enim & finita ſit (440), & perpetuis viciſſitudinibus obnoxia, ut per ſe patet, a ſe exſiſtere, ac proinde æterna eſſe haud poteſt. Conſ. §. 248.

Scholion. De animorum origine innumerabiles fuere ſapientum opiniones. Pythagoras animos ex univerſa mente divina delibatos, atque decerptos arbitrabatur (*a*), cu-

(a) Verſus in eam rem elegantiſſimi ſunt apud Virg. Georg. 4.

Eſſe apibus partem divinæ mentis, & hauſtus

Æthe-

cujus ſententiam amplexus Cato, ita loquitur apud Tullium: *Dum ſumus in his incluſi compagibus corporis, munere quodam neceſſitatis, & gravi opere perfungimur: eſt enim animus cœleſtis, ex altiſſimo domicilio depreſſus, & quaſi demerſus in terram, locum divinæ naturæ, æternitatique contrarium. Sed credo deos immortales ſparſiſſe animos in corpora humana, ut eſsent, qui terras tuerentur, quique cœleſtium ordinem contemplantes, imitarentur eum vitæ modo, atque conſtantia. Nec me ſolum ratio, ac diſputatio impulit, ut ita crederem; ſed nobilitas etiam ſummorum philoſophorum, & autoritas. Audiebam Pythagoram, Pythagoræoſque, incolas pene noſtros, qui eſsent Italici philoſophi quondam nominati, nunquam dubitaſse, quin ex univerſa mente divina delibatos animos haberemus.* Sed non vidit Pythagoras, ut ait Cicero, diſtractione humanorum animorum diſcerpi, & lacerari Deum: & cum miſeri animi eſſent, quod pleriſque contingeret, tum Dei partem eſſe miſeram, quod fieri non poteſt. Cur autem quidquam ignoraret ani-

Æthereos dixere. Deum namque ire per omnes
Terraſque, tractuſque maris, cœlumque profundum:
Hinc homines, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque ſibi tenuem naſcentem arceſſere vitam.

animus hominis, ſi eſſet Deus? quod quidem valet in Euripidem, cujus ea fuiſſe ſententia dicitur.

Platoni viſum eſt magno eſſe argumento, homines ſcire pleraque ante, quam nati ſint, quod jam pueri cum artes difficiles diſcant, ita celeriter res innumerabiles arripiant, ut eas non tum primum accipere videantur, ſed reminiſci, & recordari. Quare cenſebat animos longe ante materiam conditos in totidem aſtris fuiſſe collocatos, atque in humana corpora ſparſos. Tum Pythagoræ μετεμψυχωσιν, ſeu ex alio in aliud tranſmigrationem complexus, ille inquit, qui recte, & honeſte curriculum vivendi a natura datum confecerit, ad illud aſtrum, quocum aptus erit, revertetur: qui autem immoderate, & intemperate vixerit, eum ſecundus ortus in figuram muliebrem transferet: & ſi ne tum quidem finem vitiorum faciet, gravius etiam jactabitur, & in ſuis moribus ſimilimas figuras pecudum, & ferarum transferetur. Alii volebant animas eſſe traduces, ſeu a parentibus in liberos generatione transfuſas; quod quidem de natura ſimplice, ac individua defendi non poteſt. Relinquitur igitur eas de nihilo effici. At nemo iſthic de me quæſierit, ut cum noſtro Scherffero, loquar, quo tandem tempore, quibuſve poſitis diſpoſitionibus in corpore anima creetur: quæ neſciunt omnes, ſi candidi eſſe volunt, nec nos hariolando detegemus. Hariolatur quidem certe Wolffius cum Leibnitzio, cum eam inde jam a mundi exordio in ſemine ipſo concluſam opinatur.

Cur

Cur enim non in luna potius, quemadmodum Plato, aliove ſidere; ubi non obſcuris modo perceptionibus, ſed rationi etiam navare operam potuiſſet? Sed jam longiores ſumus.

CAPUT XI.

De Commercio animæ cum corpore.

443. SI attentionem ad ea, quæ intra mentem, corpuſque noſtrum geruntur, ſedulo advertamus, hæc quidem manifeſte deprehendimus. 1) Membra quædam corporis, e. g. oculos, manus, pedes, pro animæ arbitrio incitari ad motum, vel inſiſtere convenienter ſtructuræ eorundem mechanicæ. 2) Vehementiorem animi fervorem, & concitationem in corpus ipſum redundare, ejuſque humores, & ſanguinem majorem in modum perturbari: eam perturbationem deferveſcente animi æſtu ſedari, & conquieſcere: quod in homine ira inflammato in primis manifeſtum eſt. 3) Quum ſenſuum organa rite conſtituta rerum externarum actione pulſantur, atque commoventur, mutationis ejus perceptionem continuo enaſci in animo (niſi is profundiſſima quadam meditatione, affectu, vel ſomno abſorptus ſit) quæ ſit rei externæ ſenſum afficientis repræſentatio: quæque ea commotione ceſſante illico, vel poſt paulo evaneſcat, ſicuti experimur, cum apertos oculos in colorem aliquem defigimus. 4) Denique multa e corpore exſiſtere, quæ acuant mentem; multa, quæ obtundant: quum languo-

guore aliquo, morbove corpus impeditum ſit, ægritudinem, & moleſtiam quamdam in animo pariter emergere: contra autem vigente, ac valente corpore mentem quoque ad obeundas functiones ſuas multo eſſe paratiorem: & ſæpe curatione medicorum conturbationem mentis auferri (*a*).

Coroll. Ex his itaque efficitur e corporis mutationibus ſæpe intelligi poſſe, cur hæ, & hoc potiſſimum tempore exſiſtant in animo mutationes, & contra. Quare ratio ſufficiens complurium animi affectionum in corporis motionibus, & hujus motuum ratio in illius conſtitutionibus continetur (20).

Quid hoc commercium?

444. Hinc autem elucet admirabilis animi, & corporis conſpiratio, quæ jam *commercium* dici conſuevit; quo fit, ut cum certis corporis humani mutationibus convenientes exſiſtant in animo affectiones: & ut ad decretum animi certæ motiones membrorum ſtructuræ convenientes, conſequantur in corpore.

Scholion. Commercium iſtuc ii ſoli inficiantur, qui dum ceteris acutiores & de luto meliore formati videri volunt, in abſur-

(*a*) Pervagatum eſt illud Lucretii;
Quin etiam morbis in corporis avius errat
Sæpe animus: dementit enim deliraque fatur. De Nat. rer. L. 8.

ſurda quæque prolabuntur, nimirum *Sceptici*, qui nihil adfirmant, & quaſi deſperata cognitione veritatis de omnibus dubitant. Tum *Idealiſtæ*, qui corpora omnino extare negant. Ac denique *Materialiſtæ*, qui res a natura divulſas errore copulant, animumque undique corporatum eſſe contendunt.

Quot ejus explicandi ſyſtemata?

445. Quod attinet ad modum, quo anima corpori adſtringitur, quæſtio perobſcura eſt, nec omnino proclives, ac faciles habet explicatus. Cum enim ipſa animi natura per ſeſe recondita ſit, tum ejus ad corpus adjunctio multo etiam magis eſt involuta. Mihi quidem, ait Tullius, naturam animæ intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoque obſcurior, qualis animus in corpore ſit, tanquam alienæ domi, quam qualis cum exierit, & in liberum cœlum, quaſi domum ſuam venerit. Diverſas enodandi rationes ſequuntur philoſophi; tria autem hodie ſunt celebriora *ſyſtemata*; nec plura, ſi penitus rerum naturam videas, eſſe poſſunt. Primum eſt eorum, qui Deum quaſi ex machina advocant, atque a rebus creatis efficientiam omnem ſubmovent. Alterum ii defendunt, qui ſuas animo, ſuas etiam corpori actiones aſſignant: at alterum agere in alterum inficiantur. Tertium denique hi amplectuntur, qui animum in corpus, & hoc in illum vere, ac efficienter influere ſentiunt.

Scholion. Triplicem hanc explicandi rationem ſimilitudine illuſtrat Billebius. *Conci-*

cipiamus, inquit, *duo horologia*, *quæ conſonare debent*. *Res expedita reddi poteſt triplici ratione*. *Una per influxum*, *ſi fecerimus*, *ut alterum agat in alterum*, *idque vel mutuo*, *vel ex unica tantum parte*. *Altera per cauſsas occaſionales*: *ſi opificem operi comitem fecerimus*, *qui diſsonantia ceteroquin*, *vel ceſsatura a motu horologia ſingulis momentis dirigat*. *Tertia*, *ſi ſapienter ſatis perfecerimus eas machinas artis*, *ut ſingulæ ſuas leges exacte ſequantur*, *eaſdemque ab initio ſibi reſpondere curaverimus*. *Ita enim cum utræque eaſdem*, *vel ſimiles exequantur leges*, *ſemel harmonicæ factæ nunquam diſsonabunt*. Nos jam tria illa ſyſtemata in examen ordine vocabimus.

Quid ſyſtema Adſiſtentiæ?

446. Carteſius nodum amputavit potius, quam diſſolvit, cum in quæſtione difficillima ad Deum confugit. Ait pulſione extrinſecus oblata, a Deo in anima imprimi ideas harmonicas, ſeu convenientes: & viciſſim orto in anima voluntatis decreto, a Deo effici in corpore motiones conſentaneas. In hac igitur ſententia omnis illa animi, & corporis conſpiratio eſt adparens duntaxat: poniturque Deus fixam ſibi legem tuliſſe, poſitis in corpore quibuſdam mutationibus, certas in animo rerum ideas effingendi; & poſitis in anima appetitionibus, certos in corpore motus efficiendi. Modus iſte, animi, & corporis commercium explicandi dicitur *ſyſtema adſiſtentiæ*, vel *cauſsarum occaſionalium*.

An ſuſtineri poſſit?

447. Syſtema iſtuc ſuſtineri non poteſt: graviſſimis enim difficultatibus eſt implicatum. Et quidem 1) vel omnes omnino animi affectiones a Deo efficerentur; vel aliquæ duntaxat: ſi omnes, nulla in nobis erit libertas; imo ne anima quidem: unde enim eam eſſe demonſtrabimus? ſi aliquas, cur aliquas, cur non omnes? an plus requiritur efficacitatis ad efficiendas has, quam illas? cur non internoſcit anima eas, quas ipſa vi ſua progignit, ab illis, quas in ea Deus imprimit? cur eundem, planeque ſimilem de omnibus ſenſum habet? Certe clariſſime ſenſit Joſue, quid intereſſet inter ceſſationem ſolis a curſu ſuo, cui occaſionem tantum ipſe præbuit, & inter haſtæ ſuæ vibrationem, quæ ab ipſo profecta eſt. 2) Si hæc opinio valeat, omnes animi, corporisque motus habendi erunt in miraculis: ut quorum effectrix cauſſa naturæ univerſitate nequaquam contineatur (308). Neque eos e prodigiorum cenſu eximas propterea, quod anima, & corpus iis efficiendis occaſionem ſuppeditent: nam & Lazari in vitam revocationi occaſionem preces ſororum præbuere; an idcirco minus habenda eſt prodigioſa? 3) Syſtemate hoc animæ, & corporis conjunctio prorſus non explicatur, ut ex ſimilitudine Billebii perſpicuum eſt (445. Sch.). Quid, quæſo, doceret ille, qui ad elateris præſentiam, indicem horologii a Deo percieri, & contra, contenderet? quod quidem in Carteſianos vel imprimis valet, qui explicationes rerum omnium planiſſimas profitentur. Magna ſtultitia eſt,

in-

inquit Cicero, earum rerum Deos facere effectores, cauſſas rerum non quærere. Quidquid enim oritur, qualecunque eſt, cauſſam habeat in natura neceſſe eſt.

Quid ſyſtema Harmoniæ præſtabilitæ?

448. Leibnitzius novum ſyſtema protulit, a Wolffio plurimum illuſtratum, quod *harmonia præſtabilita* vulgo adpellatur. Sumitur in eo animus ingenita ſibi efficacitate omnes ſuas perceptiones, atque appetitiones re vera, ac ſerie nusquam interrupta efficere: corporis motiones omnes ex ſola ejusdem ſtructura mechanica provenire: amborum vero affectiones mira inter ſe conſenſione reſpondere: neque tamen alterum ad alterius actiones quidquam reipſa conferre; ſed eadem omnia in animo eventura fuiſſe, tametſi nulli corpori eſſet adſtrictus: eadem in corpore, licet nulla mente, ac ratione gubernaretur. Mirabilem autem illam actionum conſpirationem, & harmoniam inde exiſtere, quod Deus, antequam diſſimiles eas naturas cupulaviſſet, utriusque mutationes, & affectionum ſeriem prænoverit, animæque cuivis conveniens corpus aptaverit; atque propterea harmoniam iſtam eſſe præſtabilitam.

An defendi poſſit?

449. Syſtema hoc nodos habet inexplicabiles. Nam 1) pugnat cum graviſſima iſta Leibnitzianorum ſententia, quæ familiam ducit: nihil eſſe ſine ratione ſufficiente; in qua tamen maxime conſuevit eorum ſe jactare oratio. Si enim mens externa corpo-

rum pulſione ad rerum perceptiones efficiendas non determinetur, quæ proferri poterit earum ratio ſufficiens? non ideæ antecedentes; nam cum oculis in lexico percurro vocabula lepus, lethargus, linum, lixa &c. rerumque harum notiones in me informo, quid, quæſo, inter eas intercedit vinculi, & connexionis? cur ideam leporis perceptio lethargi excipit? Nonne multo eſt veriſſimilius ab externis pulſibus, quibus cerebrum pervellitur, eas excitari? Sed ſic res ſunt: plerique errare malunt, eamque ſententiam, quam adamaverunt, pugnaciſſime defendere, quam ſine pertinacia, quid conſtantiſſime dicatur, exquirere. Sin autem putent eam rationem in animo contineri, graviorem plagam accipiunt, ut leviorem repellant: erit enim inde conſequens, omnes actiones animi eſſe abſolute neceſſarias, ut quæ per animæ eſſentiam determinentur. 2) Si omnes animæ perceptiones eodem evenirent ordine, tametſi nihil extra eam poſitum exſiſteret, unde efficient adverſarii corpore ſe eſſe circumſeptos, aut omnino mundum hunc adſpectabilem exſtare? Dicent ingenitam in nobis eſſe univerſi ideam? nihil promovent; ut enim hoc demus, quod multis modis reprehendi poteſt, quæremus tamen, cur earum tantum rerum notiones inſitæ in nobis explicentur, quæ ſenſus afficiunt? cur cæcus colorum, ſurdus concentuum ideis deſtituatur? cur mentis deliramenta, e perturbatione cerebri exſiſtentia, medicamentis tollantur? Sexcenta ejusmodi ſunt, quorum ne conjectura quidem in hoc ſyſtemate poſſit

in-

informari. 3) Si humani corporis motus nulla mentis adminiſtratione regantur, corpus Pompeii etiam animo deſtitutum ea geſſiſſet omnia, quæ pro lege Manilia tanta prædicatione commendavit Tullius; quæ, vereor, ut ulli probet Leibnizianus. Deinde nullæ corporis motiones erunt voluntariæ, ſed omnes colligatione naturali conſertæ, contextæque fient, atque idcirco tam parum laude, aut vituperatione dignæ, quam alterna cordis agitatio, vel motus arteriæ.

Scholion. Boehmius, ut rationes idearum conſequentium ex antecedentibus extundat, easque, licet plurimùm deſcrepantes copulet, pontem excogitavit admirabilem, perceptiones nimirum quaſdam obſcuras, quarum conſcientia deſtituamur. Ariolari iſtuc quidem eſt, non philoſophari. Quanquam enim perceptiones id genus latentes ſæpe in nobis ineſſe concedamus, rationem tamen, cur claræ illæ ideæ leporis, lethargi, lini &c. illo ordine conſequantur, putamus ex iis cum ratione aliqua ſufficienti exſculpi non poſſe; ita multi abſurda quæque malunt digerere, quam dimittere opiniones, quas mordicus tenent, quasque ante ſibi tuendas ſtatuerunt, qam philoſophi eſſe cœpiſſent. Sed candido ingenio eſt Boehmius; qui expenſis harmoniæ difficultatibus, ſentiendi libertatem auditoribus offert, ſe autem propendere in partem contrariam profitetur. Non ferendus Wolfius, qui Leibnitzii fontibus hortulos ſuos irrigavit, quum veluti debellatum eſſet, pertinaciæ addit contumeliam. *Si quis*, ait, *hebetior fuerit,*

quam ut Philoſophicam ſcientiam capere poſſit; vel infirmior, quam ut inoffenſa pietate ſyſtemati harmoniæ præſtabilitæ aſſentiatur, is ſyſtema influxus phyſici amplectatur. Eho! harmonia tua ſcientiane eſt philoſophica; & qui eam non probent, te hebetiores?

o tu galinæ filius albæ!
Nos viles pulli nati infelicibus ovis!

Utrum tandem hebes eſt, qui tua dictata non intelligat? puderet me dicere interdum non intelligere, ſi tu ipſe intelligeres, qui illa defendis. Addit Kepleri ſe exemlum ea in re ſequi, qui idem Copernici adverſariis olim conſilii dederit. Cauſſam, ait, eſſe perſimilem: qui telluris motum, quique harmoniam inficientur, in iiſdem verſari erroribus, indiciiſque anticipatis. Verum aut ignorat homo acutus, aut potius callide diſſimulat, quid diſtent æra lupinis;

Lenta ſalix quantum pallenti cedit olivæ.
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis;

Tantum doctrinæ Copernici, hodie potiſſimum, cedit harmonia præſtabilita, in qua extricanda quantum laborat ipſe Wolffius? quot res precario, imo ſenſu communi repugnante ſumit, ut illud, mentem ne ad ſenſiones quidem pulſu externo determinari: voluntarios corporis motus abſque ullo animæ miniſterio evenire, & horum ſimilia? quid, quod ſecum ipſe pugnat quam ſæpiſſime? ut cum docet ſenſionum rationem ſufficientem in commotionibus cerebri,

ſine

ſine ideis materialibus contineri, eaſque ab iſtis pendere; nihil tamen has ad illarum effectionem conferre: rationis exercitium abſque ſermonis uſu vix cuiquam concedi; nec tamen ſermonem, quippe corporeum motum, ad eum viſum quidquam adjuvare, ut qui etiam ſine corpore haberetur. Infinita ſunt ejuſmodi apud Wolffium, qui uno hoc vitio maxime mihi premi videtur, quod ſe poſſe putat duas contrarias ſententias obtinere; neque tamen cognovi quemquam, qui majori autoritate nihil diceret: taceo de arrogantia illa dictatoria; in communi quidem certe ſenſu repudiando ſimiliter facit, atque Timagoras ille Epicureus, qui negavit ſibi unquam, cum oculos torſiſſet, duas ex lucerna flammulas eſſe viſas, ne cogeretur ſenſuum errorem confiteri. Adeat, cui erit otium, Fortunatum a Brixia acerrimum harmoniæ hujus oppugnatorem. Mihi autem iſta ſcribenti Wolffius ignoſcat neceſſe eſt, ut qui putarit ſcriptionem hanc perinde a manu fuiſſe profecturam, etiamſi nullo animi conſilio regeretur.

Quid Syſtema Cauſſarum efficientium?

450. Reliquum eſt ſyſtema *cauſſarum efficientium*, ſive, ut jam loquendi ſuſcepit conſuetudo, ſyſtema *influxus phyſici*, ſitum in vera, ac mutua efficientia, quæ animo adverſus corpus, & huic adverſus animam attribuitur. Docent nimirum ejus defenſores, naturas has plurimum diſſimiles, ita ſibi eſſe adſtrictas, ac devinctas, ut altera in alteram vere, atque efficienter influat; neque tamen ea actione ex una in alteram

quidquam transferri; ſed impreſſis in ſenſu motionibus, & nervorum ope ad cerebrum uſque propagatis, mentem ad informandas rerum notiones determinari; & viciſſim ſuborta in animo voluntate membri cujuſpiam commovendi, nervos continuo impelli, motusque in eo membro voluntarios conſequi. Quare opinantur hi philoſophi ſæpe in humano corpore inchoari motus, qui cauſſam in corpore ipſo antecedentem non habeant, ſed ex animi adpetitu, & movendi facultate progignantur: ſæpe item ad mentis arbitrium motiones in membris exſtingui nullo in natura corporea motu conſequente.

Quid de eo ſentiendum?

451. Syſtema cauſſarum efficientium, tametſi obſcuritate non modica ſit implicatum, defendi tamen poſſe videtur. Inprimis enim ex eo intelligitur, quo modo corpus animo inſtructum vivat; quo item modo mens corpori unita ex vero dicatur: quod utrumque in ſyſtematis ſuperioribus explicari nullo pacto poteſt. Deinde ſentimus profecto animam pro varia corporis mutatione vario modo affici; nunc dolore, cujus eſt morſus acerrimus, nunc voluptate perfundi: modo languere, modo vigere, & ad exſequendum munus ſuum aptiſſimam eſſe: unde admodum eſt veriſimile, corporis impulſionibus animum re vera appeti, ac afſici. Videmus præterea ad mentis nutum motiones in membris voluntarias admirabili celeritate, & conſtantia conſequi: igitur probabile eſt, eas a mente ipſa proficiſci: ut adeo ſyſtema hoc primi defenſores ab i-

ipſa

pſa natura didiciſſe, non ipſi reperiſſe videantur. Quid quod nulla unquam ratio ſufficiens proferri poſſit, cur ideæ in nobis tam diſſimiles enaſcantur, niſi ad pulſiones in organis impreſſas confugiamus? Denique Wolffius, adverſarius in primis acer, fateri coactus eſt, eam obſervari in animo, & corpore colligationem, quæ eſſet, ſi veram in ſeſe efficientiam exercerent: cum ergo in ea efficientia neque repugnantia oſtendi ulla poſſit, & effectus omnes mirum in modum conſentiant, nihil cauſſæ eſt, cur eam ſententiam repudiemus. Nam qui propter naturarum diſſimilitudinem facultatem corpus movendi ab animo ſubmovent, hi illam a Deo etiam ſubmovere debent: eorum proinde oratio non jam a philoſopho, ſed a cenſore opprimenda eſt.

Scholion. Qui dimicationem contra hoc Syſtema susceperunt, plura confertim agglomerant, quæ nulla defendi ratione poſſe videntur; nos ſelectione quadam utemur, & ſumma tantum capita perſtringemus. Ajunt itaque 1.) hanc opinionem non poſſe ſuſtineri, niſi concedatur, ex animo in corpus, & viciſſim ex corpore in animam quidpiam transfundi, idque ſonare ipſum *influxus* vocabulum. Wolffius hæc ita diſputat, quaſi de verbo, non de re laboretur. Quum corpus in mentem agere, aut influere contendimus, pingui ſit ingenio, oportet, qui ſic accipiat, quaſi ſi Vienna influat in Danubium: id intelligimus vim duntaxat, ac naturam mentis a commotionibus cerebri ſic affici, ac dirigi, ut repræſentationes in

ea oriantur, minime vero ideas rerum externarum e corpore in mentem quaſi commeare. Similiter cum mens commovere manus, aut pedes dicitur, non eſt putanda motum quendam ſuum eis impertiri; ſed vim, quæ corporis elementis inſita eſt, ſic excitare, & quodam modo determinare, ut motus demum in his partibus conſequantur. Sed quoniam neque mentis indolem, neque ſtructuram noſtri corporis intime pervidemus, non parva ſemper obſcuritas in his enucleate explicandis reſidebit: & pleraque in ſcholis diſceptata ex eo ſunt genere, quod, cum quis præclare didicerit, nihil ſciat. Illud certum, agitationibus cerebri animo non communicari motum quemdam inteſtinum corporibus proprium; ſed cum modo naturæ ſuæ conveniente ad agendum determinari.

2. Negant ab anima poſſe percieri membra corporis, ut cui prorſus ignota ſit admirabilis nervorum, & muſculorum ſtructura, quorum tamen ope eæ membrorum motiones efficerentur. Verum quis eſt tam excors, quem iſta moveant? Reſponſum occupavit illuſtris Knutzenius in ſyſt. cauſſ. effic. p. 193. *Concipe*, inquit, *ab ingenioſo quodam artifice fontem quemdam ad artis mechanicæ, & hydraulicæ amuſſim ita conſtructum eſſe, ut quamprimum aſſerculi, per quos aditus demum ad fontem datur, incedentium greſſu deprimuntur, occulto mechaniſmo variarum rotarum, funiumque ope ſub aſſeribus abſconditorum, aliæ atque aliæ mirificæ ſpecies e fonte confeſtim proſiliant, quales v. g. fontes Kircherus, Schottus,*

tus, aliique deſcribunt. Concipe jam tibi puerulo ad hocce ſpectaculum admiſſo, cum hac adcurrit, Neptunum cum tridente minaci obviam fieri, dum illac, Nereides; ex alia parte Glaucum marinum, alibi vero Delphinos, & ſic porro. Puer iſte mechaniſmi abſconditi ignarus, nec ad omnia præſentia attentus, non obſervabit ſe revera actione ſua producere hoſce effectus; obſervabit tamen, ſi adverſus eam partem proceſſerit, ſemper ſibi hoc potius, quam aliud obviam fieri objectum: poterit igitur jam pro libitu hæc phænomena moderari, ac ſi v. g. Neptuni, ac ſceptri ejusdem tricipitis contemplatione delectetur, efficere, ut prodeat, ſi ſcilicet verſus certam plagam adcurrat. Nemo dubitaverit puerum horum motuum cauſſam eſse, ac actione ſua phænomena producere. Patet hoc exemplo, aliiſque innumeris ad regendam machinam hanc corpoream opus non eſſe, ut menti omnis ejus conſtructio penitus comperta ſit. Conf. Knutz. loc. cit.

3) Quærunt, quinam poſſit fieri, ut mens cerebri pulſiones plane ignoret, ſi ab his veluti pervellatur, atque ad agendum excitetur? At quæri ex adverſariis viſſicim poteſt, quinam fiat, ut animus res extrinſecus poſitas, & magnis ſæpe disjunctas intervallis acute pervideat, cerebri tamen commiſſuras, & mirabilem coagmentationem, cui intime præſens ſit, non perſpiciat? Sed miſſa ea quæſtione nodum hunc ſolvit Ivaneſieſius Inſtit. Met. diſp. 4. p. 240. hunc in modum: *In quavis profecto ſenſatione immediate percipit mens motio-*

nem cerebri a motione externi ſenſorii propagatam, uti infra declarabo: tumque hoc veluti nuncio, & ſigno rei illius, quæ in ſenſorium impreſſionem fecit, accepto, ad rem eandem convertitur. Interea cum ſenſus nobis ab autore naturæ eo fine dati ſint, ut per eos veluti feneſtras, nuncios, ac interpretes, intelligeremus ad uſum vitæ res externas: nec ob brevitatem mentis noſtræ ad res iſtas, quantum ad vitæ rationes ſatis eſt, adverteremus, ſi attentione earum impreſſionum, quas illæ dependenter a ſenſoriis externis in cerebro excitant, occuparemur: idcirco ſapientiſſima ejuſdem autoris naturæ diſpoſitione ita comparati ſumus, ut impreſſiones illas neque percipiamus clare, & diſtincte, prout in nobis peraguntur; nec in illas attentionem noſtram defigamus; ſed ut primum ipſas percipimus, ad objecta, a quibus adveniunt, convertamur. Propterea que nec conſideramus impreſſiones has tanquam cerebri noſtri affectiones: ſed veluti qualitates objectorum ſenſibilium per ſenſus nobis ſignificatas; ut adeo perceptionem ipſarum cum perceptione horumce objectorum confundamus; nec tam illas, quam hæc immediate percipere nobis videamur. Hinc fit, ut neque conſcii nobis ſimus, impreſſiones eaſdem nos recipere; neque ſciamus, quo pacto, quave cerebri parte peragantur.

4) Queruntur præcipuam quamdam naturæ legem ſubduci, & convelli propterea, quod ſi ea opinio valeat, non eadem conſtanter obtineat virium vivarum in mundo quantitas, cum vis quædam movens oriatur

in

in materia aliqua, quæ ex nulla alia in eam derivetur; & quædam in gratiam animæ intereat, quin ulla alibi progignatur. Verum ſcire in primis ex Wolffio pervelim, qui iſta objict, ubinam demonſtraverit, vires quasdam vivas in natura eſſe, aut ſi ſint, eas a quantitate motus omnino diſtingui? Sunt ſane hodie homines doctiſſimi, qui putent, effectus omnes ita pendere a vi inertiæ, & minimis, ac perpetuo pereuntibus potentiarum actionibus, ut vires vivæ ſint plane ſuperfluæ: ſunt, qui eas a motus quantitate nihil differre arbitrentur, Wolffiumque ea in re egregie refellant; in horum ſententia lex illa decantata locum non habet. Sed demus, eam reapſe exſtare: an uſpiam obtinebit alibi, quam in corporum colliſionibus, in quibus ſolis ante, & poſt conflictum eadem illa virium quantitas habebitur? Certe res eſt indubitata, in elaſticorum corporum incurſionibus velocitatem comparativam eandem ſemper conſervari: idem tamen in aliorum conflictu non obtinet; an ergo idcirco perturbari naturæ ordinem clamitabunt? non opinior: alia quippe eſt hujus, alia ſuperioris colliſionis natura. Similiter ergo de naturæ perturbatione queri deſinant, ſi eam legem mutua corporis, ac animi actio non ſequatur; aut probent, his quoque naturis in ſeſe agentibus legem eandem eſſe præſtitutam; quod quidam nunquam efficient, cum lex ipſa generalis Newtoni (276), ex qua ſpeciales motuum regulæ dimanant, accommodari ad animum nequeat (438).

5.) Sunt, qui hanc ſententiam pugnare

cum animorum immortalitate arbitrentur. Si enim efficienter influat corpus in animum, cenſent illum corpore illo exſolutum vivere, ſive aliquid operari non poſſe, ut cui deſit adminiculum ad agendum neceſſarium. Ego vero miror hæc a quoquam objici, qui ſe in Leibnitzii ſectatoribus profiteatur: non enim debuit ignorare virum illuſtrem in ea fuiſſe opinione, ut putarit nunquam defore animabus corpora ſubtiliora, etiam cum ex his craſſioribus emigraverint. Sed utcunque iſtud ſit, animus terrenis his vinculis exſolutus poterit ſane modo longe nobiliore actiones ſuas exercere, quas quidem nunc corpore adjuvante efficit non propter naturæ tuæ imbecillitatem, ſed propter arctiſſimam cum eo domicilio copulationem. Quemadmodum ergo ridiculus ſis, ſi, quod incluſus in carcere ſolem absque feneſtra contueri nequeas, ex eo velis efficere nihil te, cum carcere exieris, poſſe cernere: ita quamvis animus propter corporis terreni conſortionem non queat quodquam ſine ejusdem adjumento percipere, perperam hinc colligas, eum, cum liber evolaverit, circumjecta corpora non poſſe comprehendere. *Ea profecto tum multo puriora, & dilucidiora cernentur, cum, quo natura fert, liber animus pervenerit: nam nunc quidem, quanquam foramina illa, quæ patent ad animum a corpore, calidiſſimo artificio natura fabricata eſt, tamen terrenis, concretiſque corporibus ſunt interſepta quodammodo: cum autem nihil erit præter animum, nulla res objecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque ſit*. Cic. Tuſc. Quæſt. L. 1. c. 20. 6.)

6.) Duo celeberrimus harmoniæ Leibnitzianæ propugnator Bulffingerus objicit. Ac primo quidem in Dilucid. §. 327. hunc in modum diſputat. *In quocunque entium genere effectus non eſt ſemper tantus, quantus ſerio intenditur, ibi datur proportio inter vires ad effectnm adplicatas, & quantitatem ipſius effectus: ille igitur effectus non dependet a viribus cum effectu quoad proportionem incomparabilibus; atqui vires animi, & corporis motus ſunt quoad proportionem incomparabiles: ergo effectus, quales in corpore movendo experimur, non procedunt a viribus animæ.* Deinde in Tract. de harm. præſt. ait. admiſſa corporis in animam efficacia, effectum cauſſa ſua majorem fore, quod perabſurdum eſt. Contendit enim integrum, ac plenum effectum corporis noſtri viribus reſpondentem eſſe motiones cerebri, cauſſam ergo ab effectu vinci, ſi perceptiones, quæ in mente conformantur, eisdem inſuper attribuantur. Hæc ille. Sed neutrum eſt letale telum: nam quod ad primum attinet, ſi vox *proportionis* apud Bulffingerum ſonet comparationem duarum rerum, quæ ejusdem ſint generis, ſive quarum utraque ad eandem unitatem revocetur, quis unquam dabit inter quamvis cauſſam, & effectum eam proportionem intercedere? Certe ſi id univerſe valeat, ne ipſa quidem vis animi erit ad ſuas actiones comparabilis, ac proinde non erit cauſſa perceptionum, quod utique nec ipſe aſſentit adverſarius. Sin autem vocabulo *proportionis* ea ſubjecta ſit notio, quam ſubjicere communiter geometræ conſolent, ve-

ce-

rum profecto non eſt, vires animi ad corporis motus non eſſe comparabiles: earum enim virium contentioni motuum in corpore quantitas accurata ſemper proportione reſpondebit, ita ut vis major incitatiorem, vis minor debiliorem motum conſtanter efficiat. Sed & telum alterum facile retunditur. Corpori aliam a motu effectionem nos quidem minime aſſignamus, neque enim ideas in animo procudi a corpore dicimus, ſed a mente ipſa motione cerebri veluti admonita. Quare plena corporis effectio motus eſt, animæ perceptio. Si quis ad extremum dubitet, utrum ingentes illæ membrorum incitationes poſſint ab animo effici, adeat doctiſſimum Borellum, qui incredibiles muſculorum vires e principiis mechanicis accuratiſſime demonſtravit: nobis enim neque otium, neque propoſitum eſt iſta minutatim perſequi.

CAPUT XII.

De Idearum Natura, & Origine.

452. SPeciem quamdam, ſive imaginem rerum, quum eas animo comprendimus, in nobis ineſſe dubitari non poteſt, quam quidem *ideam*, vel *notionem* adpellari alias docuimus (Log. 17.). At non minus manifeſtum eſt, in quavis ejusmodi idea includi formam, ac ſimilitudinem illius rei, cujus ſit imago. Illud autem magna in partem utramque contentione diſputatur, utrum hæ ideæ a rerum ipſarum perceptione differant: an eadem individua notio,

qua-

quatenus mens ejus ope quid cognoſcit; perceptio; quatenus in ea res objectæ relucent, idea nuncupanda ſit. Nos paucis noſtram ſententiam aperiemus.

Utrum Ideæ a Perceptionibus re differant?

453. Idea, & perceptio affectionum, in ſenſuum organis impreſſarum, cogitatione inter ſe differunt, re quidem copulata ſunt. Nam 1.) ideam in mente exſiſtere non eſt ſane aliud, quam rem ejus ope veluti præſentem ſiſti, exhiberi, percipi: aut doceant, qui contra ſentiunt, quidnam inter iſta interſit. Omnis profecto ea ſimilitudo, quam cum re objecta idea continet, repeti poteſt a vi intelligendi, qua mens ex lege commercii pulſiones rerum externarum percipit: ut adeo nulla ſubſit ratio, cur ideæ, & perceptiones natura cohærentes, opinione diſtrahantur. 2.) Sed nec ſatis adparet, quis ideæ id genus uſus in cognoſcendo eſſe poſſit. Pone enim in animo tuo jam elucere ideam Saturni: nunquam ejus quidem adminiculo cognoſces Saturnum, niſi ſcias eam Saturni, non alius ſideris ſimulacrum eſſe; hoc vero idea illa tam parum manifeſtat, quam parum indicat imago expicti Ciceronis ſe ejus, ac non alterius effigiem eſſe. Quare neceſſe eſt, ut mens ad Saturni cognitionem aliude determinetur: indidem ergo determinari quoque poterit, ut eum ἀμέσως, ſive abſque ulla ejus generis idea percipiat.

Scholion. Futile argumentum eſt, in quo

tan-

tantopere exultat Genuenſis. Si, inquit, ideæ ſint ipſæ perceptiones, eas a mente ipſa effici oportebit: id autem non poſſe fieri, niſi, antequam ideam rei conformes, ante jam eandem habueris. Exemplum pictoris addit, qui animalis ignoti effigiem expingere nequeat. Totum, inquam, hoc futile eſt. Mens enim ignotæ rei ideam progignere poterit, ſi a nervulorum pulſibus, qui formam oblatæ rei continent, determinetur. Sed quæret, quonam modo pulſus hi corporei referant ſimilitudinem rei extra animum poſitæ, figura, colore, aliis proprietatibus præditæ? Quæro ego viciſſim, quomodo idea illa, quam a perceptione ipſe diſtinguit, hoc eſt, affectio naturæ immateriatæ ſit rei corporeæ ſimulacrum? Hæret nimirum utrobique aqua; certe, quacunque utare circuitione, ad pulſus illos denique reveniendum eſt; ſicuti deinceps plenius docebimus.

Quis Democriti de idearum origine ſenſus?

454. Democritus, &, qui hunc ſectatur, Epicurus ideas cenſuerunt eſſe idola quædam, ſive ſimulacra a rebus ipſis velut abraſa, & undique effluentia, quorum incurſione, atque ad animæ ſedem propagatione non ſolum videamus, ſed etiam cogitemus. Audi Lucret. L. 4. de nat. rer.

Principio hoc dico: rerum ſimulacra vagari
Multa modis multis in cunctas undique parteis

Ten-

Tenuia, quæ facile inter ſe junguntur
in auris,
Obvia quum veniunt.

Equum ergo juxta Epicurum videmus; dum ejus imago tenuis ab equo avulſa allabitur ad mentem. Si quando autem cogitamus res, quæ nusquam ſint, nec eſſe poſſint, e.g. centaurum, tum enimvero res tota hunc in modum conſit. Tenuiſſima hominis, & equi idola temere volitantia, ac ſibi occurrentia adæreſcunt, inque unam imaginem conformantur, uti poeta idem explicat.

Nam certe ex vivo centauri non fit
imago.
Nulla fuit quoniam talis natura animai.
Verum ubi equi, atque hominis caſu
convenit imago,
Hæreſcit facile extemplo, quod diximus ante,
Propter ſublimem naturam, & tenuia
texta.

An defendi poſſit?

455. Opinio hæc perabſurda eſt. Qua enim ratione, & modo ſimulacra iſta formentur? qua vi de corporibus ſolidis expellantur? cur ſine perturbatione per multiplices, & tortuoſas nervorum implicationes integra ad cerebrum ſubeant? cur aſſidua diſtractione corpora non intereant? cur ita nobis dicto audientes ſint, ut ſimul, atque velimus, oc-

occurrant? Sed adhibeat modum diſputatio, ne in re perſpicua longiores ſimus.

Scholion. Inſignis eſt Tullii adverſus Vellejum locus in L. 1. de Nat. Deor. c. 36. *Quæ autem*, inquit, *iſtæ imagines veſtræ, aut unde? A Democrito omnino hæc licentia. Sed & ille reprehenſus a multis eſt, nec vos exitum reperitis, totaque res vacillat, & claudicat. Nam quid eſt, quod minus probari poſſit, quam omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ea forma, qua illi fuerunt? Quomodo ergo illi? Et quorum imagines? Orpheum poetam docet Ariſtoteles nunquam fuiſſe, & hoc Orphicum carmen Pythagoræi ferunt cujuſdam fuiſſe Cercopis. At Orpheus, id eſt imago ejus, ut vos vultis, in animum meum ſæpe incurrit. Quid, quod ejusdem hominis in meum aliæ, aliæ in tuum? quid, quod earum rerum, quæ nunquam omnino fuerunt, neque eſſe potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimæræ? Quid, quod hominum, locorum, urbium earum, quas nunquam vidimus? Quid, quod ſimul, ac mihi collibitum eſt, præſto eſt imago? Quid, quod etiam ad dormientem veniunt invocatæ? Tota res, Vellej, nugatoria eſt: vos autem non modo oculis imagines, ſed etiam animis inculcatis: tanta eſt impunitas garriendi*.... Conf. L. 2. de Divin. c. 67.

Quæ Carteſianorum opinio?

456. Qui ſententiam Renati Carteſii amplectuntur, omnem idearum efficientiam ab

ani-

animo removent: putant enim eas occaſione externorum pulſuum, aut decretorum, quibus mens ad cognoſcendum ſeſe adplicat, a Deo imprimi, ita ut ipſa in ea idearum effectione non agat quidquam, ſed patiatur duntaxat.

Utrum admittenda?

457. Opinio hæc aliena eſt a veritate. Inprimis enim in eam valent argumenta omnia, quæ in ſuperioribus adverſus ſyſtema adſiſtentiæ expromſimus (447). Deinde non eſt veriſimile eas quoque ideas a Deo in nobis imprimi, quibus ad pravas cupiditates, & vitia conſectanda impellimur. Sed nec ulla ſufficiens ratio adferri a Carteſianis poteſt, quare effector naturæ Deus tam exquiſita, tamque artificioſa ſtructura corpus humanum ſubornaverit, ſi hæc ad idearum conformationem nihil quidquam adjuvet: an enim ſine adparatu iſto, totque minutiſſimis machinamentis eas inſcribere in animis noſtris non potuerit? quare item claritudo noſtrarum idearum vigori ſenſuum, atque impreſſionibus proportione accurata reſpondeat? quare oculorum potius, quam aurium miniſterio colores menti inſinuentur? quare pro diverſa corporum, & ſenſuum temperatione, diverſæ exſiſtant in hominibus ideæ? Plura ejus generis tute erues, quæ vel nullos, vel difficillimos habeant apud Carteſium explicatus.

Scholion. Singulare cognoſcendi genus excogitavit Malebranchius, illuſtris ex eadem diſciplina philoſophus. Cum enim formæ, at-

atque notiones rerum omnium in Deo contineantur, ejusdemque immenſitate mentes hominum, tanquam loco quodam, comprehendantur, atque ei arctiſſime copulentur, putábat eſſe conſequens, ut cuncta, quæ percipimus, in natura illa infinita, veluti quodam ſpeculo, videamus. Quamprimum in lucem hæc opinio emergere, caputque efferre cœpit, oppugnatores continuo nacta eſt valentiſſimos, a quibus acriter perurgebatur Malebranchius, ut rationem aliquam probabilem redderet, cur, ſi cognitio noſtra ita comparata ſit, aliqua tantum, non item omnia in Deo videamus? cur hæc potius, quam illa? cur non omnes, nec ætate quavis eadem? unde varia in homine memoria, rerumque præteritarum recordatio? cur ea morbo corporis impediatur, vi medicamentorum reparetur? Hæc ſane adeo implicata, adeo difficultatibus undique obſepta ſunt, ut omnis hæc opinatio merito in fabulas referenda eſſe videatur.

Quid Ideæ innatæ?

458. Alii ex eadem Carteſii ſchola veterem quamdam Platonis ſententiam, quæ jam vetuſtate pene elanguerat, excitarunt, contendentes ideas rerum menti noſtræ inſitas, ac veluti innatas eſſe. Et horum quidem multiplices, atque diſcrepantes opiniones tanta ſunt obſcuritate implicatæ, ut videantur ſe ipſos interdum non intelligere. Alii enim ideas vocant formas, & imagines rerum, quaſi in animis noſtris in primo exortu inſculptas: alii ſpecies quaſdam, ac veſtigia earum cogitationum, quæ neque

a re-

a rebus extrinſecus objectis, neque a voluntatis decreto, ſed a ſola cogitandi facultate quadam naturæ neceſſitate promanent: alii notiones informatas Dei, corporis, & animi: alii comprehenſionem totius univerſi. *Sed ut verum fatear*, inquit Scherfferus, *non aſſequor, quid proprie, & in ſe nomine ideæ innatæ intelligi poſſit: cum enim hæc idea non debeat, nec poſſit eſſe affectio, & modificatio corporea, e. g. cerebri, neque in ſpiritu alia modificatio præter actionem, & paſſionem cogitari poſſit, niſi dicere velis, neſcio quas entitates conjungi animæ, diſtinctas, & diverſas ab ea, haud aliud pro ideis innatis exponendis reſtat præter lumen naturale, ipſam potentiam intellectivam: nam actiones, & paſſiones, cum exercitia ſint potentiarum, tranſitoriæ ſunt, non perdurant*. Communior tamen ſententia obtinet, ideas innatas eſſe imagines, formaſque rerum animis ingenitas, atque a perceptionibus diſtinctas: noſtrum ergo ea de re judicium explicabimus; ſed paucis: conſtituta enim in ſuperioribus animi cum corpore conſortione, & ſublato idearum, ac perceptionum diſcrimine, longa de iſta diſputatione detracta oratio eſt.

An dentur?

459. Non omnium rerum ideæ ſunt nobis ingenitæ. Secus enim expediri omnino nequit, cur mens non ſimul omnes percipiat? cur has ante illas? cur primæ conſtanter illæ ſint, quæ res repræſentant in ſenſus incurrentes? An quia rerum earum impulſibus excitentur? at inprimis expedi,

cile impellamur: ipſam autem appetitionem aut declinationem ingeneratam eſſe negamus. Atque ita accipimus ſententias Tullii tum alias ſæpe, tum in eo loco ubi ait, omnibus innatum eſſe, & in animo quaſi inſculptum, eſſe Deos, inſitam eſſe quandam informationem Dei. Sed neque beſtiarum catulis, ut primum editi ſunt, ubera materna appetentibus ideas lactis, aut mamarum inſitas concedimus: omnis enim iſta appetentia ab internis motibus, quibus fames aut ſitis conciliatur, poteſt proficiſci; quamquam rationes, quibus id efficiatur, clare, & diſtincte comprehendere nequeamus. Ad extremum argumentatione Winckleri nihil movemur, qui ex innatis propenſionibus efficere vult, ideas earum rerum, ad quas propenſione ferimur, innatas eſſe. Tametſi enim ad id, quod ignotum ſit, nullo appetitu incitemur, rerum tamen, quas appetimus, tenues, & obſcuras apprehenſiones ope ſenſuum adipiſci facillime poſſumus.

Quæ opinio Lockii?

461. Joannes Lockius primi ſubſellii metaphyſicus cenſebat ideas omnes a mente ipſa confici ſenſuum adminiculo, meditatione, & conjectura; neque opus eſſe ullis a Deo, vel natura inſtillatis, quas quidem in primo libro, quem de intellectu humano ſcripſit, præclare confutavit. Conſentientes ea in re habet pleroſque, ſi eos excipias, qui in Carteſii verba juraverunt.

Utrum amplectenda?

462. Ideæ omnes proficiſcuntur partim a ſen-

ſenſu, & phantaſia, partim ab attentione, reflexione, conjectura, & ratione. Adfert argumenta conglobatim Anton. Genuenſis, & quidem 1) rerum, quæ ſenſui propoſitæ ſint, claras plerumque ideas nanciſcimur; earum contra, quæ huic ſubductæ ſunt, admodum obſcuras. 2) Quanto ſæpius adhibemus ſenſus, tanto majorem acquirimus idearum copiam. 3) Qui ſenſu aliquo deſtituti in hanc lucem venerunt, rerum affectiones eidem reſpondentes nulla unquam poſſunt arte edoceri: ita fruſtra canas ſurdo fabulam. 4) Senſibus armatis novas notiones adipiſcimur, quas ſine hoc ſubſidio nunquam nacti eſſemus. 5) Denique intelligi vix omnino poſſet, cur ſenſibus autor naturæ corpus humanum inſtruxiſſet, ſi ad conſequendas rerum ideas nihil conferrent. Ex ideis autem adjumento ſenſuum comparatis ceteras quoque omnes confieri poſſe enucleatius docebitur in collegiis.

Scholion. Et quis jam non miretur Genuenſis confidentiam, qui poſtquam argumentis ſuperioribus ſententiam Lockii conſtabiliviſſet, rotunde edicit inde ſatis manifeſte conſequi, animum eſſe natura corporeum. Scio ipſum Lockium ab ea opinatione non fuiſſe uſque adeo alienum, neque ejus defenſionem hic ſuſcipio: at quonam id malleo ex ejus de ideis opinione poſſit extundi, neque ego video, neque ipſe, ut arbitror, Genuenſis: non probat quidem certe. *Scholaſticos*, inquit, *velis, remiſque eam opinionem promoviſse, corporalitatis animorum alioquin tenaces, id certe mirum eſse poſ-*

poſſet, niſi compertum eſſet, raro ſcholæ philoſophos principiis ſuis accommodate philoſophatos eſſe. Sed

> Loripedem rectus derideat, Æthiopem albus.
> Quis tulerit Gracchos de ſeditione querentes?

Utrum ipſe ſibi ubique conſtet, ſuiſque principiis convenienter philoſophetur, facile ex hoc ipſo loco intelligi poteſt, ubi conſcientiæ, ac ſenſuum teſtimonium tam confidenter repudiat, ad quod tamen ipſum, tanquam ad ſacram anchoram, non ſemel alias confugit. Sed ratio nimirum eum coegit. Quænam illa obſecro? Quia cum manifeſta mentis natura non conſentit hæc ſententia. Verba quidem iſta ſunt: ſed non fit hoc verbis, Marce: invicta argumenta expromenda ſunt, ſi velis ſenſum, & conſcientiam repudiare. Si organorum impreſſiones efficienter influant in animum, animus undique corporatus eſt. Audio hæc in dies: verum plumbea eſt conſequentiæ acies, niſi doceas, naturas diſſimiles non poſſe in ſe ipſas vere, ac proprie agere. Nihil eſt tam indignum ſapientis gravitate, atque conſtantia, quam aut falſum ſentire, aut quod non ſatis explorate perceptum ſit, & cognitum, ſine ulla dubitatione defendere, ac velut e tripode oracula fundere. At at jam depromit aliquid, quod ad rem pertineat. Quis, ait, dixerit in motionibus cerebri formas contineri rebus, unde proveniunt, ſimiles? Et quis dixerit in ideis, hoc eſt,

in affectionibus naturæ incorporeæ formas contineri corporum? Utrum tandem eſt obſcurius? At certe alterutrum concoquendum eſt. Sed jam longiores ſumus. Reliquum eſt, ut quæ adverſus ſuperiora adferri ſolent, brevi refellamus.

1) Sunt, qui negent, poſſe fieri, ut mens de corporeis illis imaginibus, ſive de nervulorum impulſionibus exſculpat ideas incorporeas. At hi diligenter advertant, velim, ideas ex iis motionibus non ſic evolvi, quaſi iis demerſæ antea delituerint; neque ex iis, tanquam ex materie aliqua effici: verum hoc illas ſenſu ab iis impreſſionibus pendere, quod mens ab extraneis pulſibus, tanquam vicariis rerum objectarum formis, atque characteribus ad eas conformandas determinetur: quos quidem pulſus ipſi etiam inſitarum notionum defenſores in ſubſidium vocare debent, ut eorum admonitu ideæ illæ ingenitæ, ac velut conſepultæ explicentur, atque evolvantur.

2) Major eſt difficultas in effingendis earum rerum notionibus, quarum nulla ſunt ſimulacra corporea. Si tamen & hæc in examen vocentur, adparebit, eam quoque affectionem non eſſe ſupra vires humanæ mentis poſitam. Et inprimis quidem de univerſalibus ideis facile negotium eſt, ut quæ conſtant contemplatione rerum ſingularium, earundem comparatione, & notarum ſingulis propriarum rejectione (Log. 31): quæ comparandi, atque ſemovendi facultas ſi menti detrahatur, eodem jure & vis cogitandi, ac ratiocinandi eripietur. Quod ad

ideas

ideas ſpirituum attinet, ſi accurate excutiantur, patebit eas non tam propria aliqua imagine, quam ſejunctione corporearum affectionum contineri: & ſi quod iiſdem proprii inſit, id totum intima mentis noſtræ animadverſione comparatum eſſe. In Deo quidem certe concipiendo non aliud agimus, quam imperfectas naturæ noſtræ proprietates ab eo ſemovemus, quum illum æternum, immenſum, infinitum &c. dicimus: cetera raciocinando eruímus. Nec eſt, cur ideam ſic concinnatam irrideat nuperus autor, inſulſeque ad eam accommodet illud Horatianum:

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum:
Cum faber incertus ſcamnum, faceretne Priapum,
Maluit eſſe Deum: Deus inde ego. (*a*)

Non

(a) Quand l'homme entreprend de conſtruire l'idée de Dieu, il trove en lui-même les idées d'exiſtence, de durée, de connoiſſance, de plaiſir, de bonheur &c. Tout cela eſt bien: mais tandis qu'il en reſtera là ces notions ne lui fourniront, que l'idée d'une ſimple créature, ainſi il n'y aura dans ces vils matérieux, que *ficulnus, inutile lignum*. Que fait donc l'eſprit pour avoir la notion du Créateur? il étend chacune de ſes idées par celle de l'infini, il les enfle, il les joint, & il en fait eclore l'idée

Non eſt, inquam, cur inepta ſimilitudine ludat in graviſſima quæſtione. Neque enim de natura Dei præſtantiſſima diſputamus; ſed de ideis noſtris admodum obſcuris, & imbecillibus, quibus eam adprehendimus, quæque non minus abſunt ab incomprehenſa illa majeſtate, quam truncus ille ficulnus. Jam illud quam futile eſt, Dei notionem omnibus rerum ideis eſſe perfectionem, nec proinde ex his exprimi, ac extorqueri poſſe. Quis unquam hoc conceſſit? Innumeræ ſunt res, quas plenius, & perfectius comprehendimus, atque Deum ipſum: cur ergo ex harum ideis illius notio nequeat proficiſci?

3) Idem ille autor vehementius urget, ex Lockii ſententia conſequi, inter animas hominum in utero matris incluſorum, atque beſtiarum nihil plane intereſſe, ſi illæ ideis ingenitis deſtituantur: quaſi vero intima animarum indoles, ac diſſimilitudo a commentitiis illis idolis repetenda ſit, & non ab inſitis cuique agendi facultatibus. Ceterum unde convincent animos ideis illis innatis carentes in utero matrum feriatos, ac ab actione omni otioſos eſſe? Sed ſint ſane: nihil profecto in ea re ineſſe abſurdi cenſent ſapientes. Ciceronis illia verba ſunt: *Parvi primo ortu ſic jacent, tanquam omnino ſine animo ſint, cum autem paulum fir-* *mi-*

---

de Dieu. Voila préciſement ce qu'ajoute le poete: *cum faber incertus* &c. Traité de la nature de l'Ame à Paris 1759. pag. 409. T. I.

mitatis acceſſerit, *& animo utuntur*, *& ſenſibus*: *connituntur que*, *ut ſeſe erigant*, *& manibus utantur*; *& eos agnoſcunt*, *a quibus educantur*. L. 5. de Fin. c. 15. Audi vero mirabile argumentum. Si corpus, inquit, primus notiones animæ communicat, eaſdem vere, ac proprie creat. Nihili hoc quidem eſt; aut ſi valeat, efficiet omnia judicia, appetitiones, ac declinationes creari ab anima: vel ſi hæc etiam innata ponantur, animum eſſe naturam duntaxat inertem, patibilem, omni efficientia carentem, *ficulnum*, *inutile lignum*.

CAPUT XIII.

De Immortalitate Animæ Humanæ.

Quid Immortale?

463. EX iis, quæ de ente ſimplici, quæque de natura animi hactenus diſputavimus, ſine ulla dubitatione efficitur, animum natura incorruptum eſſe, hoc eſt, diſſolutione partium interire non poſſe. Supereſt multo difficilior de immortalitate ejuſdem diſputatio. Illud autem dicimus *immortale*, cujus functiones vitales, ſive cogitationes, appetitiones, ſuique conſcientia, quibus vis omnis, vigorque vitæ continentur, æternæ, atque interminatæ ſint.

E. g. immortalem Deum vocamus, quod vitales habeat actiones nulla temporum circumſcriptione finiendas.

Quotuplex Immortalitas?

464. Porro aliud eſt *natura* ſua, aliud *eſſentia* immortale. Illud, quod naturæ tantum viribus: iſtud, quod nullo plane modo poſſit vita exui, quod quidem genus immortalitatis facile unuſquiſque dabit, non poſſe animabus hominum convenire, ut quæ & effectæ de nihilo, & divinæ providentiæ, atque poteſtati ſubditæ ſint. De naturali ergo immortalitate omnis hæc eſt quæſtio, quam jam humanæ menti tribus propoſitionibus aſſeremus.

An animæ conveniat?

465. Poteſt mens hominis, exuta etiam corporis domicilio, functiones ſuas vitales obire. Cum enim per ſeſe efficax, atque actuoſa ſit, otioſa poſt mortem eſſe profecto nequit, niſi quid efficientiam ejus impediat; impedimentum autem ne fingi quidem ullum poteſt: nam illa de terreno carcere diſceſſio adjumento potius, quam impeditioni futura eſt: ipſis enim viventibus uſu perſæpe venit, ut quanto magis abducunt animum a corpore, ac ſenſuum conſuetudine, tanto acutius meditentur; quemadmodum Gellius auctor eſt de Socrate, qui quaſi vinculis membrorum exſolutus, a ſummo lucis ortu ad ſolem alterum orientem immotus perſtiterit, cauſſaſque rerum naturalium cogitatione verſarit.

Scholion. Præclare Cicero ad rem præſentem: *Quid aliud agimus*, inquit, *cum a voluptate, id eſt, a corpore, cum a re familiari, quæ eſt miniſtra, & famula corporis,*

ris, cum a republica, cum a negotio omni revocamus animum? Quid, inquam, tum agimus, niſi animum ad ſe ipſum advocamus, ſecum eſse cogimus, maximeque a corpore abducimus? Secernere autem a corpore animum, nequidquam aliud eſt, quam emori diſcere. Quare hoc commentemur, mihi crede, disjungamuſque nos a corporibus, id eſt, conſueſcamus mori: hoc, & dum erimus in terris, erit illi cœleſti vitæ ſimile: & cum illuc ex his vinculis emiſſi feremur, minus tardabitur curſus animorum: nam qui in compedibus corporis ſemper fuerunt, etiam cum ſoluti ſunt, tardius ingrediuntur, ut ii, qui ferro vincti multos annos fuerunt: quo cum venerimus, tum denique vivemus; nam hæc quidem vita mors eſt. Tuſc. q. l. 1. c. 31. Conf. c. 22. de ſeneℓt.

466. Nec poteſt ab iis vi ulla creata impediri. Quæ enim, quæſo, fingi vis tanta poſſit, quæ obſtet, quominus animus ſe, Deum, res ceteras cognoſcat, alias appetat, alias averſetur? Si ab his impediri non poteſt, quamdiu eſt in corpore, quod tamen multis modis appeti, afficique poteſt: quomodo impedietur, poſtquam his ſolutus compedibus liber evolaverit, corporeiſque impulſibus ſe ſubduxerit? Conf. ſchol. §. 451. num. 3.

467. Ineſt in natura animæ ſufficiens ratio, cur exſtet in perpetuum. Inprimis enim capax eſt actiones ſuas perpetuo exercendi, effectorem ſuum ſine fine cognoſcendi, laudandi, amandi: cum ergo iſta fuerint ſufficientia ejus procreandæ incitamen-

ta, erunt profecto & conſervandæ. Et ſane, ſi Deus in quotidiano corporum interitu ne quidem minimam materiæ particulam redigit in nihilum, non adparet, cur de animæ excidio cogitandum ſit. Deinde, capax eſt mens humana æternæ, atque naturalis beatitatis, quæ cognitione, & amore Dei continetur: cur non ergo capacitas iſta ſit ratio ſufficiens, ut ſit ſempiterna? Denique capax eſt honeſti, atque inhoneſti: nequit autem Deus illud non amare, iſtud non adverſari: adhibere ergo invitamenta debuit efficaciſſima, quibus ad bonum impelleremur, a malo avocaremur: facile vero intelligitur, nullum eſſe validius incitamentum animorum immortalitate, atque æterna vel miſeria, vel felicitate.

Coroll. Exſtabit ergo animus, cum a corpore diſceſſerit, naturaliter in perpetuum: & quia a functionibus vitalibus, quarum capax tunc quoque erit (465), nulla vi creata poterit impediri (466), natura ſua immortalis eſt (464).

Scholion 1. Sed ſunt innumerabilia, ex quibus effici, cogique poſſit animos hominum immortales eſſe. Ac primo quidem populorum omnium conſenſio validiſſimum in eam rem ſuppeditat argumentum, quod divine prorſus proſequitur Cicero L. 1. Tuſc. qu. c. 13. in hunc modum. *Omni autem in re conſenſio omnium gentium lex naturæ putanda eſt: quis eſt igitur, qui ſuorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc*

opinionem, luctum ſuſtuleris: nemo enim mœret ſuo incommodo: dolent fortaſse, & anguntur; ſed illa lugubris lamentatio, fletuſque mœrens ex eo eſt, quod eum, quem diliximus, vitæ commodis privatum arbitramur, idque ſentire. Atque hæc ita ſentimus natura duce, nulla ratione, nullaque doctrina. Maximum vero argumentum eſt, naturam ipſam de immortalitate animorum tacitam judicare, quod omnibus curæ ſunt, & maxime quidem, quæ poſt mortem futura ſint: ſerit arbores, quæ alteri ſeculo proſint, ut ait Statius in Synephebis: quid ſpeſtans, niſi etiam poſtera ſecula ad ſe pertinere? Ergo arbores ſeret diligens agricola, quarum aſpiciet baccam ipſe nunquam: vir magnus leges, inſtituta, rempublicam non ſeret? Quid procreatio liberorum? Quid propagatio nominis? Quid adoptiones filiorum? Quid teſtamentorum diligentia? Quid ipſa ſepulcrorum monumenta? Quid elogia ſignificant, niſi nos futura etiam cogitare?... Quid in hac republica tot, tantoſque viros ob rempublicam interfectos cogitaſse arbitramur? Iisdemne ut finibus nomen ſuum, quibus vita terminaretur? Nemo unquam ſine magna ſpe immortalitatis ſe pro patria offerret ad mortem: licuit eſse otioſo Themiſtocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne & vetera, & externa quæram, mihi; ſed neſcio quomodo inhæret in mentibus quaſi ſeculorum quoddam augurium futurorum; idque in maximis ingeniis, altiſſimiſque animis & exſiſtit maxime, & adparet facillime: quo quidem dempto, quis tam eſset amens, qui ſemper in laboribus, & periculis viveret?

loquor de principibus: quid poetæ? nonne poſt mortem nobilitari volunt? Unde ergo illud?

Aſpicite, o cives! ſenis Ennii imagini' formam;
Hic veſtrum panxit maxima facta patrum.

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria, idemque,

Nemo me lacrimis decoret, nec funera fletu
Faxit: Cur? Volito vivu' per ora virum.

Sed quid poetas? Opifices poſt mortem nobilitari volunt: quid enim Phidias ſui ſimilem ſpeciem incluſit in clypeo Minervæ, cum inſcribere non liceret? Quid noſtri Philoſophi? Nonne in his ipſis libris, quos ſcribunt de contemnenda gloria, ſua nomina inſcribunt? Quod ſi omnium conſenſus naturæ vox eſt, omneſque, qui ubique ſunt, conſentiunt eſse aliquid, quod ad eos pertineat, qui vita ceſſerint: nobis quoque idem exiſtimandum eſt: & ſi quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima ſunt, cernere naturæ vim maxime: veriſimile eſt, cum optimus quiſque maxime poſteritati ſerviat, eſse aliquod, cujus is poſt mortem ſenſum ſit habiturus. Ita conſularis hic philoſophus.

Si quis autem diverſorum populorum, aut virorum illuſtrium ſenſa ſingillatim pernoſſe volet, adeat Herodotum, Cæsarem, Strabonem, Diogenem Laertium, Melam, Grotium, Huetium, & ipſum in primis Ciceronem. Nil autem eſt, quod communem ſen-

ſenſum luculentius patefaciat, quam recte; aut ſecus factorum conſcientia, & naturalis ille mortis impendentis horror, quo ſane careremus, niſi hæreret in mentibus, mortem non interitum eſſe omnia tollentem, atque delentem, ſed quamdam quaſi migrationem, commutationemque vitæ: & quoniam is metus eos cumprimis angit, qui intemperanter, flagitioſe, nefarie vixerint, dubitari non poteſt, quin tales homines non mors, ſed futuri timor vexet, habeatque ſolicitos; qui cum in vita omnia ſecunda, feliciaque experirentur, ne ſecus mortuis accidat, valde vereri, & dubitare coguntur; & quanto jam propius animorum æternitatem intuentur, tanto cruciantur magis, quaſi flagitioſe actam vitam pœna etiam ſit immortalis conſequutura.

Alterum argumentum eſt innata quædam beatitudinis, ac felicitatis cupiditas, quæ cum expleri in hac vita, atque exſatiati non poſſit, fruſtra eſſet ab autore naturæ inſita, niſi poſt mortem ejus exſaturandæ facultas ſuppeditaret, forentque brutæ animantes homine feliciores, quarum appetitiones hac in vita pleniſſime ſatiantur. Quid dicam de illa gloriæ ſiti omnium memoriam ſeculorum amplectente? Animus enim humanus erigens ſe, poſteritatem ſemper ita proſpicit quaſi cum exceſſiſſet e vita, tum denique victurus eſſet: quod quidem ni ita ſe haberet, ut animi immortales eſſent, haud optimi cujuſque animus maxime ad immortalem gloriam niteretur. Quod ſi præterea ædificiorum magnitudinem, atque ornatum, ſi monumenta literarum, ſi pecuniæ

vim infinitam in res maxime ſtabiles, & admirandas effusam, ſi plurimarum, maximarumque rerum adeptionem cogitare voluerimus, profecto intelligemus, hæc nunquam facturum fuiſſe hominem, niſi diuturnitatem temporis, ipſamque æternitatem plurimum ad se pertinere exiſtimaret.

Denique ipsa Dei providentia, ac ſumma in hominem æquitas animorum immortalitatem videtur omnino exposcere. Cum enim nos juſti, ac injuſti capaces condiderit, ad ejus utique æquitatem vehementer pertinet, ut digna compenſatione mortalium merita remuneret: in confeſſo autem eſt eam remunerationem non ſemper iſta in vita fieri: nam & improbos sæpe felices, & bonos toto ætatis curriculo omnibus calamitatibus coopertos ſæpe videmus: reſtare igitur tempus aliud neceſſe eſt, in quo mercedem reſpondentem meritis quiſque conſequatur. At multi contra nituntur, putantque ſuo quemque ſcelere ſatis puniri; idque tum aliorum, tum vel maxime tyranni illius Dionyſii exemplo adparere, qui in ſumma fortuna miſerrimus fuerit, ſicuti enarrat Cicero Tuſc. qu. L. 5. c. 20. & ſeq. Verum ſi ita res habeat, quid dicemus de magiſtratuum tribunalibus, ubi deprehenſa ſcelera pœnis, & cruciatibus multari ſolent? Nonne iniquiſſime afficientur ſuppliciis, qui ſuo jam flagitio condigne puniti ſint? Adde ipſos internos conſcientiæ cruciatus, qui ex ſceleribus redundant, ſatis manifeſte loqui, malum aliquod poſt mortem impendere; quod ſi abeſſet, omniſque in morte ſensus exſtingueretur, non video;

cur

cur ipſe ille Dionyſius mortem ſic metueret, ut ne tonſori collum committeret, tondere filias doceret, ſordidoque, ac ancillari tonſtriculæ artificio regias virgines addiceret. Multi præterea ſceleribus contaminati morſum conſcientiæ negligunt; multi in ultimo vitæ exitu prolabuntur: multi tum demum ad frugem redeunt: aut igitur his alia poſt hanc vita concedenda eſt, aut ſine pœna, & præmio ipſi dimittendi.

Scholion. 2. Sunt, qui nullum putent fieri diſceſſum animi a corpore, ſed una utrumque occidere, animumque in corpore exſtingui. Qui diſcedere animum cenſent, alii ſtatim diſſipari: alii diu permanere, ſed non ſemper. Omnes hi animos quaſi capite damnatos morte multant: neque aliud eſt quidquam, teſte Tullio, cur his incredibilis animorum videatur æternitas, niſi quod nequeunt, qualis animus ſit vacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere: quaſi vero intelligant, qualis ſit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus. Alii ratione pugnant: Dicæarchus quidem contra hanc immortalitatem accerrime diſſeruit in tribus illis libris, qui Lesbiaci vocantur. Stoici autem uſuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus: diu manſuros ajunt animos, ſemper negant. Quæ vero in medium adferri poſſunt, iſta fere ſunt.

1.) Id, quod naſcendi initium habuit, finem quoque habeat neceſſe eſt: dubitari autem non poteſt, quin eſſe aliquando animus inceperit: nequit ergo ambigi, quin ſit interiturus. Verum diſtinctione hic quidem

dem opus eſt. Siquid generatione, ſive partium coagmentatione ortum ſit, id earundem diſtractione, ac diſſipatione interibit: non item illud, quod creatione, ſeu de nihilo eſſe cœperit. Animus autem cum ſimplex ſit, nihilque habeat in ſe admiſtum diſpar ſui, atque diſſimile, nihil concretum, nihil copulatum, dividi, ac ſecerni, membrorumque diſcidio interire haud poteſt: eſt enim interitus quaſi diſceſſus, & ſecretio, ac direptus earum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur. Iſtuc corporis, animique diſcrimen Lucretius ipſe, voce veritatis oppreſſus, agnoſcere debuit; ſic enim canit:

> Cedit item retro, de terra quod fuit ante,
> In terras: & quod miſſum eſt ex ætheris oris,
> Id rurſus cœli relatum templa receptant.

Quodſi minutiſſima corporum elementa interire non poſſunt, niſi a Conditore redigantur in nihilum, an de æternitate naturæ nobiliſſimæ, mentis nimirum noſtræ, dubitare poſſumus?

2. At Deus ſaltem in nihilum vertit animum, poſteaquam corporis coagmentatio diſſoluta eſt, idque naturaliter, quemadmodum naturaliter procreat, cum terrenum hoc ejus diverſorium rite ſubornatum, inſtructumque eſt. Nihil omninò minus. Rationes enim præſto ſunt ſufficientes, quare Deus animos corpore deſtitutos exſtare,

ac

ac ſuperſtites eſſe velit, ſicut jam in ſuperioribus explicavimus (467): nihil autem in natura univerſa ineſt, quod illum ad ejus excidium incitaret. Neque ulla duci poteſt comparatio ab animabus beſtiarum: *Nam primum, non intereſt ſcire*, ut ait Genuenſis, *quid contingat his ſubſtantiis, poſtquam ab unione aliarum diſceſſere; conſtet id autori ſuo, ut perfecte pronunciat Auguſtinus Calmetus. Ad rerum, ut alias dixi, extremos fines humana mens non pertingit.* Deinde, animæ illæ corpori, ſenſuumque organis ſic ſint adſtrictæ, atque obligatæ, ut ſine horum adminiculo nihil quidquam poſſint agere. Sed hoc deinceps viderimus: illud indubitatum eſt, momenta rationum, quæ ſupra depromſimus, pro belluarum immortalitate non pugnare.

3.) Neque labefactat communem ſenſum paucorum, qui contra nituntur, autoritas: nam illi ipſi argumentationem ſuam ſatis elevant, & quod ſermone docent, opere reprehendunt, cum & poſteritati, famæque ſtudent, & mortem formidant, & ſcelerum conſcientia divexantur: hæc cum faciunt, intima de animorum immortalitate ſenſa vel inviti produnt. Jam veteres illi, qui pervagata illa apud inferos impiorum ſupplicia negant, non æternitatem animorum inficiantur, ſed commenta veritati aſſuta rident. - *Dic, quæſo*, inquit Tullius, *num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cociti fremitus, transvectio Acherontis, mento ſummam aquam attingens ſiti enectus Tantalus? Num illud,*

quod Siſiphu' verſat

Saxum ſudans nitendo, neque proficit hilum?

Fortaſſe etiam inexorabiles judices Minos, & Rhadamantus, apud quos nec te L. Craſſus defendet, nec M. Antonius? — Quid negotii eſt hæc poetarum, & pictorum portenta convincere? Tuſc. qu. L. 1. c. 5. Neque tamen hæc ipſa portenta poetæ unquam excogitaſſent, niſi animorum immortalitatem natura admonente ſenſiſſent. Qui autem contra nos priſcorum quorundam theologorum teſtimonia proferunt, non tam refellendi, quam docendi ſunt: illi enim philoſophos Græcos ſequuti, inter animam, & ſpiritum diſcrimen aliquod eſſe voluerunt, illamque corpoream, & ſpiritus quaſi vehiculum adpellaverunt; hunc autem concretione omni carentem, atque immortalem eſſe dixerunt, ut eſt apud Plutarch. in L. 4. de placit. Philoſoph.

4. Et ſaltem ex æquitate Dei præmia decernentis animorum immortalitas non efficitur: cum enim actiones humanæ præmium ſempiternum non mereantur, utique ſatisfit æquitati divinæ, ſi finito aliquo tempore ſuperſtites animæ præmio illo perfruantur. Accipio, quod datur. Poſtulat ergo Dei æquitas, ut hominum animæ certo aliquo tempore à corpore ſejugatæ ſuperſint, præmio perfruantur, vivant., actiones ſuas exerceant: poſſunt igitur abſque officio corporis definito illo tempore vivere operari; poterunt ergo etiam deinceps in omnem æternitatem, habebuntque finem exiſtendi ſufficientem. Vides ergo ex æquitate Dei directe quidem concludi vitam

ani-

animæ corpore exutæ ſolum temporariam; ex hoc autem ipſo deduci vitam etiam ſempiternam.

5.) Multa confertim accumulat Lucretius: animum adoleſcere, vigere, ægrotare cum corpore, non ſuis modo laborare morbis, triſtitia, metu, dolore, ſed morbo etiam, ac perturbatione ſui corporis affici, ejusdemque medicamentis veluti reparari: invitum, & reluctantem abire de corpore, idque imminentis interitus argumentum eſſe. Sed leviora iſta ſunt, unaque ratione omnia diluuntur: corporum enim illæ ſunt affectiones, non animorum, hisque convenire idcirco tantum putantur, quod corporibus intime adſtricti ſunt, nec quidquam operari poſſunt; niſi ſecundum eorum conſtitutionem; hic vero nulla in animum redundat proprie vel infirmitas, vel incrementum, vel ſanatio: ut ſi fidicen diverſis inſtrumentis muſicis ſonet, alio ſuavius, alio minus argute: omnis illa ſymphoniæ diſſimilitudo a diverſa fidium, & nervorum contentione pendebit, non a fidicinis majore, aut minore dexteritate. Id vero rei huic manifeſto eſt argumento, quod animus ipſe, dum corpus ægritudine aliqua perturbatur, contrariam in ſe ipſo affectionem concitare poſſit, ut ſcilicet languente corpore alacri quadam jucunditate perfundatur. Si quorum animi inviti abeunt e corpore, hos non impendens diſſolutio, ſed futuri metus, ac incertitudo divexat, quæ ipſa ſollicitudo ſatis, opinor, manifeſte loquitur, animos poſt mortem permanere. At ambienda, inquis, non repudianda mors eſſet,

ſet, ſi eam vitâ melior conſequeretur. Ita ſane, ſi nos Deus aliquis felicitatis eventuræ ſecuros redderet (α).

CAPUT XIV.

De Beſtiarum Anima.

Beſtiæ gaudent cognitione.

468. BEſtiæ gaudent rerum cognitione. Habent enim inprimis cerebri fabricam, omnemque nervorum, ac ſenſuum apparatum corporis humani conformationi ſimillimum; atqui hæc in homine ad informandas rerum perceptiones conſtituta eſſe dubitari non poteſt: propter eundem itaque finem etiam beſtiis collata ſunt. Si deinde ad

---

(α) Ineptit igitur Lucretius, cum ait de anima:

Non jam ſe moriens diſſolvi conquereretur,
Sed magis ire foras, veſtemque relinquere, ut anguis,
Gauderet.

Certe animi conſcientia recte factorum erecti ire foras, veſtemque relinquere adeo non reformidant, ut cum Doctore gentium optent etiam; aliter ſentire debuit, qui cum vixit, fuit Epicuri de grege porcus.

ad quotidianas earum actiones animum revocemus, nonne & ſe a rebus extraneis, & eas ab ſe ipſis acute diſcernunt, ut canis venaticus arborem a lepore, herum a peregrino? Optime profecto diſcriminant utilia, noxia, amica, infeſta: plurima internoſcunt ex voce, ſibilo, odore: ipſis adeo hominibus ea in re præſtare interdum videntur.

469. Pollent facultate imaginandi. Si enim ſenſiones plures conjunctim aliquando habuerint, una illarum recurrente, continuo excitantur ceteræ: ſic cani flagellum in heri manu conſpicanti refricantur ideæ verberum, idque fuga, & lamentatione teſtatur ſatis. Atqui hæc phantaſiæ indicia ſunt (351, 352): facultate ergo imaginandi gaudent beſtiæ.

Scholion. Phantaſiam ineſſe in beluis tum multa alia, tum earum ſomnia apertiſſime produnt, de quibus non licet dubitare.

Quippe videbis equos forteis, cum membra jacebunt,
In ſomnis ſudare tamen, ſpirareque ſæpe,
Et quaſi de palmis ſummas contendere vireis,
Tunc quaſi carceribus patefactis, ſæpe quiete.
Venantumque canes in molli ſæpe quiete
Jactant crura tamen ſubito, voceſque repente
Mittunt, & crebras reducunt naribus auras,
Ut veſtigia ſi teneant inventa ferarum.

Ex-

Expergefactique ſequuntur, inania ſæpe
Cervorum ſimulacra, fugæ quaſi dedita cernant.
Donec diſcuſſis redeant terroribus ad ſe.
Luc. 1. L. 4.

Memoria.

470. Et memoria. Cum enim res internoſcant (468), habent notionum ſuarum conſcientiam (334.): norunt ergo ſenſiones easdem, quas olim ſuſceperint, eſſe renovatas, ac proinde præditæ memoria ſunt (369). Hinc vetus illud verbum:

Terretur minimo pennæ ſtridore columba,
Unguibus accipiter ſaucia facta tuis.
Nec procul a ſtabulis audet diſcedere, ſiqua
Excuſſa eſt avidi dentibus agna lupi.

Et illud;

Cautus enim metuit foveam lupus, accipiterque
Suſpenſos laqueos:, & opertum milvius hamum.

Adde, quod animalia pertinaci hominum inſtitutione plurima & condiſcant, & teneant, quod fieri ſine memoriæ adminiculo non poteſt.

Appetitu.

Coroll. Ex his facile efficitur, eſſe in beſtiis appetitiones, declinationesque naturales, ac ſenſitivas, quod ipſum actiones earum atteſtantur. Quare ſapienter Tullius: *Dedit autem*, inquit, *eadem natura belluis & ſen-*

ſenſum, & appetitum, ut altero conatum haberent ad naturales paſtus capeſcendos: altero ſecernerent peſtifera a ſalutaribus: L. 2. de Nat. Deor. c. 47.

Affectibus.

Scholion. Quin & impreſſa quædam affectuum veſtigia in illis deprehendimus: ardent enim ſæpe earum oculi, tremunt artus, pili arriguntur, inſurgunt adverſus eos, a quibus ſe læſas arbitrentur, verbo, omnia irati hominis indicia præ ſe ferunt. Quid dicam, quantus earum amor ſit in educandis, cuſtodiendiſque iis, quæ procreaverunt uſque ad eum finem, dum poſſint ſeipſa defendere? Quantæ commiſcendorum corporum libidines? Et alia generis ejuſdem.

Spontaneis motibus.

471. Sponaneis item motibus. Se ipſas enim ad agendum determinant: quod bonum ſit, appetunt: quod malum, averſantur: multa paſſim in earum motionibus occurrunt, quæ tam parum poſſunt in iis μηχανικῶς explicari, quam parum in nobis ipſis.

Scholion. Fidem luculentam faciet exemplum canis a Genuenſi commemoratum. Oſtenta jacenti cani corpus, quod ſimilitudinem panis referat, aſſurget, accedet, naribus explorabit, fraude animadverſa recumbet: idem forte iterum, ac tertio faciet: verum non ſe deinceps loco movebit. Jam ſi motu ſpontaneo canis hic non agatur, unde fuit ſemel, atque iterum, non au-

autem deinceps incitatus? Eædem hic cauſſæ externæ, eadem adjuncta omnia; cur non ergo eventus idem? Quid, quod beſtiæ ſumma pernicitate currentes repente inſiſtunt, aut de via deflectunt, ſi vel viderint, vel audierint, vel olfecerint aliquid? Unde autem tanta vis oblata extrinſecus, quæ tam violentos impetus ſubito cohibeat, vel alio detorqueat? Cur feræ tenui ſæpe ſibilo, aut umbræ objectu a curſu inhibentur? Cur foſſa paulo latior equi decurrentis velocitatem coercet, non item anguſtior? Dicere iſta in membris beſtiarum a Deo ipſo effici, id vero eſt apertiſſime ineptire; nam ut taceam alia, cur in iiſdem adjunctis non eadem Deus efficiat? Cur canem illum ſimilitudine panis allectum ſemel atque iterum commoveat, deinde jacere inertem patiatur?

Anima incorporea.

472. Ineſt in beſtiis anima, eaque incorporea. Illud ex effectibus hactenus percenſitis manifeſtum eſt: iſtud iiſdem plane rationibus efficitur, quibus pro anima hominis in ſuperioribus depugnavimus: cognitio enim, φαντασία, recordatio, appetitus, ſponte ſuſceptæ motiones ab indole corporis, & materiæ prorſus aliena ſunt. Conſ. §§. 436, 438.

Scholion 1. Operam ludunt Carteſiani ſuum illud ſolemne occinentes, potuiſſe a Deo confieri machinas, in quibus ea omnia, quæ beſtiis accidunt, abſque ulla anima evenirent. Non enim id agitur: Leibnitzii ſe-

ſecta iſtuc viderit, quæ docet, actiones corporum perinde fuiſſe eventuras, tametſi nullo animo gubernarentur, atque idcirco incurrit in illam Ciceronis reprehenſionem: inſcite dictum eſſe in ſue, animam illi pecudi datam pro ſale, ne putiſceret. Id in præſenti quæſtione verſatur, utrum Deus beſtias tales machinas eſſe reapſe voluerit: ſicut enim eas animo carentes, ita animatas efficere potuit; cur ergo illud potius? Cur, ſi nihil ſentiant, oculis, auribus, palato, naribus ſint inſtructæ? Recte in ſimili argumento Tullius: *Quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu? Quid naribus, ſi nihil comprehendendum? Quid reliqua deſcriptione omnium corporis partium, in qua nihil inane, nihil ſine cauſſa, nihil ſupervacaneum eſt? Itaque nulla ars imitari ſolertiam naturæ poteſt. Habebit igitur linguam Deus, & non loquetur; denteis, palatum, fauceis nullum ad uſum: quæque procreationis cauſſa natura corpori affinxit, ea fruſtra habebit Deus; nec externa magis, quam interiora, cor, pulmones, jecur, cetera, quæ detracta utilitate, quid habent venuſtatis? Quandoquidem hæc eſſe in Deo propter pulchritudinem vultis* — L. 1. de Nat. Deor. c. 31. Si ſenſuum, ſi externarum actionum ſimilitudo aſſerendis beſtiarum animis non ſufficit, quid eſt, cur in vitulo, quem nunquam inſpexeris, cor ineſſe, adfirmes: aut ſi neges, merito tanquam excors ipſe rideare? Quid, ſi contendam, te anima omni vacantem, ac puram putam eſſe machinam, quod certe non repugnat, quid dicas? Conſcientiam tuam

con-

conteſtaberis? Et eam ego tam parum in te, quam in vitulo quovis inſpexi unquam, externa autem illa tua atteſtatio comparate ad me ejusmodi eſt, quam a pura machina proficiſci non repugnet. Unde ergo me de anima tua convinces? Et tamen inſanire me dicas, ſi eam te habere perfracte negare pergam. Similiter igitur ex beſtiarum externis actionibus, omnique ſenſuum adparatu, & totius corporis conformatione colligere debemus, eas & ſentire, & appetere, & voluptatem, doloremve capere, & fabricam corporis, quam oculis extrinſecus exhibent, intus vera anima gubernari.

Scholion 2. Sit autem animus belluarum ſpiritus, nec ne, non definio, ne invidia verbi labefactetur aſſertio; & res ad diverſos ejus vocabuli explicatus redit denique. Qui autem corporeum eſſe contendunt, ajunt 1) eſſe eoſdem dividuos, idque in viperis, lumbricis, ſerpentibus ſatis manifeſto apparere: nam ſi in duas ſecentur partes, ambæ non moventur ſolum, ſed & appetitæ ſenſum quemdam doloris ſubita contractione oſtendunt; polypi quidem certe membra diſſecta vivere perſpicuum eſt, cum novi ex iis polypi generentur. Verum hæc minime efficiunt poſſe beſtiarum animas dirimi, ac diſtrahi: omnis enim ille, qui in recisis earum partibus obſervatur motus, a tenuiſſimo fluido per nervos adhuc commeante, prioreſque incitationes diutiſſime conſervante, proficiſcitur: & fortaſſis conferre poſſit aliquid ſanguis ipſe putreſcens. Sed neque, quum pervelluntur, ſenſum doloris

loris habent; nam ſubita illa concitatio, atque contractio e conformatione partium illarum, fluidoque intus permeante poteſt explicari. De polypis autem ita plerique ſentiunt, eſſe illud animal non unum, ſed inſtar examinis apium varium, ac multiplex: aut certe ova per totum corpus eſſe diſtributa, quæ amputatione avulſa, deinde calore fota novos gignant polypos. Quod conjecturam reddit veriſimilem, eſt ipſa naturalis earum beſtiolarum procreatio: gignuntur enim materno e corpore ſarmentorum inſtar undique emicando. Univerſe autem dici in beſtiolis quibuſdam poſſe videtur, centrum commune ſenſuum non in capite, ſed in vicina quapiam corporis parte eſſe conſtitutum: eas proinde capite multatas poſſe diu vitam ducere, quod de ſcarabæis jam vulgo creditum eſt.

2) Ajunt, ſi animi beſtiarum ſint incorporei, fore eos, ſicut a corruptione quavis immunes, ita omnino immortales, atque interminata vita fruentes, idque comparatione humanæ mentis manifeſte effici. Sed ingens profecto diſcrimen inter eos animos intercedit. Beſtiæ ſine corporis adjumento agere nihil poſſunt: libertatis, honeſti, inhoneſti, capaces non ſunt; animorum autem immortalitas ex his veluti radicibus efflereſcit. Videmus ab apibus, beſtiolis ceteroquin, quibus natura plurimum ingenii, atque artis tribuit, fucos parentes ſuos conſtanter interimi; plurimaque id genus, & quotidiana, e quibus elucet, nullam in brutis animantibus, juſti, aut injuſti cognitionem, nullam juris vinctionem eſſe. Qui au-

tem converſis armis ex animalium mortalitate homines etiam funditus interire putant eſſe conſequens, non vident, quid ſequatur: cum enim ita argutantur; ſi beſtiarum animæ incorporeæ eſſe ponantur, & tamen intereant, idem telum in hominem quoque valiturum, atque idcirco tutius eas poni omnino corporeas: cum, inquam, ita argutantur, urgebuntur item, corporeas quoque mentes hominum eſſe: idemque erit ipſis ſcutum adhibendum, quo telum ipſorum nos repulimus.

3) At ea opinio apud Manichæos olim pervagata, tanquam religioni adverſans, damnata, & proſcripta fuit. Falſo: cum enim Manichæi μετεμψυχωσιν, ſive animorum in diverſa corpora trajectiones defenderent, docebant hominum, & belluarum animas eadem ſpecie contineri, ſæpeque fieri, ut ex humano corpore in beſtias demigrarent, omnemque diverſitatem non ab intima earum natura, ſed a corporum, quibus copulatæ eſſent, diſſimilitudine pendere: atque iſtuc in iis damnatum eſt. Nos autem inter utraſque nativum quoddam, ac intimum diſcrimen ponimus, quemadmodum ex aſſertionibus, quas jam hic ſubjicimus, elucebit.

Carent ideis diſtinctis, & intellectu.

473. Carent beſtiæ ideis rerum diſtinctis, ac intellectu. Quanquam enim cum certis internis ſuis affectionibus certos ſonos externos conjungere ſoleant, ſermone tamen, vocabulisque articulatis, & ſignis arbitratu ſuo inſtitutis deſtituuntur. Atqui ſermone ute-

uterentur, ſi ea diſtinguere poſſent, quorum proferenda eſſent nomina, ſi rerum comparationes, ſimilitudines, genera pervidérent, quorum explicatione ſermo continetur: cum multæ earum & organa habeant aptiſſima, & inter hominum colloquia adoleſcant, videantque eas res, quarum nomina promi audiunt. Carent ergo ideis rerum diſtinctis, ac proinde intellectu (386). Certe ſine ſermonis uſu diſtinctas rerum notiones informari haud poſſe, vel eorum exempla cumulate docent, qui inter feras educati, atque deinde ad vitæ humanæ conſuetudinem traducti, nihil eorum, quæ inter belvas egerint, meminerunt.

Coroll. Concipere ergo ideas poſſunt corporum ſingularium: notiones autem abſtractas, & univerſales, quæ rejectionibus notarum diſtincte cognitarum conſiunt, concinnare nequeunt: neque judicia contexere univerſalia: neque generalium veritatum nexus diſtincte percipere.

Et ratione.

474. Et ratione. Cum enim pollere ratione dicatur, qui connexiones veritatum univerſalium diſtincte pervideat (398), hoc autem beſtiis conceſſum non ſit (præc. cor.), ratione deſtituantur, oportet.

Scholion. Facit mirifice ad rem præſentem, quod more ſuo, id eſt, elegantiſſime, adnotavit Tullius L. 2. de Fin. c. 14. *Homines autem, inquit, etſi aliis multis, tamen*

men hoc a beſtiis plurimum differunt, quod rationem habeant a natura datam, mentemque & acrem, & vigentem, celerrimeque multa ſimul agitantem, &, ut ita dicam, ſagacem: quæ & cauſſas rerum, & conſequutiones videat, & ſimilitudines transferat, & disjuncta conjungat, & cum præſentibus futura copulet, omnemque complectatur vitæ conſequentis ſtatum .... (a)

Non tamen exſpectatione caſuum ſimilium.

475. Ineſt tamen illis quiddam rationis vicarium. Si enim duas olim ſenſiones conjunctim habuerint, una redeunte, obſervamus videri iis etiam alteram redituram, eſſeque in iis exſpectationem caſuum ſimilium, (403), ac proinde quiddam rationis vicarium (405). Exempla coram adferemus.

Et umbra quadam ratiocinationis.

Coroll. Nemini ergo mirum videri debet, ſi quamdam ratiocinationis umbram in beſtiis deprehendat (406).

Scholion. Atque iſtuc eſt, quod intelligi apud Ciceronem puto, cum ait beſtias tantum, quantum ſenſu moventur, ad id ſolum, quod adeſt, quodque præſens eſt, ſe accommodare, paululum admodum ſentire præ-

(a) Iſtuc ſine dubio ſpectavit Juvenalis, cum ait de belvis:

Mundi
Principio indulſit communis conditor illis
Tantum animas: nobis animum quoque.
Sat. 15.

præteritum, aut futurum. Sunt autem quædam animalia, in quibus ineſt aliquid ſimile virtutis, ut in leonibus, in canibus, in equis. In aliis machinatio quædam, ſolertia, atque benevolentiæ vinctio eminet, ut multis perſequitur Cicero L. 2. de Nat. Deor. c. 47. & ſeq. Sed nihil eſt admirabilius induſtria apium, quæ tantam in concinnandis ſuis cellulis adhibent dexteritatem, ut totum quintum Euclidis librum edidiciſſe videantur, ſicuti patebit evolventi pulcherrimam Scherfferi noſtri diſſertationem de cellulis illis anno ſuperiore editam. Verum hæc, quantumvis admirabilia, ſolis rerum ſingularium relationibus, & quadam fortaſſe naturæ admonitione peraguntur. Neque enim poſſunt beſtiæ ideas ſuas meditate excutere, diverſis ex aſpectibus contemplari, ad ſe ſe diſtincte contendere, modis variis conſociare, vel disjungere, inde principia generalia ducere, συςηματα conſtituere, ratiocinationes contexere. Quare nulla in iis Dei, juris, honeſti, inhoneſti cognitio, ut quæ longa, & ſæpe implicata ratiocinatione eſſet comparanda. Hæc autem inde vel maxime patent, quod nulla ſit apud eas peculiaris inventio, nullæ artes excogitatæ, nulla inſtituta: artificia ſua, ſimul atque editæ in lucem ſunt, perfecte callent, non ætate, non uſu, non inſtitutione adipiſcuntur: nulla in iis varietas, nulla incrementa. Quare ſi quid libere, vel ratione videantur efficere, ad totum id determinantur diverſa duntaxat appetitionum contentione, vel perceptionum claritudine, ita ut valentior appetitus, vel clarior

rior cognitio citra deliberationem, atque delectum ad agendum eas impellat. Neque ex effectis præciſe conſideratis debent facultates univerſe æſtimari, ſed videndum, utrum quid fiat propria inventione, ſtudio, excogitatione, diſciplina, ac finium cognitione. Nam & tardiſſimus quiſque præſtantiſſima efficere poteſt artificia imitatione quadam, etiamſi leges, & principia, quibus ea nituntur, plane ignoret: idque uſu beſtiis quibuſdam venit, licet eis natura ſenſum tantummodo ſine ratione dederit, & motum, & cum quodam appetitu acceſſum ad res ſalutares, a peſtiferis receſſum. At homini inſuper rationem addidit, qua cerneret conſequentia, cauſſas rerum videret, earumque progreſſiones, & quaſi anteceſſiones non ignoraret, ſimilitudines compararet, rebus præſentibus adjungeret, atque adnecteret futuras, totius denique vitæ curſum comprehenderet. Atque hinc palam, niſi fallor, eſt illud diſcrimen, quod inter hominum, ac belvarum animas maximum intercedit. (α).

(α) Præclare apud Arrianum Epictet. L. I. c. 6. πολλα δε κοινα ἑυρισεις ἡμιν και προς τα αλογα. ἀρ᾽, ὀυν και παρακολυθει τοις γινομενοις ἐκεινα; ὀυδαμως. ἀλλο γαρ ἐςι χρησις, και αλλο παρακολυθησις. ἐκεινων χρειαν εἰχεν ὁ θεος, χρωμενων ταις φαντασιαις. ἡμων δε παρακολυθουντων τη χρησει. δια τουτο ἐκεινοις μεν ἀρκει το ἐσθιειν, και πινειν, και ἀναπαυεσθαι, και ὀχευειν, και τ᾽ αλλα, ὁσ᾽ ἐπιτελει αὐτων εκαςον ἡμιν δ᾽ ὁις και την παρακολουθητικην δυναμιν ἐδωκεν, ὀυκ ἐτι ταυτ᾽ ἐπαρκει.

FINIS PSYCHOLOGIÆ.

PROLEGOMENON
IN
THEOLOGIAM NATURALEM.

§. CDLXXVI.

Quid Theologia naturalis.

Theologia naturalis eſt ſcientia eorum, quæ de natura Dei ope rationis conſequi homini conceſſum eſt (α).

Et quotuplex?

477. Multa de natura Dei novimus, quæ lumen ingenii noſtri excedunt: adparet igitur aliam præterea exſtare theologiam, in qua contineatur, quidquid de Deo ipſius admonitu, ac ſignificatione mortales norunt: quæ idcirco *revelata* dicitur (β).

Scholion.

(α) Θεολογια e vocabulis Θεος, & λογος compoſita proprie ſermonem de Deo ſignificat.

(β) Pervetus hæc theologiæ partitio eſt: duplicem enim jam apud antiquos eam fuiſſe memoriæ proditum eſt: aliam myſticam, & ſa-

(†) *ſcholion.* Naturalis, quam pertractamus, theologia plurimum differt a *gentili* illa, omni ſuperſtitionum genere inquinata, quæ fuſa per gentes oppreſſit multorum animos, ac imbecillitatem occupavit, quæque paſſim in Homero, Heſiodo, ac in reliqua Poetarum natione legitur. In ea enim non ſolum multitudo, ſed & formæ nobis Deorum, & ætates, & veſtitus, ornatusque exhibentur: genera præterea, conjugia, cognationes, omniaque traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanæ: nam & cupiditates eorum videmus, & iracundias, & bella, & vulnera, quæ & dicta, & credita ſunt ſtultiſſime. Et vero a nobis nihil tale fingitur; nec quidquam non præſtantiſſima illa natura digniſſimum traditur. Differt etiam a theologia veterum *politica*, ſeu *civili*, quæ ea complectebatur, quæ de cultu Deorum vel conſuetudine recepta, vel ſancita legibus fuere: quem in finem ſcimus conſtitutum fuiſſe Romæ collegium Pontificum, qui ceremonias, religionesque publicas tuerentur,

Na-

& ſacramentis velut involutam: aliam philoſophicam, quæ in commentatione naturali rerum divinarum verſaretur. Audite Dionyſium: ἀλλως σε και τȣτο ἐννοȣσαι χρη διττην εἰναι την των θεολογων παραδοσιν, την μεν ἀποῤῥητον, και μυςικην, την δ᾽ ἐμφανη, γνωριμωτεραν: quam poſtrema & φιλοσοφον, & ἀποδεικτικην adpellat.

Naturalis, & revelatæ conſenſio.

478. Theologia naturalis pugnare cum revelata non poteſt. Utraque enim ejuſdem Dei naturam inveſtigat: in una autem, eademque re pugnantia ineſſe nequeunt. Quare tametſi alia tradantur in naturali, alia in revelata theologia, nihil tamen ponitur in altera, quod negetur in altera.

Coroll. Si quod ergo dogma theologiæ revelatæ adverſetur, id a naturali prorſus alienum eſt: & quod huic repugnat, locum in illa habere non poteſt.

Quo loco tractanda?

479. Theologia naturalis poſtremum in metaphyſica locum vendicat. Methodus enim, qua uti philoſophum par eſt, expoſcit, ut ea præmittantur, e quibus intellectio eorum, quæ conſequuntur, dependet (Log. 131): atqui tractatio ipſa theologiæ naturalis oſtendet, complura ejus enunciata comprehendi non poſſe, ſine notionibus ex ontologia, coſmologia, & pſychologia depromtis: poſt has igitur, hoc eſt, poſtremo loco eſt pertractanda.

480. Uſus naturalis theologiæ eſt ampliſſimus. Profligat enim eorum impietatem, qui cum natura Dei religionem omnem ſuſtulerunt: delet ex animis hominum ſuperſtitiones; recte conformandis moribus, ac officiis principia ſuppeditat: omni denique revelatæ theologiæ firmiſſima præbet fundamenta; ut adeo graviſſime dixerit Cicero, eam & ad agnitionem animi pulcherri-

CAPUT I.

De Exſiſtentia Dei.

Quid ſit Deus?

481. Nomine *Dei* naturam intelligo abſolute neceſſariam, ab hac rerum univerſitate diverſam, quæ mundum omnem efficacitate ſua procreavit.

Scholion. Complures Dei definitiones, multumque diſſimiles paſſim traduntur; eſt enim libera nominis definitio, dummodo ea complectatur, quorum ope a re quavis alia ſecerni definitum poſſit. Nos eam hic delegimus, ex qua ceteræ Dei proprietates facili, ac perſpicua conſequutione deriventur, ſicuti deinceps adparebit. Siquis igitur hanc, quam poſuimus, definitionem impugnare velit; oſtendat neceſſe eſt characteres, quibus ea continetur [illegible] eri præterea cuipiam naturæ, a [illegible] divinæ quidem poſſe accommodari, quod quidem effecturum arbitror neminem

An detur?

482. Exſtat in natura rerum Deus aliquis. Eſt enim in mundo hoc adſpectabili ſeries rerum contingentium (246. cor.): datur ergo ens aliquod neceſſarium ab hac ſerie, ſive mundo diverſum, a quo is tanquam a cauſſa effectrice pendeat (146. cor.): atqui ens ejusmodi Deus eſt (præc.): exſtat ergo Deus aliquis. Conf. §§. 163. 164.

Scholion. Quilibet vel ſui ipſius attenta contemplatione in Dei cognitionem venire poteſt. Novit enim ſe & eſſe, & mutabilem, atque adeo contingentem eſſe: hinc autem aperte conficitur ens neceſſarium a rebus contingentibus diverſum (146). Certe ſi cuncta, quæ exſtant, forent contingentia, cuncta tum ad exſiſtendum, tum ad non exſiſtendum fuiſſent ex æquo indifferentia: nihil ergo eorum unquam exſtitiſſet, quando nulla fuiſſet ratio ſufficiens, cur eſſet potius, quam non eſſet: fieri quidem certe potuiſſet, ut nihil exſiſteret, tunc autem omnia, quæ jam exſtant, fuiſſent ἀδύνατα, cum nec ſeipſa efficere potuiſſent, nec quidquam aliud, a quo efficerentur, adeſſet. Quis deinde neget, fieri potuiſſe, ut ſidera, quæ nunc tanta feruntur pernicitate, quieſcerent: ut celerius, lentiuſve moverentur: ut in aliis orbibus decurrerent: ut alias ad ſeſe poſitiones obtinerent? &c. Erant itaque indifferentia non modo ut exſiſterent, ſed etiam ut hoc potius, quam alio pacto exſiſterent: idemque valet in omnes alias hujus univerſi partes: exſtare ergo iſtorum debet cauſſa aliqua neceſſaria. Conf. Schol. 246.

Duo præterea invicta argumenta profert Tullius, qui hanc naturalis theologiæ partem tum ſæpe alibi, tum in libris de Natura Deorum egregie pertractat. Ac primum quidem eſt, omnium ætatum, atque ſeculorum conſentiens opinio, hoc eſt, ipſa veritatis vox, ac teſtimonium. Quæ eſt enim inquit, gens, aut quod genus hominum, quod non habeat ſine doctrina anticipatio-

nem

nem quamdam Deorum, non inſtituto aliquo, non more, non lege conſtitutam, ſed a natura ipſa in animis omnium impreſſam, atque inſculptam? Nullus eſt certe populus, neque tam immanſuetus, neque tam ferus, qui non, etiamſi ignoret, qualem habere Deum deceat; tamen habendum eſſe ſciat: quod niſi a natura ipſa mentibus ingenitum haberemus, non tam ſtabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum ſeculis, ætatibuſque hominum inveterare potuiſſet. Opinionum enim commenta delet dies: naturæ judicia confirmat. Ac de veteribus quidem teſtes habemus graviſſimos, Platonem, Ariſtotelem, Ciceronem ipſum, Diodorum Siculum, Senecam, Sextum Empiricum, alios: certe vel feri illi, & agreſtes imperii Romani conditores deos ſuos habebant, apud quos

Libera currebant, & inobſervata per annum
Sidera: conſtabat ſed tamen eſſe deos.
Ovid. Faſt. 3.

De recentioribus autores ſunt omnes, quicunque Americæ, Indorum, Japonum, Sinarum hiſtoriam literis prodiderunt. Ingeneratam illam de Deo opinionem evidentiſſime loquuntur interni illi aculei, quibus animi ſcelere obligati diſcruciantur. *Quod ſi qui enim*, ut ait Cicero, *ſatis ſibi contra hominum conſcientiam ſepti eſſe & muniti videntur, deorum tamen numina horrent, eaſque ipſas ſolicitudines, quibus eorum*

rum animo noctes, atque dies exeduntur, a diis immortalibus ſupplicii cauſſa importari putant.

Nugas agit proinde Cotta, quum adverſus Vellejum hunc in modum diſputat in L. 1. de Nat. Deor. c. 23. *Quod enim omnium gentium, generumque hominibus ita videretur, id ſatis magnum eſſe argumentum dixiſti, cur eſſe deos confiteremur: quod cum leve per ſe, tum etiam falſum eſt. Primum enim unde notæ tibi ſunt opiniones nationum? Equidem arbitror multas eſſe gentes ſic immanitate efferatas, ut apud eas nulla ſuſpicio deorum ſit.* Nugas, inquam, agit Cotta: neque enim gens ulla reperta eſt (nam leviſſimis mercatorum rumoribus res tanta æſtimanda non eſt) ſine aliqua deorum opinione, cultuque, ac religione externa. Qui contrarium tradunt, primum incerta plerumque fama nituntur, verbaque illa narrando uſurpant, *fertur, fama eſt, narratur* &c. Deinde induci in errorem eam ob rem poterant, quod eſſent populi quidam, qui fana publica, atque dedicata ſimulacra non haberent, tametſi Parthorum more ſub aperto cœlo absque adparatu ſacra diis ſuis facerent. Nonne iiſdem de cauſſis primi Chriſtiani athei ſunt habiti? Judæis certe in loco Dei fuiſſe ipſam hanc rerum univerſitatem Strabo prodidit, quod aperte falſum eſt.

Nec obſtat paucorum impietas, qui dixerunt totam de diis immortalibus opinionem fictam eſſe ab hominibus ſapientibus reipublicæ cauſſa, ut quos ratio non poſſet, eos ad officium religio duceret. Neque enim ex

ſu-

furioſorum hominum libidine de ſenſu communi judicandum eſt, niſi repugnantia quæque velimus defendere; cum nihil ſit tam abſurdum, quod non ab aliquo philoſopho dicatur. Sunt nimirum quædam ſicut corporum, ita animorum, atque ingeniorum monſtra, a commuui ceterorum natura diſcrepantia. Nec tamen omnes illi deos univerſe tollebant, quos atheos veteres adpellabant: multi populares duntaxat ſuperſtitiones, infinitamque illam deorum multitudinem ridebant, ut recte advertit Clemens Alex. Epicurus quidem circuitione quadam deos ſuſtulit; at, ut tradit Cicero, tantum abfuit, ut Epicurei religionem contemnerent, ut potius omnia ſigilla venerarentur. Mihi ſic videtur: fieri non poſſe, ut notionem Dei quiſquam deleat ex animo, niſi ratione omni, & humanitate exſtirpata. Sapientiſſime Verulamius: *Dicit ſcriptura: dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt Deus. Non dicit: cogitavit inſipiens in corde ſuo; adeo ut magis intra ſe hoc aſſerat tanquam rem, quam lubens optaret, quam quod penitus hoc credat, & ſentiat. Nemo enim Deos non eſſe credit, niſi cui Deos non eſſe expedit.* Quorum autem illa verba ſunt:

Primus in orbe Deos fecit timor, ardua cœlo
Fulmina cum caderent,

tantum promovent, quantum ſi fateantur homines ex eventis naturalibus ad Dei agnitionem manu quaſi deduci. Qui demum communem ſenſum propterea repudiandum pu-

putant, quod ei plurium deorum opinio apud pleraſque gentes adjuncta fuerit, his in conſequentibus reſpondebimus.

Alterum argumentum adfert æquabilitatem motus, converſionem cœli, ſolis, lunæ, ſiderumque omnium diſtinctionem, utilitatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum aſpectus ipſe ſatis indicat non eſſe ea fortuita. Ut ſiquis in domum aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum venerit, cum videat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, non poſſit ea ſine cauſſa fieri judicare, ſed eſſe aliquem intelligat, qui præſit, & cui pareatur: multo magis in tantis motionibus, tantiſque viciſſitudinibus, tam multarum rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immenſa, & infinita vetuſtas mentita ſit, ſtatuat neceſſe eſt, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari: cum viderit ſidera innumerabilia cœlo velut inhærentia, & certis infixa ſedibus cum ejus ipſius motu congruere; errantia alia ſuos quæque tenere curſus, multum inter ſe aut altitudine, aut humilitate diſtantia, quorum vagi motus rata tamen, & certa ſui curſus ſpatia definiant: cum intellexerit ſtabilem illam ponderum contentionem, qua inter ſe juncta permanent, & quodam quaſi vinculo circumdato colligantur, id quod facit gravitas, quæ per omnem mundum pertinens omnia ad medium rapit, & convertit extrema: hæc cum animo, oculiſque perluſtraverit, nonne animadvertet eſſe aliquod Numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur, viresque perpetuis conflictionibus at-

attritæ quodam modo inſtaurentur, ac omne hoc machinamentum a confuſa rerum omnium permiſtione vindicetur? Quid, quæſo, omni hoc mundo aptius? quid deſcriptius? in quo nulla temeritas, ſed ordo, ſed artis quædam ſimilitudo, ſed ratis omnia curſibus moderata adparent. Quid enim poſterius priori non convenit? quid ſequitur, quod non reſpondeat ſuperiori? quid non ſic aliud ex alio nectitur, ut non, ſi ullam literam moveris, labent omnia? Hæc omnis ſtellarum deſcriptio, atque hic tantus cœli ornatus ex corporibus huc & illuc caſu, & temere concurſantibus potuiſſe effici cuiquam ſano videri poteſt? Quæ non modo ut fierent, ratione eguerunt, ſed intelligi, qualia ſint, ſine ſumma ratione non poſſunt. Sed nimirum aſſiduitate quotidiana, & conſuetudine oculorum aſſueſcunt animi, neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quæ ſemper vident: perinde, quaſi novitas nos magis, quam magnitudo rerum debeat ad exquirendas cauſſas excitare (α).

Sed

(α) Audite Epictetum apud Arrian. L. 1. c. 6. τις δ᾽ ὁ ἁρμοσας την μαχαιραν προς τον κολεον, και τον κολεον προς την μαχαιραν; και με ἐξ ἀυτης της κατασκευης των ἐπιτετελεσμενων ἀποφαινεσθαι ἐιωθαμεν, ὁτι τεχνιτȣ τινος παντως το ἐργον, ȣ̓χι δ᾽ ἐικη κατεσκευασμενον. ἀρ᾽ ȣ̓ν τȣτων, μεν ἑκαστον εμφαινει τον τεχνιτην. τα δ᾽ ὁρατα, και ὁρασεις, και ὡς ȣ̓κ ἐμφαινει. Conf. ibid. c. 16.

Sed neſcio; utrum effector naturæ Deus magis poſſit agnoſci, quam cum erit tota hominis fabricatio perſpecta, omniſque humani corporis figura, atque perfectio. Audiamus conſularem philoſophum pulcherrime iſta perſequentem. *Cum tribus, inquit, rebus animantium vita teneatur, cibo, potione, ſpiritu: ad hæc omnia percipienda os eſt aptiſſimum, quod adjunctis naribus ſpiritu augetur. Dentibus autem in ore conſtructis manditur, atque ab his extenuatur, & molitur cibus: eorum adverſi acuti morſu dividunt eſcas, intimi autem conficiunt, qui genuini vocantur, quæ confectio etiam a lingua adjuvari videtur. Linguam autem ad radices ejus hærens excipit ſtomachus, quo primum illabuntur ea, quæ accepta ſunt: oris utraque ex parte tonſillas attingens, palato extremo, atque intimo terminatur. Atque is agitatione, & motibus linguæ cum depulſum, & quaſi detruſum cibum accepit, depellit. Ipſius autem partes eæ, quæ ſunt id, infra quod devoratur, dilatantur: quæ autem ſupra, contrahuntur. Sed cum aſpera arteria (ſic enim a medicis adpellatur) oſtium habeat adjunctum linguæ radicibus paulo ſupra, quam ad linguam ſtomachus adnectitur, eaque ad pulmones uſque pertineat, excipiatque animam eam, quæ ducta ſit ſpiritu, eandemque a pulmonibus reſpiret, & reddat; tegitur quodam quaſi operculo, quod ob eam cauſſam datum eſt, ne, ſi quid in eam forte cibi incidiſſet, ſpiritus impediretur. Sed cum alvi natura ſubjecta ſtomacho cibi, & potionis ſit receptaculum: pulmones*

nes autem, & cor extrinſecus ſpiritum adducant; in alvo multa ſunt mirabiliter effecta, quæ conſtant fere e nervis. Eſt autem multiplex, & tortuoſa, arcetque, & continet, ſive illud aridum eſt, ſive humidum, quod recipit, ut id mutari, & concoqui poſſit: eaque tum adſtringitur, tum relaxatur, atque omne, quod accipit, cogit, & confundit, ut facile & calore, quem multum habet, exterendo cibo, & præterea ſpiritu omnia cocta, atque confecta in reliquum corpus dividantur.

In pulmonibus autem ineſt raritas quædam, & aſſimilis ſpongiis mollitudo, ad hauriendum ſpiritum aptiſſima: qui tum ſe contrahunt adſpirantes, tum ſpiritu dilatant, ut frequenter ducatur cibus animalis, quo maxime aluntur animantes. Ex inteſtinis autem, & alvo ſecretus a reliquo cibo ſuccus is, quo alimur, permanat ad jecur per quaſdam a medio inteſtino uſque ad portas jecoris (ſic enim adpellant) ductas, & directas vias, quæ pertinent ad jecur, eique adhærent. Atque inde aliæ pertinentes ſunt, per quas cadit cibus a jecore dilapſus. Ab eo cibo cum eſt ſecreta bilis, iique humores, qui e renibus profunduntur, reliqua ſe in ſanguinem vertunt, ad eaſdemque portas jecoris confluunt, ad quas omnes ejus viæ pertinent: per quas lapſus cibus in hoc ipſo loco in eam venam, quæ cava adpellatur, confunditur, perque eam ad cor confectus jam, coactuſque perlabitur, a corde autem in totum corpus diſtribuitur per venas admodum multas, in omneis corporis parteis pertinen-

nen-

nenteis. Quemadmodum autem reliquiæ cibi depellantur tum adſtringentibus ſe inteſtinis, tum relaxantibus, hoc ſane difficile dictu non eſt: ſed tamen prætereundum eſt, ne quid habeat injucunditatis oratio. Illa potius explicetur incredibilis fabrica naturæ: nam quæ ſpiritu in pulmones anima ducitur, ea caleſcit primum ab eo ſpiritu, deinde contagione pulmonum: ex eaque pars redditur reſpirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam ventriculum cordis adpellant: cui ſimilis alter adjunctus eſt, in quem ſanguis a jecore per venam illam cavam influit. Eoque modo ex his partibus & ſanguis per venas in omne corpus diffunditur, & ſpiritus per arterias. Utræque autem crebræ, multæque toto corpore intextæ vim quamdam incredibilem artificioſi operis, divinique teſtantur. Quid dicam de oſſibus? quæ ſubjecta corpori mirabiles commiſſuras habent, & ad ſtabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & omnem corporis actionem. Huc adde nervos, a quibus artus continentur, eorumque implicationem toto corpore pertinentem, qui ſicut venæ, & arteriæ a corde tractæ, & profectæ in corpus omne ducuntur.

Ad hanc providentiam naturæ tam diligentem, tamque ſolertem adjungi multa poſſunt, e quibus intelligatur, quantæ res hominibus a Deo, quamque eximiæ tributæ ſunt: qui primum eos humo excitatos, celſos, & erectos conſtituit, ut Deorum cognitionem cœlum intuentes capere poſſent. Sunt enim e terra homines, non ut incolæ, atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſupera-

rarum rerum, atque cœleſtium, quarum ſpectaculum ad nullum aliud animantium genus pertinet. Senſus autem interpretes, ac nuncii rerum in capite, tanquam in arce, mirifice ad uſus neceſſarios & facti, & collocati ſunt. Nam oculi tanquam ſpeculatores altiſſimum locum obtinent, ex quo plurima conſpicientes fungantur ſuo munere. Et aures cum ſonum percipere debeant, qui natura in ſublime fertur, recte in altis corporum partibus collocatæ ſunt. Itemque nares, eo quod omnis odor ad ſupera feratur, recte ſurſum ſunt; & quod cibi, & potionis judicium magnum earum eſt, non ſine cauſſa vicinitatem oris ſequutæ ſunt. Jam guſtatus, qui ſentire eorum, quibus veſcimur, genera deberet, habitat in ea parte oris, qua eſculentis, & potulentis iter natura patefecit. Tactus autem toto corpore æquabiliter fuſus eſt, ut omneis ictus, omneisque nimios & frigoris, & caloris adpulſus ſentire poſſimus. Atque ut in ædificiis architecti avertunt ab oculis, & naribus dominorum ea, quæ profluentia neceſſario tetri eſſent aliquid habitura; ſic natura res ſimileis procul amandavit a ſenſibus.

Quis vero opifex præter naturam, qua nihil poteſt eſſe callidius, tantam ſolertiam perſequi potuiſſet in ſenſibus? quæ primum oculos membranis tenuiſſimis veſtivit, & ſepſit, quas primum perlucidas fecit, ut per eas cerni poſſet: firmas autem, ut continerentur. Sed lubricos oculos fecit & mobileis, ut & declinarent, ſiquid noceret; & adſpectum, quo vellent, facile converte-

terent; acieſque ipſa, qua cernimus, quæ pupula vocatur, ita parva eſt, ut ea, quæ nocere poſſint, facile vitet. Palpebræque, quæ ſunt tegmenta oculorum, molliſſimæ tactu, ne læderent aciem, aptiſſime factæ, & ad claudendas pupulas, ne quid incideret, & ad aperiendas: idque providit, ut identidem fieri poſſet, cum maxima celeritate: munitæque ſunt palpebræ tanquam vallo pilorum, quibus & apertis oculis, ſi quid incideret, repelleretur, & ſomno conniventibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, ut qui, tanquam involuti, quieſcerent. Latent præterea utiliter, & excelſis undique partibus ſepiuntur. Primum enim ſuperiora, ſuperciliis obducta, ſudorem a capite, & fronte defluentem repellunt. Genæ deinde ab inferiore parte tutantur, leviterque eminentes. Naſus ita locatus eſt, ut quaſi murus oculis interjectus eſſe videatur. Auditus autem ſemper patet; ejus enim ſenſu etiam dormientes egemus; a quo cum ſonus eſt acceptus, etiam e ſomno excitamur. Flexuoſum iter habet, ne quid intrare poſſit, ſi ſimplex, & directum pateret: proviſum etiam, ut, ſiqua minima beſtiola conaretur irrumpere, in ſordibus aurium, tanquam in viſco inhæreſceret. Extra autem eminent, quæ adpellantur aures, & tegendi cauſſa factæ, tutandique ſenſus: & ne adjectæ voces laberentur, atque errarent, priuſquam ſenſus ab his pulſus eſſet. Sed duros & quaſi corneolos habent introitus; multiſque cum flexibus, quod his naturis relatus amplificatur ſonus. Quocirca & in fidibus teſtudine reſonatur, aut

aut cornu: & ex tortuoſis locis, & incluſis referuntur ampliores. Similiter nares, quæ ſemper propter neceſſarias utilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas poſſit pervadere, quod noceat: humoremque habent, ad pulverem, multaque alia depellenda non inutilem. Guſtatus præclare ſeptus eſt: ore enim continetur, & ad uſum apte, & ad incolumitatis cuſtodiam. Lib. 2. de Nat. Deor.

Hæc eſt rudis quædam, ut tunc erant tempora", humanæ formæ deſcriptio: at quanto ſunt alia nobiliora, majoreque calliditate fabricata, quæ hodie corpora hominum veluti diſſuentes empirici detexerunt? Quis, amabo, hunc hominem dixerit, qui cum tam ratos membrorum ordines, tamque omnia inter ſe connexa, & apta viderit, neget hæc ratione effecta, eaque caſu coaluiſſe dicat, quæ quanto conſilio ſint diſtributa, nullo conſilio aſſequi poſſumus?

CAPUT II.

De Attributis Dei univerſe.

Quæ Dei eſſentia?

483. Deum naturam eſſe abſolute neceſſariam in ſuperioribus dictum eſt (481). Eſſentia autem ejuſdem in eadem illa exiſtendi neceſſitate reponenda omnino eſſe videtur: eſt enim ea neceſſitas, ſicuti jam videbimus, omnium Dei proprietatum veluti radix, & fundamentum.

Quid

Quid ejus attributa?

484. *Attributa Dei* vocamus eas proprietates, vel prædicata, quæ Deo conveniunt atque ex ejus eſſentia neceſſario dimanant.

Scholion. Attributa Dei ab ipſius eſſentia re diſtincta non ſunt: quidquid enim in natura illa ſimplice, atque individua ineſt, id omne Deus ipſe eſt. Cogitatione tamen noſtra tum a Dei eſſentia, tum inter ſe differunt; cum enim mens noſtra anguſtis admodum concluſa limitibus, divinitatem uno obtutu comprehendere non poſſit, cogitur eas proprietates veluti diſtrahere, ac ſeorſim ſingulas contemplari.

485. Dei attributa his fere generibus ſubjiciuntur. 1) Alia *poſitiva* ſunt, quæ ſine ulla negantia concipimus; ut ſanctitas, bonitas, juſtitia: alia *negativa*, non quod negationem aliquam in Deo ſignificent, ſed quod ob ingenii noſtri imbecillitatem in iis comprehendendis ideis negantibus uti cogamur, ut cum Dei infinitatem, immenſitatem cogitamus. 2) Ea, quæ poſitiva ſunt, rurſus vel *abſoluta* dicuntur, quod ſcilicet ſine ulla ad res alias comparatione intelligantur, ut æternitas, immortalitas: vel *comparativa*, quod ad res creatas referantur, ut juſtitia, miſericordia. 3) Alia denique adpellantur ἀνεργητα, ſeu efficientiam non habentia, ut ſimplicitas; alia ἐνεργητικα, ſeu actuoſa, quorum notio operationem aliquam adjunctam habet, ut omnipotentia. Jam genera ſingula paucis expendemus.

486. Deus eſt ens a ſe. Eſt enim Deus ens abſolute neceſſarium (481): quod autem tale eſt, a ſe ipſo exſiſtit, ſive eſt ens a ſe (165): Deus ergo eſt ens a ſe.

Coroll. Virtute ergo ſua exſiſtit, neque ab ulla alia natura pendet (*a*).

Eſt æternus.

487. Deus eſt æternus. Quod enim abſolute neceſſarium eſt, id æternum ſit oportet (166); atqui Deus eſt abſolute neceſſarius (481): igitur æternus.

Scholion. Multa inter philoſophos de Dei æternitate, & valde obſcure, & valde inutiliter diſputantur: nobis unum id commonuiſſe ſatis ſit, æternitatem Dei minime conflari e temporis dividui momentis, veluti continenter fluentibus; ſed eſſe interminatæ vitæ totam ſimul, & perfectam poſſeſſionem, ut loquitur Boetius: nihil proinde in ea eſſe antecedens, nihil conſequens, nihil præteritum, nihil futurum; comparate ad nos iſta dicuntur; Deus cuncta habet ſibi præſentiſſima: verbo æternitas illa eſt perpetua, immutabilis, ac perfectiſſima ipſius Dei vita (*b*).

ſim-

(a) Sapienter Sophocles apud Clem. Alex. L. 5. Strom δειται γαρ ὁ θεος, ἐιπερ ἐσ᾽ ἐτως θεος τιδενης

(b) Rogatus quondam Thales, quid eſſet Deus, τι το θειον, reſpondit: το μητε ἀρχην ἐχον, μητε τελευτην.

Simplex.

488. Deus eſt ſimplex. Eſt enim ens abſolute neceſſarium (481); quod autem abſolute neceſſarium, id ſimplex eſt (167): ſimplex igitur Deus. Valent huc ea omnia, quæ de mentis humanæ ſimplicitate dicta ſunt (436).

Coroll. Non ergo habet magnitudinem, aut figuram; non implet ſpatium; non poteſt dirimi, ac in partes diſtrahi: nequit internis motibus agitari: cuncta denique in Deum cadunt, quæ de ente ſimplici in Ontologia generatim dicta ſunt.

Scholion. Vel una hac aſſertione luculente refellitur abſurdiſſima Stoicorum opinio, qui πανθεισμον defendunt, totamque hanc rerum univerſitatem Deum eſſe contendunt. Quamquam validiſſima contra hanc ſententiam ſuppetunt argumenta, tum ex iis, quæ de mundi origine, & adverſus Spinozam alias diſputavimus; tum ex ſuperioribus, ubi exſtare Deum demonſtravimus. Ex hoc eodem fonte convelli poteſt eorum error, qui Deum ἀνθρωπομορφον, ſeu humana figura eſſe opinantur. Audiamus Tullium L. 1. Tuſc. qu. c. 27. *Nec vero Deus ipſe*, inquit, *qui intelligitur a nobis alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quædam, & libera, ſegregata ab omni concretione mortali, omnia ſentiens, & movens, ipſaque prædita motu ſempiterno.* Ridet idem Deorum formas a poetis, & pictoribus inductas in L. 1. de Nat. Deor. ubi c. 27. ſic loqui-

loquitur. *Quis tam cæcus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non videret ſpecies iſtas hominum collatas in Deos, aut conſilio quodam ſapientum, quo facilius animos imperitorum ad eorum cultum a vitæ pravitate converterent: aut ſuperſtitione, ut eſſent ſimulacra, quæ venerantes Deos ipſos ſe adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poetæ, pictores, opifices.* Iis autem, qui ad has ineptias librorum ſacrorum autoritate abutuntur, paucis ſed acutis verbis reſpondet Theodoretus in quæſt. 20. in Gen. *Stolidi*, inquit, *non animadverterunt Dominum Deum per homines loquentem audientium infirmitati ſermones accommodare.* Si quid ergo in libris illis de Deo ἀνθρωποπαθῶς dictum eſt, id erit θεοπρεπῶς accipiendum.

Infinitus.

489. Deus eſt ens infinitum. Quid quid enim abſolute neceſſarium, id etiam infinitum eſt (171): Deus autem ens eſt abſolute neceſſarium (481): ergo infinitum.

Coroll. Hinc vero facile efficitur ineſſe in Deo omnes poſſibiles perfectiones, & quidem abſque gradu ullo, & limitibus: nec quidquam majus Deo poſſe concipi. Conf. §. 172.

Immenſus.

490. Deus eſt immenſus, tum quod ad perfectiones, tum quod ad locum attinet. Facillime utrumque colligitur ex natura entis abſoluta neceſſitate exſiſtentis, qualem

eſſe Deum diximus (481). Conf. §§. 173. 174 (a)

Actus purus.

Coroll. 1. Quoniam illa natura actus purus dicitur, in qua reapſe ineſt, quidquid ineſſe poteſt, nemo non videt, cur Deus actus purus, imo puriſſimus vulgo adpelletur.

Perfectiſſimus.

Coroll. 2. Nec minus in aperto eſt Deum eſſe perfectiſſimum, ſive perfectione omni poſſibili præditum; atque idcirco immutabilem. Conf. 170. cor.

Scholion. Dum veteres tanto conſenſu Dei Domicilium in cœlo collocant, non ſunt ſic intelligendi, quaſi putent eum uno cœli ambitu contineri: id ſolum volunt, illius majeſtatem, atque ſapientiam illic inprimis adparere. Certe omnium temporum philoſophi exiſtimabant Deum eſſe naturam per

---

(a) Hoc eſt quod canit Virgilius Georg. 4. quum ait:

Deum namque ire per omnes
Terraſque, tractuſque maris, cœlumque profundum.

Et Homerus, Iliad.

ὐρανῷ ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.

Arat. in Phæn. - - - - μεσαὶ δὲ θεοῦ πᾶσαι μὲν ἀγυιαί,
πᾶσαι δ᾽ ἀνθρώπων ἀγοραί, μεστὴ δὲ θάλασσα,
καὶ λιμένες.

per omne univerſum pertinentem. *An vero*, inquit Balbus apud Tullium, *ſi domum magnam, pulchramque videris, non poſſis induci, ut, etiamſi dominum non videas; muribus illam, & muſtellis ædificatam putes: tantum vero ornatum mundi, tantam varietatem, pulchritudinemque rerum cœleſtium, tantam vim, & magnitudinem maris, atque terrarum, ſi tuum, ac non Deorum immortalium domicilium putes, non plane deſipere videare?* L. 2. de Nat. Deor. c. 6. Modum tamen ipſum divinæ immenſitatis fatemur intelligenter a nobis explicari haud poſſe.

Unicus.

491. Deus eſt unicus. Nequeunt enim duo dari entia abſolute neceſſaria (175): cum ergo Deus ſit ens abſolute neceſſarium (481): unicus ſit neceſſe eſt.

Scholion. Neque debet quemquam movere latiſſime patens apud veteres potiſſimum πολυθεοτης: viri enim ſapientes eam deorum multitudinem omnibus ſeculis repudiarunt, tametſi reipublicæ cauſſa palam retinendam putarent. Egregie ſane contra eam diſputat Cotta apud Tullium in L. 3. de Nat. Deor. c. 16. & ſeq. eamque diſputationem verbis illis concludit. *Omnis igitur talis a philoſophia pellatur error, ut cum de diis immortalibus diſputemus, dicamus digna diis immortalibus*. Dignus eſt, qui audiatur, poeta philoſophus adverſus Jovem fulminatorem hunc in modum diſputans:

Quod ſi Jupiter, atque alii fulgentia Divi
Terrifico quatiunt ſonitu cœleſtia templa,
Et jaciunt ignes, quo cuique eſt cunque voluptas,
Cur, quibus in cautum ſcelus adverſabile cunque'ſt,
Non faciunt ictu flammas ut fulguris halent
Pectore præfixo documen mortalibus acre?
Et potius nulla ſibi turpi conſcius in re
Volvitur in flammis innoxius, inque peditur
Turbine cœleſti ſubito correptus, & igni?
Cur etiam loca ſola petunt, fruſtraque laborant?
An tum brachia conſueſcunt, firmantque lacertos?
In terraſque patris cur telum perpetiuntur
Obtundi? cur ipſe ſinit, neque parcit in hoſteis?
Denique cur nunquam cœlo jacit undique puro
Jupiter in terras fulmen, ſonituſque profundit?
An ſimul ac nubes ſucceſſere, ipſos in æſtum
Deſcendit, prope ut hic teli determinet ictus?
In mare qua porro mittit ratione? quid undas

Ar-

Arguit, & liquidam molem, campoſque natanteis?
Præterea, ſi vult caveamus fulminis ictum,
Cur dubitat facere, ut poſſimus cernere miſſum?
Si nec opinantes autem vult opprimere igni,
Cur tonat ex illa parte, ut vitare queamus?
Cur tenebras ante, & fremitus, & murmura concit?
Et ſimul in multas parteis quis credere poſſis
Mittere? an hoc auſis unquam contendere factum,
Ut fierent ictus uno ſub tempore plures?
At ſæpe'ſt numero factum, fierique neceſſe'ſt,
Ut pluere in multis regionibus, & cadere imbres,
Fulmina ſic uno fieri ſub tempore multa.
Poſtremo cur ſancta Deum delubra, ſuaſque
Diſcutit infeſto præclaras fulmine ſedes,
Et benefacta deum frangit ſimulacra, ſuiſque
Demit imaginibus violento vulnere honorem? Lucret. L. 6.

Deos illos veterum amaro paſſim ſale defricat Lucianus. Jam Ægyptios, qui ſuas omnes cogitationes adeo abjecerunt in res humiles, & contemtas, ut cepas, alliaque

colerent, quam falſe ridet Juvenalis Sat. 15.

O ſanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in hortis
Numina!

Sed nec omnes hi immenſam illam multitudinem in veris Diis habuerunt, qui eam colendam putaverunt. Audiamus Balbum apud Cic. in L. 2. de Nat. Deor. cap. 23. *Multæ autem aliæ naturæ Deorum ex magnis beneficiis eorum non ſine cauſſa, & a Græciæ ſapientibus, & a majoribus noſtris conſtitutæ, nominatæque ſunt. Quidquid enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non ſine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quod erat a Deo natum, nomine ipſius Dei nuncupabant; .... tum autem res ipſa, in qua vis major ineſt aliqua, ſic adpellatur, ut ea ipſa vis nominetur Deus, ut Fides, ut Mens ... Quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut ſine Deo regi non poſſet, ipſa res Deorum nomen obtinuit.... Suſcepit autem vita hominum, conſuetudoque communis, ut beneficiis excellentes viros in cœlum fama, & voluntate tolleret. Hinc Hercules, hinc Caſtor, & Pollux, hinc Æſculapius, hinc Liber etiam... Alia quoque ex ratione, & quidem phyſica, magna fluxit multitudo Deorum: qui induti ſpecie humana fabulas poetis ſuppeditarunt, hominum autem vitam ſuperſtitione omni referſerunt*. Multis deinde perſequitur majorum Deorum origines, Saturni, Jovis &c. Vide autem mirabilem fornacis ἀποθέωσιν; ſic eam deſcribit Ovidius L. 2. Faſt.

Far-

Farra tamen veteres jaciebant, farra
metebant;
Primitias Cereri farra reſecta dabant.
Uſibus admoniti flammis torrenda dedere
Multaque peccato damna tulere ſuo.
Nam modo verrebant nigras pro farre
favillas,
Nunc ipſas igni corripuere caſas.
Facta Dea eſt fornax: læti ſornace coloni
Orant, ut fruges temperet illa ſuas.

Futiles id genus ineptias, plenis admetitur horreis ejuſdem Metamorphoſis, & liber Heſiodi, qui Theogonia inſcribitur.

Quid, quod omnes illi, qui plures Deos venerarentur, unicum tamen ſupremum agnoverint? Quem quidem Homerus, & Heſiodus paſſim πατέρα ἀνδρῶν τε θεῶν τε, Ennius *Patrem Divumque, hominumque*, Virgilius *Divum Patrem, atque hominum regem* nuncupabant. Audin' Horatium de Parente Deorum ita modulantem:

Qui res hominum, ac Deorum,
Qui mare, & terram, variiſque mundum
Temperat horis.
Unde nil majus generatur ipſo:
Nec viget quidquam ſimile, aut ſecundum. L. 1, Od. 12.

Item:

Qui terram inertem, qui mare temperat
Ventoſum, & urbeis, regnaque triſtia:
Divoſque, mortaleſque turmas
Imperio regit unus æquo.
L. 3. Od. 4.

Idem licet videre, ſi velis replicare memo-

riam temporum illorum, apud Orpheum (α) Sophoclem (β), Xenophanem (γ), Euripidem, Platonem, Ariſtotelem, Senecam, Plutarchum, alioſque veteres. Adde Indos, Sinenſes, Turcas, qui omnes unum ſupremum Deum venerantur. Inſita demum animis mortalium videtur opinio unius Dei; omnes enim velut natura ipſa præeunte huc deducimur, ut in ſubitis periculis unum Deum maximum optimum invocemus. Audio vulgus, inquit Minutius: cum ad cœlum manus tendunt, nihil aliud, quam Deum dicunt: &, Deus magnus eſt: &, Deus verus eſt: &, Deus dederit. Idem ſapientiſſimos philoſophorum conſtanter in ea fuiſſe ſententia inde a Thale Mileſio exorſus, eruditiſſime oſtendit. Neque illuc ego quidem adduci poſſum, ut vel ab uno ſubſellii nobilioris philoſopho turbam illam deorum ex animo probatam putem. Nec eſt, quod ſcrupulum cuiquam injiciant diverſa illa veterum divinandi genera: quid enim ea de re viri cordati ſenſerint, tum Ci-

(α) Verſus Orphei eſt apud Clem. Alex. Lib. 5. Strom.

ἑις ἐςʼ αὐτοτελὴς, ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκ-
ται,

(β) Ibid. Sophocles hæc habet:

ἑις ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐςιν θεός.
ὃς ὐρανόν τʼ ἔτευξε, καὶ γαῖαν μακρὴν,
πόντου τε χαροπὸν οἶδμα, κἀνέμων βίαν.

(γ) Ibid. Xenoph. Coloph.

εἷς θεὸς ἔν τε θεοῖσι, καὶ ἀνθρώποισι με-
γιςος.

Cicero in libro ſecundo de Divinatione; tum Phyſicus ille apud Pacuvium ſatis declarat, quum ait:

Nam iſtis, qui linguam avium intelligunt,
Pluſque ex alieno jecore ſapiunt, quam ex ſuo,
Magis audiendum, quam auſcultandum cenſeo.

CAPUT III.

De iis, quæ ad Intellectum Dei pertinent.

Deus intellectu eſt præditus.

492. DEus intellectu eſt præditus. Omnes enim perfectiones actu ineſſe in Deo debent (489 cor.); atqui intellectus, ſive facultas res diſtincte percipiendi, ſine dubio eſt perfectio: ineſſe igitur in Deo debet.

Scholion. Vel ex admirabili hujus univerſi conſtitutione luculenter adparet in ejuſdem effectore Deo præſtantiſſimam ineſſe vim intelligendi. Si enim, ut Cicero diſputat, cum machinatione moveri aliquid videmus, ut ſphæram, ut horas, ut alia permulta, non dubitamus, quin illa opera ſint rationis: quomodo dubitamus, quum impetum cœli admirabili cum celeritate moveri, vertique videamus, conſtantiſſime conficientem viciſſitudines anniverſarias cum ſumma ſalute, & conſervatione rerum omnium, quin ea non ſolum ratione fiant, ſed etiam ex-

cellenti quadam, & divina ratione? Conf. Sch. §. 482.

Omnia ſimul intelligit.

493. Deus omnia, quæ ſunt, & eſſe poſſunt, diſtinctiſſime, ac unico actu intelligit. Cum enim infinitus ſit, & perfectiſſimus (489), omnes qualitates inter ſe non pugnantes, ac abſolute perfectas, ſimul, & uno actu in ſe comprehendit (250 cor.); cognoſcere autem uno actu diſtinctiſſime omnia, quæ ſunt, quæque eſſe poſſunt, utique abſolute perfectum eſt, & cum immutabili Dei natura optime congruit: hujuſmodi ergo intelligentia Deo omnino tribuenda eſt.

Ejus intellectus puriſſimus.

Coroll. Quod ſi intellectus Dei diſtinctiſſime omnia comprehendit, facile adparet, in ejus ideis nihil eſſe confuſionis: ac proinde eundem eſſe puriſſimum (388).

Scholion. Cognitionem earum quoque rerum, quæ eſſe duntaxat poſſunt, a Deo ſubmoveri non poſſe manifeſtum eſt. Cum enim ille ſuas agendi vires intime comprehendat, hæ autem ad omnia, quæ eſſe poſſunt, pertineant, fieri nequit, ut non omnia illa cognoſcat: ſecus poſſet efficere aliquid, quod ſe poſſe ignoraret. Conf. Schol. §. 248. n. 1.

Perfectiſſimus

494. Intellectus Dei eſt perfectiſſimus. Illud enim perfectiſſimum dicimus, cui nihil perfectionis addi poſſit: talis autem eſt intel-

tellectus divinus. Si enim accipere incrementum poſſet, id ſitum eſſet vel in idearum numero, vel in gradu diſtinctionis, vel in actu repræſentandi: at neque numero omnia continente alius major, neque diſtinctiſſimo aliud diſtinctius, neque actu ſimul omnia complectente alter latius pertinens eſſe poteſt: eſt igitur intellectus Dei perfectiſſimus (præc.).

Deus pollet ratione.

Coroll. Eadem quoque concluſionis ratione facile efficitur, pollere Deum ſumma, & perfectiſſima ratione.

495. Deus eſt ſapientiſſimus. Cum enim divina mens unica cogitatione diſtinctiſſime omnia pervideat (493), fines quoque rerum optimos, aptiſſima iis conſequendis ſubſidia, ſingulorum finium, ac ſubſidiorum ordinem, quo omnia inter ſe conſentiant, atque ad communem ſcopum contendant, pleniſſime norit, oportet. Hac autem tanta ſapientia præſtantior ne cogitari quidem poteſt ulla.

Non ſentit.

496. Deus non ſentit. Senſus enim requirit pulſiones impreſſas in organa ſenſuum (340 & ſeq.): cum ergo Deus omni membrorum concretione deſtitutus ſit (488.), palam eſt, ſenſui in illo non eſſe locum.

Non imaginatur.

Coroll. 1. Et quia omnis imaginatio ex antecedente ſenſione pendet (353.), conſequens eſt Deum phantaſia carere.

Non

Non meminit.

Coroll. 2. Cumque memoria ſit facultas inſtaurandi ideam, quam mens aliquando conceperit (368), Deus autem unica notione cuncta ſimul comprehendat (493), patet memoriam Deo non poſſe attribui.

Non abſtrahit.

497. Non cadit in Deum abſtractio. Abſtrahere quippe ille dicitur, qui unum abſque altero conſiderat, atque adeo, qui non omnia, quæ poſſit percipere, ſimul percipit (380.); id autem cadere in Deum nequit (493): ergo nec abſtractio.

Non ratiocinatur.

498. Nec ratiocinatio. Qui enim ratiocinatur, unum ex altero colligit, & ex duarum idearum ad tertiam comparatione mutuam earundem habitudinem eruit (Log. 78.): cum vero id fieri nequeat, niſi ſenſim, & progreſſu temporis, quod a Deo alienum eſt (493.), evidens eſt ratiocinationem in Deum non cadere.

Scholion. Tametſi ſenſus, phantaſia, memoria aliæque mentis humanæ facultates ſuis limitibus circumſeptæ, locum in natura divina habere nequeant proprie, *eminenter* tamen, ut ajunt, in ea continentur: nam diſtinctiſſima illa, & una æterna cogitatione comprehenſa rerum omnium repræſentatio omnes humanos cognoſcendi modos abſque ullis terminis complectitur.

Ha-

Habet rerum omnium ſcientiam.

499. Habet Deus cumulatiſſimam rerum omnium ſcientiam. Cuncta enim, quæ ſunt, & quæ eſſe poſſunt, una infinita perceptione ſimul comprehendit (493.).

Scholion. Scientiam rerum omnium, utcunque abſtruſarum, atque anatura involutarum, magna conſenſione Deo tribuebant veteres (α). Tullius, ut alias adnotavimus (429. Schol. N. 3.) negabat Deum ea futura cognoſcere, quorum effectio ſita eſſet in noſtro arbitratu, quod putaret eam prænotionem cum libertate humana non poſſe conſiſte-

(α) Philoſophorum vetuſtiſſimus Thales Mileſius rogatus, an facta hominum Deos fallerent: nec cogitata, inquit, ut refert Val. Max. L. 7. c. 2. quamquam Theon Sophiſta id reſponſum Pittaco attribuat. Epicharmus autem Pythagoræus apud Clem. Alex. L. 5. Strom. hanc poſuit ſententiam. ὀυδὲν ἐκφευγει το θειον. τυτο γιγνωσκειν σε δει. αὐτος ἐς ἁμων ἐποπτας.

Denique apd Arrianum hunc in modum loquitur Epictetus: ἀλλα φωτιζειν οιος τε ἐστιν ὁ ἥλιος τηλικυτον μερος τυ παντος, ὀλιγον δε ἀφωτιστον ἀπολιπειν, ὁσον ὁιον τ' ἐπεχεσθαι ὑπο σκιας, ἣν ἡ γη ποιει. ὁ δε και τον ἡλιον αὐτον πεποιηκως και περιαγων, μερος ὀντ' αυτυ μικρον ὡς προς το ὁλον, ὑτος δ' ὑ δυναται παντων ἀισθανεσθαι. L. 1. C. 14.

ſiſtere. In eadem opinionis perverſitate fuit Carneades: dicebat enim, ne Apollinem quidem futura poſſe dicere, niſi ea, quorum cauſſas natura ita contineret, ut ea fieri neceſſe eſſet. Quid enim, inquiebat, ſpectans Deus ipſe diceret Marcellum, eum, qui ter conſul fuit, in mari eſſe periturum? Erat quidem hoc verum ex æternitate, ſed cauſſas id efficientes non habebat: ita ne præterita quidem ea, quorum nulla ſigna, tanquam veſtigia exſtarent, Apollini nota eſſe cenſebat. Et ſane non levis apud theologos eſt diſceptatio, quibusnam in ſignis futura ejusmodi Deus videat? Utrum in ſe ipſis? Utrum in æternis ſuis decretis, ſine quibus nihil quidquam eventurum eſt? Nos miſſa hæc quidem facimus.

CAPUT IV.

De iis, quæ ad voluntatem Dei pertinent.

Gaudet voluntate.

500. DEus voluntate gaudet. Cum enim hæc rerum univerſitas ejus efficacitate ſit procreata (481.), pluresque fuerint mundi poſſibiles (247.), ratio, cur hic præ aliis ſit conditus, ab uno Dei arbitratu, atque electione pendeat, neceſſe eſt: Deus proinde gaudet voluntate (421).

Coroll. Cumque ea, quæ infinita Dei natura continentur, nullis cancellis, aut limitibus coerceantur (489. cor.), patet voluntatem Dei eſſe perfectiſſimam.

Im-

Immutabili.

501. Voluntas Dei eſt immutabilis. Cum enim Deus ipſe ſit immutabilis (490.cor.2.), & quidquid in Deo ineſt, id omne ſit ipſe Deus (484. Sch.) omnino neceſſe eſt, ut voluntas etiam, qua præditus eſt, ſit immutabilis.

Et liberrima.

502. Et liberrima. Deus enim bonum, quod deligit, cogitatione diſtinctiſſima ſibi repræſentat (493): & quando a nullo pendet (486. cor.), nequit ulla vel coactione, vel neceſſitate ad agendum impelli. Quare ita comparatus eſt, ut poſitis omnibus incitamentis poſſit actione ſuperſedere: libera ergo pollet voluntate (427); imo liberrima, cum in eo omnia inſint ſine ulla determinatione (489. cor.).

Scholion. Si neceſſitate aliqua inexſuperabili ad quidpiam efficiendum Deus compelleretur, ea vel a fato quopiam, vel a rebus ipſis efficiendis proveniret. At a fato certe provenire non poteſt: cum enim rerum omnium ratio ſufficiens in Dei efficientia contineatur, nulla ante eam cauſſarum conſtituta ſeries, nullum fatum poteſt cogitari: id autem; quod nihil eſt, vim Dei voluntati afferre nequit. Sed neque a rebus ipſis procreandis ulla exſiſtere, ac in Deum redundare poteſt parendi neceſſitudo: non enim in his ineſt bonitas interminata, quæ ſola poteſt vi inexpugnabili Deum flectere. Sed nodus hic enaſcitur admodum difficilis; quonam pacto conſiſtat divinæ voluntatis liber-

Eſt omnipotens.

504. Deus eſt omnipotens. Cum enim hunc mundum de nihilo condiderit (481), gaudet potentia procreandi res, quæ ante non fuerunt: & quia hæc potentia ineſſe in illo debet ſine ullis terminis (489. cor.), ſumma ſit, oportet. Omnipotens itaque Deus.

Scholion. Philoſophi veteres quemadmodum unum, ita omnipotentem Deum magna concordia docuerunt, tametſi theologiam inſulſis, ac abſurdis fabulis referſerint. Unum audiamus Virgilium, cui nomen *patris omnipotentis* fuit admodum familiare. Sic igitur canit Æneid. 10,

Tum pater omnipotens, rerum cui ſumma poteſtas,
Infit: eo dicente Deum domus alta ſileſcit,
Et tremefacta ſolo tellus, ſilet arduus æther,
Tum zephyri poſuere: premit placida æquora pontus.

Finita vero ad Deos minores oratione

Annuit, & totum nutu tremefecit olympum.

Aliorum teſtimonia licebit videre apud Clementem Alexandr. Pſannerum, Cudwortum (*a*). Inſulſa autem eſt Theodori Bezæ argu-

---

(*a*) Homerus mundi procreationem Deo attribueus ait in Clypeo:

ἐν

argumentatio, negantis Deum eſſe omnipotentem, quod facta infecta reddere, aut pugnantia efficere nequeat: quaſi vero efficacitas omnipotentis hactenus pertinere debeat, ut ea, quæ manifeſte ſunt ἀδύνατα, faciat; foret ſane hæc talis potentia ſimul impotentia, cum quod abſolute repugnat, fieri non repugnans nequeat (25. cor. 1).

Vult hominum felicitatem.

505. Deus vult hominum felicitatem. Inprimis enim felicitatis homo capax eſt: deinde naturali quadam incitatione in eam fertur, omnemque miſeriam averſatur: quæcunque autem in natura hominis inſita ſunt, ea

---

ἐν μεν γαιαν ἐτευξ', ἐν δ' ὐρανον, ἐν δε
θαλασσαν,
ἐν δε τε τειρεα παντα τατ' ὐρανος ἐστε-
φανωται.

Pindarus Dei potentiam oſtenſurus, hunc in modum canit:

Θεῳ δυνατον ἐκ μελαινας
νυκτος ἀμιαντον ὀρσαι φαος,
κελαινεφει δε σκοτει
καλυψαι καθαρον αμερας σελας.

Æſchyl.

ὑπηρετει δ' αὐτῳ θαλασσα, και πετραι,
και πασα πηγη, χ' ὑδατος συςηματα.
τρεμει δ' ὀρη, και γαια, και πελωριος
βυθος θαλασσης, και ὀρεων ὑψος μεγα,
ὁταν ἐπιβλεψη. γοργον ὀμμα δεσποτου.
παντα δυναται γαρ δοξα ὑψιςου θεου.

Epicharm.

ἀδυνατει δ' οὐδεν θεος.

ea autori Deo atque effectori debentur: Quare cum animis hominum eam appetitionem beatitatis, & declinationem miſeriarum ingenuerit, neceſſe eſt, ut velit eorum felicitatem; aliter eos ludificaret, tantoque vellet eſſe infeliciores, quanto appetentiores beatitudinis procreavit.

Eſt optimus.

506. Deus bonitate ſumma eſt. Cum enim felicitatem hominum velit (præc.), ſitque ſapientiſſimus (495) promtus, ac paratus eſt ea elargiri, quæ ad illam adipiſcendam opportuna ſint: promta autem ejuſmodi voluntatis comparatio bonitas adpellatur: ineſt ergo in Deo bonitas. Et quia nihil eorum, quæ in Deo ſunt, ullis continentur terminis (489. cor.), patet, ſumma, ac infinita bonitate gaudere Deum.

Coroll. Ex bonitate ſecundum ſcientiæ, ac ſapientiæ leges adminiſtrata ſponte conſequitur, pollere Deum ſumma juſtitia, & conſtantiſſima veri dicendi voluntate.

Scholion. Intelligitis, opinor, ſermonem hic non eſſe de bonitate Dei abſoluta, ſive metaphyſica, quæ eſſentiali entis perfectione continetur (61), ſed de bonitate comparativa, quam beneficentiam rectius nuncupaveritis.

Quid, & quotuplex malum?

507. *Malum* eſt, quod cum entis imperfectione connectitur, idque triplex. 1) Malum *Metaphyſicum* eſt differentia a ſumma, & infinita perfectione. 2) Malum *phyſicum*

ſunt

ſunt dolores corporis, & animæ. 3) Malum *morale* eſt libera legis tranſgreſſio, ſive peccatum.

An pugnet cum Dei bonitate?

508. Malum metaphyſicum non pugnat cum Dei bonitate. Cum enim hoc malum ſit differentia ab infinita perfectione (præc.), hujus autem res creatæ capaces non ſint, malum hoc naturam rerum creatarum nexu indiſſolubili comitatur, tollique per Deum nequit: ejus proinde bonitati non repugnat.

509. Neque malum phyſicum. Habet enim hoc malum originem in natura ipſa hominis terminata, multumque conducit ad humanam felicitatem, ut in ſequentibus adparebit: tantum igitur abeſt, ut pugnet cum Dei bonitate, ut potius ſit manifeſtiſſimum ejuſdem argumentum.

510. Legum moralium conſtitutio ad Dei bonitatem pertinet. Cum enim homo infinita vi intelligendi valere nequeat, errare a fine ſibi præſtituto, & a recto deflectere poteſt, cum libera voluntate gaudeat (429): nequit ergo ſine lege morali felicitatem ſuam conſequi. Quare, cum velit Deus hominis felicitatem (505), ad ejus bonitatem vehementer pertinet legum moralium conſtitutio.

511. Mali moralis permiſſio non pugnat cum Dei bonitate. Ejus enim mali radix ſita eſt in malo metaphyſico, hominis libertate, ac lege morali. Jam neque lex ejuſmodi pugnat cum Dei bonitate (præc.), neque malum metaphyſicum (508); ſi ergo mali moralis permiſſio pugnaret cum Dei

boni-

bonitate, Deus deberet aut non procreare hominem, aut libertate eundem ſpoliare: at ſi non procrearet hominem, nulli bonitatem ſuam impertiret, beneficus non eſſet; ſin autem libertate exſpoliaret, imaginem ſuam deformaret, vel præcipuum bene merendi inſtrumentum ei tolleret, atque, ut Baſilius ait, rationis expertem naturam rationali anteferret. Quare mali moralis permiſſio cum Dei bonitate non pugnat.

Scholion. Malis moralibus, quæ ex libertatis abuſu inter homines proveniunt, Deus ad fines optimos, bonitati ſuæ conſentaneos uti conſuevit. *Qui hoc ſciſcitantur*, inquit Maximus M. *cur non tales Deus nos creaverit, ut, etſi vellemus, minime peccaremus; itidem facere, atque ſi interrogarent, cur non mentis, & rationis expertes nos produxerit ... Tolle enim a nobis liberum arbitrium, non erimus amplius imago Dei, nec anima ratione, & mente prædita*, in c. 4. de Div. nomin. At ſunt, qui hoc ipſum bonitati Dei plurimum adverſari putent, quod nos ratione, tot malorum fonte ſubornatos in hanc lucem ediderit. Sic enim diſputat Cotta apud Ciceronem in L. 3. de Nat. Deor. *Sentit domus uniuſcujuſque, ſentit forum, ſentit curia, campus, ſocii, provinciæ, ut, quemadmodum ratione recte fiat, ſic ratione peccetur: alterum & a paucis, & raro; alterum & ſemper, & a plurimis: ut ſatius fuerit nullam omnino nobis a Diis immortalibus datam eſſe rationem, quam tanta cum pernicie datam. Ut vinum ægrotis, quia prodeſt raro, nocet ſæpiſſime,* *me-*

melius eſt non adhibere omnino, quam ſpe dubiæ ſalutis in apertam perniciem incurrere: ſic haud ſcio, an melius fuerit humano generi motum iſtum celerem cogitationis, acumen, ſolertiam, quam rationem vocamus, quoniam peſtifera ſit multis, admodum paucis ſalutaris, non dari omnino, quam tam munifice, & tam large dari. Quamobrem ſi mens, voluntaſque divina idcirco conſuluit hominibus, quod iis largita eſt rationem, iis ſolum conſuluit, quos bona ratione donavit: quos videmus, ſi modo ulli ſunt, eſſe perpaucos. Occupat deinde illam reſponſionem: homines ratione abutentes in culpa eſſe: multos male uti etiam patrimoniis, recte tamen ea relinqui a majoribus. Sic autem proſequitur: *si homines rationem bono conſilio a Diis immortalibus datam in fraudem, malitiamque convertunt, non dari illam, quam dari humano generi melius fuit. Ut ſi medicus ſciat eum ægrotum, qui juſſus ſit vinum ſumere, meracius ſumturum, ſtatimque periturum, magna ſit in culpa: ſic veſtra iſta providentia reprehendenda, quæ rationem dederit iis, quos ſciverit ea perverſe, & improbe uſuros.* Verum rationis abuſus, tametſi eum mens divina providerit, nihil de bonitate ejus derogat. Quis enim idcirco male de homine meritum arbitretur Deum, qui eum beatum eſſe ſincere cupiat, atque ad id conſequendum adjumenta effuſe ſuppeditet? An ea prænotio fraudi vertetur ei, ſi homo collatis ſubſidiis, ac in ſua poteſtate poſitis male utatur? Alia eſt medicinæ ratio, cujus efficacitas non eſt in ægroti volun-

luntate. Sed hæc diffuſius infra perſequemur.

CAPUT V.

De Operibus Dei.

Deus mundum libere condidit.

512. Deus mundum hunc liberrime condidit. Cum enim hic mundus non ſit abſolute neceſſarius (286. coroll.), ſitque a Deo procreatus (481.); ratio illius ſufficiens non in eſſentia, ſed in voluntate Dei contineatur, oportet. Eſt autem voluntas Dei liberrima (502.): mundum ergo hunc liberrime condidit.

Scholion. Quæri in Scholis ſolet, an vis procreandi, ſive de nihilo rem aliquam efficiendi, uni Deo conveniat? puto controverſiam breviſſima rationis concluſione poſſe definiri. Res quæ nondum exſtant, nihil omnino poſſunt vel conducere, vel repugnare ſui effectioni; nec aliud quidpiam, quod obſtet, invenitur: vis ergo uni creandæ ſufficiens, par eſt omnibus efficiendis, ac proinde omnipotens. Atqui hæc tanta vis uni Deo eſt propria, utpote ex ejus infinitione dimanans: vis ergo creandi uni Deo convenit. Adde, eam vim in agendo a nullo dependere: quemadmodum ergo natura, quæ in exſiſtendo a nullo pendeat, eſt perfectiſſima, ſolique Deo conveniens; ita plane & vis, quæ a nullo in agendo pendeat. Denique hæc, quoniam rem de nihilo pro-

creat' maximam in ea efficit mutationem, atque adeo ſumma eſt, unique naturæ molitori Deo propria.

Quis mundi conditi finis?

513. Finis procreati mundi eſt divinæ gloriæ patefactio. Nam ſumma Dei ſapientia finem aliquem, condendo mundo præſtitutum, ſequi debuit (495): finis autem iſte vel in mundo ipſo, vel in Deo ſitus eſt. Situs in mundo eſſe non poteſt, cum mundus ſit id ipſum, per quod obtineri finis debeat: relinquitur igitur, ut in Deo ſit. Atqui mundi molitione nihil accedit Deo internæ perfectionis (489 cor.); externa ergo aliqua gloria, hoc eſt, divinæ potentiæ, bonitatis, ſapientiæ ec. patefactio accedat, neceſſe eſt.

Coroll. Eſt ergo iſtæc patefactio principium perfectionis hujus univerſi (154), ad quod omnia referantur, oportet, ſi ſua mundo perfectio conſtet.

Scholion. Sapienter dixit Theophraſtus, orbem terrarum theatrum quoddam eſſe magnum, divina mente repletum, & cœleſtis indicandæ ſapientiæ gratia tam multis undique collucentibus ornamentis illuſtratum, ac depictum. Tullius quoque in L. 2. de Nat. Deor. hominum cauſſa mundum eſſe conditum, ut ſcilicet eum contemplarentur, exiſtimavit. Utrum autem unus, an plures mundi ſint, reperio omnium ætatum philoſophos admodum diſſentientes. Innumerabiles eſſe docuit Epicurus. Plato apud Ciceronem ait: *Singularem Deus hunc*

mun-

mundum, atque unigenam procreavit (α). Quæ quidem opinio tametſi vero ſit ſimillima, puto nihilominus, ratione naturali eam quæſtionem definiri non poſſe, quod ſignificare Cynicus Diogenes voluit, cum Epicureum quemdam de mundorum infinitate ſerio diſſerentem percontatus eſt: quam dudum de cœlo veniſſet?

Eſt opus perfectum.

514. Mundus hic ſuo in genere opus perfectum eſt. Si enim hoc in mundo diverſæ naturæ ſic inter ſe conſentiant, ut ea conſenſione finis quiſpiam obtineatur, non erit dubium, quin mundo perfectio tribuenda ſit (316): atqui cuncta, quibus hæc rerum univerſitas continetur, ad patefaciendam Dei gloriam, qui finis ei præſtitutus eſt (præc.), mirum in modum conſentiunt, ſicut patebit contemplanti admirabilem cœli ornatum, converſiones aſtrorum, corporis humani fabricationem, ec. Mundus ergo hic perfectum ſuo in genere opus eſt.

Scholion. Nequaquam contendimus, ita hoc univerſum eſſe perfectum, ut aliud multo præſtantius condi non potuerit: Leibnitzianorum hæc eſt opinatio, alias a nobis confutata. Licuit profecto naturæ autori Deo

(α) Platonis in Timæo verba ſunt: διὰ ταῦτα οὔτε δύο, οὔτ' ἀπείρους ἐποίησεν ὁ ποιῶν κόσμους. ἀλλ' εἷς ὅδε μονογενὴς οὐρανὸς γεγονὼς, ἔστι τε, καὶ ἔσται.

Deo longe nobiliores procreare naturas; quæ gloriam ejus magis commendarent: verum poſtquam divinitatis ſuæ patefactioni certos limites circumdedit, ſeque intra definitos terminos humano generi manifeſtare conſtituit, ei fini aptiorem mundum deligere omnino non potuit: atque adeo, comparate ad illum ſic determinatum finem, eſt quidem hoc univerſum perfectiſſimum, non tamen præciſe, ac abſolute. Ut vero plenius intelligatis per admirabilem tum mundi totius, tum partium fabricam Dei proprietates luculenter manifeſtari, redigito in memoriam, quæ hac de re in ſuperioribus diſputavimus: adite etiam, ſi libet, ſecundum Ciceronis librum de Natura deorum, ubi omne hoc argumentum egregie pertractatum eſt.

Qui autem adverſus mundi perfectionem diſputant, duo vel præcipua commemorant. 1) Multa eſſe in hoc mundo perfectione ſua deſtituta: multos homines cæcos, ſurdos, variis cum morbis conflictantes: idem in aliis animantibus uſu venire. Verum adparentes hi nævi totius univerſi perfectioni haudquaquam officiunt (320). Tametſi enim, quæ hujus ſunt generis, fines ſuos ſpeciales non aſſequantur; communem tamen illum, ex quo perfectio mundi æſtimanda eſt, ſemper aſſequuntur, licet involutas eorum cum divina gloria connexiones non ſemper pervideamus. Imo defecta aliarum partium aliis non raro proſunt: vel enim nutrimenta, vel medicamenta ſuppeditant; vel item noxiis humoribus aerem depurgant; vel cotis inſtar virtuti ſunt; vel in

pec-

peccati pœnam infliguntur; vel denique efficiunt, ut eorum contentione ceterorum ordo mirabilius emineat. Quod ſi vis intelligentiæ noſtræ omni huic orbi complectendo par eſſet, videremus ütique mirificam rerum omnium cum ſcopo illo generali conſenſionem: nunc autem, cum in exigua mundi parte adhæreſcimus, conſpirationem illam non videmus. Firmiter interea tenendum eſt, quemadmodum imbecillam oculorum aciem ad incolumitatem totius humani corporis non parum adjuvare; ita imperfectas univerſi partes totius pulchritudinem vehementer exaggerare.

2) Crebra ab hominibus admitti hoc in mundo ſcelera: his ſaltem illius abſolutionem obſcurari. Ne id quidem. Quamvis enim ſcelera, ad perverſam peccantis voluntatem comparata, vertant in contemtum potius, quam in gloriam Conditoris: ſi tameſi ad communem rerum creatarum ſeriem referantur, plurimum commendant Dei prærogativas; bonitatem ſcilicet, ac patientiam, quando illa tolerat: facilitatem, & miſericordiam, quando remittit: juſtitiam, ac poteſtatem, quando vindicat. Perfecti vocabulum non id hic nobis ſonat, in quo nullus inſit nævus, nulla macula: ſed nexum omnium creatarum rerum, quo gloria Dei ea menſura manifeſtetur, qua manifeſtari ipſe voluit. Quare illud, qui contra nos ſentiunt, probare debent; non eſſe in rebus creatis omnia ad amplificandam Dei gloriam comparata. Qui hoc probare audet, inquit Baumeiſterus, ille univerſum nexum omnium rerum creatarum inde a principio

uſque ad finem ita diſtincte percipere debet, ut determinare queat, num imperfectiones illæ ſpeciales, num mala illa particularia, nexui implicata, non dirigantur demum ad illuſtrandam Creatoris gloriam. Adfert exemplum Joſephi Ægyptii, in cujus toto vitæ, fatorumque nexu ſcelera fratrum ſic dirigebantur, ſic ſe invicem excipiebant, ut tandem inde gloria quædam divina luculenter eluceret. Mala ergo, inquis, aliquid ad mundi ornamentum conferunt. Nequaquam: mundus, qui malo vitiatus, non quia malo vitiatus, perfectus eſt; quemadmodum liber alter altero præſtantior, finique legentis accommodatior eſſe poteſt, tametſi maculis multis deformatus ſit.

Univerſe autem par non eſt, opera Dei tam anguſtis finibus concludere, omnemque hanc rerum univerſitatem nubibus, ut vulgus ſolet, definire. Equidem mundus neque tempore eſt æternus, neque magnitudine interminatus: tamen quemadmodum ſidera omni cogitatione, opinioneque noſtra majora ſunt, ita orbis totus incredibiliter laxiores habet terminos, quam putemus. Quando igitur minimam ejus partem contuemur, contra totius perfectionem temere ſententiam dicere non debemus.

A Deo aſſidue conſervatur.

515. Deus mundum adhuc aſſidue conſervat. Cum enim tota ratio, cur eſſe mundus aliquando cœperit, in una Dei ſit voluntate poſita (512), in eodem etiam poſitum ſit, oportet, cur eſſe deinceps pergat;

gat: nam ſicut res quævis indifferens eſt ut eſſe incipiat, antequam ſit; ita, poſtquam eſt, ut eſſe pergat: continuari ergo Dei voluntas debet; ut mundus perduret. Atqui ea voluntatis divinæ continuatio, rerum creatarum conſervatio dicitur: Deus itaque mundum aſſidue conſervat (α).

Scholion. Neque quidquam obſtat aſſertioni ſimilitudo machinarum calliditate humana fabricatarum, quæ tametſi egeant artifice, ut conformentur, non egent tamen, ut perſeverent. Ut enim hæ machinæ durent, ſatis eſt, ſi commiſſuræ, atque vinctiones membrorum a machinatore adornatæ non diſſuantur, cui impediendo providit naturæ Autor cauſſas alias naturales, vim ſcilicet inertiæ, & cohærentiam. Ut autem res creatæ permaneant, impediri debet, ne in priſtinum nihilum recidant, cui impediendo una Dei par eſt poteſtas. Deinde ipſæ etiam machinæ ab eodem communi cuſtode Deo conſervantur, qui vult unamquamque naturam in ſtatu eodem perſiſte-

(α) Plato in Timæo non mundum ſolum hunc corporeum, ſed & minores deos ſupremi Conditoris voluntate conſervari docet; ſic enim hunc ad illos loquentem facit: διὰ καὶ ἐπείπερ γεγένησθε, ἀθάνατοι μὲν ὐκ ἐςὲ, ὐδ' ἄλυτοι τοπάμπαν. ὔ ι μὲν δε λυθήσεσθέγε, ὐδὲ τεύξεσθε θανάτυ μοίραι, τῆς ἐμῆς βυλήσεως μείζονος ἔτι δεσμῦ, καὶ κυριώτερ λαχόντες ἐκείνων, εἰς ὅτ' ἐγίγνεσθε συνεδεῖσθε.

ſiſtere, in quo eſt poſita, dum externæ cauſſæ aliquid demutent.

In agendo res creatæ adjuvantur.

516. Deus ad omnes rerum creatarum actiones efficiendas generatim concurrit. Cum enim omnes earum actiones proficiſcantur a vi agendi (100), Deus autem eas conſervando vim quoque ipſarum conſervet (præc.); in confeſſo eſt, Deum ad rerum omnium actiones generatim concurrere.

Scholion. Sunt, qui hanc Dei concurſionem in eo duntaxat velint eſſe poſitam, quod rebus a ſe conditis efficacitatem agendi largitus ſit. Nos plus aliquid Deo dandum arbitramur, ſtatuendumque ab ipſo cauſſarum creatarum vires in momenta ſingula conſervari, atque idcirco ipſarum actiones proprie effici. Neque tamen erit inde conſequens, Deum peccati autorem fore, aut participem: ei enim cauſſæ peccatum aſſignandum eſt, quæ propria voluntatis electione illud perpetrat; Deus autem illud non modo non diligit, ſed etiam vehementer averſatur, ac adjectis comminationibus interdicit, ſolumque patrari patitur: quare culpa omnis in homine reſidet, ut ait divinus Plato (α). Neque ex ea peccati permiſſione quidquam in illum redundat mali-

(α) ἀιτια ἑλ μενȣ, θεος δ' ἀναιτιος. L. 10. de Repub.

litiæ, cum neque impedire ſcelera lege teneatur ulla, & hoc pacto agat naturæ a ſe conditæ convenienter, utaturque ipſis hominum flagitiis ad fines ſanctiſſimos. Sed hæc, & quæ hujus ſunt generis, revelatæ theologiæ diſputanda relinquimus.

CAPUT VI.

De Providentia Dei.

Deus gubernat omnia.

517. Deus gubernat omnia. Cum enim infinita polleat ſapientia (495), finibus præſtantiſſimis optima adjungit ſubſidia; ac proinde cuncta refert ad certos fines; id autem eſt, quod gubernationem abſolvit: Deus ergo gubernat omnia.

Quid Providentia?

518. Qui univerſa conſervat, ad ſingulas rerum creatarum actiones concurrit, omnia denique gubernat, ille curam omnium gerere dicendus eſt: quæ quidem cura, & quaſi ſolicitudo uno vocabulo *providentia* adpellatur.

Et quotuplex?

Scholion. Providentia, qua toti rerum univerſitati communiter conſulitur, *generalis* dicitur; qua vero ſeorſim ſingula adminiſtrantur, ſingulorum bona procurantur, mala ſubmoventur, *ſpecialis* vocatur. Nobis de utraque erit diſputatio.

An Deus curet res humanas?

519. Deus providentia ſua mundum adminiſtrat. Primum enim cuncta in hoc univerſo conſervat (515); deinde ad ſingulas creatarum rerum actiones efficiendas concurrit (516); denique gubernat omnia (517): atqui providentia, & mundi adminiſtratio his continetur (præc.): Deus ergo providentia ſua mundum adminiſtrat.

Scholion. Rurſus autem graviſſimum in rem præſentem argumentum ſufficit tacitus ille animi ſenſus, quo nemo, quantumvis Dei providentiam verbo inficietur, non ſe experitur urgeri, cum nunquam poſſit cum verecundia exuere conſcientiam, cujus voce ſine intermiſſione admonetur. Omnino enim hinc efficitur, ut impreſſa ſit animis noſtris anticipata notio, qua Deum res noſtras curare ſentiamus. Et videtur ea quidem rebus potiſſimum proſperis velut obliterari, ut ait Lactantius: at vero ſiqua gravior neceſſitas preſſerit, ſi belli terror infremuerit, ſi frugibus imbres, cœlum negaverit, ſi ſæva tempeſtas, ſi fames, ſi peſtis ſubito exſtiterit; tum demum ad Deum confugimus, tum opem expoſcimus, tum fateri cum Virgilio cogimur:

O qui res hominumque, deumque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres! Æneid. 1.

Quodſi præterea ſapientiſſimorum hominum, gentium, atque nationum teſtimonia in re manifeſta colligam, infinitus ſim. Libe-

bera voce fatetur Cicero L. 1. de Div. c. 50. eſſe deos, & eorum providentia mundum adminiſtrari, eosdemque conſulere rebus humanis, nec ſolum univerſis, ſed etiam ſingulis. Apud eundem Balbus in L. 2. de Nat. deor. c. 30. ſic exorditur. *Dico igitur, providentia deorum mundum, & omnes mundi partes & initio conſtitutas eſſe, & omni tempore adminiſtrari.* Totam vero eam diſputationem hunc in modum concludit: *Ergo utrum ignorant* (dii), *quæ res maximæ ſint, quoque hæ modo tractandæ, & tuendæ? an vim non habent, qua tantas res ſuſtineant, & gerant? at & ignoratio rerum aliena naturæ deorum eſt; & ſuſtinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minime cadit in majeſtatem deorum. Ex quo efficitur id, quod volumus, deorum providentia mundum adminiſtrari.* Multis deinde hoc ipſum urget, probatque primum ex admirabili ornatu totius hujus univerſi, ex ſtabilitate, ac veluti concentu: tum ad tellurem, & animalia eam incolentia deſcendens, oſtendit elucere ubique impreſſa providentiæ divinæ veſtigia. Graviſſimum autem momentum religio ipſa ſuppeditat, qua Deum nationes omnes venerantur, quod profecto non facerent, niſi a Deo rebus ſuis conſuli arbitrarentur. *Sunt enim philoſophi*, inquit Cicero, *& fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent, humanarum rerum procurationem deos: Quorum ſi vera ſententia eſt, quæ poteſt eſſe pietas? quæ ſanctitas? quæ religio? hæc enim omnia pure, ac caſte tribuenda deorum numini ita ſunt; ſi animadvertuntur ab his, & ſi eſt*

 ali-

aliquid a diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem dii neque poſſunt nos juvare, neque volunt, nec omnino curant, nec, quid agamus, animadvertunt, nec eſt, quod ab his ad hominum vitam permanare poſſit, quid eſt, quod ullos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? L. 1. de Nat. Deor. c. 2.

Nam quid erit, quare ſolito dignemur honore
Numina, ſi demas velle juvare deos?
Jupiter oranti ſurdas ſi præbeat aures,
Victima pro templo cur cadat icta Jovis?
Si pacem nullam pontus mihi præſtet eunti,
Irrita Neptuno cur ego tura feram?
Vana laborantis ſi fallat vota coloni.
Accipiat gravidæ cur ſuis exta Ceres?
Nec dabit intonſo jugulum caper hoſtia Baccho,
Muſta ſub adducto ſi pede nulla fluant.
Ovid. L. 2. de Pont.

Neque communem nationum ſenſum refellit paucorum in partem contrariam autoritas: optant enim hi magis, quam credant Deum humanis rebus non conſulere. Audin' Epicureum illum apud Tullium adverſus providentiam depugnantem? *Impoſuiſtis*, inquit, *in cervicibus noſtris ſempiternum dominium: quem dies, & nocteis timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem, & animadvertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum, & plenum negotii Deum?*
Hinc

Hinc nimirum illæ lacrimæ, hinc ardens illud providentiæ ſubmovendæ ſtudium; hinc illa ſenis Ennii vox:

> Ego deum genus eſſe ſemper dixi, & dicam cœlitum;
> Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.

At ex adverſo ſtat turba clariſſimorum hominum, qui ut rationem ſententiæ ſuæ non redderent, autoritate minutos hos philoſophos vincerent. Sed res ipſa admonet, ut præcipua impiorum perfugia paulo prolixius explicemus: volumus enim non ſolum ramos amputare impietatis, ſed omnes radicum fibras evellere. Sic igitur argumentantur:

1) Si Deo res humanæ curæ ſint, quare genus hominum, cui certe inprimis conſultum opportuit, tot malis divexatur? Cur ſubjacet tot morbis, caſibus fortuitis, incendiis, naufragiis, beſtiarum incurſibus, innumeris aliis calamitatibus, quibus providendis, atque propulſandis nulla ſæpe remedia ſuppetant? Hæc quum nulla mortalium culpa accidunt, quomodo cum providentia Dei cohærent? Optime, inquam. Sed eſt iniqua in omni re accuſanda, prætermiſſis bonis, malorum accuſatio, vitiorumque ſelectio, ut ait Tullius: cur infinita reticentur, e quibus providentia luculenter elucet? Quod mala hæc attinet, phyſica duntaxat illa ſunt, cum innumeris moralibus bonis conjuncta. Et ut mittam cetera, nonne in tanta vitæ incertitudine

ca-

caſus hi identidem admonent, ut de animi integritate, deque reddenda geſtorum ratione ſemper cogitemus? Nonne inculcant mentibus illud Poetæ;

Diſcite juſtitiam moniti, & non temnere divos?

Nonne cogimur, tot malis in cervices noſtras quotidie incumbentibus, mentem conſilio, providentia, ſapientia, reliquoque pulcherrimarum virtutum adparatu præmunire? quæ certe malorum illorum abſentia plurimum antecellunt. Quid, quod ſiniſtri ejusmodi eventus innumera alia habeant adjuncta emolumenta? avocant nimirum cogitationes a rebus creatis, atque ad virtutem, reſque ſempiternas conſectandas traducunt; fiduciam noſtram erga Deum exercent, peccatis eluendis deſerviunt, pejorum ſæpe remedia ſunt, quum multi præmaturo fato idcirco rapiuntur, ne in æterna deinde ſupplicia devolvantur. Quare deſinat Epicurus ſuum illud trilemma auribus inculcare: Deus aut vult tollere mala, nec poteſt; & imbecillus eſt: aut poteſt, nec vult; & invidus eſt: aut denique nec vult, nec poteſt; & Deus non eſt. Poteſt enim, ſi velit, tollere; relinquit tamen, cum ſint naturæ humanæ conſectaria, & virtutum omnium inſtrumenta.

2. Poſtquam Cotta apud Tullium plurima contra providentiam accumulaſſet, ſe ipſum reprehendit, quaſi in re manifeſta prolixior fuerit. *Ac nos quidem*, inquit, *nimis multa in re apertiſſima: Telamo autem uno verſu locum totum conficit, cur dii homines negligant.*

Nam

Nam ſi curent, bene bonis ſit, male
malis: quod nunc abeſt.

Debebant quidem illi omneis bonos efficere, ſiquidem generi hominum conſulebant; ſin id minus, bonis quidem certe conſulere debebant. Cur igitur duos Scipiones fortiſſimos & optimos viros in Hiſpania Pœnus oppreſſit? Cur Maximus extulit filium conſularem? cur Marcellum Hannibal interemit? cur Paulum Cannæ ſuſtulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus eſt præbitum? cur Africanum domeſtici parietes non texerunt? Magna deinde pugnat exemplorum nube, plurimis improbis optime eveniſſe. Eandem impiam vocem miſit etiam Ovidius, cum elegantiſſimi poeta ingenii Tribullus fato immaturo ereptus eſſet:

Cum rapiant mala fata bonos, ignoſcite faſſo,
Solicitor nullos eſſe putare deos. (α)

Verum illos, qui improborum felicitatem tantopere exaggerant, Horatianum illud meminiſſe pervelim:

Raro antecedentem ſceleſtum
Deſeruit pede pœna claudo.
L. 3. od. 2.

Quod

(α) Eadem erant Electræ ſenſa apud Sophoclem:

ἢ χρὴ μηκέτ' ἡγεῖσθαι θεὺς,
εἰτ'. ἄδικ' ἔσται τῆς δίκης ὑπέρτερα.

Quod ſi fortunati aliquamdiu eſſe videantur, Deus aut bona quædam illorum opera remunerat: aut gravioribus ſuppliciis mactandos ſervat: aut his quaſi illiciis ad deſiderium æternæ beatitatis, ac ad agnoſcendam bonitatem, & potentiam ſuam exſtimulat. Quanquam ſatis eos domeſticus carnifex conſcientia, dies, noctesque excruciat (α). Quis neſcit Dionyſium illum, quem idem Cotta ait duodequadraginta annis tyrannum fuiſſe opulentiſſimæ, & beatiſſimæ civitatis? Quam ille infelix in ſumma felicitate fuerit, luculenter expinxit Cicero in L. 5. Tuſc. quæſt. Quod ad probos malis divexatos attinet, ſæpe ea levioribus illorum culpis debentur: ſæpe augendæ virtuti inſerviunt. Univerſe autem omnes præſentibus calamitatibus docemur, non eſſe homini propoſitam caducam hujus mundi felicitatem. Ut Cottæ, eique ſimilium concluſio teneat, oſtendendum eſſet vel unum aliquem ex impiis debitas ſceleribus pœnas, vel unum ex probis fructum virtutis non tuliſſe; quod cum doceri nequeat, erit ſemper, quod malos terreat, bonos conſoletur, utramvis in partem fortunæ impetus inclinaverit.

3) Eccur autem Deus, ſiquidem tangatur fatis hominum, quoſdam patienter ſinit crimina criminibus accumulare, in aliis veluti delicatior primum, aut ſecundum faci-

(α) Sapientiſſime dixit Menander:
ἀνηρ πονυρος δισυχει καὶ ἐντυχη.

cinus pœnis, vel exitio multat? utrum hæc æqua in omnes clementiæ diſtributio? an ſincerum benefaciendi ſtudium? *Diogenes quidem Cynicus*, inquit Cotta, *dicere ſolebat Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos teſtimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret. Dionyſius, de quo ante dixi, cum fanum Proſerpinæ Locris expilaviſſet, navigabat Syracuſas; iſque cum ſecundiſſimo vento curſum teneret, ridens, videtisne, inquit, amici, quam bona a diis immortalibus navigatio ſacrilegis detur? Atque homo acutus, cum bene, planeque percepiſſet, in eadem ſententia perſeverabat: qui cum ad Peloponneſum claſſem appuliſſet, & in fanum veniſſet Jovis Olympii, aureum illi detraxit amiculum grandi pondere, quo Jovem ornarat ex manubiis Carthaginenſium tyrannus Gelo, atque in eo etiam cavillatus eſt, æſtate grave eſſe aureum amiculum, hieme frigidum; eique laneum pallium injecit, cum id eſſe ad omne anni tempus diceret. Idem Æſculapio barbam auream demi juſſit: neque enim convenire barbatum eſſe filium, cum in omnibus fanis pater imberbis eſſet. Jam menſas argenteas de omnibus delubris juſſit auferri, in quibus quod more veteris Græciæ inſculptum eſſet:* BONORUM DEORUM, *uti ſe eorum bonitate velle dicebat. Idem victoriolas aureas, & pateras, coronaſque, quæ ſimulacrorum porrectis manibus ſuſtinebantur, ſine dubitatione tollebat, eaque ſe accipere, non auferre, dicebat; eſſe enim ſtultitiam, a quibus bona precamur, ab iis*

por-

porrigentibus, *& dantibus nolle ſumere*. *Eundem ferunt*, *hæc*, *quæ dixi*, *ſublata e fanis in forum protuliſſe*, *& per præconem vendidiſſe*, *exactaque pecunia edidiſſe*, *ut quod quisquis a ſacris haberet*, *id ante diem certum in ſuum quodque fanum referret*: *ita ad impietatem in deos*, *in homines adjunxit injuriam*. *Hunc igitur nec Olympius Jupiter fulmine percuſſit*, *nec Æſculapius miſero*, *diuturnoque morbo tabeſcentem interemit*: *atque in ſuo lectulo mortuus in Tympanidis rogum illatus eſt*, *eamque poteſtatem*, *quam ipſe per ſcelus nactus eſt*, *quaſi juſtam*, *& legitimam hæreditatis loco filio tradidit*. Equidem quare Dionyſium Olympius ille Jupiter fulmine non percuſſerit: aut Æſculapius diuturno, graviqué morbo non afflixerit, facile intelligitur, cum injuriam fictiles illi dii ne ſenſerint quidem. Cur autem improbos Deus interdum patienter toleret, cauſſæ multiplices eſſe poſſunt: quandoque benefacta quædam eorum reſpicit: aliquando proborum precibus vitam ipſorum tribuit: ſemper aliquid bonitati, & providentiæ ſuæ conſentaneum ſequitur, ad quam illud in primis pertinet, ut morte repentina quoſdam e medio tollat, ne ſpes impunitatis peccandi licentiam confirmet. Rapit ſceleratum non raro, quod ſciat graviora, ſi vitam produceret, eſſe admiſſurum, atque idcirco acerbiore ſupplicio plectendum, id quod miſericordiæ, non ſævitiæ genus eſt. Sed nimis curioſi ſunt, qui exigue, & exiliter ad calculum vocant Dei providentiam. Melius judicavit de malis bene facere,

quam

quam mala nulla eſſe permittere, inquit Auguſtinus.

4) Si genus humanum legibus obligare Deus voluit, quarum ductu ad propoſitam ſibi beatitudinem perveniret, cur non eas explicate omnibus propoſuit? cur ſunt nationes plurimæ adeo efferatæ, & immanſuetæ, ut ea honeſta ducant, quæ naturæ legibus adverſantur; ut infantes, quos nolint educare, frigori, inediæ, beſtiis exponere: ſenes deſperata valetudine in foveam abjicere: liberos diis immolare, & ſexcenta ejus generis flagitia? At iſta, ſi in examen diligenter vocentur, cum divina providentia vel maxime cohærere deprehendentur. Inprimis enim ſi populi illi naturæ leges nulla ſua culpa ignorarent, mores hi immanes fraudi illis non omnino eſſent, nec haberent proinde, quod adverſus Deos conquerantur. Verum nemo, qui ratione utatur, citra ſuum vitium ignorat communes naturæ leges, quemadmodum docent ethnici: quare abſurdi illi errores non vitio providentiæ divinæ, ſed ex eorum pravis cupiditatibus, atque effrenata libidine oriuntur: neque hiſtoriæ teſtantur ullæ, eos iſta ſine morſu aliquo conſcientiæ perpetrare. Illud fatemur, ſæpe eſſe difficilem legum generalium in eventis ſpecialibus adplicationem, indeque tantam morum varietatem interdum exſiſtere, quæ tamen tunc in culpis habenda non ſit. Quod autem Deus legum ſuarum interpres aliis populis providerit, aliis non item, facit pro ſumma, quam in genus humanum obtinet, poteſtate: quanquam vix eſt natio;

quæ

quæ non peccato ſuo ſit ejuſmodi interpretibus deſtituta.

5) Denique indignum majeſtate Dei videtur, ut cuncta etiam minima, & viliſſima per ſeſe adminiſtret. Rectius Epicurus, qui Deum voluptate ſua contentum, in otio conſidere, atque diliteſcere arbitratur. Quod enim, inquit, æternum beatumque ſit, id nec habere ipſum negotii quidquam, nec exhibere alteri: ſi autem in ipſo mundo Deus ineſt aliquis, qui regat, qui gubernet, qui curſus aſtrorum, mutationes temporum, rerum viciſſitudines, ordineſque conſervet, terras, & maria contemplans, hominum commoda vitaſque tueatur: næ ille eſt implicatus moleſtis negotiis, & operoſis. Hæc Epicurus: concinit ejus interpres Lucretius L. 3. de nat. rer.

Omnis enim per ſe divum natura neceſſe eſt
Immortali ævo ſumma cum pace fruatur,
Semota a noſtris rebus, ſejunctaque longe.
Nam privata dolore omni, privata periclis
Ipſa ſuis pollens opibus, non indiga noſtri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.

Profecto Epicurus, inquit Cotta, *quaſi pueri delicati, nihil ceſſatione melius exiſtimat. At ipſi tamen pueri etiam cum ceſ-* *ſant*,

ſant, exercitatione aliqua ludicra delectantur. Deum ſic feriatum volumus ceſſatione torpere, ut ſi ſe commoverit, vereamur, ne beatus eſſe non poſſit. Et recte quidem reprehendit hominem voluptarium: nam Deus, quæ agit, non molitur cum labore operoſo, ac moleſto; non enim venis, & nervis, & oſſibus continetur; nec eſcis, aut potionibus veſcitur, unde aut nimium acres, aut nimium concretos humores colligat; nec denique eſt corporatus, ut aut caſus, aut ictus extimeſcat, aut morbos metuat ex defatigatione membrorum. Quare nihil providentia vel dignitati ejus, vel felicitati detrahit: & ſiquis eum immenſum, omnia pervidentem, ac pervadentem atque potentiſſimum cogitaverit, facile intelliget, nec fatigari ulla cura poſſe, neque minimarum rerum adminiſtratione a reliqua mundi gubernatione avocari (α).

CA-

(α) Inſignis eſt ea de re locus apud Ariſtotelem: καθολου δε, ὁπερ ἐν νηι κυβερνητης, ἐν ἁρματι δε ἡνιοχος, ἐν χορῳ δε χορυφαιος, ἐν πολει δε νομος, ἐν στρατοπεδῳ δε ἡγεμων, τουτο θεος ἐν κοσμῳ, πλην καθ' ὁσον τοις μεκαματηρον το ἀρχειν, πολυκινητον τε, και πολυμεριμνον, τῳ δε ἀλυπον, ἀπονοντε, και πασης κεχαρισμενον σωματικης ἀσθενειας. ἐν ἀκινητῳ γαρ ἱδρυμενος παντα κινει, και περιαγει ὁσον βουλεται, και ὁπως ἐν διαφοροις ἰδεαις τε, και φυσεσιν. De Mundo c. 6.

CAPUT VII.

De Religione erga Deum.

Quid Religio, & Superſtitio?

520. Religio eſt ſummi amoris, atque obſequii cultus, ei, cui debetur, præſtitus: qui ſi vitioſus ſit, hoc eſt, ſi vel proveniat ex erroneis circa naturam colendam opinionibus; vel ei præſtetur, cui non convenit; vel ritibus abſurdis, atque a re, quæ colitur, abhorrentibus exhibeatur, *ſuperſtitio* dicitur.

Scholion. Originem earum vocum eleganter expreſſit Cicero in L. 2. de Nat. Deor. c. 29. *Cultus autem*, inquit, *deorum eſt optimus, idemque caſtiſſimus, atque ſanctiſſimus, pleniſſimusque pietatis, ut eos ſemper pura, integraque, & incorrupta mente, & voce veneremur: non enim philoſophi ſolum, verum etiam majores noſtri ſuperſtitionem a religione ſeparaverunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut ſui liberi ſuperſtites eſſent*, ſuperſtitioſi *ſunt adpellati, quod nomen poſtea latius patuit. Qui autem omnia, quæ ad deorum cultum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent, ſunt dicti* religioſi *ex relegendo, ut elegantes ex eligendo, tanquam a diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes: his enim in verbis omnibus ineſt vis legendi eadem, quæ in religioſo. Ita factum eſt in ſuperſtitioſo, & religio-*

ligioſo alterum vitii nomen, alterum laudis.

Quotuplex Religio?

521. Religio ea tantum complectens quæ ipſo rationis ductu cognoſcere poſſumus, *naturalis* dicitur: quæ autem continet myſteria intelligentiæ noſtræ inacceſſa, atque a Deo mortalibus communicata, *revelata* adpellatur.

Coroll. Religionem revelatam naturali antecellere, humanæque menti tam arctis limitibus circumſcriptæ plurimum adjumenti adferre, perſpicuum eſt.

522. Religio autem utraque in duas veluti partes diſtribui ſolet: in *theoreticam* ſcilicet, ac *practicam*: illa poſtulat, ut recte de natura, & proprietatibus Dei ſentiamus; hæc, ut ipſum diligamus, invocemus, metuamus, colamus, idque externis ſignis, & indiciis conteſtemur.

An Deo debeatur?

523. Debetur Deo religio. Cum enim Deus infinitis perfectionibus, ac inprimis inexplicabili bonitate gaudeat, ſitque omnis humanæ felicitatis quidam quaſi fons, amorem ei ſummum deberi in comperto eſt: cumque omnia condiderit, conſervet, ac gubernet, & providentia ſua adminiſtret, quemadmodum ſupra demonſtratum eſt, debetur illi & ſummum obſequium: atqui his duobus veluti membris religio omnis continetur (520): Deo igitur debetur religio.

Co-

Coroll. 1. Cum ergo perfectiones illæ, ex quibus religionis vinculum, atque obligatio enaſcitur, in ſolo Deo inſint, patet religionem illi uni deberi.

Coroll. 2. Quare ſicubi vel plures coluntur Dii, vel pravæ ſunt de Deo opiniones, vel amor ſummus, & obſequium, cujus capax ſit animus hominis, ei non tribuitur, indicio eſt, falſam illic vigere religionem. Atque ex hoc capite facile colligitur, neque apud Muhamedanos, neque apud falſorum numinum cultores veram eſſe religionem.

Scholion. Nemo, qui de Natura Dei recte ſentiat, atque ratione utatur, inficiabitur deberi Deo religionem. Si enim arcta ſanguinis neceſſitudo, & beneficentia ſuo quodam jure poſtulat, ut progenitores, majoreſque noſtros omni officii genere proſequamur, idque ſignificatione externa declaremus: nonne natura ipſa impellente par eſt hæc ipſa multo cumulatius communi parenti Deo præſtare? Deſinant ergo aliquando ineptire homines Epicurei, putantes humanum genus religionibus obligatum perturbari, innumera bella, atque ſcelera ea cauſſa ſuſcipi, patriam, amicitiam, parentes prodi: felices contra eſſe, qui exſoluti religionibus ætatem degant. Ignorant nimirum iſti, nihil humanæ ſocietati religione eſſe præſtabilius. Fingamus enim rempublicam aliquam, in qua nulla ſit de animorum immortalitate ſuſcepta opinio, nullus ſcelerum vindex ubique præſens, omnia inſpiciens Deus: putatiſne in ea mortalium communitate vitam agi poſſe ſine gra-

graviſſima perturbatione? quis erit illic injuriarum apud potentiores modus? quis divitiarum ſceleratis artibus parandarum finis? quod frenum ſuperbiæ, crudelitatis, libidinis, aliorumque flagitiorum? Unde factum eſt, ut etiam illi, qui de Deo prava ſentirent, tamen religionem aliquam reipublicæ cauſſa retinendam eſſe putarent; ut quos leges non poſſunt, ea ſaltem in officio contineret.

Religio naturalis falſa eſſe nequit.

524. Religio naturalis falſa, ac erronea eſſe non poteſt. Religio enim naturalis ea dicitur, ad cujus dogmata, & officia ratione ipſa præeunte deducimur (511); nemo autem duce ratione impelli in errorem poteſt (401): naturalis itaque religio falſa, ac erronea eſſe non poteſt.

Coroll. Siqua ergo religio vel dogmata falſa, vel ritus, & ceremonias abſurdas contineat, eam naturalem non eſſe facile intelligitur.

Scholion. Religionis naturalis veritas vel eorum conſideratione luculenter adparet, quæ tum ſentienda, tum facienda proponit. Nam in parte quidem theoretica docet eſſe immortales hominum animos, eſſe Deum unum, immenſum, æternum, infinitum, cujus bonitate, & ſapientia, ac providentia omnis hæc rerum univerſitas adminiſtretur: quæ quidem certiſſima ſunt. In parte autem practica jubet Deo amorem, obſequium, ſervitutem omnem exhiberi: quæ ſane & æquitati, & naturæ Dei, atque n-

minum eſſe perquam accommodata: ille ſolum negabit, qui operam det, ut cum ratione inſaniat. Illud autem inter philoſophos anceps, atque majorem in modum controverſum eſt, utrum naturalis religio ad colendum Deum per ſe ſe ſufficiat: an aliam præterea Deo manifeſtante conſtabiliri neceſſe fuerit. Qui eam neceſſitatem defendunt, hæc fere cauſſæ ſuæ adferunt firmamenta. Lumen rationis humanæ etiam integrum illud atque illibatum, anguſtiſſimis terminis definiri, nec poſſe complura religionis capita ejuſdem ſolius ope determinari, ſed relinqui in medio, ac velut fluctuare. Poſteaquam vero mentis acies peccato violata eſt, totque erroribus, anticipationibus, infirmitatibus hebetata, creviſſe vehementer eam neceſſitatem: ſatisque adparere ex innumeris abſurdis, ac repugnantiis, in quæ ii delapſi ſunt, qui ſolum rationis lumen ſic debilitatum ſequuti ſint: Diligenter ſejungenda eſſe ea, quæ divino admonitu hodie comperta ſunt, ab his, quæ naturali lumine conſequimur: fieri enim perſæpe, ut huic tribuamus, quod illi acceptum ferre debeamus: patuiſſe hoc in Juliano, Maximo, Porphyrio, Jamblico, aliisque recentioribus philoſophis, qui divinis jam adjuti oraculis multo ſaniora de religione ſcripſerint, quam priſci illi ſolo rationis ductu philoſophantes: ad horum ætatem revocandum eſſe animum, ſi conſtituendum ſit, quid in negotio religionis ratio valeat, quid ferre recuſet. Fuiſſe tunc quidem apud multos populos rationem ſic excultam, ut formandis ſapientiſſimis legibus,

conſtituendis imperiis, diſciplinis, atque artibus vel inveniendis, vel perficiendis abunde ſufficeret: religionem tamen etiam apud cultiſſimas gentes, Ægyptios, Perſas, Græcos, Romanos in præcipuis officii, & dogmatum partibus claudicaſſe: ſapientes quidem earum nationum in Dei natura conſtituenda in tanta fuiſſe varietate, ac diſſenſione, ut eorum moleſtum ſit dinumerare ſententias: eandem fuiſſe in definiendo fine bonorum inconſtantiam, quo ignorato neceſſe ſit omnia fluctuare, totamque hominum vitam perturbari. Sed utcunque iſta ſint (neque enim conſilium mihi eſt litem iſtam componere) negari certe non poteſt, in hac mentis humanæ infirmitate providentiæ Dei admodum fuiſſe conſentaneum, ut religionem aliquam ipſe patefaceret; neque ſcio, an gens ulla aliquando fuerit, quæ non religione a Diis ſuis accepta gloriaretur.

FINIS THEOLOGIÆ NATURALIS.

INDEX

CAPITUM.

Pag.
Prolegomenon in Metaphyſicam. 9
Prolegomenon in Ontologiam. 12
CAP. I. De cognitionis humanæ principiis. 16
CAP. II. De Ente, & non Ente. 20
CAP. III. De entis Eſſentia, Attributis, Modis, & Exiſtentia. 35
CAP. IV. De entis Unitate, Ordine, Veritate, Perfectione, & Bonitate. 44
CAP. V. De ente Abſoluto, & Relativo. 54
CAP. VI. De Toto, & Parte. 63
CAP. VII. De ente Compoſitio, & Simplici. 65
CAP. VIII. De Subſtantia, & Accidente. 70
CAP. IX. De Extenſione, Spatio, Loco & Tempore. 80
CAP. X. De ente Finito, & Infinito. 103
CAP. XI. De ente Neceſſario, & Contingente. 109
CAP. XII. De Motu, & Quiete. 117
CAP. XIII. De Principio, & Cauſſa. 123

Prolegomenon in Coſmologiam. 142
CAP. I. De notione mundi generatim. 145
CAP. II. De Mundi Exſiſtentia, Fatoque multiplici. 157

CAP.

Pag.

CAP. III. *De Natura, & Affectionibus Corporis.* 177
CAP. IV. *De Legibus Motus.* 185
CAP. V. *De Elementis corporum.* 209
CAP. VI. *De Naturali, & Supernaturali.* 220
CAP. VII. *De Perfectione, & Ordine mundi.* 234

Prolegomenon in Pſychologiam. 241
CAP. I. *De Exſiſtentia Animæ humanæ, ejuſque cognoſcendi Facultate generatim.* 245
CAP. II. *De Facultate Sentiendi.* 249
CAP. III. *De Facultate Imaginandi.* 256
CAP. IV. *De Memoria, Oblivione, & Reminiſcentia.* 266
CAP. V. *De Facultate Attendendi, Abſtrahendi, & Reflectendi.* 274
CAP. VI. *De Intellectu.* 278
CAP. VII. *De Ingenio, & Ratione.* 283
CAP. VIII. *De Appetitu, & Averſatione.* 289
CAP. IX. *De Voluntate, & Noluntate.* 299
CAP. X. *De Natura Animæ humanæ.* 311
CAP. XI. *De Commercio animæ cum corpore.* 331
CAP. XII. *De Idearum Natura, & Origine.* 350
CAP. XIII. *De Immortalitate animæ humanæ.* 365
CAP. XIV. *De Beſtiarum Anima.* 378

Prolegomenon in Theologiam Naturalem. 391
CAP. I. *De Exſiſtentia Dei.* 395

Pag.

CAP. II. *De Attributis Dei univerſe*, 407
CAP. III. *De iis quæ ad Intellectum Dei pertinent.* 419
CAP. IV. *De iis quæ ad Voluntatem Dei pertinent.* 424
CAP. V. *De Operibus Dei.* 433
CAP. VI. *De Providentia Dei.* 441
CAP. VII. *De Religione erga Deum.* 454

NOI.

Digitized by Google

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

COncediamo Licenza a *Lorenzo Baſeggio* Stampator di *Venezia* di poter riſtampare il Libro intitolato *Compendiaria Metaphyſicæ Inſtitutio*. *Auct. P. Mako*: *riſtampa*, oſſervando gli ordini ſoliti in materia di ſtampe, e preſentando le Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 20. Agoſto 1783.

(*Andrea Tron Cav. Proc. Rif.*

(*Niccolò Barbarigo Rif.*

(*Alviſe Contarini 2. Cav. Proc. Rif.*

Regiſtrato in Libro a Carte 93. al Num. 868.

Davidde Marcheſini Se g.

CA-

CATALOGO

di alcuni Libri ſtampati da LORENZO BASEGGIO *Librajo Veneto, e di altri che ſi trovano in maggior numero al ſuo Negozio.*

P

PRatica della Teologia Miſtica di Michele Godinez 8. Ven. 1748. 2:

Para du Phanjas (*Abbatis*) Theoria entium inſenſibilium, ſive Metaphyſica univerſa ſacra & profana omnium captui accomodata 12. 3. v. Ven. 1781. 10:

— Matheſeos elementa omnium captui accomodata 12. cum fig. ibid. 1782. 5:

— Theoria entium ſenſibilium, ſive Phyſica univerſa omnium captui accomodata 12 4. v. cum fig. Ven. 1782. 15:

du Paſquier (*Sebaſt.*) Summa Philoſophiæ Scholaſticæ & Scotiſticæ 12. 4. vol. Ven. 1749. 10:

Phædri Fabulæ in uſum Sereniſſimi Delphini 12. Venet. 1784. 1 : 5

Pontii (*Baſilii*) de Sacramento Matrimonii fol. Ven. 1756. 16:

R

REgno de' Longobardi in Italia, memorie Storico-critiche di Bernardino Zanetti 4. 2. vol. *ivi* 1753. 12:

S

SAcra Scrittura giuſta la Vulgata in lingua latina e volgare, colla ſpiegazione del ſenſo letterale e del ſenſo ſpirituale del Sig. le Maitre de Sacy 8. 46. vol. Ven. 1759. 180:

San-

Santità e doveri de' Sacerdoti 8. Venez. 1782. 3: 10

Sette Canzonette in aria marinareſca ſopra le ſette principali feſte di Maria di Girolamo Tornielli 8. Ven. 1757. 1:

Siniſcalchi (Liborio) Quareſimale 4. Ven. 1773. 5:

— Panegirici 12. *ivi* 1782. 3: 10

— Settimana Eucariſtica, ovvero pratiche divote per l' ottava del *Corpus Domini* 12. Ven. 1778. 1: 10

— Cuor tra le fiamme dello Spirito Santo, ovvero Eſercizj divoti per la novena e feſte della Pentecoſte 12. Ven. 1783. 1: 10

— Martirio del cuore di Maria, ovvero conſiderazioni per tutt'i Sabbati dell'anno 12. *ivi* 1783. 1: 10

— Iddio del cuore, ovvero diſcorſi per la novena e per l' ottava del SS. Natale 12. 2. vol. *ivi* 1783. 2: 10

— Scienza della ſalute eterna, ovvero Eſercizj Spirituali 12. *ivi* 170. 2: 10

— Giorno Santificato, ovvero pratiche ſpirituali per ſantificare le azioni del giorno 12. Ven. 1784. 1: 5

Saluſtii Opera 12. Ven. 1781. 1: 10

Strada (*Famiani*) de Bello Belgico 8. 2. vol. cum fig. Ven. 1730. 8:

T

TAvole dei Seni delle Tangenti e delle Secanti, Logaritmi dei Seni, e delle Tangenti. Logaritmi dall' 1. ſino a 10000, di Adriano Ulacq, con aggiunte tratte dalla nautica Aſtronomia del P. Pezenas 8. Ven. 1774. 5:

Thum-

Thummigii (*Lud. Phil.*) Inſtitutiones Philoſophiæ VVolfianæ 8. 2. vol. cum fig. Ven. 1774. 10:

del Verbo Incarnato, ovvero elevazioni ſopra l' Incarnazione del Verbo 4. 2. v. Piſtoja 1778. 12:

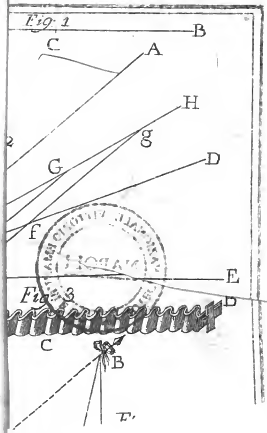
Vocabolario della Cruſca compendiato ſecondo l'ultima edizione di Firenze 4. 5. v. Ven. 1742. 36:

Vallenſis (*Andreæ*) de Beneficiis Eccleſiaſticis 4. Ven. 1758. 5:

VValdenſis (*Thomæ*) Opera fol. 3. v. Ven. 1757. 90:

VVolfii (*Chriſt.*) Compendium elementorum matheſeos univerſæ 8. 2. vol. cum fig. Ven. 1782. 12:

A01
1453184

Fig. 1
B
C
A
H
g
G
D
f
E
Fig. 3
D
C
B

Digitized by Google

XXIII
13
64

Digitized by Google

112.b6

Digitized by Google